T.C.

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

MADDİ KALINTILAR DOĞRULTUSUNDA ANADOLU'DA M.Ö. 1200- 900 ARASI 'BALKAN KAVİMLERİ' İZLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan

DENİZ ROTÄRMEL

Tez Danışmanı

Doç. Dr. GÖKSEL SAZCI

Çanakkale - 2018

T.C.

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ARKEOLOJİ ANA BİLİMDALI

MADDİ KALINTILAR DOĞRULTUSUNDA ANADOLU'DA M.Ö. 1200- 900 ARASI 'BALKAN KAVİMLERİ' İZLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan

Deniz ROTÄRMEL

Tez Danışmanı

Doç.Dr. Göksel SAZCI

ÇANAKKALE 2018

TAAHHÜTNAME

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum **"Maddi Kalıntılar Doğrultusunda Anadolu'da M.Ö. 1200- 900 Arası 'Balkan Kavimleri'** İzleri adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını, özgünlüğünü ve bir başka mecraya sunulmadığını, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu ve yararlandığım kaynak ve verilerde hiçbir bir çarpıtma yapmadığımı belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

18/06/2018

Deniz Rotarmel

Çanakkale 18 Mart Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Deniz Rotärmel'e ait Maddi Kalıntılar Doğrultusunda Anadolu'da M.Ö. 1200- 900 Arası 'Balkan Kavimleri' İzleri adlı çalışma, jürimiz tarafından Arkeoloji Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak oybirliği ile kabul edilmiştir.

Üyeler	İmza
Doç.Dr. Göksel SAZCI (Danışman)	
Doç. Dr. Murat TÜRKTEKİ	
Dr. Öğr. Üyesi Derya YALÇIKLI	

Tez No : 10193903

Tez Savunma Tarihi :07/05/2018

O N A Y

Doç. Dr. Şerif KORKMAZ

Enstitü Müdürü

18/06/2018

ÖZET

MADDİ KALINTILAR DOĞRULTUSUNDA ANADOLU'DA M.Ö. 1200- 900 ARASI 'BALKAN KAVİMLERİ' İZLERİ

Maddi Kalıntılar Doğrultusunda Anadolu'da M.Ö. 1200-900 Arası 'Balkan Kavimleri' İzleri konulu bu çalışma, Karanlık Çağ sürecinde, Anadolu'da varlıkları tespit edilmiş olan Balkan kökenli halkları, maddi kültür kalıntıları doğrultusunda tanımayı ve bu insanların Anadolu'daki yayılım alanlarını göstermeyi hedeflemektedir. Geç Tunç Çağı sonlarına doğru Doğu Akdeniz Havzası'nda büyük bir yıkım meydana gelmiş ve bu yıkımla birlikte Karanlık Çağ olarak adlandırılan sürece girilmiştir. Bu yıkımın nedenlerinden birisinin, Balkan kökenli Trak halkları olduğu kabul edilmektedir. Bu çalışma kapsamında Balkan kökenli Trak kavimlerin Anadolu'ya geliş sebepleri, nerelerden geldikleri, kökenleri, göç yolları, Anadolu ve Doğu Trakya bölgesinde görüldükleri yerler ele alınarak Trakların Deniz Kavimleri ile bağlantılarına kısaca değinilmiştir.

Çalışma kapsamında ele alınan Balkan kültürlerine ait izlerin görüldüğü alanlar, genel olarak Doğu Trakya Bölgesi, Orta Anadolu Bölgesi ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ni içine alan coğrafyadır. Yerleşimlerin çoğunun Geç Tunç Çağı'na tarihlenen tabakalarında, yangın ve yıkım izleri görülmektedir. Yıkım tabakalarının hemen akabinde ise Balkan kültürlerine ait Erken Demir Çağ yerleşimleri görülür. Bu yerleşim türlerinin benzerlerine Step kültürünün görüldüğü, Orta Avrupa'nın Orta ve Geç Tunç Çağı tabakalarında rastlanmaktadır (Harita 3). Yıkım tabakaları ve hemen akabindeki tabakalardan ele geçen veriler, M.Ö. 1200 civarında Doğu Akdeniz Havzası'nda yaşanan yıkımında, bu kavimlerin aktif rol oynadığını göstermektedir.

ANAHTAR KELİMELER: Balkan Kavimleri, Göçleri, Barbar Seramiği, Buckel, El Yapımı Kaba Seramik, El Yapımı Parlak Seramik, Erken Demir Çağ, Deniz Kavimleri, Coslogeni, Geç Hellas IIIC, Karanlık Çağ, Kavimler Göçü, Megalitik Anıt, Sabatinovka, Step Kültürü, Trak, Traklar, Trakya, Zol'nik.

ABSTRACT

BETWEEN 1200-900 BC IN ANATOLIA MATERIAL REMAINS OF THE 'BALKAN TRIBES'

This study is based on the, Between 1200-900 BC in Anatolia Material Remains of the 'Balkan Tribes'. It initially aims to show the collected materials belonging to the Balkan Tribes in Anatolia under a main source of material culture. The study is aimed to show the existence as well as spreading areas of the these people in Anatolia which actually started the Dark Age process. From the Late Bronze Age in the Eastern Mediterranean catchment its been accepted that the Balkans migration is considered to be one of the reasons for the great destruction. At the very early stages of the study, it's touched on the cultural remains of central European area. Later in the study, it then covers the cultural remains of Anatolia detailing the traces of cultural settlements, tombs and open air sanctuaries.

Due to the process of the Great Empires and the writings being destroyed the "Dark Age" name has been given to the historical process. During this process the findings of Troy, Mydos, etc. the architectural, ceramic and other small findings belonging to the remnants have been put together as a collective subject in a subheading. The areas determined by the open surface surveys also have been collected under another subheading. From the findings of both headings a map was designed and created.

Plates created with the pictures which was available through publications that demonstrates the history of Balkans in a visual aspect. Also a map of possible routes for the migrants was created.

KEY WORDS: Balkan migrations, Balkan Tribes, Coslogeni, Handmade Coarse Ware, Buckel /Handmade Lustrous Ware, Early Iron Age, Dark Ages, Late Hellas IIIC, Megalithic Monument, Sabatinovka, Sea Peoples, Steppe Culture, Trak, Thracian, Zol'nik.

ÖNSÖZ

Öncelikle tüm eğitim hayatım boyunca benden maddi ve manevi desteğini esirgemeyen ve her daim yanımda olan canım annem Emine KAHRAMAN'a, sonsuz minnetlerimi sunarım. Çalışma sürecinde yanımda olup desteğini hiç esirgemeyen sevgili eşim Witali ROTÄRMEL'e ve onlardan çaldığım zamanlar için canım evlatlarım Jasir ve Ahmad'e ve hayattaki en büyük şansım olan tüm aileme, arkadaşlarıma sonsuz teşekkür ederim.

Deniz ROTÄRMEL

İstanbul, 2018

KÜNYE

Tez Adı**:** Maddi Kalıntılar Doğrultusunda Anadolu'da M.Ö. 1200-900 Arası 'Balkan Kavimleri' İzleri

Tez Yazarı: Deniz ROTÄRMEL

Danışman: Doç. Dr. Göksel SAZCI

Tezin Yılı: 2018

Derece:

Üniversite: Çanakkale 18 Mart Üniversitesi

Enstitü: Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sayfa Sayısı: 189

Konu: Anadolu ve Doğu Akdeniz'de M.Ö. 1200-900 arası yaşanan Karanlık Çağ sürecini başlattıkları düşünülen Balkan kökenli Trak halklarını maddi kültür kalıntıları doğrultusunda tanımak ve Anadolu'daki yayılım alanlarını görmek.

Dizin: Balkan göçleri, Balkan Kavimleri, Babadag, Barbar, Buckel, Çukur Evler, El Yapımı Kaba Seramik, El Yapımı Parlak Seramik, Erken Demir Çağ, Frigler, Coslogeni, GH IIIC, Karanlık Çağ, Kavimler Göçü, Megalitik Anıt, Sabatinovka, Step Kültürü, Trak, Traklar, Trakya, Zol'nik.

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **i**
ÖNSÖZ ..... **iii**
KÜNYE ..... **iv**
İÇİNDEKİLER ..... **v**
KISALTMALAR ..... **vii**
RESİMLER LİSTESİ ..... **viii**
GİRİŞ **1**
TARİHÇE **3**
BİRİNCİ BÖLÜM
GEÇ TUNÇ ÇAĞI'NDA ANADOLU, EGE VE DOĞU AKDENİZ BÖLGESİNDE SİYASİ ÇÖKÜNTÜYE SEBEP OLAN FAKTÖRLER **6**
İKİNCİ BÖLÜM
ANADOLU'DA GÖRÜLEN BALKAN KAVİMLERİNİN KÖKENLERİ **19**
2.1 Sabatinovka 25
2.2 Belozerka 31
2.3 Hordeevka Mezarlığı 33
2.4 Noua 35
2.5 Coslogeni 36
2.6 Gava 38
2.7 Cerkovna (Plovdiv- Zimnicea) 38
2.8 Babadag 38
2.9 Catalka ve Psenicevo (Güneydoğu Bulgaristan) 40
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ANADOLU VE TÜRKİYE TRAKYASI'NDA (DOĞU TRAKYA) BALKAN KAVİMLERİNE AİT İZLERİN GÖRÜLDÜĞÜ YERLER **42**
3.1 Doğu Trakya Bölgesi 42
3.1.1 Doğu Trakya Bölgesi Erken Demir Çağı Trak Mezar Yapıları 48
3.1.2 Doğu Trakya Bölgesi Erken Demir Çağ Kutsal Alanları 56
3.1.3 Kırklareli (Aşağı Pinar) kazilari 63
3.1.4 Kanlıgeçit 66
3.1.4 Menekşe Çatağı 67
3.1.5 Maydos-Kilisetepe Höyüğü 76
3.1.6 Troia 81
3.2 Orta Anadolu Bölgesi 100

3.2.1 Gordion (Yassıhöyük) 100
3.2.2 Boğazköy (Hattuşa) 110
3.3 Yüzey Araştirmalari 116
SONUÇ 126
EKLER 156
MİMARİ PLANLAR 164
ÖZGEÇMİŞ 188

KISALTMALAR

EDÇ : Erken Demir Çağı

GH IIIC : Geç Hellas IIIC

etc. : ve benzeri

GTÇ : Geç Tunç Çağı

Ha. : Hallstatt kültürü

No : Numara

Res. : Resim

Vb. : ve benzeri

vd. : ve diğerleri

Vol. : Volume

Vs. : vesaire

Ve diğ. : ve diğerleri

RESİMLER LİSTESİ

SERAMİK

Tablo 1/1.1-1.3 Sabatinovka Kültürü Buluntuları (Manzura1995, Çizim 18).

Tablo 1/1.4a-b- 1.6bb Hordeevka Grubu III-IV Mezar Buluntuları(Klocko 1998, Çizim 3, 4).

Tablo 1/1.7-1.9 Noua Kültürlerinden Örnekler(Manzura 1995,Fig.17; Hansel 1976, Tab.42; Florescu 1967, Çiz.1,4).

Tablo 2/2.1-2.3 Coslogeni Grubu örnekleri (Hansel 1976, Tab.31-32).

Tablo 2/2.4-2.6 Gava Kültürü- Buckel seramik ve çift konili Urne örnekleri.(Kemenczei 1982,Res.6)

Tablo 2/2.7-2.9 Cerkovna Grubu örnekleri (Hansel 1976, Tab.35)

Tablo 3/3.1-3.3 Babadag Grubu, Form, Bezeme ve Parmak ile Şekillendirilen (Fingertupfen), Buckel ve Yiv Bezeme örnekleri (Hansel 1976, Tab.44-45,48)

Tablo 3/3.4-3.6 Catalka ve Psenicevo Seramik Grupları, Bezemeli Seramik örnekleri (Hansel 1976, Tab. 69,71).

Tablo 3/3.7-3.9 Kırklareli Asilbeyli'de bulunan Taşlıcabayır kurtarma kazısında bulunan Buckel seramik kaplar. (Edirne Müzesi Arşivi)

Tablo 3/3.9 Taşlıcabayır bulunan tören kabı. (Edirne Müzesi Arşivi)

Tablo 4/4.1-4.4 Menekşe Çatağı ETÇ- EDÇ El Yapımı Kaba Seramik Örnekleri (Erim-Özdoğan, Aksaç, Işın 2004: 430)

Tablo 4/4.5-4.8 Maydos IV,V. Tabakadan El Yapımı Kaba Seramik örnekleri (Sazcı, Göksel, Meral Başaran Mutlu, 2018)

Tablo 4/4.9 Troia VIIb. Çömlek (C58 formu örneği) Kaba mallar (Blegen 1958:266,267)

Tablo 4/4.10 Troia VIIb El Yapımı Kaba seramik parçaları (Koppenhöfer 1997:Res.18; Blegen 1958:285)

Tablo 4/4.11 Troia VIIb2 Bardaklar (A107 formu örnekleri) Buckel seramik örnekleri. (Blegen 1958:261,218).

Tablo 5/5.2 a-El Yapımı Kaba Seramik(Barbar malı Çömlek) Gordion Müzesi
b- Erken Demir El Yapımı Kaba Seramiği Çizimi (Henrikson-Voigt,2000: 44)

Tablo 5/5.3 Demir Çağı El Yapımı Kâseler ve Testi Profil Çizimleri.(Tuna ve Aktüre ve Lynch 1998:97)

Tablo 5/ 5.4-5.6 Hattuşaş Erken Demir Çağı seramiği (Çakmak 2014: 38-43)

Tablo 6. İstanbul Arkeoloji Müzeleri Ek Bina kazısında ele geçen Balkan seramiği parçası (Denker, A., G. Yağcı, A.B.Akay 2007)

Tablo 6 El yapımı, parmak baskı bantlı El Yapımı Kaba Seramik örnekleri Çatalca İnceğiz mağaraları çevresinden (Aydıngün 2013)

Tablo 6. Avcılar Firuzköy mevkiinde ele geçen seramik (Ş.Aydıngün-H. Aydıngün 2013: 68, Res.3)

Tablo 6. El yapımı, parmak baskı bantlı El Yapımı Kaba Seramik örnekleri Çatalca İnceğiz Dağyenice köyü yakınlarından.

Tablo 6.Manisa Topkale'de ele geçen El Yapımı Parlak Seramik (Doğan, 2007:87 Res.7,11)

Tablo 6. Hacıgebeş tepe El Yapımı Kaba Seramiği (Ersoy- Koparal 2009:86)

Tablo 6. Bademgediği Tepe (Meriç 2003:153,158; Gür 2012:251)

Tablo 6.Hydas Bozburun (Benter 2002:187)

Tablo 6. Kaman Kalehöyük (Omura 1992:319-337, Res.8;1)

Tablo 6.Büyükardıçtan ele geçen Balkan seramiklerine benzer seramik parçaları (Res.19 Şenyurt 2005: Res.91,240)

KÜÇÜK BULUNTU

Tablo 7. Menekşe Çatağı 39M açması, pişmiş toprak EDÇ heykelciği (Özdoğan 2004:433, Res.9)

Tablo 7. Troia da ele geçen heykelcik örneği. (Blegen, 1958)

Tablo 7. D4.2 açmasında Geç Tunç Çağı yangın tabakasında bulunan bronz ok ucu (Sazcı, 2014: 333, Res.9)

Tablo 7. Troia VIIb Çeşitli Taş Çeşitli Objeleri (Blegen, 1958: 254)

Tablo 7. Troia VIIb Kemik, Fildişi çeşitli objeler (Blegen, 1958: 255)

Tablo 7. Troia VIIb- Terrakota Eserler (Blegen, 1958: 256)

Tablo 7. Troia VIIb Terracota Ağırşaklar. (Blegen, 1958:257)

Tablo 7. Keman yayı fibula, VIIb1,Violin fibulalar (Hnila- Sikora, 2002: 101, Res. 9; Becks 2006:189, Res.8)

Tablo 7. Sultanahmet Cezaevi kazılarından ele geçen Frig Fibulası (Denker-Yağcı-Akay, 2007:144/SCI)

MİMARİ

Resim 1a Çukur Planlı Ev (Pieniazek 2012:87-88 Res.20)

1b Alcak-Kaja 'dan Orta Tunç Dönemine ait ev örneği. Sol: kazıdan açığa çıkmış hali, sağ rekonstrüksiyon (Kislyj 1991:Res.1,2:2,1)

Resim 2 Stapenovka da ele geçen çok odalı kompleks yapı (Brovender 2000: Res.3,1)

Resim 3 Usove Ozera'dan çukur ev planı (Pervisne suspil'stvo 1997:Res. 161)

Resim 4 Novoselica Zol'nic (Sava 2005a: Res.10)

Resim 5a Anatol'evka A; (Sol üstte oda 1-3 ün planı (Progrebova, 1961: Res. 43),sol altta Oda1-3 ün rekonstrüksiyonu (Cernajkov 1985:Res.10,1,3) sağ üst oda 1-2'nin rekonstrüksiyonu, sağ alt (Pogrebeva/Kondrackij 1960:Res. 29,3)

5b Anatol'evka B ;(sol üst oda 1-2'nin planı ve sağ 1 nolu odanın duvarlarının çizimi (Pogrebova/Elagina 1962: Res. 2,1- Res.2,2),1 no'lu odanın resmi (Pogrebova/Elagina 1962: Res. 1,1)

Resim 6 Varanovka II (üstte yerleşim planı-üstte taş blokların inşaası ve yan profil çizimi (Vancugov 1991:Res.4 ve 5), orta sol yerleşimin rekonstrüksiyonu (Vancugov/ Rallev 1999: Res. 5a), orta sağ 1 nolu Oda güneyden (Vancugov 1991, Res. 3,2), alt 3 numaralı odanın koridoru kuzeydoğu yönünden (Vancugov 1991, Res. 1,2)

Resim 7 Voronovka II zol'nik. 1: Taşlar, 2:Kül, 3: Siyah Toprak, 4: Kaya, 5:İşlenmiş Kil,6: Kül Sınırı (Plandaki çift hat) (Vancugov ve diğ, 1991: Res.13)

Resim 8 Berislav A/B (sol 1-17 nolu odaların planı (Gerskovic 1999: Res. 3), sağ Berislav B 1-3 no'lu odaların kuzeyden görüntüsü (Machno/Mizin 1961, Abb.3)

Resim 9 Zmeevka I-II (Sol Zmeevka I, Yapı 3,4,5/6/7 ve 9'un planı (Burakov 1961 Res. 3), Zmeevka II, 1-5 numaralı odaların planı (Burakov 1961,Res.5)

Resim 10 Bulgaristan- Dobrudscha'da açığa çıkartılan Durankulak yerleşimi (üst parçanın sağ tarafı, alt parçanın sol tarafına bağlanıp devam eder. Todororva, 1982, Res.1).

Resim 11 Menhir (Dikitaş) örnekleri(Özdoğan 2006a:145)

Resim 12.6a-b Lalapaşa Dolmeni

http://www.megalithic.co.uk/modules.php?op=modload&name=a312&file=index&do=showpic&gid=632&pid=95430&orderby=dateD (06.03.2016)

Resim 13 Vaysal Dolmeni https://goo.gl/images/1Cz2dr (03.07.2016)

Resim 14a-b Hacılar Dolmeni https://goo.gl/images/WNr42 (05.12.2017)

Resim 15a Lalapaşa Arpalık Dolmenini çeviren temenos duvarı ve mezar dolgusu.(Akman 1998: Res.1,2)

Resim 16 Kırklareli Çakıllı Tümülüsü (Özkan Ertuğrul Arşivi)

Resim 17 Büyüksinekli'den 100 kadar kaya oyuğu örneği (Aydıngün, 2013:69 Res.4a-b)

Resim 18a Çatalca Dağyenice Açık hava Trak/Frig Kült alanı (Aydıngün, 2017:384)

Resim 18b Çatalca Dağyenice 'den üç basamaklı kült altarı. (Aydıngün 2017:384)

Resim 19 Çatalca- İnceğiz 8 metre derinliğinde pramidal oyulmuş kült kuyusu (Aydıngün 2017:384)

Kült Mağarası Çizimi (Aydıngün, 2013:74, Res.9 a-b)

Resim 20 a:Yarımburgaz çevresindeki kaya oyukları (Aydıngün, 2015:176, Görsel 12a)

b: Mağranın çevresindeki kaya mezarları (Aydıngün, 2015:177, Görsel 12b)

Resim 21a Şarköy Kiraztarla Kaya kutsal alanı sunu çukurları.(Koçel Erdem, 2016:460)

Resim 21b Şarköy Kiraztarla Kaya kutsal alanı, kanallar. (Koçel Erdem, 2016:461)

Resim 22 Gelibolu Yeniköy Arıtaş Kaya kutsal alanı genel görünüm (Koçel Erdem, 2016:460)

Resim 23 Gelibolu Yeniköy Arıtaş Kaya kutsal alanı sunu çukurları (Koçel Erdem, 2016:461)

Resim 24a-b Tayfurköyü Kutsal Alanı (Koçel Erdem, 2017:563)

Resim 25 a-Çizim1:Kırklareli Höyüğü dönemlere göre yerleşim alanlarının değişimi (Özdoğan 2007: 263,Çizim 1)

b- Aşağıpınar 2008, Kuzey Kazı Alanı (Özdoğan,2010: 368 Figür 1)

Resim 26- Kanlı geçit planı (Özdoğan E. 2016: 22)

Resim 27- 39 Ve 40L Açmaları, Erken Demir Çağı, En Üstteki Ocak, Açık Alanlar Ve Alttaki Adak Çukurları, Batıdan (Erim-Özdoğan; Işın, 2003:386, Res.5)

Resim 28 39L açması, 22 No.lu yanık dolgulu adak çukuru (Erim- Özdoğan; Işın 2003: 387)

Resim 29 40L açması, Erken Demir Çağı fırınının içine sonradan yapılan iki ayrı gömü (Erim-Özdoğan-Işın 2003: 386)

Resim 30 Erken Demir Çağ tabakası genel görünüşü (Erim-Özdoğan-Işın 2003)

Resim 31 Maydos-Kilisetepe Höyüğü (Sazcı, Başaran-Mutlu, 2018: Fig.7)

Resim 32 Üstte Balkan Dönemi'ne ait dik taşlardan oluşan temel kalıntısı ve hemen altında bulunan Geç Tunç Çağı'na ait yangın geçirmiş kalıntılar.(Sazcı, 2012b:60, Res.7)

Resim 33 Troia VIIb Dönemine Tarihlenen Ve Alt Sırası Dikey Taş Plakalardan İnşa Edilmiş Ev Kalıntısı (Sazcı 2011: 21-23)

Resim 34a-b-c V. Tabakadan Mimari Parçalar (Sazcı, Başaran-Mutlu, 2018)

Resim 35 Troya VIIb (1-3) evreleri planı.(Becks 2006:182 Abb.1)

Resim 36 Küçük odalar ve evlerin altında taş döşeme Troia VIIb2. Ev 791- Troia VIIb2 Batı Kale duvarı önünden(A7 Karesi, doğu yönden) Ev 791. Hücrelerden oluşan küçük odaların temelleri taş döşelidir. (Becks ve diğ., 2006:184 Res.3)

Resim 37 (Hnila-Sikora, 2002:97, Şek.4)

Resim 38 Doğu yönünden, dikine yerleştirilmiş taş plakalardan duvarı örneği (E8 Karesinden) (Becks ve diğ., 2006:185, Res.5)

Resim 39 Ev VIIϑ Evlerinin Doğu yakası arası, Balkan tipi duvar pozisyonları. Taban VIIa dönemi altındadır. Kuzeydoğu yönünden. (Blegen, 1963, Abb.63; Piniazek-Sikora, 2002: Res.1)

Resim 40 Protogeometrik Dönem Batı Tapınak Alanı Planı (Aslan-Hnila, 2015)

Resim 41 Geometrik Dönem Batı Tapınak Alanı. (Aslan- Hnila, 2015)

Resim 42 Gordion YHSS7 M.Ö.1100-1000 Erken Demir Çağ Çukur Ev Planları (İşaretli yapı 7A Evi) (Henrikson-Voigt,2000:43)

Resim 43 Gordion 7A (sol) ve 7B (sağ) Ev Yapıları. (Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi, 2003:239)

Resim 44 Boğazköy Şehir Planı. (Seeher, 2000:25)

Resim 45 a Hitit İmparatorluk Çağında Büyükkaya. (Seeher, 2000: 26)

45b EDÇ Büyükkaya Çukur Yapıları (Genz 2004:10 Res.2)

Resim 46 Büyükkaya – Orta Plato. Karanlık Çağ, kazıklı yapı tekniğine örnek (Seeher, 2000: 32)

Resim 47a Büyükkaya- Orta Plato. Karanlık Çağ, ahşap döşeli büyük çukur (Seeher, 2000:31)

Resim 47b Demir Çağ tek odalı çukur ev

Resim 47c Büyükkaya'dan EDÇ Metal İşliği (Genz 2007:130)

Resim 48 Büyükkaya - Alt Plato. Orta Demir Çağ. Büyükkaya evresine ait bir mekan (Seeher, 2000: 33)

Resim 49 Büyükkaya- Üst Plato. Orta Demir Çağ Kutsal Mekan (Seeher, 2000: 34)

Resim 50 Büyükkale Erken Frig Çağı evlerinin planı (Çakmak, 2014: 35).

Resim 51 Doğu Takya Ev tipi dal örgü arası saman ile doldurulmuş ev mimarisi. (Güldoğan, Aydıngün, Heyd 2011:Res.10)

Resim 52 Danamandıra Köyü Tepesi Basamak Biçimde Oyulmuş Pramidal Kaya Sunağı (Aydıngün 2009:415,424)

Resim 53 Demir Çağ Tümülüsü (Aydıngün, 2009:424 Res.13)

Resim 54 Kırklareli Yoğuntaş Köyü taşlı tepe mezar anıtı (Özdoğan- Schwarzberg-Özdoğan 2008: 276, Res. 7)

Resim 55 Kırklareli Asilbeyli Köyü Mezarlık Alçağı Dikilitaşları (Özdoğan- Schwarzberg-Özdoğan 2008: 276, Res. 8)

Resim 53 Edirne Lalapaşa İğrek Kayalığı, Kaya Altarı ve Kutsal Alanı (Beksaç 2015:Res.1)

Resim 54 Enez Çataltepe Kaya Sunağı (Beksaç 2015,265 res.2; 266 Res.3)

Şablon 1- Troia VIIa dan ProtoGeometrik Döneme kadar tabakalara bağlı olarak yapılmış olan mevcut Mal Guruplarının Orantı Grafiği.(Aslan-Hnila, 2015:193 Abb.7; Hnila 2012: Tab.12)

HARİTALAR

Harita 1 M.Ö. 1200- 900 Arası Balkan Halklarına Ait İzlerin Ele Geçtiği Alanlar http://www.landkartenindex.de/kostenlos/?cat=28

Harita 2 GH IIIC Evresi ve Balkan Halklarına Ait Buluntu Veren Alanlar http://www.landkartenindex.de/kostenlos/?cat=28

Harita 3 M.Ö. 1600-900 yılları arasına tarihlenen Balkan Kültür Bölgelerine ait Geç Tunç Çağı Haritası. http://www.landkartenindex.de/kostenlos/?attachment_id=2898

Harita 4 Geç Tunç Çağı Sonu Erken Demir Çağında Gerçekleşmiş olan Balkan Kökenli Halkların İzledikleri Olası Göç Yolları. http://www.landkartenindex.de/kostenlos/?cat=28

GİRİŞ

Maddi kalıntılar doğrultusunda Anadolu'da M.Ö. 1200- 900 arası 'Balkan Kavimleri' izleri konulu bu çalışma, Karanlık Çağ sürecinde Anadolu'da varlıkları tespit edilmiş olan Balkan kökenli halkları, maddi kültür kalıntıları doğrultusunda tanımayı ve bu insanların Anadolu'daki yayılım alanlarını görmeyi hedeflemektedir.

Bu amaç doğrultusunda, M.Ö. 1200-900 yılları arası Anadolu'da bu kültüre ait insanların yaşadıkları yerler ve izlerinin görüldüğü alanlar çalışma kapsamına alınmıştır. Bu kapsamda köy tarzı yerleşim birimleri, mezarlar ve açık hava kutsal alanları tespit edilmiştir. Daha sonrasında bu halkları tanımamızı sağlayan farklı mimari ve seramik anlayışları ile küçük buluntular araştırılarak, detaylı şekilde alt başlıklar altında sunulmuştur. Böylece Anadolu'da gördüğümüz Balkan kökenli halkların kullandıkları mimari, seramik, kemik ya da metal objeleri tanımayı amaçlamaktayız. Fakat çalışma kapsamını oluşturan bu üçüncü bölüm öncesinde, söz konusu bu Balkan kabilelerinin kimler oldukları, mimari ve seramikler türlerinin benzerlerinin ve erken örneklerinin Anadolu dışında hangi coğrafyalarda ve kültürlerde görüldükleri, Anadolu içlerine bu kültürlerin nasıl ve nereden geldikleri sorularına cevap aramak amacıyla bu kavimlere ait verilerin ele geçtiği ve çalışmanın ikinci bölümünü oluşturan en erken Orta Avrupa kültür alanlarına değinilmiştir. Bu kültür alanlarının sınırlarını daha net görebilmek için Orta Avrupa Step kültürlerine ait bir harita oluşturulmuştur (Harita 3). Ayrıca çalışmanın birinci bölümünde Balkan kökenli halkların neden M.Ö. 1200-900 yılları arası Anadolu'ya geldikleri ve Doğu Akdeniz Havzasında yaşanan yıkımların sebepleri üzerine yapılan teorilere kısaca değinilerek M.Ö. 1200 civarında Doğu Akdeniz Havzasında meydana gelen yıkımların olası nedenleri anlaşılmaya çalışılmıştır. Kazı çalışmaları dışında yüzey araştırmaları ile tespiti yapılan alanlar ve sondaj çalışmaları sırasında ele geçen veriler de çalışmaya dahil edilmiştir. Araştırma içerisinde değerlendirilen tüm bu maddi kültür kalıntılarından yola çıkarak, Balkan kökenli halkların kimler oldukları (Harita 3), Anadolu`ya nasıl ve nereden geldikleri, Anadolu içlerine ilerlerken hangi rotaları izledikleri (Harita 4), Anadolu'da yaşadıkları yerler ve bu

halkların izlerinin görüldüğü alanların nereleri olduğu sorularına cevaplar aranmış ve haritalar (Harita1, Harita 2) oluşturulmuştur.

Bu amaç ve kapsam doğrultusunda izlediğim yöntem, kütüphane yayınları ve üniversitelerin online yayınları üzerinde tarama yapmak şeklinde olmuştur. Özellikle pek çok Antik kaynak ve güncel yayın, kazı ve araştırma raporları üzerinde yapılan okuma ve taramalar ile İngilizce ve Almanca ana kaynaklardan derlenen çeviriler tezin metin kısmı oluşturulmuştur. Anadolu'da ele geçen buluntuların, Orta Avrupa kültür alanlarından ele geçen örneklerle karşılaştırılması ve Anadolu'daki verilerin bölgeler arası benzerlik ve farklılıklarının görülmesi maksatlarıyla da seramik tabloları hazırlanmıştır. Ayrıca Orta Avrupa Kültür alanlarına ait bir harita (Harita 3) ile Anadolu'da Balkan kavimlerine ait izlerin görüldüğü yerlerin bir haritası (Harita 1) ve göçlere dair tahmini rotaların olduğu bir harita (Harita 4) daha oluşturulmuştur.

TARİHÇE

M.Ö.13.yüzyıl sonu ile 12.yüzyılın erken dönemlerinde merkezi, bürokratik ve ileri feodal yapıya sahip monarşik toplumlar tarafından yönetilen Anadolu ve Doğu Akdeniz havzası, geniş çaplı göç hareketlerine sahne olmuştur (Çapar, 1987: 14). Anadolu ve Yakın Doğu coğrafyasında M.Ö.1200 dolaylarında meydana geldiği düşünülen bu göçler öncesi dönemin siyasi yapısı, "Büyük krallıkların güçler dengesi olarak" tanımlanmaktadır. Bu dönemde kuzeybatı Anadolu'da Troia, İç Anadolu'nun merkezinde Büyük Hitit İmparatorluğu, Yunanistan'da Miken, Girit'te Minos, Suriye ile Kuzey Mezopotamya'da Assur ve Mitanni ve yine Suriye'de Ugarit merkezleri yer almaktadır. Kıbrıs'ta ise, Alasiya Krallığı yer alırken güneyin en uç noktasında da Mısır İmparatorluğu varlığını sürdürmektedir (Yalçın, 2005:8-9; Peczynski, 2009:6-7). Tüm bu politik oluşumların M.Ö.1200 civarında birden bire dağıldıkları tespit edilmiştir. Geç Tunç Çağı ilerledikçe tüm Yakın Doğu coğrafyası'nın nüfusunda azalma, kültürel zenginliğinde ise gerileme yaşandığı tespit edilmiştir (Issar-Zohar, 2007:161; Aydıngün, 2014:96). Orta Anadolu merkezli büyük Hitit İmparatorluğunun ortadan kalkması ve Yunan anakarasında ise sarayların tahribata uğratılarak saraya dayalı ekonomik sistemin çökmesi sonucu, çivi yazısı ve Linear B bir daha kullanılmamak üzere ortadan kalkmıştır (Gür, 2012b: 20). Yaşanan bu değişimlerle birlikte M.Ö. 1200 civarı aynı zamanda Tunç Çağı'nın bitimi, Demir Çağı'nın başlangıcı olarak da kabul edilmektedir. Ayrıca Akdeniz ve Ege Havzası ile Doğu Anadolu Bölgesi hariç Orta ve Batı Anadolu bölgelerinde yazılı kaynakların ortadan kalkması sonucu, her bölgede farklı süreçler halinde yaşanmış olan bu evre, "Karanlık Çağ" olarak da adlandırılmaktadır (Çapar, 1987: 21). Yaşanan tüm bu olayların sonucunda, Akdeniz dünyasının ekonomik ve politik ağırlığının Levant Bölgesi kontrolünden çıkarak Yunanistan, İtalya ve Küçük Afrika'ya doğru kaydığı saptanmıştır (Woudhuizen, 2006: 9).

Geç Tunç Çağı sonunda Orta Anadolu'da süper güç durumundaki Hitit imparatorluğunun ortadan kalkmasına karşın, Hitit varlığının Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye'de beylikler halinde M.Ö.8 yy. Assur hâkimiyetine kadar devam ettiği bilinmektedir. Doğu Akdeniz Havzası'nda denge unsuru olan Hitit ve Miken uygarlıklarının bu şekilde çöküşü sonucu oluşan boşluk, beraberinde kargaşa ve kaosu getirmiş böylece coğrafi kültür birliği, güven ortamı

ve gelişmiş uygarlıklar ortadan kalkmıştır. Dolayısı ile dönemin siyasi güçlerini oluşturan krallıkların ya tamamen ortadan kalktıkları ya da varlıklarına eski güçlü zamanlardaki gibi olmasa da devam ettikleri gözlemlenir (Akkermans, Schwartz 2003: 358-359; Sandars, 1978:29). Bu gelişmiş uygarlıkların yıkılmasının ardından kurulan Erken Demir Çağı yerleşimlerinde, ilginç bir şekilde karşımıza nüfusun daha az olduğu, oldukça kolay temin edilebilecek yapı malzemeleri kullanılarak inşaa edilmiş, basit planlı yoksul yerleşim tipleri çıkmaktadır (Akkermans ve Schwartz, 2003: 358-359; Akurgal, 1998: 187).

Yaşanan bu olayların ardından başta Kuzeybatı Anadolu olmak üzere, Orta Anadolu'nun bazı merkezlerinde, Ege kıyıları ve Akdeniz kıyılarında "El Yapımı Kaba Mal" grubu içerisinde değerlendirilen "Handmade Coarse Ware, Barbarische Ware, Barbar Malı/Seramik, El Yapımı Kaba Mal/Seramik" ile "Handmade Lustrous Ware, Handmade Knobbed Ware, Céramique à mamelons, Buckel Keramik, El yapımı Parlak/Yumrucuklu/Kambur/Kabarcıklı yada Memecikli Mal/Seramik" olarak isimlendirilen yeni seramik türleri ortaya çıkmıştır. Bu seramik türlerinin yıkım tabakaları ve hemen akabinde, köy tarzı basit yerleşim birimleriyle birlikte ortaya çıkması, dışardan Anadolu'ya ve Akdeniz'e doğru gelen göçerlerin delilleri olarak kabul edilmektedir. Balkan kökenli olduğu tespit edilmiş olan bu maddi kültür kalıntılarının, yangın tabakalarının hemen akabinde ortaya çıkması ise, bu kavimlerin Anadolu ve Doğu Akdeniz Havzası'nda meydana gelen yıkımın sebeplerinden biri olduğunu düşündürmektedir.

Ayrıca El Yapımı Kaba Seramiklerin[1] ana vatanının Balkan bölgesi olduğu ve çok eski bir geleneğe dayandığı bilgisi kuzey step bölgelerde (Nord

[1] Çalışma'da Hnila'nın (Hnila,P.,"*The Pottery of Troy VIIb. Chronology, Classification, Context and Implications of Trojan Ceramic Assemblages in the Late Bronze Age/ Early Iron Age Transition*, (Ph.D.Dissertation), 2012 Tübingen University) kullandığı güncel adlandırmalar kullanılacaktır. "Handmade Coarse Ware /Barbarische Ware/Barbar Malı/ Seramik" adlandırmalarına sahip seramik terimleri için "El Yapımı Kaba Seramik" ve Handmade Lustrous Ware/ Handmade Knobbed Ware/ Céramique à mamelons/ Buckel Keramik/ Yumrucuklu/ Kaba/ Kambur /Memecikli Mal/Seramik" terimleri yerine ise, "El Yapımı Parlak Seramik" tanımları kullanılacaktır. Bu adlandırmaların tercih edilmesinin nedeni, ırkçı nedenlerden ötürü günümüz arkeologları tarafından önceki dönem adlandırmalarının tercih edilmemesi ve güncel yayınların bu doğrultuda oluşturulmaya başlanmasıdır.

Ponticum), Tuna Nehri'nin alt taraflarında, Karadeniz'in kuzeyi boyunca, Romanya, Moldovya, Ukrayna, Kırım, Yunanistan ve Bulgaristan'da yapılan çalışmalardan anlaşılmaktadır (Pieniazek, 2002;705-715; Koppenhöfer, 2002:679- 704; Pieniazek, 2012; Hnila, 2012).

Aynı süreçte, yıkım tabakalarında ayrıca Geç Hellas IIIC seramiği olarak adlandırılan bir seramik türü daha görülür[2]. Yunan anakarası ve Ege Adaları kökenli bir seramik türü olan Geç Hellas IIIC seramiği Kuzeybatı Anadolu, Ege kıyıları, Akdeniz kıyıları ve Orta Anadolu'nun birkaç merkezinden ele geçmekte, "Deniz Kavimlerine" atfedilmektedir (Aydıngün, 2013:76,66) (Harita 2). Batı Anadolu'da Arzawa (Gür, 2012b: 56) ve İç Anadolu'da Hitit İmparatorluğu'nun yıkılması ile birlikte, Batı Anadolu ve Kilikya bölgesinde Geç Hellas IIIC dönemine ait seramiklerinde artış görülmüştür. (Gür, 2012b: 56). Seramikteki bu artış, Batı Anadolu kıyılarına Yunanistan ve adalardan yeni halkların gelmesi ve Mikenli tüccarların faaliyetleri ile açıklanmaktadır (Gür, 2012b: 65; Gür, 2012d: 13). Balkan kökenli El Yapımı Kaba Seramik ile El Yapımı Parlak Seramik ve Deniz halklarına atfedilen Geç Hellas IIIC Seramiği grupları bazen aynı bölgede, belli yerleşimlerde bir arada bulunurken bazen de tamamen farklı hatlarda görülmektedir (Aydıngün, 2013: 76,66) (Harita 2).

Birbirinden farklı etnik kökenlere ve yaşam tarzlarına sahip Balkan ve Hellas IIIC evresi halklarına ait kültürel unsurların bu şekilde bir arada ele geçiyor olması, Balkan halklarının M.Ö. 1200 civarında Anadolu ve Yakın Doğu'da meydana gelen yıkımda tek başına etken olmadığını, Geç Hellas IIIC topluluklarının da yaşanan bu yıkımda rol oynadığını göstermesi açısından oldukça önemlidir (Gür, 2012c: 45-46).

---

[2] Kıta Yunanistan' da Geç Hellas IIIB dönemine ait Miken Saraylarının yıkılmasının ardından Saray Sonrası ya da Postpalatial süreç olarak isimlendirilen evreye, Geç Hellas IIIC dönemi (GH IIIC) denir. Bu dönem M.Ö. 1200 civarına denk gelmektedir (Gür, 2012 "Anadolu'da Geç Hellas IIIC Dönemi", *Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi I*, 1-56).

BİRİNCİ BÖLÜM

GEÇ TUNÇ ÇAĞI'NDA ANADOLU, EGE VE DOĞU AKDENİZ BÖLGESİNDE SİYASİ ÇÖKÜNTÜYE SEBEP OLAN FAKTÖRLER

Geç Tunç Çağı sonunda, Anadolu ve Yakın Doğu coğrafyasında meydana gelen tahribat ile yıkılan çoğu kent ve krallığın, olası yıkım nedenlerine kısaca değinmeden önce, Anadolu'da bu yıkımı tetikleyen faktörlere ve Hitit İmparatorluğu'nun siyasi ve ekonomik durumuna kısaca değinmek gerekmektedir.

Yazıtlardan anlaşıldığı üzere Geç Tunç Çağı sonunda, Orta Anadolu merkezli büyük Hitit İmparatorluğu ekonomik anlamda sıkıntılı bir dönemden geçmektedir. Bu konuyla alakalı pek çok araştırmacı sınırlı verilerle, Tunç Çağı'nın görkemli uygarlıklarını ortadan kaldıran faktörler ve M.Ö. 1200 yıkımı için farklı varsayımlarda bulunmaktadır (Gür, 2012:19-42). Bu varsayımlar deprem, kıtlık, göç, savaş teknolojisindeki değişim, sistemlerin yıkılması teorileri gibi oldukça çok sayıda ve birbirinden farklı alanlarda fikirleri barındırmaktadır. Söz konusu bu teorilerden en dikkat çekici olan iklimsel değişiklikler sonucu, kıtlığın yaşandığı iddia edilen teoridir[3]. Bu teori antik çağ kaynaklarıyla da desteklenmektedir[4]. Örneğin bu süreçte yaşayan Mısır firavunu Merneptah ikinci saltanat yılı metinlerinde (M.Ö. 1211), "Hatti ülkesini canlı tutmak için" Mısır eliyle Hitit kontrolündeki Ura Limanı'na, gemiyle tahıl gönderildiğini bildirir. Bu veri iklimsel değişiklikler sonucu kıtlığın yaşandığını ileri süren teoriyi

[3] Kuiholm yaklaşık 40 yıl Anadolu, Balkanlar, Yunanistan'da dentrokronolojik yöntemle geniş bir veri tabanı hazırlayıp, iklimsel değişikliklere bağlı olarak yaşanan sosyal çalkantılar ile ilgili çıkarımlarda bulunmuştur. (Kuniholm,L., "*The archaeological record: evidence and non- evidence for climatic change"* in Runcorn, S&K Pecker, J-C. The Earth's Climate and Variability of the Sun Over Recent Millennia. Philosopical Transactions of the Royal Society of London 1990: 252)

[4] III. Hattuşilli'nin kızının evliliği ile ilgili olarak Kraliçe Pudu-Hepa'nın II.Ramses'e yazdığı bir mektubun kopyası (KUB XXI 38). Kraliçe çeyiz olarak gönderilecek olan sığır, koyun ve köleler gibi konulardan bahsederken ülkede hububat bulunmadığına dem vurmaktadır: "*Kardeşime aşağıdaki konuyla ilgili olarak yazıyorum. Kızıma çeyiz olarak sivil tutsaklar (köleler) sığır ve koyun mu verecekmişim? Benim ülkemde arpa bile yok ..."* (Gür,B., *Deniz Kavimleri*. Arkeoloji Sanat Yayınları.İstanbul.2012a:24-33; Robbins,M., *Collopse of the Bronze Age the story of Greece, Troy, İsrael, Egypt and the People of the Sea*)

destekleyen önemli kaynaklardan biri olarak kabul edilir[5]. Yazıttaki bu ifade, Hitit imparatorluğunun toplumsal ve ekonomik anlamda zor bir evreden geçtiğini net bir şekilde göstermektedir. Ayrıca Urtenu arşivinden ele geçen Hitit İmparatorluğu ile yapılan son yazışma da, kıtlığın büyük boyutlara ulaştığını belirtilmektedir (RS 34.152)[6].

Bilindiği gibi Tunç Çağı ekonomik yapısı, tarımsal fazlayı bir çeşit ödeme şekli olarak, istenilen kaynaklara aktaran sisteme (Yeniden Dağıtıcı [Redistribütif] Sisteme) dayanmaktaydı. M.Ö. 13.yy. sonu, 12.yy. başlarında elde edilen bu üretim fazlası kaynağın, neredeyse tümünün yok olduğu anlaşılmaktadır (Seeher, 2010:220). Hitit İmparatorluğunda Redistribütif sisteminin zarar görmesi, iklimsel değişiklikler ve bu değişikliklere bağlı oluşan kıtlık, harcamalar ve savaşlardan ganimetlerle dönülmemesi gibi nedenlere bağlanmaktadır. Bu gelişmelerin yanı sıra artan siyasi gerginlikler sebebiyle de idareciler, karada ve denizde savaşacak şekilde, geniş bir ordunun tüm ihtiyaçlarını karşılamak ve profesyonel bir şekilde ordularını donatmak zorundaydılar (Gür, 2012a). Arzawa, Aşşuwa, Mira gibi Hitit vasallarının ise, oluşan yönetim boşluklarında problemler çıkarttıkları bilinmektedir. Ayrıca yazışmalardan, vasalların büyük krala yardımcı olamadığı gibi, büyük kralın da vasallarına yardımcı olamadığı anlaşılmaktadır. Meydana gelen tüm bu ekonomik ve siyasi gelişmelerin, Geç Tunç Çağı sonunda İmparatorluğun yükünü oldukça arttırdıkları tahmin edilmektedir. Tüm bu

---

[5] Hititlerin son dönemlerine ait belgelerde ülkede kıtlığın olduğu anlaşılmaktadır. Kral, Mısır'dan gelen buğday ve yiyecek maddeleri Ugarit yolu üzerinden ülkeye sokmuştur (Bryce,T. *The Kindom of the Hittities*, Oxford Clerendan Press, 1998:365; Umar,B *İlk Çağda Türkiye Tarihi,* İstanbul 1999:141; Kuniholm,L "*The archaeological record: evidence and non- evidence for climatic change*" in Runcorn, S&K Pecker, J-C. The Earth's Climate and Variability of the Sun Over Recent Millennia. Philosopical Transactions of the Royal Society of London 1990:252). Teb kentindeki Karnak yazıtına göre Merneptah, hükümdarlığının beşinci yılında kuzeydeki Libya halklarının "*Karınlarını doyurmak i*çin" Mısıra saldırdıklarını belirtir. Söz konusu halklar arasında Karnak yazıtına göre ana yurtları Anadolu'nun güneyi olan Lukka'lar da bulunmaktadır (Kozal, E. "Son Tunç Çağı Anadolu ve Komşuları" *Arkeoatlas 7*, İstanbul, 2009:13; Faulkner, R.O. Eygpt: From the Inception of the Nineteenth Dynasty to the Death of the Ramsesses III, *CAHII/2*, 1975:233)

[6] "Evin kapıları mühürlendi. Sizin evde de kıtlık olduğu için biz açlıktan öleceğiz. Hemen yardıma gelmezseniz açlıktan öleceğiz. Ülkemizin yaşayan bir ruhunu bir daha göremeyeceksiniz" (Aydıngün H. *Uygar Dünya'nın İlk Yıkılışı M.Ö. 1200*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları. İstanbul 2014: 57-58).

gelişmeler neticesinde Boğazköy halkının, şehri düzenli ve disiplinli bir şekilde terk ettiği sanılmaktadır. Çünkü Boğazköy'de yapılan son dönem kazı çalışmaları bu durumu destekler veriler sunmaktadır (Seeher, 2010:220).

Anadolu ve çevre coğrafyalarda, yaşanan bu kuraklıkla baş edilemediği, İmparatorluğun ekonomik olarak güç bir süreçte olduğu buna karşın toparlanmaya çalıştığı yazılı belgelerde anlatılmaktadır. Örneğin Emar'dan Hitit genel valisine ödenmesi gereken yıllık vergi, 700 altından 2000 altına yükseltilmiştir (Singer, 2000: 24). Bu meblağı ödeyebilmek için Emar kentinin sahip olduğu arsaları, binaları ve kentin koruyucu tanrısı Ninurta'yı satmak zorunda kaldığı bilinmektedir (Singer, 2000: 24). Bu dönemde yaşanmış en önemli olay, tahıl fiyatlarındaki artıştır. Tahıl fiyatlarının en yüksek noktaya ulaştığı yıl "Tarwa" birliklerinin kenti kuşattıkları yıldır. "Tarwa" birliklerinin kim oldukları bilinmemektedir. Fakat kıtlık nedeniyle ülkesini terk etmek zorunda kalan bir kavim olduğu sanılmaktadır (Singer, 2000: 24).

Geç Tunç Çağı sonunda yaşanan olayların, iklimsel değişiklikler sonucu oluşan kuraklık yüzünden olduğunu ifade eden görüşe göre, iklimin coğrafya üzerindeki etkisine kısaca değinmemiz gerekir. Yakın Doğu Bölgesi, dünya iklimini belirleyen iki ana iklim kuşağında yer almaktadır (Aydıngün, 2014:81, 104). Bunlardan ilki, Alçak Basınç Yağmurlu Batı Rüzgârı kuşağı (Westerlies), ikincisi de Sahra Çölü Yüksek Basınç kuşağıdır (Aydıngün, 2014). Bu kuşaklar yıllık ya da uzun yıllara yayılmış bazda, kuzeye ve güneye hareket etmektedirler. Doğal çevre bu hareketlerden büyük ölçüde etkilenmektedir. Yaşanan bu tür iklimsel değişiklikler kaosu da beraberinde getirmektedir. Tarihsel olarak Buzul Çağı'ndan günümüze kadar geçen süreç olan Holosen Dönemde, iklim düzenli aralıklarla, ciddi boyutlarda ve süratli bir şekilde değişmiştir. İnsanlar yaşanan tüm bu farklı iklimsel değişimlere uyum sağlayarak varlıklarını devam ettirmeye çalışmışlardır. İklimsel değişimler tarımsal verimi arttırdığında ilerlemişler, tarımsal verimi düşürdüğünde ise yıkımlar, toplumsal karışıklıklar ve savaşlar olmuştur (Aydıngün, 2014: 81,104).

Bilimsel çalışmalar M.Ö. 2.bin sonlarında aniden soğuk ve yağışlı bir iklime geçildiğini göstermektedir (Kuiholm,, 1990). M.Ö.1200 civarında başladığı tespit edilen bu dönüşümün, M.Ö.1100 dolaylarında en sert halini aldığı

saptanmıştır (Kuiholm, 1990). Yaşanan bu iklimsel değişimlerin Doğu Avrupa Pannonia Havzası'nda yaşayan çoğunluğu İllyria kökenli (Appianus, III, 1.1) kavimlere etki edip bu kavimlerin, Balkanlar ve İtalya üzerinden Yakın Doğu'ya doğru, geniş kapsamlı göçlerle inmelerine sebep olduğu sanılmaktadır (Mansel 1988). Bu kavimlerin İrlanda gibi yaşam şartlarının daha iyi olduğu batı bölgeler ya da İskandinavya gibi kuzey bölgelere göç ettikleri de kabul gören teorilerdendir (Aydıngün, 2014: 95-96). Pannonia Havzası, günümüz Macaristan'ın içinde bulunduğu Karpat Dağları ile çevrili alandır. Geçiş bölgesi özelliği gösteren havza, Prehistorik Avrupa'dan gelen göçlerin başlangıç bölgelerinden birisi olarak kabul edilmektedir. M.Ö. 1200 civarında yaşanan göç dalgasının da bu havzadan geldiği iddia edilmektedir (Aydıngün, 2014: 95-96). Bu süreçte Kafkaslar ve Kuzeybatı İran'da göçe bağlı, herhangi bir yıkım izi görülmezken etkinin kanıtları olarak, yerleşimlerin kiklopik savunma duvarları ile çevrildiği gözlemlenir (Aydıngün, 2014: 114). İklimsel değişiklikler sonucu, yaşam koşullarının daha iyi olduğu topraklar aramak amacıyla yerinden hareket eden bir kavimin, bir diğerine etki ettiği, böylece yeni gelen topluluğun bölgedeki yerel halkı yerinden uzaklaştırdığı ya da kendi bünyesine katıp bir çeşit domino etkisi oluşturduğu varsayıldığında; Balkanlar'dan Anadolu'ya etki alanı oldukça geniş ve uzun süreçli göç dalgasının bu şekilde başladığı düşünülebilir.

Tunç Çağı'nın sonunu getiren ve Yakın Doğu'da birçok kentin yıkımına sebep olan olaylarla ilgili oldukça kabul gören bir diğer teori ise, hareketlilikleri kronolojik olarak antik yazılı kaynaklarla takip edilebilen "kuzeyden ya da kuzeydeki denizden gelen halkların göçü olarak nitelenen, "Kavimler Göçü" teorisidir[7].

Doğu Akdeniz Havzası'nda M.Ö. 1200 civarında etkin rol oynayan, yıkıcı halk topluluklarının kökeninin Orta Avrupa ve Balkanlarda aranması gerektiğini

[7] Ege ve Doğu Akdeniz'de büyük yıkımlara sebep olan Kavimler Göçü, kuzeydeki Balkan kökenli İliryalılar ve Thrak kavimlerinin arasındaki çalkantıdan doğmuştur. Bu kitlesel göçlere ait izler İtalya, Yunanistan, Ege Adaları ve Anadolu'da yer alan bazı yerleşmelerin 12.yy'a karşılık gelen tabakalarından ele geçen büyük yangın izleriyle kanıtlanmıştır. Ege göçlerinin birden bire ortaya çıkmadığı, ancak en yoğun hareketliliğin M.Ö.12.yy'ın ilk çeyreğinde yaşandığı Mısır kaynaklarından bilinmektedir (Akurgal, E., *Das Dunkel Zeitalter Kleinasiens*. In: Sigrid Deger-Jalkotzy (Hrsg.) Griechenland, die Agais und die Levante wahrend der "Dark Ages" wom 12. Bis 9.jh. v. Chr.:Akten des Symposions von Stift Zwettl (NÖ), 11-14. October 1980. Wien 1983, S. 70 ff.; Arif Müfid Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014: 94,96,103).

destekleyen bu teoriye göre, M.Ö. 2. bin yılda, Trak işgali altındaki Balkan yarımadasına güneybatı bölgesinden İliryalıların[8] girmesi üzerine yerlerinden oynatılan Frig (Brygler) gibi Trak boyları, boğazlar yolu ile Anadolu topraklarına girmişlerdir (Mansel 1988). Geçiş yolu üzerinde yer alan Troia antik kentini de yıkıp Batı ve Kuzey Anadolu'da oturan bir kısım savaşçı topluluklarının da, bu halklara katılmasıyla birlikte, Hitit İmparatorluğu'na saldırmış ve İmparatorluğu ortadan kaldırmışlardır (Bengtson 1969: 50; Hammond 1976: 129; Mansel 1988: 88). Bu teoriyi destekleyen Bryce'de (Bryce 1998: 354), Hitit İmparatorluğu'nun yıkılmasının ardından, bölgenin Balkan kökenli Muşkiler[9] tarafından ele geçirildiğini iddia eder. Sonrasında bu yıkıcı halklardan bir kısmının da güneye indiğini savunur (Bryce 1998: 354).

Göçe yönelik ileri sürülen teoriler dışında Mısır, Ugarit, Hitit devlet arşivlerinden ele geçen bilgiler ve yapılan arkeolojik çalışmalar da M.Ö. 1200 civarında Yakın Doğu Havzası, Yunan anakarası, Girit, Kıbrıs adaları ile Anadolu'da meydana gelen yıkımın, "Kavimler'in Göçü" eliyle olduğu yönündedir. Mısırlıların, "Deniz Halkları" (Mansel, 1998:87-88) olarak adlandırdığı bu kavimler koalisyonu ile önce Merneptah (MÖ 1236– 1223), sonra III. Ramses (M.Ö. 1197–1166) dönemlerinde karada ve denizde savaştıkları yazılı ve görsel kaynaklardan bilinmektedir. Deniz halklarının yapmış olduğu bu göçler sonucu, Anadolu ve Doğu Akdeniz'de birçok kent tahribata uğramış, yakılıp yıkılmıştır. Bu kentlerin bir kısmında ise, tekrar yerleşim olduğu tespit edilmiştir.

[8] İlirya günümüzdeki Makedonya ve Arnavutluğun, Adriyatik Denizi kıyısında kalan kısmının antik ismidir (Appianus, *Civil War, Illyria*). M.S. 1. yüzyılda Pannonia olarak isimlendirilen ve Orta Tuna Bölgesinde yer alan kısım, bu döneme kadar denizci ve korsan bir halk olan Illyria'lıların yaşadıkları alan Illyricum olarak anılmaktadır. Yunanlılar Makedonya ve Trakya'nın arkasında Chaonia ve Thesportia ile Tuna Nehri'nin arasında yaşayan halkları Illyrialılar olarak adlandırmışlardır (Appianus, Civil War, Illyria:1.1). Antik yazılı kaynaklar ise, Trak kavimlerinin bazılarının bu bölgeden geldiğini söyler Herodot (Herodot VII: 73) ve Strabon'a göre (Strabon XII: 8.4,C572) geldikleri bölgede "Brygler yada Brigler" olarak bilinen Frigler, Anadolu'ya Makedonya ve Trakya'dan gelmişlerdir. Herodot Frigyalıların, Avrupa'da oturdukları zaman Bryg adını taşıdıklarını ve Makedonların komşuları olduklarını belirtir (Herodot VII: 73). Ona göre Asia'ya geçtikten sonra yurtlarıyla birlikte adları da değişmiştir. Strabon'a göre ise Frigler'in Avrupa'daki yurtları Paneonia'dır. Stefanos Byzantinos' da "Bryger" adlı Trak boyunun İllyria'ya yakın bir Makedonya ulusu olduğunu ifade ederken "Bryge, ve Bryger olarak da adlandırıldıklarını belirtir. Kelimenin köken olarak Feminen kökenli bir kelime olduğunu söylerken Bryger/ Brygialıların Illyria'ya yakın bir Makedon halkı" olduğunu bildirir (Stefanos Byzantinos, *Etnika, Volum I: A- Γ* , Çev. M., Billerbeck, 2006,Berlin: 381). Nitekim Anadolu'ya göç etmeyen Bryglerin bir kısmının M.Ö. 5. yüzyılın ilk yarısında hala Makedonya'da yaşadığı bilinmektedir (Sevin, V., 1983, "Frigler",Anadolu Uygarlıkları Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi, İstanbul: 250).

[9] M.Ö. 1200 dolaylarında Anadolu topraklarına Kafkaslar üzerinden geldiği düşünülen halkların Muşkiler olduğu düşünülmektedir (Çaypınar, Z.G. *Friglerin Kökeni ve Tarihi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) 1991:29; Sevin,V. Frigler, *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi*, Görsel Yayınları 2005:67. Ayrıca Muşki-Frig sorununa ileride Gordion başlığı altında detaylı olarak değinilecektir)

Mısır belgeleri, kuzeydeki denizden gelen halklar olarak nitelenen bu boyların, sürüler halinde geldiğini, kağnı arabaları ile ülkenin içlerine girdiğini, kentlerin ve ülkelerin hiç birisinin bu güç karşısında dayanamadığını anlatır. Ayrıca yazıtlarda "Kuzey Ülkelerinden Gelenler", "Deniz Ülkeleri'nden Gelenler", "Deniz'in Ortası'ndan", "Adalar" ya da "Dört Bir Yandan Gelen Kuzeyliler" olarak adlandırdıkları bu halkları, kendi topraklarından uzaklaştırmada zorlandıklarını ifade ederler. Tarihte çoğunlukla "Deniz Halkları Göçü" adıyla tanınan bu göç hareketi, "Deniz Budunları Göçü", "Deniz Kavimleri Göçü", "Ege Göçleri", "Ege Halkları - Budunları, Kavimleri– Göçü" ya da yalnızca "Kavimler Göçü" gibi farklı adlarla da tanımlanmaktadır. Orijinal hali ile "Sea People - Peuples de la Mer" yani "Deniz Halkları" terimi, Fransız kökenli Mısır tarihi ve dili uzmanı olan Gaton Maspero tarafından ilk kez 1881 yılında ortaya atılmış "yeni" bir adlandırmadır (Maspero, 1881:118; Woudhuizen, 2006: 35). Deniz halklarına atfedilen bu büyük yıkımın M.Ö. 1190'larda başladığı, 1180'de en güçlü halini aldığı ve 1175 tarihinde son bulduğu kabul edilmektedir (Drews, 1993: 4-7). Mısır yazıtları "Adalardan" ya da " Denizdeki Ülkelerden" geldiğini ifade ettiği bu boylar koalisyonunun genel özelliklerini ve isimlerini verirken, bu insanların kendilerine özgü stillerini de tapınak duvarlarına resmetmiştir[10].

Fakat Trak göçmenlerine ait detaylar resmedilmemiştir. Bu durum Mısır Firavunlarının, Trak kökenli göçmenleri tanımadıklarını gösterir. Çünkü Mısır kaynaklarında Trak kökenli bir isme henüz rastlanmamıştır (Taş Döner, 2012: 94-95; Akurgal, 1998: 192).

Mısır ve Ugarit belgelerinden anlaşıldığı kadarıyla Deniz Kavimleri adlandırması altında değerlendirilen halklar aslında Ege, Anadolu, Yunanistan, İtalya, Scilya, Sardunya halklarından oluşmaktadır. Deniz Kavimleri teriminin kapsamını netleştirmek için Balkan kökenli halklar olan Trak halklarını Deniz Kavimleri teriminden ayırıp Balkan Kavimleri adlandırması altında değerlendirmek daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Mısırlıların "Kuzeyden, Kuzey

[10] Mısır Firavunu Merneptah'ın zamanında göçlere katılan kavimlerden Lukka, Teresh, Sherden, Shekelesh, Ekvesh'in isimleri tespit edilmiştir. III. Ramses dönemiyle beraber göçlere Peleset, Denyen, Tjekker, Weshesh halkları da göçe katılmıştır. Mısır belgelerinde adı geçen bu kavimler doğrudan ya da dolaylı şekilde Batı Anadolu ile yakın bağlantıdadırlar. Bu topluluklardan bazılarının adları göç olayından daha öncesine kadar ulaşmakta ve Eski Doğu yazılı kaynaklarında karşımıza çıkmaktadır (Gür, B., *Deniz Kavimleri*. Arkeoloji Sanat Yayınları. İstanbul, 2012: 77-109; Sandars, N.K., *The Sea Peoples:Warriors of the Ancient Mediterranean 1250-1150 BC*, Thamesand Hudson, London 1978:114; Çapar, Ö., *Ege Göçleri ve Sonrası Batı Anadolu, Anadolu Demir Çağları I,* İzmir, 1987: 16)

Ülkelerden, Denizden Gelenler" ifadelerine baktığımızda, Deniz Kavimleri teriminin Balkanlardan gelen Trak halklarını da dolaylı yoldan kapsadığı düşünülse de bu öngörüyü destekleyecek herhangi bir yazılı ve görsel belge henüz tespit edilmemiştir. Fakat Kuzeybatı Anadolu'dan Ege- Akdeniz (ve İç Anadolu'nun bazı kesimlerinde) ve hatta Mısır'a kadar giden hatlar üzerinde, zaman zaman GH IIIC ve Balkan kökenli seramiklerin bir arada ele geçiyor olması (Harita 2) kesin olmamakla birlikte Balkan kökenli Trak halklarının, Anadolu yerli halkları, GH IIIC halkları ve diğer kavimlerle bir koalisyon altında birleşerek, Mısır'a saldırılar düzenlemiş olabilecekleri ihtimalini de ortaya çıkartmaktadır.

Ugarit belgeleri ise Deniz Kavimlerini, denizle ilişkili olan kuzeyli haklar olarak tanımlar (Memiş, 2012: 238; Taşdöner, 2012: 93,95). Özellikle III. Ramses'e ait 8.saltanat yılı metinlerinde, adalardan geldikleri söylenen bu göçmenlerin geldikleri adanın Girit olabileceği iddia edilmektedir (Gür, 2012a).

Kuzeybatı ve Batı Anadolu ile eski dünyanın da mevcut düzenini değiştiren bu etnik göçlerin başlangıç noktasının Batı Anadolu ve Ege Bölgesi olabileceği de göz önünde bulundurulmaktadır (Gür 2012a). Mısır belgelerinden Batı Anadolu ile ilgili görülen Ekweş, Tereş, Lukka, Denyen ve Tekker'lerin birlikte hareket ettikleri göz önüne alındığında, ortak amaçlar etrafında dostça ittifaklar kurdukları tahmin edilmektedir çünkü Hitit belgeleri de bu doğrultuda bilgiler vermektedir (Çapar 1987: 20). Özellikle yazıtlarda adları geçen halk topluluklarının, Anadolu yerli halkları ile isim benzerliği de bu iddiayı desteklemektedir. Lukka'lar göç öncesi M.Ö. 15.yüzyıl ortalarında, Hititler tarafından Batı Anadolu halkı olarak tanımlanmıştır (Çapar 1987: 16). Hitit kaynaklarında, Assuwa konfederasyonun[11] (Gurney 2001: 33) bir üyesi olan Lukkalar, Hititlere düşman tarafta yer alırken, M.Ö. 1296 yılında yapılan Kadeş Savaşı'nda ise, Hititlerin müttefiki olarak Mısır'a karşı aynı safta yer almıştır. Bu şekilde, Mısır metinlerinde Deniz Kavimleri içinde olduğu sanılan bu kavimlerden bazılarının adlarının göç olayından önce Eski Doğu yazılı kaynaklarında geçiyor olması, belki de sanıldığı gibi toplu bir kavimler

[11] M.Ö.2.binde Kuzeybatı Anadolu'da bulduğu kabul edilen konfederasyona Hitit metinlerinde verilen isimdir (Ünal, A.,*Hititler Devrinde Anadolu II*, 2003, İstanbul; Alparslan, M., "Artukka:Assuwwa Ülkesi ve Lokalizasyonu", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Anadolu AnAr XVI*, 23-24, 2002, İstanbul).

hareketinden çok, geçtiği rota üzerindeki yerleşik halkları kendi bünyesine katarak ilerleyen bir akım şeklinde algılanabilir (Çapar 1987: 16).

Geç Tunç Çağı'nda yaşanan bu yıkımı başlattığı iddia edilen başka bir görüşe göre Deniz Kavimleri, Troia liderliğinde toplanmış olan Batı Anadolu halklarından oluşmaktadır. Deniz kavimlerine karşı Yunanlılar'ın gösterdiği çabalarsa Troia Savaşı efsaneleri olarak aktarılmıştır (Zangger 1995: 20-31)

Deniz Kavimleri'nin Batı Anadolu kökenli Mopsos önderliğinde bir araya gelmiş olan kavimlerden oluştuğu ve Mısır üzerine yürüdüğü iddiası (Barnett 1953: 140-143; Barnett 1967:1-32) da bu halkların Anadolu kökenli olduklarına vurgu yapmaktadır.

Deniz Kavimleri'nin Anadolu halklarından oluştuğu tezi, pek çok bilim adamı tarafından desteklenmektedir (Wainwright 1961; Barnett 1975; Mellaartt 1984; Singer 1988; Zangger 1995).

Kavimler göçüne dair bir başka teori ise, Troia VIIa yerleşiminin Ege göçleri sırasında, Güneydoğu Avrupa'dan gelen Trak Kavimleri tarafından yıkıldığı iddiasıdır (Akurgal, 1987:137). Frigler ve Mysialıların geçiş yolu olarak kullandıkları düşünülen hat üzerinde yer alan Troia'nın, $VIIb_1$ ve $VIIb_2$ yapı katlarından ele geçen Güneydoğu Avrupa kökenli El Yapımı Parlak Seramiğin ortaya çıkartılmış olması bu iddianın ana kaynağıdır (Akurgal, 1997:191). Bu göçer Trak halklarının M.Ö.1200 civarında Troia VIIa'yı yıktıktan sonra M.Ö. 1200-1180 arası Hattuşaş'ı yıktıkları, M.Ö. 1170-1160'larda ise Tell-el Cüdeyde'den ele geçmiş olan Balkan kökenli seramikler nedeniyle de, Asur önlerine kadar uzandıkları ileri sürülür (Akurgal, 1997:191; Akurgal, 1956: 45). Nitekim Troia VI yerleşmesinin M.Ö. 1300 civarında bir depremle yıkıldığı tespit edilmiştir (Koppenhöfer, 1997: 295-353). Bu depremin ardından Troia VII (Troia VIIa) şehri inşa edilmiştir. Troia VII yerleşmesinde büyük bir yangın izine rastlanmıştır. Bu yangın Troia VIIa tabakasının sonuna yani yaklaşık olarak M.Ö. 1190-1180´lere tarihlenmektedir. Troia Savaşı yada Balkan Kavimleri saldırılarının bu tabakada olduğu tahmin edilmektedir. Bu tabakadan sonra, çok kısa süren $VIIb_1$ tabakasında, yıkılan evler yeniden inşa edilmiştir. Bu evreyi takip eden $VIIb_{2-3}$ evreleri, M.Ö. 950 yılına kadar sürmüş ve bu tabakalarda yine $VIIb_1$ evresinde olduğu gibi kökenlerinin Güneydoğu Avrupa olduğu tespit

edilmiş olan insanların yaşadığı anlaşılmıştır (Koppenhöfer, 1997: 295-353; Becks vd., 2006: 181-187; Hnila, 2012). Homeros'un Troia Savaşı sırasında Hellespontos'un Traklar, Sangarios kıyılarının da Friglerce iskân edildiğini (Homeros, II. 845; II. 683; III. 184), Strabon'un da pek çok kral, boy, dağ ve ırmağın hem Trakya'da yani Güneydoğu Avrupa'da, hem de Troia yörelerinde aynı adları taşıdığını belirtmesi bu halkların kökenlerine ve geldikleri coğrafyalara vurgu yapmaktadır (Strabon, XIII 590: 115-116; Akurgal, 1987: 138). Troia VIIb Dönemi´ni karakterize eden seramikler ise, "El Yapımı Kaba Seramik" ve "El Yapımı Parlak Seramik" olarak adlandırılan seramik türleridir (Hnila, 2012: 27). Bu seramik gruplarının varlıkları Anadolu'da ilk defa Troia kazılarıyla açığa çıkartılmıştır. Bu seramik türlerine M.Ö. 12.yüzyıla kadar Anadolu ve sınırları ile Levant topraklarında hiç rastlanmadığı (Blegen, 1933: 187-191; Koppenhöffer, 1997) düşünülürken, son dönemlerde Maydos-Kilisetepe Höyüğünde yapılan çalışmalar bu seramiklerin Anadolu sınırındaki varlıklarının Erken Tunç Çağı'nın sonlarına kadar indiğini kanıtlamıştır (Sazcı ve Başaran Mutlu, 2018)

Troia $VIIb_2$ döneminden itibaren Macaristan'dan Romanya'ya ve Sırbistan'dan Güney Bulgaristan'a kadar olan alana yayılan El Yapımı Parlak Seramikler, Geç Tunç Çağı'ndan Erken Demir Çağı'na geçiş safhasının bir üslubu olarak da kabul edilmektedir (Erzen, 1994: 75-82). El Yapımı Parlak Seramikler aynı zamanda Frig göçünün arkeolojik kanıtı olarak da değerlendirilmektedir (Erzen, 1994: 82; Sevin, 2003: 234). Bu Yumrucuklu seramik grubu, El Yapımı Kaba Seramiklere göre daha özenli yapılmıştır.

M.Ö. 2000'ler de Karpatlar'dan (Kiss, 2011: 101-108; Aydıngün, 2013) Anadolu'ya kadar pek çok yerleşimde ele geçmiş olan El Yapımı Kaba Seramikler, genelde mutfak kapları olarak kullanılmış açık formlardan oluşur. El Yapımı Kaba Seramikler, Troia $VIIb_1$ (M.Ö. 1180-1130) evresinden itibaren ortaya çıkar. El yapımı olan bu seramik grubu koyu renkli, kaba görünümlüdür. Donuk siyah, kurşunimsi kahverenginin hâkim olduğu bu seramiklerde, hamurun ufak taş katkılı olduğu görülür (Hnila, 2012). Az pişmiş hamura sahip olan mallar, yanmış açkılı bir dış yüze sahiptir. Dış yüzeyde yer alan şerit bantlar üzerinde parmak baskı ile bezeme yapılmıştır (Tab.1/1.3). Bu uygulamanın yapıldığı seramiklerin ana vatanı Orta Tuna- Balkan bölgesidir. Bu türe ait

örnekler 1964 kazı sezonunda Miken antik yerleşimi Aşağı kentinde, Geç Hellas IIIC tabakalarında bol miktarda açığa çıkartılmıştır (French ve Rutter 1977:111). Bunların zanaatkâr olmayan kişiler tarafından, yerel toprak kullanılarak üretildiği ve açıkta yığın halinde özel bir fırın yalıtımı gerektirmeyecek şekilde, düzensiz ısı koşullarında pişirildiği düşünülmektedir. Böylece göç eden topluluklar için ideal kap tipini oluşturmaktadırlar. Göçerler ağır kaplar taşımak yerine, muhtemelen vardıkları noktalarda bu kabı hızla, yerel malzeme ile üretip kullanmış olmalıdırlar. El Yapımı Kaba Seramik türü örnekleri M.Ö.1190-1180'lerden itibaren Ege, Anadolu, Kıbrıs ve Levant bölgelerinde görülmeye başlanmıştır. Ancak bu kapların seramik topluluğu içindeki toplam oranları %1'lerin altındadır. Çok nadiren Troia gibi kentlerde %2,5'lara ulaşabilmektedir (Ramstorf, 2001: 335-33; Aydıngün, 2014:116-117). Her ne kadar farklı coğrafyalarda ve koşullarda üretilmiş olursa olsun bir stil birliği görülür (Aydıngün, 2014:117-118). Üzeri parmak baskılı ve plastik bantlarla bezeme yapılan en eski örnekler, M.Ö. 7. binin sonları ile 6.binin başlarına tarihlenen, Sırbistan Starcevo kültürüne ait boyalı kaplar, barbotin bezemeli seramikler ve boyasız ince mallar da görülmektedir (Bailey, 2000: 87; Aydıngün, 2013: 66). Orta Tuna bölgesinde yer alan Macaristan'dan başlayarak Ukrayna'ya doğru hızlı yayılım göstermiş olan bu homojen motifli seramik (Price, 2000: 14; Aydıngün, 2013: 66) Balkanlarda Bulgaristan'ın Karanova I (Erken Neolitik Kültüründe) Nova Zagora bölgesinde (Nikolov, 2003:21-83, Res.2-2, Res.11-1; Aydıngün, 2013: 66) ve Romanya Cucuteni-Tripolye Kültürünün A-B safhalarında M.Ö.4100/4050-3650 (Bem, 2007: 239,241-242, Res.255-263; Aydıngün, 2013: 66) ortaya çıkartılmıştır. Bu bölgelerden Romanya ve Bulgaristan'da, Tunç Çağları boyunca El Yapımı Kaba Seramik kullanılmıştır (Nikolov, 2003: 21-83 Res.2-2, Res.11-1; Bem, 2007: 239, 241-242 Res.255-263; Aydıngün, 2013: 66). Genel itibariyle açık formlara rastlanmaktadır.

El Yapımı Parlak Seramik ise, parlak açkılı ve koyu renkli bir yüzeye sahiptir (Hnila, 2012: 28). Üzerinde yer alan çıkıntı ve kabartmaların yansıra, oluk veya çizi bezemelerin görüldüğü bir seramik türüdür (Tab.2/2.7-Tab.3/3.5-Tab.4/4.9-4.12). Bu seramik grubuna ait tipik form, "S" profilli çömleklerdir. Çeşitli formlarda üretilen kaplar ve vazolarda bezeme unsuru olarak kullanılan yumrular (ya da memecikler), genelde kapların karın ve omuzlarında yer alır. Bu

yumruların sayıları üç, dört ya da daha fazladır. Yumruların içleri boş ya da masif olarak yapılmıştır. İçleri boş olan yumrular, kabın iç yüzeyinden dışa doğru bastırılmak sureti ile elde edilirken, masif örneklerde ise yumrunun kabın dışına sonradan aplike edildiği anlaşılır. Bu tür bezemeli kaplara farklı zaman dilimlerinde değişik bölgelerde rastlanabilmektedir. Yumrulu kaplar gerek form gerekse bezemeden dolayı hem tarihsel hem de bölgesel farklar gösterebilmektedir (Çapar, 1987: 22; Akurgal, 1997: 191; Gür, 2012: 124; Aydıngün 2013: 68,76). Bu iki seramik grubunun yayılım alanının, tüm Balkan Bölgesinde, Rusya Stepleri'nin batı kısmında M.Ö.4100'lerden başlayarak Tunç Çağı boyunca, Kuzey Yunanistan ve adalar dâhil Bulgaristan, Romanya, Makedonya ve Hırvatistan'a kadar uzak coğrafyalara ulaştığı tespit edilmiştir (Romiopoulou, 1971: 353-361, 58-61; Hüryılmaz, 1990: 222-246; Karavaniç, 2007: 43; Aydıngün, 2013: 68-69).

El Yapımı Kaba Seramik grubuna Ukrayna´nın bulunduğu bölgedeki ismi Sabatinovka Kültürü, Moldovya´daki ismi Noua Kültürü ve Romanya'daki ismi ise Coslogeni Kültürü olan yerleşimlerde rastlanmaktadır. Ayrıca Bulgaristan'ın MÖ 1200-1000 yıllarına tarihlenen Psenicevo- Babadag bölgesinde de El Yapımı Kaba Seramikler yaygın olarak ele geçmiştir (Koppenhöfer, 2002:679-704). Tüm bu farklı coğrafyalardaki seramik kültürlerindeki ortak özelliği ise, basit kap formlarının üzerinde parmak baskılı, çıkıntılı şeritlerin dekore edilmesidir (Koppenhöfer, 2002:679) (Tab.1/1.3).

İnsanlar ana yurtlarını terk edip yeni ülkelere giderlerken yanlarında birkaç parça şahsi eşyanın dışında kendi estetik ve teknoloji paketlerini de götürmektedirler. Göç sonrası vardıkları noktalardaki farklı kültürden insanlar ile temas ettiklerinde dış görünüşlerini, dışarısıyla olan temaslarını rahatlıkla değiştirebilirken, ev içi yaşam tarzı değişime en çok direnen özellikleri oluşturmaktadır. Dolayısı ile arkeolojik malzeme içinde, özellikle mutfak-yeme içme eylemi ile ilgili aniden farklı eserlerin ortaya çıkması, yeni insan topluluklarının bölgeye gelişine bağlanmaktadır (Aydıngün, 2014). Anadolu'da bulunan söz konusu El Yapımı Kaba Seramik ve El Yapımı Parlak Seramik örneklerinin ithal olmayıp, tamamen yerel malzeme ile üretildikleri tespit edilmiştir (Pinter, 2005: 176) kapsamlı bir göç olayının kanıtları olarak kabul edilmektedirler (Aydıngün, 2014: 112). Maddi buluntular arasında El Yapımı

Kaba Seramikler ile El Yapımı Parlak Seramiklerin oluşturduğu mutfak kapları, göç olgusu ile ilişkilendirme açısından tamamen farklı bir öneme sahiptir çünkü Anadolu'da daha önce tanınmayan bu seramik, Balkanlardan Anadolu'ya göçün ilk kanıtlarından sayılmaktadır (Yassur-Landau, 2010:248; Aydıngün, 2014:110-111). El Yapımı Kaba Seramikler ayrıca Troia $VIIb_1$ evresine ait sur içinde yer alan evlerin temel taşları arasında ele geçmiştir (Akurgal 1956: 43-51; Blegen 1958; French ve Rutter, 1977: 111-112; Pieniazek- Sikora-Hinila, 2002; Hnila, 2012; Aydıngün, 2013: 67). Troia'nın yerel seramiği olan çark yapımı Anadolu Gri mal ve Tan Ware seramik üretimlerine de aynı evrede devam edilmiş olması da yerel halk ile göçmen halkın birlikte yaşadığını desteklemektedir (Polat, 2002: 191). Bu dönemde seramikte değişimin yanı sıra mimaride de bazı farklılıklar görülür. Troia VIIb evresinde, evlerin temellerinde dikey ve yatay büyük taş levhalar kullanılır. $VIIb_3$ evresiyle birlikte, dikine tabana yerleştirilmiş söz konusu bu taş plakaların kullanımının azaldığı görülür. Mimari açıdan, Balkan özelliklerinin az miktarda gelişerek devam ettiği tespit edilmiştir. Ayrıca bu döneme ait çok sayıda küçük odacıktan oluşan evler açığa çıkartılmıştır. Benzer yapıların Sabatinovka kültürü (Voronovka II, Zmeëvka, Berislav) ve Coslogeni kültürü´ndeki (Durankulak) yerleşmelerinde de var olduğu tespit edilmiştir (Piniazek- Sikora, 2002: 705-715; Pieniazek, 2012).

El Yapımı Kaba Seramik ve El Yapımı Parlak Seramik çeşitleri kullanan Trak kavimlerinin Troia kentinde tabakalı olarak karşımıza çıkması Trak kabilelerinin Anadolu'ya iki farklı göç dalgası ile geldiklerini göstermektedir. Göç haritaları oluşturulurken seramik türleri ve ele geçtikleri noktalar ön planda tutulmaktadır. Buna göre göç dalgalarından ilki $VIIb_1$ evresinde El Yapımı Kaba seramiği kullanan halkların geldiği zayıf göç dalgasıdır. İkinci dalga da, $VIIb_2$ evresinde El Yapımı Parlak Seramik ile dikine yerleştirilen yekpare iri taş bloklardan oluşturulan duvar tekniğini kullanan Balkan kavimlerinin geldiği güçlü göç dalgasıdır. Ayrıca El Yapımı Kaba seramik ve El Yapımı Parlak seramik türlerinin sayısal oranlarının yerel seramiğe göre daha düşük olması da göçün varlığını desteklemektedir. Farklı zaman dilimlerinde gelmiş olmalarına karşın her iki seramik grubunun Karanlık Çağ boyunca (M.Ö. 1200- 900) Anadolu ve Doğu Akdeniz havzasının tümünde kullanıldığı görülmektedir. Balkan Kavimlerinin izlediği olası rotalardan ilki, Kırklareli- Edirne, Gelibolu

Yarımadası'nda yer alan Maydos-Kilisetepe üzerinden Çanakkale Boğazı aracılığı Troia'ya ve oradan Anadolu içlerine ulaşılandır (Aydıngün, 2013: 70) (Harita 4). El Yapımı Parlak Seramiği kullanan Balkan kökenli halkların izlediği ikinci olası yol haritası da, Kırklareli–Tekirdağ üzerinden deniz yoluyla Marmara ve Avşa Adası'nın takip edilip Balıkesir bölgesine ulaşılmasıyla sonlanır (Harita 4).

Yine ilk döneme ait El Yapımı Kaba Seramikler malını kullanan halkların güzergah olarak kullandıkları düşünülen üçüncü muhtemel geçiş hattı ise, Kırklareli'nin kuzeyinden Aşağı Istıranca dağlarının aşılmasıyla, Çatalca, Küçükçekmece, Sultanahmet-Tarihi Yarımada ve İstanbul Boğazı üzerinden deniz yoluyla Kocaeli'ne (Aydıngün, 2009: 411-426; Aydıngün, 2013: 74-752) oradan da Gordion'a varılmasıyla devam edilendir (Harita 4).

İKİNCİ BÖLÜM

ANADOLU'DA GÖRÜLEN BALKAN KAVİMLERİNİN KÖKENLERİ

Anadolu'da görülen Balkan kökenli halklara ait seramiklerin en erken örneklerinin ele geçtikleri coğrafyalar bu başlık altında değerlendirilmiştir (Harita 3). Bu kültürlere ait özellikle El Yapımı Parlak Seramik formlarının Troia'da yoğun olarak ele geçmiş olması nedeniyle bazen Troia seramikleri ile karşılaştırmalara da gidilmiştir.

M.Ö. 2. binyılın sonunda, Troia $VIIb_1$ yerleşiminde el yapımı, koyu renkli ve düşük ısıda pişmiş olmasından dolayı oldukça yumuşak aynı zamanda kaba katkılı hamurlu, perdahlı yüzeylere sahip El Yapımı Kaba Seramik olarak isimlendirilen seramiklere rastlanmaktadır (Hnila, 2012: 26-27). El Yapımı Kaba Mallar yalın, el yapımı ve kaba bir seramik grubudur. Genelde pişirme ve saklama amaçlı üretildikleri için, ağız kısmı açık formlardan oluşmaktadırlar. Parmak baskı bezeme ile yapılan dekorlu bantlar (Fingertupfenleisten), bu seramik grubunun karakteristik özelliklerindendir (Koppenhöffer, 1997: Res.18; Koppenhöffer, 2002: 679) (Tab.4/4.10,4.12). Söz konusu El Yapımı Kaba Seramiklerin en erken örnekleri, Balkanlarda ve Steplerin batı kısımlarında karşımıza çıkmaktadır. El Yapımı Kaba seramik kullanan halklara Aşağı Tuna Bölgesinde (Hansel, 1976), Trakya topraklarında, Anadolu'da, Yunanistan (Rutter, 1975), Girit ve Kıbrıs'ta (Pilides, 1994) rastlanmaktadır (Koppenhöfer, 2002:679; Piniazek-Sikora, 2002: 705). El Yapımı Kaba Mal grubunun Coslogeni Kültüründen gelen göçmenler tarafından getirildiği kabul edilmektedir (Rutter, 1975: 30-33).

Bir sonraki evre olan Troia $VIIb_2$ evresinde ise, yine el yapımı, koyu renkli ve çoğunlukla siyah perdahlı yüzeye sahip, baskı, çizi ve yumrucuklar ile yapılan süslemelerin kullanıldığı yeni bir seramik türü tespit edilmiştir. Bu tür, adını üzerinde yer alan yumru ya da memecik dekordan almaktadır. Literatürde

Buckel seramik olarak tanınan bu grup son yapılan araştırmalar doğrultusunda, El Yapımı Parlak Seramik olarak yeniden adlandırılmıştır (Hnila, 2012: 27). Bu seramik türü, El Yapımı Kaba Mal kadar olmasa da, yine kaba taşçık hamur yapısına ve iyi pişmediği için yumuşak hamura sahiptir. "S" formlar karakteristiktir. Bu kapların en geniş çapları ve kenar süslemeleri, kapların alt kısımlarında bulunmaktadır (Koppenhöffer, 1997:Res.14,15; Koppenhöffer, 2002: 679; Hnila, 2012: 27).

Dnepr Vadisi'nde Balkan halkalarına ait açığa çıkartılan GTÇ evlerinin, genellikle yüzey toprağından 40-50 cm arasında değişen derinliklerde, az miktarda yapının ise 60-80 cm arası değişen derinlikte kazılarak inşa edildiği tespit edilmiştir (Sarafutdinova, 1982: 36-37). Bu evlere ait duvarların 2/3'nin ya da 3/4'ünün yer altında olduğu görülmüştür (Pieniazek, 2012: 8). Böylece bu mekanlar, gömülü/çukur ev ya da yarı çukur/gömülü ev adlandırmalarıyla literatüre girmiştir (Grubenhauser ve Halbgrubenhauser) (Sarafutdinova, 1982: 36). Çoğu zaman bu çukur yapıların, zemin temellerine 3 ya da 4 sıra taş döşenmiştir. Bu temel üzerine kilden, nadiren ahşap- kil karışımı ya da sadece ahşaptan üst yapı inşaa edildiği tahmin edilmektedir (Res.1a-b) (Sarafutdinova, 1982: 36; Pieniazek, 2012: 8-9). Çukur içi duvar kenarlarında, duvarı içten saracak şekilde 1 ya da 2 sıra taş dizildiği de görülmektedir (Res.1a). Ayrıca GTÇ Kuzey Pontik Havzası'nda bu özel duvar yapım tekniğinin olduğu evlerde, çoğunlukla çatıyı taşıma amacıyla oluşturulan dış duvarın oldukça alçak olduğu saptanmıştır. Bu duvarların iç harcı için kil kullanıldığı tespit edilmiştir. (Sarafutdinova, 1982: 36; Pieniazek, 2012: 8-9). Sabatinovka kültürüne ait bu tür yapılara Anatol'evka, Leonidovka, Stepovoe yerleşimlerinde (Res.2) ve Mehrwulstkeramik kültürü'nün görüldüğü Kamenka yerleşiminde rastlanmaktadır (Pieniazek, 2012:9).

Balkan halkları duvar uygulamalarında killi yapı malzemesi olarak kullanmışlardır. Örneğin kil-dal örgü tekniğinde ve sıva uygulamalarında kullandıkları saptanmıştır. Bu durum Balta B (Jalpua), Mirnoe 2 ile Novokievka A ve B safhalarında belirlenmiştir (Pieniazek, 2012).

Balkan kültürlerine ait yerleşimlerde genellikle karakteristik bir duvar türü olan eni dar, taştan bir sıra duvarın, dikey ya da yatay hizalanmış taşlar

kullanılarak oluşturulduğu görülmektedir (Pieniazek, 2012:63). Gorbov (Gorbov 1997a; 1997b) çoğu yerleşimde karşılaşılan bu duvar yapısının, kesinlikle taşıma işlevine sahip olmadığını ifade ederken (Gorbov, 1997: 152 Res.1,4-6) bu duvar tipinin işlevi üzerine 3 farklı görüş ileri sürer. Bu görüşlerden ilki eni dar, tek sıradan oluşan bu duvar tipinin, çatıya ihtiyaç duyulmayan bir yapı biriminin (avlu gibi) sınırları olduğudur. İkincisi, klübe ya da çadır gibi üst yapısı hafif düzenekte olan bir yapının duvarları olabileceğidir. Üçüncü ve son varsayım ise bu duvar tipinin, mekanın iç duvarlarını kaplama işlevine sahip olduğudur. Bu son görüş, iyi korunmuş ve yayınlanmış mimari kalıntılarla belgelenmiştir (Burun-Eli, Baj-Kijat ve Scuckoe yerleşimlerinde görülebilir) (Pieniazek, 2012: 87-94). Harç kullanılmadan inşaa edilen bu duvar tipinde temel yoktur. Duvarlar genelde iki ya da dört sıra taştan oluşmaktadır (Pieniazek, 2012: 87-94). Çukur evlerin içyapısını dikey ya da yatay yerleştirilmiş tek taş sırası ile kabuk gibi sarma işlevine sahip (Kolotuchin, 2003: 40; Pieniazek, 2012: 63) bu duvar türü aynı zamanda, oda sınırlarını ve yapıların diğer bölümlerini de belirlemektedir (Pieniazek, 2012: 87-94).

Benzer oluşumun görüldüğü Voronovka III yerleşiminde, kompleks bir yapının odalarının yüzeyden 25- 45 cm arasında değişen derinliklerde inşaa edildiği saptanmıştır. Odalar arasındaki duvarlar taşlarla kaplanmıştır. Böylece yapı birimleri (Yapı 1-4) birbirinden ayrılmaktadır. Bu kompleksin üst duvarını, yüzey toprağı üzerine yerleştirilen kerpiçten tuğlalar oluşturmaktadır (Gorbov, 1997: 152, Res.1,4-5). Bu türde inşaa edilen evlerin planlarının birbirinden farklıdır ve tüm yapılar yüzeyden farklı derinliklere sahiptir (örneğin yüzeyden 55 cm derinliği ile Sirokaja–Balka) (Pieniazek, 2012: 63). Yapılar kare, kareye yakın ya da oval planlıdır (Gorbov, 1997: 150, Res.3; Gorbov, 2000: 55, Res.1). Bazı yapılar iki odalıdır. Odalar genellikle hücrelere koridorlar ile bağlanmıştır. Bazı odalar giriş koridoruna sahiptir. Bu koridorlardan bir kısmı, yalın taş duvarla kaplanmıştır. Stepanovka yerleşimi üç hücreli kompleks yapısıyla, bu duruma örnek olarak gösterilebilir (Res.2) (Brovender, 2000; Pieniazek, 2012: 63). Buradaki yapının toprağın kazılmasıyla oluşturulduğu görülür. Çukurun içkenarlarına taşların kaplama şeklinde döşendiği tespit edilmiştir. Ve bu taş kaplamaların üst yapıyı taşıyabilecek yapıda bir temel duvarı olmadığı tespit

edilmiştir. Üst yapıyı oluşturan duvarların yüzey toprağından itibaren başladığı saptanmıştır (Pieniazek, 2012: 63).

Step kültürlerine ait GTÇ evresi çukur yapıları arasında, tek sıra halinde veya iki ev arasında (Stegmauer) sırt/köprü duvarı olarak isimlendirilen duvar tipleriyle karşılaşılmaktadır. Bu duvarlara örnek olarak gösterebileceğimiz Gürcistanda yer alan Udobno yerleşimindeki çukur evler'de, dikey ve yatay taşlarla kaplı çukur evlerin arasının toprak-kil ile doldurulduğu duvar uygulaması tespit edilmiştir (Pieniazek, 2012: 88) (Res.1).

Step kültürlerine ait Kurgan mezarlarının içinin ahşapla oluşturulduğu göz önünde bulundurulduğunda Voronovka III yerleşiminde, çukur evlerin içduvar kaplamasında taş'la birlikte ahşap ve dal-örgü sistemi uygulamalarının da kullanılmış olabileceği düşünülmektedir (Gorbov, 1997: 150-152). Usove Ozera (Res.3) yerleşiminden ele geçen yapının iç ve dış yüzeylerinde yer alan kütük izleri, evin çatısının yüzey toprağına dayandırıldığını kanıtlamaktadır (Pieniazek, 2012).

Moldovya'nın "Moldawisches Hallstatt ya da Trakisches Hallstatt" sürecine denk gelen bu evresinde oldukça basit bir yapı tipi görülürken, Cozia'da (Romanya) 4- 5 m arası değişen genişliklere sahip, oval formlu evler açığa çıkartılmıştır (Hansel, 1976: 136).

Kuzey araştırma alanları olan Dnepr nehri ile Doğu Stepleri arası, Dnestr nehrinin üst kısımları ile Batı Goryn'ın üzeri hala belirsiz bir kronolojiye sahiptir (Ignaczak ve Slusarska Michalik, 2003; Pieniazek, 2012: 64;). Şu an bu alanların Sabatinovka ve Belozerka kültürleri ile paralel oldukları düşünülmektedir (Gorski, 2003: 306; Pieniazek, 2012: 64).

Tunç Çağı'ından Geç Antik Çağ'a kadar, Tuna (Donau), Kazakistan ve Güney Ural bölgeleri arasında, mimari ile alakalı alanlarda, Balkan halklarına özgü, Zol'nik olarak isimlendirilen özel bir oluşum ile karşılaşılmaktadır. İnsan eli ile oluşturulduğu tespit edilmiş olan zol'niklerin ne tür bir işleve sahip olduğu bilinmemekle birlikte (Gerskovic, 1999: 43; Gerskovic, 2004:104; Sava, 2005:88) bu oluşumun Noua Kültüründen yayıldığı bilinmektedir. Ayrıca Kuzey Pontik Havzasındaki çoğu yerleşimde tespit edildiğinden dolayı tanınan bir uygulama olduğu anlaşılmaktadır (Pieniazek, 2012: 160-161).

Rusçadan çevrilmiş olan “Zol’nik” kelimesinin çoğul hali “Zol’niki” dir (Gerskovic, 1999: 43-45). Almanca “Aschehügel” olarak çevrilen kelimenin Türkçe karşılığını Kül tepesi olarak verebiliriz. Bu oluşum yangın tabakası değildir. Mimariyle bağlantılı, özel bir alana sahiptir. Raporlarda Zol’nik terimi kül tepesi, kül ile kaplı yer, külden tepe, kül bölgesi- kül alanı, küllü tepe ve gevşek toprak, çöplük-alanı tanımlamalarıyla da kullanılmaktadır (Pieniazek, 2012: 161,165). Genellikle kazı alanlarındaki kültür katları içerisinde, gri ve parlak noktaların görüldüğü toprak katmanıdır. Zol’nikler topraktaki kül renginden tanınmakla birlikte bazen kazı alanlarında küllerden oluşmayan fakat gri renge sahip toprağın olduğu alanlarda da görülebilmektedirler (Gerskovic, 2004:104; Gerskovic, 2009: 328). Genel olarak zol’nikler dairesel formlu düzlükler ya da tepeliklerden oluşmaktadır. Birkaç cm’den 2m’ye kadar değişen yüksekliğe sahiptirler. Bu oluşumlar değişkenlik göstermekle birlikte yaklaşık 30 m çapındadır (Gerskovic, 2004: 105; Sava, 2005: 71). Genellikle yerleşim yerlerinin içerisinde, evlere yakın ya da ev kalıntılarının üzerinde tespit edilmişlerdir. Bu oluşumların kült törenleri ile alakalı özel bir kült alanı olduğu ve terk edilen ev alanlarında kültsel aktiviteler ile bağlantılı olduğu düşünülmektedir (Pieniazek, 2012: 168) .

Zol’niklerin ne tür bir işleve sahip olduğu ile ilgili farklı varsayımlar ileri sürülür. Kazı çalışmaları esnasında genelde “saf kül” ya da “açık gri kültür tabakası” olarak görülen Zol’nikleri Gerskovic (2004; 2009: 327-329) kendi içerisinde sınıflandırmaktadır. Belogrudovka tipi Zol’nik’in, ev kalıntılarının üzerinde gri tabakalar olarak görüldüğünü ifade ederken, Antik Dönem’e ait Zol’niklerin ise, kül katmanları ve kurban yerleri (altarları) barındırdığını belirtir. Üçüncü tip Zol’nik’in de geleneksel ahşap mezarlara ait kül ile kaplı alanlar olduğunu ileri sürmektedir (Gerskovic, 2004; Gerskovic, 2009: 327-329).

Ayrıca zol’nikler de tespit edilmiş olan yanık kalıntıları, platformlar ve taş döşemlerin, Trakların dini seramonilerinde altar işlevinde kullanmış oldukları düşünülmektedir (Toscev ve Cernjakov 1986: 136; Pieniazek, 2012: 25-27).

Doğu Avrupa’daki Zol’niklerden kil figürünler ve kilden oval nesneler (küçük brötchen-ekmekçikler gibi) ele geçmektedir. Bu buluntuların kült ile alakalı olduğu düşünülmektedir. Belogrudovka yerleşimindeki kül tabasında

tespit edilmiş olan zol'nik'ten minyatür çanaklar ele geçmiştir (Sava, 2005: 71, 78 Res.9,81; Kaiser-Sava, 2006: Res.17,16,29; Pieniazek, 2012: 25-27) Ayrıca burada açığa çıkartılan zol'nik'in altında kilden platformlar bulunmuştur (Sava, 2005: 81-82).

Noua kültürüne ait Cobilnea yerleşiminde, chlebcy olarak adlandırılan oval kilden nesne (brötchen) üzerinde dört dişin olduğu bir insan çenesi bulunmuştur. İlginç olan bu dişlerin tümünün aynı yönden köşelerinin kırılmış olmasıdır (Sava, 2005: 78). Başka zol'niklerden de insan gömüleri, sığır, at kafası gibi hayvan kemiklerinin ele geçtiği bilinmektedir. Zol'nik'in bir doğa kültü olduğu ve bu inançta insan ile hayvan kurbanları yapıldığı konusunda görüş birliği vardır (Toscev ve Cernjakov, 1986; Sava, 1998: 271-272; Gerskovic, 2004: 104; Sava, 2005: 78).

Anatol'evka B, Kiriova'da açığa çıkartılan zol'niklerin Sabatinovka döneminden daha erken dönem tarihli oldukları tespit edilmiştir (Pieniazek, 2012: 166).

Anatol'evka B ve Novoselica'da ele geçen zol'niklerin taş tabakası ile örtüldüğü tespit edilmiştir (Toscev ve Cernjakov, 1986: 120-123). Novoselica yerleşiminde açığa çıkartılan zol'nik kül dolgusunun altında bir taş döşem ve kül dolgusu içerisinde yine bir bölüm taş döşem ele geçmiştir (Res 4). Zol'nik'in hemen yanında kaldırımlar, taş ve kilden yapılmış platformlar, çukurlar ve birkaçının üzerinin taşlarla kaplandığı çukur evler tespit edilmiştir. Bu buluntulardan sadece bir kısmında yangın izi görülmektedir (Toscev ve Cernjakov, 1986: 121, 125-126 Res.5). Novoselica Zol'nik'inin hayvan kurbanı ile alakalı olduğu kesindir. Çünkü özenle yerleştirildiği anlaşılan 11 adet at başının hepsi batı yönüne yatırılmıştır. Buradan ele geçen seramik buluntuların tümü de parçalanmış halde bulunmuştur (Toscev ve Cernjakov, 1986: Res.3).

Zol'nik'in ev kalıntılarının üzerinde ele geçmesi durumu ise, insanların evlerini terk ederken bir seramoni yaparak evi gömdükleri şeklinde yorumlanmaktadır (Gerskovic, 2004: 105). Bu açıdan bakılınca Zol'nik'in kutsal bir işleve sahip olduğu anlaşılmaktadır. Tüm zol'nik oluşumlarındaki ortak özellik, tek bir kereye mahsus olmalarıdır. Yani sürekli gelinen yerler olmadığıdır (Gerskovic, 2004: 106-109, Res.2; Gerskovic, 2009; Pieniazek, 2012: 163-164).

Bu teorilerin dışında bazı zol'niklerin çöp ya da gübre alanı olduğu ileri sürülmektedir (Dobrovolskij, 1952; Gerskovic, 1999: 43; Sava, 2005: 78,91).

Moldovya'nın kuzeyinde Noua kültürüne ait Odaia- Miciurin yerleşiminde çok sayıda zol'nik görülmüştür. Yerleşimin alanının iki farklı bölgesinde yapılan çalışmalar esnasında açık gri renkli toprakla kaplanmış olan alanda, yakma işleminin gerçekleşmediği fakat alanın saf bir toprakla kaplandığı tespit edilmiştir. Bu gri toprak alanının altında, büyük ve küçük çukurlar ve çukur ev bulunmuştur. Bu saf gri toprağın, yerleşim alanının tümünü kapladığı tahmin edilmektedir (Kaiser ve Sava, 2006: Res.12). Odaia- Miciurin de üzeri bu doğal toprakla kaplanmış küçük tepelerin altında çukur evlerin yer aldığı tespit edilmiştir (Gerskovic, 2004:Res.2; Kaiser ve Sava, 2006: Res.6,20). Yerleşmenin tamamında yüzeyden hafif yüksekliklerin görüldüğü tepecikler vardır. Bu tepelerin üzerinde ise sığ çukurlar görülür. Sığ çukurların altında evlerin olduğu tespit edilmiştir (Gerskovic, 2004:Res.2; Kaiser ve Sava, 2006: Res.6,20). Obitocnoe (Dvornicenko, 1969 Res.38; Pieniazek, 2012: 167-168) ve Veliki Kopani 1'deki çukur evler üzerinde de tepecikler yer alır (Olenkovs'kij ve Gerskovic 1993: Res.2). Veliki Kopa'nideki Zol'nik'in rüzgarın taşıdığı doğal bir kum tepesi olduğu iddia edilir (Cernjakov, 1985: 135). Zol'niklerin çöp alanları değil aksine gübre yığılı alanlar olduğunu düşünen Sava (Sava 2005: 97; Kaiser ve Sava 2006), hipotezine destek olarak Odaia- Miciurin'de yoğun miktarda fosfor tespit edilmiş olmasını örnek göstermektedir (Sava, 2005: 97; Kaiser-Sava, 2006: 166).

2.1 Sabatinovka

Sabatinovka kültürü, genellikle ortak özeliklere sahip olduğu Noua ve Coslogeni kültürleri ile birlikte anılmaktadır. Kültürlerin yayılım haritasına baktığımız zaman (Cernych, 1992:Res.79; Koppenhöffer, 2002: 679,683) (Harita 3) Sabatinovka kültürünün, bugün güney Ukrayna'nın bulunduğu bölgede yer aldığı görülmektedir. Sabatinovka kültürüne ait yerleşimler çoğunlukla Dnepr Vadisi (Saradfutdinova, 1982: 13), Güney Bug Havzası (Pieniazek, 2012: 6), Tuna (Donau) Nehri'nin alt kısımları, nehir yatakları ve dere yatakları boyunca, vadiler, step platoları (Kljusincev, 1995: 7-9) ile doğal-korunaklı ortamlarda (Vancugov, 1990: 17) kurulmuştur.

Noua kültürü ise Moldovya bölgesinde yayılım gösterirken, Coslogeni kültür bölgesi de yoğunluklu olarak günümüz Aşağı Tuna Bölgesine (günümüz Romanya'sına denk gelen alana) lokalize edilmiştir (Koppenhöffer, 2002: 679). Bu üç kültürün, büyük Valikovaya Kültür birliğine ait olduğu düşünülmektedir (Lichardus, 1996: Tab.20). Valikovaya kültür birliğinin ortak özelliği, basit çömlek formları üzerinde parmak baskılı, çıkıntılı şerit bantların yer almasıdır (Koppenhöfer, 2002: 679).

Noua, Sabatinovka ve Coslogeni kültürlerinin ortak özelliklerinin doğuya, Kuzey Pontikum ve Surubnaja aracılığı ile ulaştığı tahmin edilmektedir (Koppenhöfer, 2002: 679)

Sabatinovka Kültürüne ait küçük ve yuvarlak gövdeli çömlekler bir ya da iki kulpludur. Bu kulpların ağız kısımlarından yukarı doğru çıkıntı olması, özenli (narin) seramiklerin karakteristik özeliklerindendir (Tab1/1.1,1.2, Tab.4/4.9). Bu seramiklerin benzer formları Troia'ya'nın A36 ve A94 tipli kapları olarak tanınmaktadır (Manzura, 1995: 42 Res.18; Koppenhöfer, 2002: 679). Parmak baskı çerçeveli Volikovaya çömleği de (Tab.1/1.3) birçok diğer mal gibi Troia'da El Yapımı Kaba Seramik olarak isimlendirilen kaba mal grubuna girmektedir. Valikovaya kabının form ve bezemesi ile doğu etkisini yansıttığı düşünülmektedir (Manzura, 1995: 43; Koppenhöffer, 2002: 686, Abb.6,20). El Yapımı Kaba Seramikler içerisinde incelenen bu kültüre ait seramiklerin tarihlendirilmesi konusunda farklı görüşler mevcuttur. Bu El Yapımı Kaba Seramik grubunu M.Ö. 1600-1200'lere tarihleyenler (Panayotov, 1989; Boyaziev, 1995) olduğu gibi, M.Ö. 1750-1400 arasına tarihleyenler (Manzura, 1995: 43) de vardır (Koppenhöffer, 2002: 679,701.).

En erken tarihli Sabatinovka buluntu bölgelerinden ele geçen özenli seramiklerin (Tab.1.1-1.3) Dnepr Nehrinin alt kısmında yer alan Wulst seramik kültürü (Valikovaya) etkileri gösterdiği tespit edilmiştir (Gerskovic, 1998: 317, 323; Koppenhöfer, 2002:683). Bu etkilerin Sabatinovka'nın, Pruta ve Tuna (Donau) nehrine kadar Tei ve Monteoru kültürleri ile uzun süreli ilişkileri sonucu oluştuğu tahmin edilmektedir.

Sabatinovka kültürüne ait yerleşimlerin büyüklükleri üzerine yapılan açıklamalar net değildir (Pieniazek, 2012: 7). Dnepr'de açığa çıkartılan

yerleşimlerin büyüklükleri üzerine farklı ifadeler vardır. Bu konuda görüş sunan Saradfutdinova (Saradfutdinova, 1982: 14-15) yerleşimlerin 5 ile 18 dönüm arasında değişen büyüklüklere sahip olduğunu belirtmektedir. Cernjakov (Cernjakov, 1985: 27) ise, 5 dönümden 180 dönüme kadar değişen büyüklüğe sahip olduklarını belirtmekle birlikte, ortalama 20 ile 50 dönüm arası büyüklükte olduklarına vurgu yapmaktadır (Pieniazek, 2012). Sabatinovka zamanlı yerleşimlerde yapı malzemesi olarak genellikle taş kullanılmıştır. Güney Bug Havzası yerleşimlerinde çoğunlukla temelleri taştan inşaa edilen binalar açığa çıkartılmıştır. Yüzey toprağından 40, 50 cm derinlikte kazılarak oluşturulan tek ya da çok odalı çukur evler yoğun olarak Sabatinovka kültürü'nün son evrelerine tarihlendirilmektedir (Pieniazek, 2012: 10). Belozerka kültürü'ne ait yerleşimlerde de yapı malzemesi olarak taşın oldukça az miktarda kullanıldığı tespit edilmiştir. Yapı malzemesi ahşap olan yerleşimlerde ise, kazık boşlukları, taş temeller ve sütun altlıklarının (taş-seramik ve hatta kemikten yapıldığı) kullanıldığı tespit edilmiştir (Pieniazek, 2012: 81-82). Güney Bozkır bölgesinde çok miktarda taş kaide ve sütun altı taşları bulunmuştur. Taş tabanlardaki girintilerin çapları 6 ile 14 cm arasında değişmektedir. Ancak hiç instu durumda belgelenmemiş olduklarından bunların küçük örneklerinin, kapı menteşesi olduğu düşünülmektedir (Pieniazek, 2012).

Güney Ukrayna'daki GTÇ yerleşimlerinde iki imar tipi görülür. İlki bağımsız, etrafında başka yapı birimlerinin olmadığı ev tipidir. İkincisi ise birbirine bağlı odaların birleşerek bir kompleks meydana getirdiği yapı türüdür (Peniazek, 2012).

İlki yapı bağımsız yapı olarak adlandırılır. Bunlar dağınık (Novokievka A & Usalka A) olarak ya da yanyana sıralı olarak (Sabatinovka, Burun-Eli yerleşimleri) inşaa edilmiştir (Pieniazek, 2012: 77). Bağımsız işleve sahip büyük yapıların bir parçası olan küçük odacıklar (hücreler) ise ya yapı ile birlikte inşaa edilmiş ya da sonradan eklenmiştir. Bağımsız yapı tipinde oda planları oval ya da ovale yakındır. Sadece Varanovka II'de yuvarlak planlı bir oda tespit edilmiştir (Oda no.8). Bu oval odalara Anatol'evka A da (3 No'lu oda) da rastlanmaktadır. Belozerka dönemine ait Zmeewka II yerleşiminde ise yuvarlak tipte olan 2 ve 1 no'lu odalar açığa çıkartılmıştır (Pieniazek, 2012: 85-86). Taş kullanılmadan yapılan basit, oval planlı yapılara Mereni 2 de, Obitocnoe 20 (2, 3 ve 4 No'lu

binalar), Velki Kobani de rastlanmıştır (Pieniazek, 2012: 86). Apsis planlı odaların inşaa edildiği de görülmektedir. Sabatinovka ve Belozerka kültürlerine ait 30m^2 den küçük odaların olduğu tespit edilmiştir. Bu kültürlere ait Varanovka II ören yerinde 6m^2, Zmeevka II yerleşiminde ise (Oda 1, 2, 3, 4) 6m^2 den 12m^2 ye kadar değişen ebatlara sahip odalar açığa çıkartılmıştır. Oda büyüklükleri çoğunlukla 30- 64 m^2 arasında değişmektedir. 65- 100 m^2 arasında değişen büyüklükte odalar da mevcuttur fakat bunlar oldukça az yerleşimde tespit edilmiştir. Bunların 6 tanesi Sabatinovka, 1 tanesi de Belozerka kültüründen gelmektedir. 100 m^2'nin üzerinde odalar da görülür. 13 buluntu yerinde 100m^2 den büyük oda tespit edilmiştir (bunlardan 5 tanesi Sabatinovka, 1 tanesi Belozerka Kültürüne aittir) (Pieniazek, 2012: 87). 200m^2 den büyük oda yapıları, Sabatinovka kültürünün görüldüğü Güney Bug ve Dnepr'de yer alan Stromscnellen (Rapads) Bölgesinde açığa çıkartılmıştır. Taslyk 1'de açığa çıkartılan 5 Numara'lı oda ile Sagajdacnoe'de ele geçen oval yapı da, 200 m^2 den büyük odalar tespit edilmiştir (Pieniazek, 2012: 87). Genel olarak bağımsız bir evin çok odalı ve 30-64 m^2 arasında değişen genişlikte olduğu söylenebilir. Bu durum Sabatinovka ve Belozerka kültürlerine ait taş ve taş duvarlı olmayan tüm yapılar için geçerlidir (Piniazek, 2012: 87).

GTÇ'nın erken evrelerine ait yapılar yerleşim birimlerine göre üç şekilde inşaa edilmiştir. İlki yanyana sıra şeklinde dizilmiş olan evlerdir. İkincisi çoğunlukla taş mimarinin ele geçtiği yerlerde uygulanan yerleşim planı olan blok şeklinde inşa edilmiş olanlardır. Üçüncü ve sonuncu yerleşim tipi de, evlerin dağınık halde yerleştirildiği oldukça az rastlanan bağımsız yapı düzenidir (Cernjakov, 1985: 43-44).

Dnepr Nehri'nin altı kısmında yer alan Noua kültürüyle benzerliğe sahip Sabatinovka kültürüne ait yapı türleri üç grupta sınıflandırılmıştır. İlk grubu yüzey toprağında inşa edilmiş ve bazen klübe olarak da isimlendirilen kil, kil-ahşap ve taş, taş-kilden oluşturulmuş yapılar oluşturmaktadır. İkinci türü ise, kalıcı olmayan malzemeden inşa edilmiş üst yapıya sahip olan, basit çukur evler oluşturur (Grubenhauser). Bunlar yüzeye yakın bir çatıya sahiptir. Bu evlere ait çatıyı bazen yüzeyden oldukça alçak inşaa edilmiş bir duvar, yüzey toprağından ayırarak taşımaktadır. Bu yapı tipinde, çatıyı taşıyan duvarlar da kalıcı olmayan malzemelerden üretilmiştir. Üçüncü ve sonuncu tip ise yapı malzemesi taş olan

mimaridir. Burada bağımsız, tek odalı ve çok odalı yapılar görülür (Cernienko 2000: 496). Bu yapılarda çoğu oda derinleştirilmiştir. Gömülü/çukur ev olarak adlandırılan evlerin iç duvarında eni dar taş duvarların, kaplama gibi kullanıldığı tespit edilmiştir (Cernjakov, 1985: 44-45; Pieniazek, 2012: 197). Sabatinovka dönemine ait bu taş mimari her üç yapı tipi için de karakteristiktir (Cernjakov 1985: 44-45). Toprak üstü yapıların bazen dikdörtgen bazen de oval odalardan oluştuğu tespit edilmiştir (Res.5a-b).

Güney Ukrayna'da olan Sabatinovka kültürünün büyük bir kısmı, Belozerka kültürünün ise sadece belli bir miktarı, yapılarını taştan inşa etmiştir. Güney bölgelerde kalk taşını, kuzey bölgelerde ise graniti kullanmışlardır (Pieniazek, 2012:197). Her ne kadar günümüze kadar ulaşmamış olsa da GTÇ yapılarında ahşabın da kullanıldığı düşünülmektedir. Çünkü bu evreye ait Dnepr nehri yatağındaki ahşaptan kurgan türü mezarların varlığı bu olasılığı desteklemektedir (Pieniazek, 2012: 7-8). Ayrıca GTÇ da Dnepr ve Kuzeypontik Havzasının- steplerin ve vadilerin 19. yüzyıla kadar ormanlarla kaplı olduğu bilindiğinden bu yapı malzemesinin kullanılmış olması oldukça mantıklı gelmektedir (Pieniazek, 2012: 7-8). Sabatinovka zamanlı yapılarda kullanılan taş duvarların genellikle içi dolgulu taş plakalardan oluşturulduğu tespit edilmiştir. Bu taş duvarların homojen açık gri-sarı renkli özel bir kalk ve kil ile bağlandığı tespit edilmiştir. Kil kullanımının bağlayıcı madde olarak kullanımının ise, Balkanlar da Tripol Kültürüne kadar gittiği tahmin edilmektedir (Sarafutdinova, 1982: 36-37). Mehrwulstkeramik kültürüne tarihlenen kil duvar yapısının görüldüğü Babino 3 ile dal-örgü izlerinin görüldüğü Cikalovka yerleşimi bu varsayımı desteklemektedir (Sarafutdinova, 1982: 36-37) .

Sabatinovka kültüründe yapılar, birbirinden farklı üç duvar tekniğinde inşaa edilmiştir. İlki düz duvar tipidir. Bu inşaa tekniği, yatay ya da dikey taş plakaların içeriden ve dışarıdan duvarları kaplamasıyla oluşmaktadır. Plakaların arasındaki odacıklar, küçük taşlar, kil ve toprakla doldurulmuştur. Bu duvar tipi, çukur evlerin yüzey toprağında yer alan, tek katlı tek sıra taşlar olabileceği gibi üst çatıyı taşıyan duvar ya da yapının muhafazasını sağlayan çevre duvarı da olabilir. İkinci tip ise, yatay duvar inşaa tekniğidir. Bu teknikte duvar, dikey ya da yatay şekilde konulmuş düz taşlardan oluşur. Daha iyi sabitlenmesi için ise, büyük dikey taş plakalar kullanılmıştır. Doğal taşlardan harç kullanılmadan

oluşturulmuş olan Kompakt duvar, Sıra Duvar ya da "Kuru Duvar-Troken Mauer" olarak adlandırılan duvar türüdür. En az iki sıradan oluşur. Bağımsız bir duvar tipi olarak kullandıldığı gibi diğer yapıların temelini oluşturan duvar türü olarak da kullanıldığı görülmektedir. Anatol'evka yerleşiminden ele geçen duvarlar, bu duvar tipine örnek olarak gösterilebilir. Bu tür, çoğunlukla çukur evlerin, toprak duvarında kullanılmıştır (Pieniazek, 2012: 87-94) (Res.5). Üçüncü duvar tip ise, iki dikey ve birbirine paralel yerleştirilmiş plakanın arasının küçük taşlarla doldurulmasıyla oluşur. Bazen 1-2 m genişliğinde bir toprak şeridini iki yönden kaplayan birbirine paralel iki sıra taştan oluşmuş örneklere rastlanmaktadır. Bu duvar tipi köprü duvarı (Stegmauer) ve kabuk duvarı (Schalenmauer) olmak üzere iki şekilde kullanılmıştır (Pieniazek, 2012: 87-94). Bu üç yapım tekniğini aynı anda bir yapıda görebilmek de mümkündür. İlk ve üçüncü yapım teknikleri temel duvarlarının inşasında kullanılmışken, ikinci teknik ise duvar tekniği olarak kullanılmıştır (Cernjakov, 1985: 45; Piniazek Sikora, 2002:710-712; Pieniazek, 2012: 9).

Genel olarak GTÇ Kuzey Pontik yerleşimlerinde taş duvarların yüksekliği 70 cm'den 1,5m'ye kadar değişmektedir. Duvarların üst yapısının ahşap ve dal-örgü tekniğinden, kil ya da topraktan inşaa edilmiş olduğu sanılmaktadır (Burakov, 1961: 26-39; Pieniazek, 2012:9). Anatol'evka IV'de biraz derine inşaa edilmiş yapılar da taş konstrüksiyonlar kullanılmıştır (Cernjakov, 1985: 45).

Kırım'da ele geçen Sabatinovka ve Belozerka kültürlerine ait yerleşimlerde benzer şekilde çukur planlı evlerin inşa edildiği ve bunların içlerinde de taş duvarların yer aldığı tespit edilmiştir (Kolotuchin 2003: 40).

Voronovka II yerleşimine ait duvarlarda, ilk ve ikinci duvar yapım teknikleri kullanılmıştır. Varanovka kültürü, M.Ö. 13. ve 12. yüzyıllara tarihlenir (Vancugov 1991: 46-53). Dnestr ile güney yayı (bugünkü Kominternovsk bölgesindeki Odessa) arasındaki alanda bulunur (Vancugov 1991). Voronovka II yerleşimi büyük bir kompleksten oluşmaktadır (Res.6). Bu kompleks, düzensiz planlı 26 odadan meydana gelmektedir. Bu odalardan iki tanesi üçgen, üç tanesi B formunda (18 numaralı oda) ve bir oda ise çok köşeli şekilde (12 numaralı oda) inşa edilmiştir (Pieniazek 2012: 86). Burada küçük odaların büyük odalar etrafında düzenlendiği, kendine özgü bir mimari sistem görülür. Odalar

çoğunlukla çukur ev olarak adlandırdığımız, yüzey toprağının altında, derince yapılmıştır. Gömülü kısmın bir dizi taşla kaplandığı, daha sonra toprak yüzeyinde ise küçük iki duvarın inşa edildiği saptanmıştır. Odalar maksimum 8×7,5m büyüklükten oluşmaktadır. Res.6'da yerleşim planı üzerindeki 2,4,20 numaralı oda örneklerinden de görüldüğü üzere bu yapılar çoğunlukla birbirine geçişlerle bağlıdır. Orta kısımdaki bu yapıların, avlu olarak kullanılmış olması da mümkündür. Bazı odalar (aşağı yukarı ortalama 1 den 3 m^2'ye kadarlık bir alanı kapsayan) küçük hücreler olarak inşaa edilmiştir. Bu küçük hücre yapıların, depo odası olarak kullanıldığı düşünülmektedir (Vanugov 1991: 46-53). Bu binaların yapımı için, aşağı yukarı 150×150 cm den 70×60 cm'ye kadar değişen büyüklükte taş plakalar kullanılmıştır (Vancugov 1991: 12-29 Res.5-12, Res.1-4; Piniazek-Sikora 2002:713). 1 Numaralı odanın kuzeydoğu duvarında taş plakalar kullanılarak inşaa edilmiş duvar örnekleri vardır. Kuzeydoğu köşede ise aşağı yukarı 60×40cm den 2 m'ye kadar değişen büyüklükte üç plaka kullanılmıştır (Vancugov, 1991: 18, Res.10, 2-3). Alt kısmı taştan inşaa edilen bazı evlerin, üst yapısının ahşap ya da kil-dal örgü tekniğinde inşaa edildiği düşünülmektedir. Fakat bazı kazı alanlarında alt kısmı taştan inşaa edilen evlerin çevresinde, bol miktarda taş döküntünün ele geçmesi yüzünden, tüm duvarın taştan olduğu iddia edilmektedir (Pieniazek, 2012). Yüksek duvarlar genellikle çok odalı komplekslerde görülmektedir. Voronovka II yerleşiminde duvar eninin 50-60 cm genişliğinde, yüksekliğinin ise 1,50-1,70 cm arasında olduğu tespit edilmiştir. Bu duvarlar harç kullanılmadan inşaa edilmiştir. Bu duvar yapılarının bir diğer özelliği de temellerinin olmamasıdır (Pieniazek, 2012: 87-94).

Varanovka II yerleşiminde açığa çıkartılan Zol'nik'in doğu yönünde, düz taşlar kullanılarak oluşturulmuş 60 cm kalınlığında bir taş tabakası ile kaplandığı tespit edilmiştir (Vancugov, 1991: 13). Bu zol'nik'in kültle alakalı bir alan olduğu düşünülmektedir (Res.7).

2.2 Belozerka

Belozerka kültürü, Sabatinovka kültürü ile oldukça benzer bir diğer step kültürüdür (Pieniazek, 2012:). Bu kültürün izleri Kuzey Donau'nun altında doğuda Subnaya'dan Wolg'ya ve Sabatinovka'ya kadar olan coğrafyada ayrıca Güney Bug Havzası ile Steplerin kuzeyi, Dnepr Havzası'na kadar olan alanda

görülmektedir (Pieniazek, 2012: 71-72) (Harita 3). Bu kültüre ait ele geçen buluntular, nehir boyunca devam ederek nehrin kollarının etrafında birleşmektedir (Koppenhöfer, 2002: 683). Yerleşim yerleri genellikle Sabatinovka kültüründeki yerleşimler gibi lokalize edilmiştir. Yalnız Belozerka kültürüne ait yerleşimler vadilerin iç bölgelerinde görülmemektedir (Cernjakov, 1985: 40) Kuzey Pontikum Havzası'nın güneybatı bölümünde yer alan körfez ve kıyılardaki Belozerka kültürüne ait yerleşim yerleri, çoğunlukla küçük nehirler ve kanyonların birleştiği yerlerde yer almaktadır (Vancugov, 1990: 17). Ve bu kültüre ait yerleşimler 5 dönüm ile 50 dönüm arasında değişen büyüklüğe sahip alanlara yayılmıştır (Voncugov, 1990). Fakat Dnepr-Dnestr arasında kalan bölümün, yaşam alanı olmaktan ziyade hayvanlar için otlaklık alanı olarak kullanıldığı tahmin edilmektedir (Koppenhöfer, 2002: 683). Belozerka kültürünün, Batı kültürleri dairesi Urnefeld kültürlerinden Karpat Bölgesi'nde yer alan Gava kültürü ve Tuna Nehri'nin alt kısımlarında yer alan Dobrudscha'nın, Babadag I-II kültürleri ile direk ya da dolaylı bir iletişim içinde olduğu varsayılmaktadır (Otroscenko 1998:355; Koppenhöfer, 2002: 683). Belozerka halkının, doğu ve kuzey komşuları ile yaptıkları metal ticareti nedeniyle bağlantı halinde oldukları öne sürülmektedir (Otroscenko 1998: 353; Koppenhöfer, 2002: 683). Step kültürleri üzerinde bahsedilen bu batı etkisi, kadehler, bardaklar gibi formlarda görülürken, yivli bezeme ve özenli perdahla da kendini göstermektedir (Meljukova- Vancugov (Otroscenko 1998:355); Koppenhöfer, 2002:683). Silindir şekilli kadeh formlarının, Urgan'ın Urnenfelder Kültüründen (Otroscenko 1998: 355; Vancugov, 1990: Res.42; Koppenhöfer, 2002: 683), yivli bezemenin ise Belozerka kültürüne ait "yivli Hallstatt" kültüründen geldiği kabul edilmektedir (Koppenhöfer, 2002: 684; Otroscenko, 1998: 356).

Belozerka Kültürüne ait yapıların karakteristik özelliği, basit ve derin inşaa edilmiş olmalarıdır. Belozerka dönemine tarihlenen evler bir önceki evreye göre oldukça küçüktür (Pieniazek, 2012:9). Vancugov'a göre (Vancugov, 1990) Belozerka kültüründe de Sabatinovka kültürüne benzer şekilde, birbirinden farklı üç inşaa türü görülmektedir. İlk grubun çoğunluğu toprak yüzeyinin altında, yarı gömülü ya da tamamen gömülü basit çukur evlerden oluşmaktadır (örneğin Tudorovo, Jalpug 4/A) ve bu yapıların oldukça az bir kısmı taş duvarlarla inşaa edilmiştir. İkinci grubu oluşturan evler, yüzeyde taş duvarlarla oluşturulmuştur.

Üçüncü tip ise derinleştirilmiş şekilde kil ve dal-örgü tekniğinde inşaa edilen duvarlardan oluşmaktadır (Vancugov, 1990: 22-39).

Belozerka Kültürüne ait Berislav (Chersonez bölge ve ilçelerinden) (Res.8). yerleşiminde, dikdörtgen planlı odaların olduğu bir kompleks ile bunun hemen yanında tek başına bir ev açığa çıkartılmıştır. Yarı toprağa gömülü olan evin, Geç Sabatinovka- Erken Belozerka süreçlerine ait olduğu tespit edilmiştir. Burada duvar temellerinde yatay ve dikey poligonal taş plakalar kullanıldığı belirlenmiştir (Piniazek-Sikora, 2002: 713).

Troia VIIb yerleşiminde olduğu gibi dikine yerleştirilmiş yekpare büyük taş plakaların benzerlerinin görüldüğü Dnepr Nehri'nin alt bölgesinde yer alan Zmeevka yerleşim alanının iki kez kazısı yapılmış olduğu için Zmeevka I ve II adlandırmalarıyla literatüre geçmiş olduğunu görmekteyiz (Piniazek-Sikora, 2002: 713) (Res.9). Bu kazı alanından, 14 tane Belozerka kültürüne ait ev açığa çıkartılmıştır. Bu evler oval, dikdörtgen ve yamuk kenar odalardan oluşmaktadır. Oda duvarları temel köşelerinden itibaren duvar boyunca, dikey olarak yerleştirilmiş taş plakalardan inşaa edilmiştir. Taşların büyüklükleri 160×80'ye kadar değişmektedir (Burakov, 1961: 26-39; Piniazek-Sikora, 2002: 713; Pieniazek, 2012).

2.3 Hordeevka Mezarlığı

Hordeevka Mezarlığı Orta Dnestr ile Bug arasında yer almaktadır. Buradan ele geçen seramik grupları ve gömü şekilleri, yatay stratigrafiye göre dört kronolojik bölüm altında incelenmektedir (Klocko 1998: 343; Koppenhöfer 2002: 684).

I. Grup: Kurgan Grubu. Basit mezar çukurları ve ahşap sandıklardan inşaa edilmiş, yedi adet kurgan mezardan oluşmaktadır. Bu gurupta ele geçen küçük boyutlu perdahlı bardaklar ve kâselerin, ince hamurlu seramiklerden yapıldığı tespit edilmiştir. Bu seramiklerin en erken örnekleri Aunjetitzer Kültüründe ele geçmektedir. Daha sonraları ise Urnenfelder kültürlerinde görülürler (Koppenhöfer, 2002: 684).

II. Grup, On dört adet kurgandan oluşmaktadır. Yine aynı şekilde basit mezar çukurları ile tahta sandıklar içinde yer alan definlerden meydana gelmektedir. İnce hamurlu seramikler ilk gurupta olduğu gibidir. Form olarak kulpsuz amphoralar, iki konili bardaklar, ayaklı çömlekler ve kâseler ele geçmiştir (Koppenhöfer, 2002: 685; Klocko, 1998). Açığa çıkartılan buluntular ile Noua ve Sabatinovka'nın geç dönemleri, Ukrayna'nın Belozerka ile Moldovya'nın erken dönemlerine ait buluntuları arasında eş zamanlılık tespit edilmiştir. Buluntular BD ve Ha A-Zeit Orta Avrupa buluntu konteksleriyle ve Miken SH IIIB-C periyodu buluntuları ile eşleştirilerek M.Ö. 1300-1200 arasına tarihlendirilmiştir (Klocko, 1998: 346; Koppenhöfer, 2002: 685).

III. Gurup, dört adet kurgandan oluşur. Bu kurganların tümü ahşap mezar odası ile kaplanmıştır. Tab.1/1.5 no'lu çizimde (Klocko, 1998: Res.3; Koppenhöfer, 2002:685-686) de görüldüğü üzere yuvarlak gövdeli, uzun boyunlu, dışa dönük ağızlı kap formunun boyun kısmında üç halka yer almaktadır. Kabın karın kısmının üzerinde ise orta merkezli baskı tekniği ile yapılmış olan küçük daireler görülür. Bu dairesel baskı tekniği Troya'nın El Yapımı Parlak Seramikleri'nden de görüldüğü üzere Babadağ kültüründen gelmektedir.

Ele geçen buluntulardan dolayı üçüncü gurup, güney Ukrayna'daki Belozerka, BD, Ha A2 Orta Avrupa kontexleri ve Submiken ile eşleştirilerek M.Ö. 1200-1100 yıllarına tarihlendirilmiştir (Klocko, 1998: 348; Koppenhöfer, 2002: 686).

IV. Gurup, dört adet ahşap mezar odasından oluşmaktadır. Bu gurubun seramikleri Belozerka, Belogrudovka ve Cernoles kültürlerini kapsayarak, Aşağı Dnestr- Bereichs bölgesi Ha A1- Ha B dönemleri buluntularını içermektedir. Troia $VIIb_2$ evresinde ele geçen yüksek kulplu, tek saplı formlar ile Babadag'da bulunan formlar oldukça benzerdir. Örneğin Tab.1/1.4a-b no'lu formlar ile Troia VIIb de kullanılan Tab.4/4.9 no'lu form, yivli süsleme hariç, birebir benzerdir. Ele geçen bir diğer El Yapımı Parlak Seramik yine Balkan modeli ile oldukça benzerdir. Çizimleri yapılmış olan bu seramiklerde bezeme yoktur (Klocko, 1998: Res.4; Koppenhöfer, 2002: 685-686) (Tab.1/1.4-1.6). Bu guruba ait buluntular, erken Lausitzer Kültürü, geç Belozerka Kültürü, Orta Avrupa Ha-B Dönemi ve Protogeometrik Dönem buluntuları ile eşleştirilerek M.Ö.1100-1000 yılları arasına tarihlendirilmiştir (Klocko, 1998: 349; Koppenhöfer, 2002: 685).

Hordeevka Mezarlığı'nda Doğu Akdeniz ve Orta Avrupa kökenli pek çok seramik türü ele geçmiştir. Bu durum, yoğun bir ilişki ağının var olduğunu göstermektedir. Mezarlıktan ele geçen takılar, Ukrayna'nın bu kısmının da Tunç Çağı Karpat Kültürü (Klock, 1998: 349) zincirine dâhil olduğunu göstermektedir (Koppenhöfer, 2002: 685).

2.4 Noua

Noua kültürü M.Ö. 16-13. yüzyıllar arasına tarihlenmektedir (Sava, 2002: 220). Noua kültürüne sahip insanların hayvancılıkla uğraşıp, yarı göçebe bir hayat sürdükleri ve belirli dönem aralıklarıyla oldukça basit inşaa edilmiş evlerde oturdukları tahmin edilmektedir. (Hansel, 1976: 66; Florescu, 1967: 60 Koppenhöfer, 2002: 686). Çünkü Noua'nın daha erken evrelerine ait yapılan alan çalışmalarında, yerli Tunç Çağı seramikleri ile karşılaşılmıştır. Yerli seramiğin ardından Noua kültürüne ait yivli bezemeye sahip seramiklerin ve buluntuların açığa çıkartılması, bu kültür insanlarının sezonluk hareket eden topluluklar olduğunu göstermektedir (Hansel, 1976: 70, Res.42; Koppenhöffer, 2002: 685) (Harita 3).

Noua kültürüne ait Tab.1'de görülen büyük seramikler ile (Florescu, 1967: Res.1; Koppenhöfer, 2002: 686,688, Res.11) bardak (Tab.1/1.7) ve çanak formları (Tab.1/1.8,1.9) (Flourescu, 1967: Res.4; Koppenhöfer, 2002: 686,689) Valikovaya seramik kültürünü yansıtmaktadır. Kaba hamur yapısına sahip olan seramikler yivli bezemeye sahiptir. Noua ince seramik gurubu ise, ağız kısmı üzerinde bir ya da iki kulplu, küresel gövdeli çömlek formlarından (Tab.1/1.7-1.8) oluşmaktadır (Manzura vd., 1995: 42; Koppenhöffer, 2002: 686: Res.9, 688: Res.11,691, Res.14, Res.694). Bu form çeşitlerine Noua ve Coslogeni kültürlerinde sık sık rastlanmaktadır. Çanaklarda bezeme az kullanılmıştır. Genellikle bezemeler üçlü kazıma üçgenler, yivler ya da yatay çizgilerden oluşmaktadır. Bir ya da iki kulplu, perdahlı çanak çömlek formlarının öncüleri, Wietenberg, Komarovo-Costişa ve özellikle Monteoru'nun yer aldığı Tuna bölgesi ve Karpat Havzası'ndan gelmektedir (Bogataya ve Manzura, 1994: 4; Koppenhöfer, 2002: 687). Böylelikle bezeme ve form açısından doğu ve batıda görülen unsurların, Noua ve Coslogeni seramik kültürlerinden harmanlandığı anlaşılmaktadır (Koppenhöfer, 2002:690: Res.13). Noua, Sabatinovka ve

Coslogeni kültürlerinin aynı kültür olduğu iddiası pek çok otorite tarafından kabul görmektedir (Koppenhöfer, 2002: 687).

Güncel araştırmalar, Balkan yerleşimlerinde büyük taş plakalarla olturulan duvar tekniğinin erken dönem örneklerine sahip olan Noua Kültürü evlerinin, Sava kültüründen geldiğini göstermiştir. Sava kültürü Coslogeni Kültürü içerisinde değerlendirilmekte ve Sabatinovka'nın güney varyantı olarak kabul edilmektedir. Yapım tekniğine göre iki gruba ayrılmış Noua evlerinin ilk grubunda çukur evler (Grubenhauser) görülürken, ikinci grupta ise toprak üstü evler olarak isimlendirilen ahşap ve kilden inşaa edilmiş evler görülmektedir (Sava, 1998: 271; Sava, 2005: 83-88). Burada çok odalı yapılar görüldüğü gibi iki odalı kontrüksiyonlar da mevcuttur (Sava, 2005: 83-84,Res.3-4). Batı ve Güneybatı Sava'da oldukça çok görülen bu yapı türü, Doğu Sava'da az miktarda görülmektedir. Genel itibariyle bu yapılar Sabatinovka kültürünün karakteristik evleri ile oldukça benzerdir (Sava, 2005: 84-88). Noua kültüründe bu yapılar 10-16m^2 büyüklüğe sahipken Sabatinovka da 50 m^2'ye kadar çıkmaktadır (Pieniazek, 2012: 10-11). Kil ve dal örgü tekniğinde yapılmış olan toprak üstü kulübelerin, 10-16m^2 büyüklükte olduğu tahmin edilmektedir. Toprak üstüne inşaa edilen taş duvarlı binaların 20- 50 m^2 büyüklükte oldukları ancak bazı evlerin 80- 100 m^2 ye kadar ulaşıp sonrasında birçok odaya bölündükleri tespit edilmiştir (Sava, 2005: 84). Duvarın içlerinin ise kil ile doldurulduğu saptanmıştır (Pieniazek, 2012: 11).

2.5 Coslogeni

Coslogeni gurubu, seramik formlarındaki farklılıktan tanınmaktadır. Noua kültürü ile de ilişki içersindedir (Koppenhöfer 2002: 687). Çömlek formları Noua kültüründeki gibi dairesel gövdeli ve yüksek kulpludur. Açık ağızlı olan formlar, yuvarlak, parmak baskı ve şerit bantlıdır (Tab.2/2.2-2.3) (Harita 3).

Kuzey Pontik sınırında yer alan Dobrudscha, Sabatinovka kültürü ile komşudur. Aynı zamanda Sabatinovka ile paralel olan Coslogeni ve Babadag 1-2 kültürleri ile ve Belozerka kültürü ile de eş zamanlıdır. Dobrudscha'da ele geçen seramikler iki grup altında incelenerek katagorize edilmiştir. Dobrudscha seramikleri Coslogeni (ve Babadag) kültürüne aittir (Pieniazek, 2012: 67-68). Burada ele geçen narin seramikler El Yapımı Parlak Seramik, kaba seramikler ise

El Yapımı Kaba Seramik olarak isimlendirilmiştir (Koppenhöfer, 2002: 687; Pfannenschmidt, 1996).

Şu ana kadar Güney Dobrudscha bölgesinde, GTÇ tarihlenen taş yapılı mimariyi gösteren tek yerleşim, Kuzey Bulgaristan'da da yer alan Durankulak yerleşimidir (Res.10). Bu yerleşimin M.Ö. 4. yy'a kadar ada olduğu bilinmektedir. Yerleşimde Coslogeni ile Babadag 1 Kültürleri arasına tarihlenen üç mimari evre görülür (Pieniazek, 2012: 67 Res. 16; Todorova, 1982; Todorova, 1998: 60-70, Res.4). Yerleşimin batı kanadında, bazı bölümleri Sabatinovka taş mimarisine benzer yapı tekniğinde inşaa edilmiş mekanlar açığa çıkartılmıştır. Coslogeni kültürünün bir parçası olarak görülen Durankulak yerleşimi, M.Ö. 13. ve 12. yüzyıllara tarihlenmektedir. Burada çoğu yapı bağımsız ve apsisli arka duvara sahiptir. Ele geçen 6 büyük apsisli yapının, 4 evreli olduğu tespit edilmiştir. Bunlardan sadece birkaçı gün yüzüne çıkartılmıştır. Ayrıca 1. evreden 3. evreye kadar kullanılmış bir çevre duvarı bulunmuştur. Evlerin duvarları, bant tekniğinde, dikey olarak yerleştirilmiş ve yükseklikleri 50 cm. olan taş plakaların üzerlerinin, kil ile sıvanmasıyla oluşturulmuştur. Duvarın dış yüzeyinin alt kısmına, duvar içine döşenen taşlardan dekor yapıldığı tespit edilmiştir. Çok seyrek bir yapı tekniği olarak ele geçen ve literatüre "Yanlış taş duvar- falsche Steinmuer" olarak geçen bu enteresan duvar tekniği, Ev IV'ün kuzeydoğu duvarında (üçüncü evrede) görülmektedir. Çukur yapılara ait duvarların bir kısmı bu teknikle oluşturulmuştur. Bu yapı tekniği, dikey taş plakalardan oluşturulmuş iki paralel duvar yapısının içinin kil ile doldurulmasıyla meydana gelir. Alt evrede teras duvarları yapılmıştır. Günümüze 3-5 tane ulaştığı için bu teras duvarlarının küçük hücrelerden inşaa edildiği düşünülmektedir (Todorova, 1982: 417-425; Fol./Dimirtrov, 1984: 70-71, Res.64-65,68-69; Piniazek-Sikora, 2002: 714; Piniazek, 2012: 67). Dobrudscha sınırındaki Sabatinovka kültüründen, Bulgaristan Coslogeni kültür dairesindeki Gyaur Punar/Tutrakan yerleşimine kadar (Aleksandrov vd., 1998) olan alana, kil ve ahşap örgü tekniğinde yapılmış çukur evlerin yayıldığı tespit edilmiştir. Erken evrelerdeki yayılımın izleri, Bulgaristan- Goljamo Delcevo yerleşiminde (Hansel, 1976: 214) yüzey toprağına kil-dal örgü tekniğinde inşaa edilmiş olan evler ile, Romanya Babadag yerleşimi ve Bulgaristan- Sumen'de yer alan çukur evlerde ve kulübelerden takip edilebilmektedir (Antonova/ Popov, 1984).

2.6 Gava

Gava Kültürü Macaristan'da yer alan önemli Geç Tunç Çağı kültürlerindendir. Bu kültürün izleri kuzeyde Karpatlardan, güneyde Körös Nehri'ne, doğuda Theiss sınırından, batı da ova kenarına kadar olan coğrafya da görülebilmektedir (Kemenczei, 1982:314; Koppenhöfer, 2002:689).

Transilvanya, Karpat-Ukrayna ve Prut-Dnestr-Bekken (Tab.2/2.4-2.6) merkezlerinden gelen formlar, Gava formlarıyla oldukça benzerdir (Kemenczei, 1982: Res.6; Koppenhöfer, 2002: 689). Bu kültüre ait Theiss bölgesinden ele geçen çoğu seramik formu, yüzey araştırmalarından bilinir. Theiss nehri kenarında yer alan Poroszlo yerleşim yerinin dolgu kalınlığı, 1 m'ye kadar ulaşır. Gava kültürüne ait bu kalın kültür dolgusunun varlığı, çok uzun evreli bir yerleşim sürecini göstermektedir. Tab.2/ 2.5 no'lu çizim de görüldüğü üzere, dış yüzeyinde yumruların dekore edildiği, çift konik gövdeli, dış yüzeyi siyah ve iyi cilalanmış seramik formunun yanında, parmak baskılı Valikovaya seramikleri (Örneğin Tab.2/2.6 no'lu seramik örneği gibi) ortaya çıkartılmıştır (Pfannenschmidt, 1996: 8; Koppenhöfer, 2002: 689,694,699). Gava Kültürü Reinecke evrelerinden Ha A1 den Ha A2 ye tarihlenmektedir (Kemenczei, 1982: 307, Res.1; Koppenhöfer, 2002: 699).

2.7 Cerkovna (Plovdiv- Zimnicea)

Bu kültür gurubu, ele geçen seramik formlarına göre tanınır (Hansel, 1976; Koppenhöfer, 2002:699). Testiler, kupalar, derin çanaklar, kantharos, amphora ve sığ çanaklar ön plana çıkan örneklerdir (Tab.2/2.7-2.9) (Hansel, 1976 Res.35; Koppenhöfer, 2002:699). Seramikler üzerinde bezeme nadir olarak görülür (Tab.2/2.7). Buluntu örneklerinin çoğu Bulgaristan'dan ele geçer. Bu kültür M.Ö. 1100 civarına yani Troia $VIIb_2$'nin sonuna tarihlenmektedir (Hansel, 1976: 87; Koppenhöfer, 2002: 699).

2.8 Babadag

Babadag Kültürü HaA'dan Hallstattzeit üzerine kadar olan döneme yani yaklaşık M.Ö. 1200-700 yılları arasına tarihlenmektedir (Harita 3). En Erken Evre M.Ö. 1000'lere, Orta Evre M.Ö. 8. yüzyıla, Son Evre ise 7. yüzyıla denk

gelmektedir (Morintz, 1964: 116-118; Hansel, 1976: 120; Koppenhöfer, 2002: 699).

Babadag seramikleri bezeme çeşitlerine göre sınıflandırılmıştır. Birinci evre de yivli (çentik), daire baskılı ya da deliklerin olduğu kombinler görülürken (Hansel, 1976: Res.44,48; Koppenhöfer, 2002: 699, 701-702) ikinci evrede wiegemesserartigen baskı mühürlü dekorasyon görülür. Wiegemesserartigen Stempeln bezemesi, orak ile kap yüzeyine baskı yapılarak bezeme oluşturulmasıdır. Form çeşitleri açısından ikinci evre oldukça zengindir. Seramiklerin hamur tonları da birbirinden farklıdır. Kırmızımsı kahverenginden açık kahverengiye kadar, farklı tonlarda ele geçen seramik örnekleri (Tab.3/3.5) iyi derecede perdahlı yüzeylere sahiptir. Özellikle yüksek ısıda pişmiş parçaların, koyu siyah renkte ve özenle perdahlanmış dış yüzeye sahip olduğu gözlemlenir. Orta derecede pişmiş, koyu griden açık kahverengiye kadar değişen hamur yüzeyine sahip kaplar, seramik repertuvarındaki büyük çoğunluğu oluşturmaktadır. Bezeme batırma ve baskı tekniği ile yapılmıştır. Babadağ I kap formlarında karakteristik özellik, ağız ya da dudak üstü ilmikli tutamağa sahip olmalarıdır (Tab.3/3.1). Troiada da benzer formlar (Troia Tab.4/4.9) görülür. Kantaros tipli olan kap formu ise (Tab.3/3.2) yine benzer şekilde ilmik tutamaklıdır. Ayrıca dışa doğru açılan geniş ağızlı kâse yüzeylerindeki yiv (kannelur) bezemesi de karakteristik özelliklerdendir. Kantaros formuna benzer seramik ile tutamak tipli kap formları birbirinden farklıdır. Bu seramik formları aynı zamanda buckel, yiv (kannelur), çizi ve baskı bezemelere sahiptir. Bezemeler tutamağın altında ya da kapların en geniş gövde kısmında yer almaktadır (Tab.3/3.2). Babadag I evresi için çizi ve baskı bezeme, karakteristik dekor unsuru olarak kabul edilir. II. evre klasik baskılı seramik evresine aittir (Koppenhöfer, 2002: 701,702).

Babadag Kültürünün erken seviyelerinden itibaren seramikte Hallstattischen etkilerinin bulunduğunu iddia eden görüşler vardır (Koppenhöfer, 2002:701,702). Bu iddiaya destek olarak bikonische Urne gösterilmektedir. Bu seramik türünün Balkan seramiğinden türetildiği kabul edilmektedir (Koppenhöfer, 2002: 701) (benzeri Tab.3/3.3).

Babadag'ın ilk kazılarından ele geçen seramik örnekleri Dobrudza'daki Hallstatt seramikleriyle oldukça benzerdir (Koppenhöfer, 2002: 702).

Babadag kaba mal grubunda, ağız kısmının hemen altında birkaç cm eninde dar bir bant üzerinde, parmak baskı bezemenin yer aldığı seramik formu ele geçmiştir (Tab.3/3.3) (Hansel, 1976: 127; Koppenhöfer, 2002: 702). Babadag I'in kesin tarihlemesi Troia $VIIb_2$'nin yardımı ile yapılmaktadır (Hansel ve Sanders tarihlemeyi Troia $VIIb_2$ evresine göre yapmışlardır (Koppenhöfer, 2002: 702).

2.9 Catalka ve Psenicevo (Güneydoğu Bulgaristan)

Psenicevo Ovcarovo ve Marica seramikleri zengin damga dekorları ile ön plana çıkmaktadır (Hansel, 1976:195; Koppenhöfer, 2002:702) (Harita 3). Damga bezemeli seramiklerin, Psenicevo grubuna ait karakteristik bir özellik olduğu ileri sürülmektedir (Koppenhöffer, 2002: 702). Psenicevo grubunun Erken Dönem'e tarihlenen evresi, Cerkova grubu olarak isimlendirilmektedir. Cerkova grubu, Tunç Çağı Catalkasın'dan ele geçmiştir. Cerkova grubunun, Catalka grubu olarak kabul edilmesi gerektiğini savunan görüşlerde mevcuttur (Hansel, 1976, Koppenhöffer, 2002: 702; Harita 4) (Tab.3/3.4-3.6) .

Cerkovna ve Catalka gurupları form ve bezeme açısından çok keskin bir çizgiyle ayrılmasalar da mevcut farklılıklar dikkat çekicidir (Hansel, 1976: 205 Res.69; Koppenhöfer, 2002: 702). Catalka formlarında bezeme olarak Buckel (yumru), yiv (kanneluren) ve çizi bezeme görülmektedir. Güneydoğu Bulgaristan Babadag örneğindeki gibi Catalkada da çizi bezeme ve klasik damga bezeme belirli bir süre birlikte kullanılmıştır. Çünkü her iki bezeme türü birlikte ele geçmektedir. Çizi bezeme evresindeki tüm önemli motiflerin aynı zamanda damga bezemede de kullanıldığı tespit edilmiştir (Koppenhöfer, 2002: 702).

Psenicevo grubu ise, form çeşitlerinden ziyade bezemeleri ile ön plana çıkmaktadır. Bu grubun bezemeleri, Babadag Kültürü bezemelerinden daha zengin dekora sahiptir. Psenicova grubunun bezemeleri Balkanlardan gelmektedir. Catalka ve Psenicevo'nun seramik formları ile Troia VIIb formları arasındaki benzerlik azdır.

Buluntu tiplerinin analizi sonucu, Cerkovna grubundan (nerdeyse hiç bezeme olmadan) sonra gelen Tundza ve Rhododopen arası alanda, seramikte en az iki stil olduğu anlaşılmıştır. Cerkovna grubununun ardından Catalka grubu ve

sonrasında Psenicevo gelmektedir. Benzer gelişim sıralaması, Dobrudza'daki Coslogeni kültürü üzerinden Babadag I oradan da Babadag II'ye geçişte görülmüştür (Hansel, 1976: 209; Koppenhöfer, 2002: 702).

Sonuç itibariyle farklı kültürlerin karşılaştırılması ve stil analizlerinin ardından, El Yapımı Kaba Seramiğin (Barbar malı seramiğin) Steplerde ortaya çıktığı, buradan Tuna nehrinin altına (Valikovaya seramiği) aktarıldığı anlaşılmaktadır. El Yapımı Parlak Seramiğin (Buckel seramiğin) ise Urnenlfelder Kültürü ve bu kültürün ardıllarından geldiği ön görülür. Coslogeni, Babadag ve Psenicevo kültürleri benzer kültürlerin karışımıdır. Yumru (Buckel), yiv (kanneluren), çizi ve damga bezemeli seramikler ise, her üç kültürün karakteristik özelliğidir (Tab.3/3.4-3.6).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANADOLU VE TÜRKİYE TRAKYASI'NDA (DOĞU TRAKYA) BALKAN KAVİMLERİNE AİT İZLERİN GÖRÜLDÜĞÜ YERLER

3.1 Doğu Trakya Bölgesi

Trakya toprakları, Türkiye Trakya'sı, Bulgaristan Trakya'sı ve Yunanistan Trakya'sı olmak üzere farklı üç siyasi birime ayrılmıştır. Türkiye Trakya'sına Doğu Trakya, Bulgaristan Trakya'sına Kuzey Trakya, Yunanistan Trakya'sına ise Batı Trakya denilmektedir (Özey, 2002: 229).

Trakların genel olarak, Makedonya'nın batı ve güney bölgelerinde, Tuna Nehri'nin kuzeyinde Moldovya ile Ukrayna'nın Odessa bölgesinin güneybatı kısımlarında ve Romanya topraklarının dâhil olduğu Karpatları da içerisine alan bölgede yaşadıkları tespit edilmektedir (Herodot, VII: 73; Strabon, XII, 8.4, C572; Sayar, 2006; Sayar, 2008; Pieniazek, 2012). Ayrıca Moesia, Dacia, Scythia, Küçük Sarmatia, Trakya, Bithynia, Mysia, Ege Denizi'nin kuzeyindeki Thassos ve Samothrake adalarına kadar ulaştıkları, Pannonia bölgelerinin antik şehirlerinde yaşadıkları da antik kaynaklar ve arkeolojik çalışmalar ile anlaşılmıştır. Trak halkları yoğun olarak Balkan coğrafyasına doğru yayılım göstermiştir. Tuna nehrinin kuzeyi Getae'den Bug'un ötesine kadar olan alanda ve batıda Pannoniayı'da (Sayar, 2006: 162; Theodossiev, 2007; Sayar, 2008: 581; Kimbell Art Museum's 1998 kataloğu: Antik Altın sergisi) kapsayacak şekilde, 200 civarında kabileden oluştuğu tahmin edilmektedir (Eliade, 1993). Fakat Trak kültür ve etki alanının, bu sınırların dışına taştığı da görülebilmektedir (Harita 3).

Türkiye'nin Avrupa'daki topraklarının tamamını oluşturan Doğu Trakya bölgesinin coğrafi sınırları, güneyde Ege Denizi (Aigaios Pelagos), Çanakkale Boğazı (Hellespontos) ve Marmara Deniz'iyle (Propontis), doğuda Karadeniz (Pontos Euksinos) ve İstanbul Boğazı (Bosphorus Thrakios) ile çevrelenmiştir. Sınırların kuzey ucunu Tuna Nehri-Istranca Dağları (Mons Asticus) oluştururken, batı sınırını da Meriç Nehri (Hebros) (Sevin,

2000:18) oluşturmaktadır. Fakat Doğu Trakya bölgesinin tarihi coğrafyası üzerinde çalışan bir kısım araştırmacı, batı sınırı olarak Vardar Nehrini (Axios), kalan bir diğer kısım ise Struma (Strymon) ya da Mesta (Nestos) nehirlerini sınır olarak kabul etmektedirler (Sayar, 2006: 162; Sayar, 2008: 58; Theodossiev, 2007:1) (Harita 1).

Antik dönem yazarlarından Yaşlı Pilinius bölgenin, güney ve doğudan Ege ve Karadeniz'le (The Euxine), batı ve kuzeyden ise Tuna (Istros) ve Karasu (Strymon) Nehirleri ile çevrelendiğini söyleyerek Trakya bölgesinin, antik coğrafi sınırları hakkında bilgi vermektedir (Pilinius, XXXIII: 66).

Ayrıca engebesiz tarım arazileri, bol miktarda su kaynağı ile Doğu Trakya bölgesinin, tarım potansiyeli ve yaşama elverişliliği açısından yarı göçebe çiftçi olan halklar için yerleşmeye oldukça uygun bir yapıdadır (Beksaç, 1998: 75). Üzüm, buğday, arpa ve ayçiçeği yetiştiriciliği bakımından oldukça verimli olan topraklar (Ksenophon, VIII,1:13), geç dönem tümülüs tarzı mezar yapılarından görüldüğü kadarıyla orman ürünleri ve yer altı madenleri (Herodot, IV.99.1-2, V.1.2) açısından da oldukça zengindir (Sevin 2000:19). At yetiştiriciliği ve inek, koyun besiciliği dışında sahil kesimlerinde balıkçılığın da önemli bir geçim kaynağı olduğu göz önünde bulundurulmaktadır (Homeros, XIII 4; XIV 227; Strabon 320).

Doğu Trakya bölgesi tarihi üzerinde yapılan çalışmalardan, bu bölgede elli civarında kabile yaşadığı tespit edilmiştir. Bu kabileler ve yaşadıkları yerlere bakıldığında, Thyn kabilesi olarak tanınan ve Istranca dağlarında yaşadıkları tespit edilen topluluk hakkında yazılı kaynaklardan oldukça yoğun miktarda bilgi akışı olduğu görülmüştür (Sayar, 2008: 58-59). Erken süreçte Tuna Nehri çevresinde yaşarken daha sonra topraklarını genişleten Odyrslerin ise, Traklar tarafından Uskudama olarak adlandırılan Edirne civarında, Kırklareli'nde, Meriç havzasında (Hebroz, Maritza) ve doğu Rodoplar'da yaşadığı anlaşılmıştır (Stephani Byzantii, Vol.III 2006: 415). Bir diğer Trak boyu olan Hypsaltlar ise Plinius'a göre Meriç bölgesinde yaşamıştır. Bizye (bugünkü Vize) dolaylarında ise Astların yaşadığı tespit edilmiştir. Sundurma Vadisi boyunca Bisaltlar (Stephani Byzantii, Vol.I 2006: 351), Edonlar (Stephani Byzanti, Vol.II 2006: 209), Maed kabileleri ve güney Rodoplar'da Bes kabilesi yaşamıştır. Moesialı ve Tribal (Sayar, 2008: 58-59) kavimlerinin Morova vadisinde oturdukları

düşünülürken, Get halklarının ise Tuna Nehri'nin iki yakasında ikamet ettiği anlaşılmıştır (Sayar, 2008: 58-59). Meriç Nehri'nin orta ve aşağı bölgelerinde Binnailer, Edirne dolaylarında Bettegerriler, Enez'in (Ainos) doğusunda Apsintiler (Stephani Byzantii, Vol.I 2006: 317), Marmara sahilinde ise Kainoiler yaşamıştır. Biston Gölü'nden Meriç Nehri ağzına kadar olan alanda Kikonlar, Dedeağaç (Alexandropolis) bölgesinde (Stephani Byzantii, Vol.III 2006: 99) Kovpiller, Enez'in güneyinden Gelibolu Yarımadası'na kadar olan alanda Kalopothakların yaşadıkları belirlenmiştir. Ergene Vadi'sine Ladepsoy kavminin yerleştiği bilinmektedir (Erzen, 1994: 28-30). Semadirek (Samothrace) adasının karşısındaki kıyıda Briant kavminin yaşadığı tespit edilmiştir. Dolengler ve Aspintler'inde Trakya'nın güneyinde özellikle Saroz Körfezi ile Gelibolu Yarımadası ve çevresinde yaşadıkları bilinmektedir. Aspintlerin ise, Meriç Deltasına daha yakın ikamet ettikleri tespit edilmiştir. Kainiler Ergene Nehri ve çevresine dağılmışken, Nipsalar ve onlarla akraba olan Trenipsalar da, Karadeniz kıyısında yaşamışlardır (Beksaç, 2007: 25-41).

Yazılı kaynakların eksikliğinden dolayı, Trak halklarının kökeni ile ilgili bilgilerimiz şu an için oldukça yetersizdir. Erken Dönem (proto-Thracians M.Ö. 1000 civarı) Traklar ile ilgili bilgilerimiz de genel olarak maddi kültür kalıntılarından ele geçmektedir[12].

Traklar hakkında ele alınan en erken yazılı bilgi ise, İliada destanından gelmektedir. Burada Yunanlılara karşı Troia savaşında, Troia'nın müttefiki bir ulus olarak karşımıza çıkan Traklar, yel gibi giden, kardan beyaz, iri ve güzel atlar besleyen savaşçı bir halk olarak tanımlanırlar (Boardman, 1970: 836; Homer, X.434-441). Heredot, düzen olarak bölünmüş kabileler halinde yaşayan Trakları "Trak halkı Hintlilerden sonra insanlar arasında en kalabalık grup olup, tek kişi tarafından yönetilseler ya da birlikte hareket edebilselerdi, kanımca hiçbir

[12] "Şuanki bilgilerimizle erken dönemlere ait Trakyalıların kimliğini saptayamıyoruz. Çünkü Trakya ve İlliyria kabilelerinin o zamanlar ayrılıp ayrılmadığını kesin olarak bilemiyoruz. Demir Çağı'nda gelişen Proto-Traklar hakkında konuşmak daha güvenlidir" (Boardman J.; I.E.S. Edwards , E. Sollberger and N. G.L. Hammond , The Cambridge Ancient History, Volume 3, Part 1: *The Prehistory of the Balkans, the Middle East and the Aegean World, Tenth to Eight Centruries B.C*. Cambridge University Press, 1982:53)

zaman boyun eğdirilemezler ve tüm halkların en kuvvetlisi olurlardı. Ancak bunu onlar hiçbir zaman gerçekleştiremediler. Bu nedenle hep çok zayıf kaldılar. Her kabile kendi bölgesinin ismine göre adlandırılır. Aynı gelenekler Getler ve Trasenler hariç, her kabile de kendi bölgesine göre adlandırılır" (Herodot, V.III.1) ifadeleri ile tanımlarken, tarihsel olarak da Trakların 5.yüzyıla kadar siyasi bir birlik kuramadıkları bilinmektedir. Trakların yaşam tarzları hakkındaki antik yorumlara baktığımız zaman "spor yapmak için boş zamanları tercih eden Trakların çiftliklerini iyileştirmek için zaman harcamak yerine, savaş talimleri yaptıklarından" söz edilir (Heredot, V, VI). Heredot gibi Thucydides' de, Trakları maddi zenginlik, askeri gücü açısından, "İskitlerden sonra, dünyada bilinen en büyük ulus" olarak gördüğünü ifade eder (Thucydides, II.97).

Erken dönem Traklar ile ilgili maddi kültür kalıntılarından yola çıkılarak yapılan araştırmalar, M.Ö. 2.binde Trak işgali altında bulunan Balkan Yarımadası'nın güneybatı bölgelerine İlliryalıların girmesi üzerine, yerlerinden oynatılan Trak kabilelerinin, 2.binin sonlarına doğru Trakya'nın kuzey kesimleri, özellikle Istranca dağlık bölgesine göç ettiklerini ön görmektedir (Özdoğan, 2000a:311). Bu göç dalgasının, Kuzey Romanya'nın Babadağ kültürü izlerini taşıdığı tespit edilmiştir (Özdoğan, 2000a: 311).

M.Ö.7. yüzyıl civarına kadar aralıklar halinde devam etmiş olan bu göç hareketlerinin, Bithynler ve bunlarla akraba olan Thynleri ve Balkan kökenli Trak halklarını Anadolu'ya yönlendirdiği varsayılır. M.Ö. 7.yüzyıl son göç hareketlerinin asıl sebebinin ise, Skyte (İskit) hareketleri olduğu kabul edilmektedir (Erzen, 1994: 75-76,85; Mansel, 1938: 24). Trakların ve akraba kavimlerin yer değiştirme hareketleri, özellikle de Bithyn'lerin doğuya göçlerinin oldukça geniş bir coğrafyaya yayıldığı sanılmaktadır[13]. Öyle ki Kuzeybatı ve Batı Anadolu'nun bir kısmının neredeyse Trak toprağı haline geldiği belirtilir. Bu

[13] Bithynia'yı doğuda Paphlagonlar ve Marianlar ve Epiktetlerin bir kısmı; kuzeyde Pontos'un (Karadeniz) ve Sakarya'nın ağzından Byzantion (İstanbul sur içi) ve Kalkhedon (Kadıköy) civarındaki boğaza kadar uzanan parçası, batıda Propontis (Marmara Denizi) güneyde Mysia ve Hellespont Frigyası adını taşıyan Frigya Epiktetos sınırlamaktadır (Strabon Geographika XIII:33; Stephani Byzantii Ethnica. Vol. I: (Corpus Fontium Historiae Byzantinae; Vol. XLIII/1), (Billerbeck, Margarethe Bearb.), Berlin, 2006, de Gruyter :351).

konuda Antik Çağ yazarlarından Ksenophon (Ksenophon, VI 4.1), Strabon (Strabon, XII, III,3,15), Yaşlı Plinius (Plinius, V, 145), Thoukydides (Ksenophon, VI 2,17) ve Byzanslı Stephonos (Vol.I:A-Γ 2006: 381) Asya Trakları olarak adlandırdıkları bu ulusun kökenleri hakkında bilgi verirlerken, bu halkların Küçük Asya'ya Avrupa'dan geldikleri konusunda hemfikirdirler. Bu açıdan göçer halkların Balkan Yarımadası'ndan Doğu Trakya'ya doğru indikleri M.Ö. 12. yüzyılda Çanakkale Boğazını aşarak Kuzeybatı Anadolu Bölgesine girdikleri ve kültürlerini sürdürdüklerini arkeolojik verilere dayanarak rahatlıkla söyleyebiliyoruz (Harita 1). Bu göç tek bir seferde olmamış dalgalar ve kabileler halinde gerçekleşmiştir (Harita 4). Buradan Anadolu içlerine nasıl yayıldıklarını anlamak için de antik yazarlara başvurmamız gerekir. Antik yazarlara göre, her kabile bir beyin yönetimi altındaydı. Bu kabilelerden adları en çok geçenler Brygler, Bebrykler, Mygdonlar, Dolionlar, Thynler, Bithynler, Mysler, ve Maionlar´dır. Aralarında Friglerin´de bulunduğu Trak kabileleri önceleri Hellespontos (Çanakkale Boğazı) ve Propontis (Marmara Denizi) kıyıları ile İda Dağı (Kaz Dağı) etrafında, birbirine yakın fakat ayrı ayrı bölgelere yerleşmişlerdi. Birbirlerine çok yakın bölgelere yerleşen bu kabilelerin zaman zaman birbirleriyle savaştıkları ve yenilenler topraklarından sürüldükleri bilinmektedir. Bu konuda Strabon (Strabon, XII.IV.4) bu insanların yaşam tarzları ve yaşadıkları coğrafya hakkında bilgi verirken "Bithynialılar ile Phrygialıların ve Mysailılar ile hatta Kyzikos dolaylarındaki Dolionlar, Mygdonlar ve Troialıların arasındaki sınırları belirlemek zordur. Her kabilenin diğerinden ayrı olduğu gerçeği kabul edilmiştir. Buna sebep ise oraya giden yabancıların barbar ve asker olmalarıdır. Çoğu zaman göçebe olduklarından, önlerine gelen halkları kovalarlar. Sırası gelince diğerleri tarafından kendileri de ülkeden sürülürler. Bunun neticesinde fethedilmiş olan ülkeyi devamlı bir şekilde elde tutamazlar. Bütün bu kabilelerin, Trak kökenli oldukları varsayılır. Çünkü Traklar, hemen öbür tarafta otururlar (Boğaz'ın Avrupa Yakası) ve her iki taraftaki halk birbirinden çok farklı değildir" ifadelerini kullanarak topluluklar arasındaki ilişkilere, göçer yaşam tarzlarına ve bu halkların kökenlerine de vurgu yapmaktadır (Strabon, XII.IV.4). "Bithynia" bölgesi ifadesinin, M.Ö.7. yüzyıl öncesi bölgeye yerleşen Bithynler ve akrabaları Tynler'in adlarının birleşiminden oluştuğunu da özellikle belirtir (Strabon, XII.III.III). Bu kavimlerden Mysialılar´ın önce Olympos Dağı civarında

yaşadıklarını, daha sonra ise Trakya´dan gelen Frigialılar´ın Troia ve çevresini ele geçirmeleri ve Marmara Denizi´nin güney kıyılarına yayılmaları nedeni ile Kaikos Irmağı´nın (Bakırçay) üst tarafına göçtüklerini yazar. Bir süre sonrada Friglerin Askania Gölü (İznik Gölü) kıyıları ile Sangarios Irmağı (Sakarya Nehri) Vadisine dogru yayıldıklarından bahseder. Buradan da Anadolu´nun içlerine doğru Kızılırmak Nehri´ne değin ilerlediklerinden bahseder (Strabon, XII, 55 C72). Göçebe kavimler oldukları için bir bölgede uzun müddet kalmadıklarından dolayı bu kabilelere ait maddi buluntular ele geçirilememiştir.

Demir Çağı'nda kuzeybatıdan gelen Trak göçleri dışında, Anadolu'nun batı kıyılarında yepyeni bir hareketlilik olduğu tespit edilmiştir. Bu hareketlilik M.Ö. 9. yüzyıl sonlarında Ege adaları ve Batı Anadolu kıyılarına, kabile halinde organize olmuş Yunanlı Dor ve Aiol halklarının gelip yerleşmeleridir (Akurgal, 1995a: 137). M.Ö.8. yüzyıl civarına gelindiğinde ise, Yunan kolonilerinin Karadeniz dolaylarına çıkmaya başladığı tespit edilmiştir (Pavel, 1985: 85).

Trak halklarının M.Ö. 7. yüzyıla kadar genel olarak köy ve mezraa niteliğinde yerleşim yerlerinde yaşadıkları varsayılmaktadır. Yunanlıların Ege Denizi'nin Trakya kıyı bölgeleri, Ege Adaları, Kalkidiya Yarımadası'na gelmeleri ve Batı Anadolu sahillerinde yer alan şehir devletlerinin de aynı evrede koloniler kurmaya başlamasıyla birlikte, şehir olgusu ile tanıştıkları düşünülmektedir (Sayar, 2008: 59-60). Sahile yakın Trak köylerinin hemen yanında kurulan pazar yerlerinin zaman içerisinde büyük birer bağımsız şehir devletine dönüştüğü bilinmektedir. Ayrıca Marmara Denizi'nin kuzey Trakya sahilleri ile Trakya'nın Karadeniz sahilleri ve Gelibolu Yarımadası civarında da çok sayıda küçük büyük koloniler ve pazaryeri (emporion) kurulduğu tespit edilmiştir. Böylece Trak topraklarında kabile konfederasyonları ile birlikte, büyük arazi sahipleri ve toprağa bağlı köylülerden oluşan sosyal bir sistemin geliştiği, Traklar ile Yunan kolonileri arasında canlı bir ticaret ağının oluştuğu anlaşılmaktadır. Trakların maden, odun, kömür, tahıl, at, şarap, tekstil, tuz, balık gibi ürünleri ihraç ettiği (Bülow, 1987: 10; Atik, 2016: 78) ve esir ticareti yaptığı (Atik, 2016: 79) karşılığında Yunanlılardan seramik, metal eşya, lüks eşya, zeytinyağı ithal ettikleri bilinmektedir (Bülow, 1987: 10). Söz konusu koloniler ve pazaryerleri hakkındaki bilgilerimiz, antik yazarlar ile bu yerlerin I. ve II. Attika-Delos deniz birliğine ödedikleri vergilerden gelmektedir. Zaman içerisinde gelişerek şehir

(polis) statüsüne dönüşmüş olan bu yerleşimlere Sestos, Aigospotamoi, Madytos (Maydos) Alopekonessos, Kardia, Limnai, Krithote, Paktye, Elaius örnek olarak gösterilebilir (Sayar, 2008: 59-60).

3.1.1 Doğu Trakya Bölgesi Erken Demir Çağı Trak Mezar Yapıları

Anadolu, Ege ve Doğu Akdeniz de yaşanan kargaşaya karşın, Geç Tunç Çağı sonu ile Erken Demir Çağı'na geçiş sürecinin Trakya'da oldukça sakin geçtiği düşünülmektedir (Özdoğan, 1996: 350). Çünkü M.Ö. 2. binin sonlarında kuzey Karadeniz üzerinden geldiği düşünülen Balkan kökenli kültürlerin izleri tüm Trakya'da görülmesine karşın Trak halklarına ait küçük yerleşimlerin, korunaklı yerlerden ziyade akarsu düzlüklerindeki ovalara kurulduğu tespit edilmiştir. Bu durum ise, yaşanan bu süreçte Trakya bölgesinin herhangi bir tehdit altında olmadığını göstermesi açısından oldukça önemlidir (Mansel, 1998). Elbette Trak kabilelerinin bir bölgeye bağlı olmadıkları yarı göçer yaşam tarzları nedeniyle zaman zaman yer değiştirdikleri de bilinmektedir (Erzen İbid: 76).

Erken Demir Çağı'nda Anadolu'dan tamamen farklı bir yapı sergileyen Trakya'da büyük höyük ve ören yerleri oldukça azdır. Fakat mezar tepeleri ve megalitik anıtlar sayı bakımından oldukça fazladır (Özdoğan, 1996; Özdoğan, 2000). Böylece Geç Tunç Çağı Sonu- Erken Demir Çağı Trakya'sı üzerine yapılan araştırmalarda en önemli veri kaynağını mezar yapıları oluşturmaktadır. Dolmen (Megalitik Anıt), Kaya Mezarları, Taşlı Tepeler, Dikilitaş (Menhir), Sırataş ve Geçişli Mezar Odaları (Kapaklı Kaya) olarak isimlendirilen mezarlar, birbirinden oldukça farklı tarzlarda inşa edilmişlerdir (Özdoğan, 1999:2-28; Özdoğan, 2006a). Bu mezar yapıları literatüre Trakya megalitik anıtları olarak geçmiştir. Trakya coğrafyasında megalitik anıtlar birbirinden farklı üç bölgede ele geçmektedir. İlki Bulgaristan Sakar Dağlarının olduğu bölgedir. İkincisi Türk ve Bulgar sınırları içerisinde yer alan Istranca Dağlarının olduğu bölgedir. Mezar yapılarının ele geçtiği son ve üçüncü bölge de, Yunanistan ve Bulgar sınırları içinde yer alan Rodop Dağlık Bölgesidir (Özdoğan, 2006b: 143).

Trak halklarına ait olduğu kabul edilen megalitik anıtlardan Dikilitaş (menhir) megalitik anıt yapısı ince, uzun ve yüzeyi düzeltilmemiş tek bir taşın dikey olarak toprağa saptanması ile oluşturulmuştur (Res. 11). Bazen tek, bazen grup halinde ele geçen bu taşların yüzey yüksekliği 4,5 metreyi bulabilmektedir

(Özdoğan, 1999: 311; Özdoğan, 2006b: 145). Menhirler bazen dolmenlerin etrafında ele geçmektedirler. İşlevleri tam olarak bilinmemekle beraber dolmenlerle çağdaş oldukları kabul edilmektedir. Bu taşlar üzerine yapılan çalışmalar oldukça azdır fakat bu taşların belirli doğrultular- dizgiler oluşturdukları gözlemlenmiştir. Batı Avrupa da yer alan benzer şekildeki dikilitaşların, dolmenlerle beraber cromlec ve örtülü yol benzeri çizgisel dizilimler, dairesel dizilimler ve astronomik göstergelerle ilişkili olduğu ifade edilmektedir. Fakat bugüne kadar Trakya dolmenleri üzerine bu yönde herhangi bir çalışma yapılmamıştır (Özdoğan, 1999: 6; Özdoğan, 2006b: 145).

Megalitik anıt anlam olarak büyük taşlardan yapılma anıt anlamına gelmesine karşın arkeoloji literatüründe dolmen kelimesinin karşılığı da megalitik anıttır (Özdoğan ve Akman, 1991:406; Yıldırım, 2011: 46).

Balkan arkeoloji literatüründe M.Ö. 2.bin sonları ile M.Ö. 1.bin başları Erken Demir Çağ olarak adlandırılır (Yıldırım, 2011:137). M.Ö. 1200'lerde Trak kavimlerinin Doğu Trakya ve Anadolu Topraklarına gelmesiyle birlikte, ilk defa mezar alanının bir tepe ile örtülerek belirlendiği mezar tipleri görülmektedir. Dolayısı ile Dolmen Mezar türleri, Tümülüs'ün ilk formu olarak ta kabul edilmektedir. Erken Demir Çağı'nda yaşanan Balkan göçleri sonrası, bugünkü Doğu Trakya topraklarında insanların Taşlı Tepeler, Kaya Mezarları, dolmenler gibi farklı mezar tiplerine defnedildiği tespit edilmiştir (Gergova, 1989; Özdoğan, 1999:2-28, 49; Yıldırım, 2011: 2,33,140). Batı Trakya ve Balkanların birçok bölgesinde dolmen mezarlarına defin işleminin Erken Tunç Çağı'na kadar indiği tespit edilmiştir. Fakat Doğu Trakya'da Erken Tunç Çağı'na tarihlenen herhangi bir dolmene henüz rastlanmamıştır. Demir Çağı'nın son dönemlerine tarihlenen Tümülüs mezar tepelerinden bir kısmında, mezar odası olmamasına karşın zol'niklerde olduğu gibi kül ve at kemiklerine rastlanmıştır. At mezarları da olarak adlandırılan bu Tümülüs Tepeleri'nin Traklar'ın Orfik dinleriyle bağlantılı tören ve kurban yerlerinin uzantıları olduğu düşünülmektedir (Fol, 1991: 341-342). Tümülüslerin Chtonik dünya görüşünün yeryüzündeki sembolleri olduğu ileri sürülmektedir (Theodossiev, 1990: 58-77).

Erken Demir Çağ Trakları'na ait dolmen mezar yapıları dışında ikinci bir gömü tipi de Kafkasya, Avrupa ve Orta Asya steplerinden bilinen taşlı tepe mezar

yapısıdır. Balkan coğrafyasına baktığımızda, bu iki mezar türünün Klasik ve Hellenistik dönemler de ikincil gömüler için kullanıldığı tespit edilmiştir (Yıldırım, 2011). Balkanlarda Taşlıtepe mezar yapılarına oldukça sık rastlanmaktadır (Özdoğan, 1999; Özdoğan, 2000b: 158; Yıldırım, 2011:131). Doğu Trakya bölgesinin kuzey kısımlarında (Kırklareli ve Edirne'nin dağlık bölgelerinde) yoğun olarak görülmektedir (Özdoğan, 1999: 8). Basık forma sahip tepecikler 1-3 m arasında değişen yüksekliğe sahiptir. Ölü, ana toprağa açılmış bir çukura inhumasyon olarak, uzun yatırılarak gömülür ve mezarın tepesi taş ile kapatılır (Yıldırım, 2011: 50). Dolgu olarak küçük moloz taşların kullanıldığı mezarın çapı, 10- 30 m arasında değişmektedir. Erken Demir Çağ'a ait bu mezar tipinde genellikle tepeyi bir taş sırası çevirdiği için mezar tepesini tespit etmek oldukça kolaydır (Yıldırım, 2011: 50, 97). Bu mezar türüne Taşlıcabayır Mezar Tepesi ve Kırklareli Yoğuntaş Köyünde üç grup halinde ele geçen mezar tepeleri örnek olarak gösterilebilir (Özdoğan, 2000b: 158; Özdoğan vd., 2008: 267; Yıldırım, 2011: 50).

Kırklareli il merkezinin 5 km güneyinde, Asilbeyli köyü Taşlıcabayır mevkiinde yer alan mezar tepesi 1980 yılında Trakya Yüzey Araştırmaları sırasında tespit edilmiştir. Yapılan çalışmalar sonucu mezar tepesinin 1,5- 2 m yükseklikte, 10 m çapında olduğu anlaşılmıştır. Greyder tepeyi, mezarın altına kadar traşlamış olduğundan geriye yalnızca tepenin 30 cm'lik bir kısmı kalmıştır. Bu nedenle tabakalanma saptanamamıştır. Mezar platformunun eteğine yerleştirilmiş çanak çömlekler tespit edilmiştir (Tab.3/3.7-3.9). Taş bir platforma yatırılan ölünün armağanlarının da platformun çevresine iki grup halinde dizildiği görülmüştür. (Özdoğan, 2000b: 158). Mezar odasının çevre duvarları ve yapılı bir mezar odası yoktur. Ele geçen buluntulardan, burasının M.Ö. 11.yüzyıla tarihlenen Kuzey Karadeniz Step Kültürüne ait kurgan türü bir mezar tepesi olduğu tespit edilmiştir (Özdoğan, 1996: 334). İri çay taşlarından yapılan platform çevresinde 40 adet kadar kabın, oldukça özenli yerleştirildiği, ele geçen diğer 10 kabın ise, rastgele konulduğu tespit edilmiştir. Açığa çıkartılan 52 adet seramik kabın yüzeyinde Troia $VIIb_2$ katından bilinen ve Güney Balkanların Psenicevo kültürüne ait ip baskı bezeme türü tespit edilmiştir. El yapımı olan seramikler içerisinde tek kulplu maşrapa ve küçük çömlek tipleri sayıca fazladır. Genel olarak siyah, nadir olarak da kırmızı renkte olan kulplarda oluk, yiv, çizi ve ip

baskı bezeme çeşitleri kullanılmıştır. Bu dekorasyon çeşitliliğinin kuzey Balkan etkisini yansıttığı görülür (Özdoğan, 1982a: 7-8). Yine Troia $VIIb_2$ den tanınan çift kulplu ve üzeri ip baskı bezemeli kâse formu, steplerde görülen baskı bezemeye sahiptir (Özdoğan, 1984). Ortaya çıkartılan dört emzikli, üzeri ip baskı ve yiv bezemeli, geniş ve dik boyunlu, büyük bir kabın ise, antik yazarların sözünü ettiği, ölü gömme töreninden sonra ölünün anısına içinden kamışla bira içilen tören kabıyla uyuştuğu görülmektedir (Tab.3/3.9). Benzerlerine farklı coğrafyalarda rastlanmış olmasına karşın bu seramik formu, bir mezarla aynı anda bulunmuş ilk örnektir (Özdoğan, 1996: 334). Son Tunç Çağı- Erken Demir Çağ'a tarihlenen (Özdoğan, 1983: 63) dolmenlerden ele geçen seramikler Troia $VIIb_2$ evresinin çift kulplu kâseleriyle birebir benzerlik taşır (Özdoğan, 1983). Seramikler içerisinde ayrıca bir tunç bileziğe rastlanmıştır (Özdoğan, 1983: 63).

Demir Çağı'nın erken sürecine tarihlenen mezar tepelerinde ayrı bir mezar odası görülmez. Ölü toprağa açılmış, ahşap ile kaplanmış bir odanın içine gömülür. Orta Demir Çağı'yla birlikte, mezar odası ya da taş lahdi olan orjinal tümülüsler görülmeye başlanır (Özdoğan, 1999: 8).

Türkiye Trakyası megalitik anıtlarına ait en erken bilgilere 1888 Skorpil kardeşler ve 1900 Ivan Velkov ve Vasil Mikov tarafından oluşturulan "Kırklareli-Edirne" bölgesinde bazı "dolmenlerin" yayılımını gösteren harita yayınlarından ulaşılmaktadır (Mikov, 1933). 1964-1968 yılları arasında Şevket Aziz Kansu tarafından Edirne çevresindeki dolmenler belgelenmiş, 1976 yılında başlatılan Doğu Marmara Araştırmaları kapsamında bölgede pekçok yüzey araştırması ve bazen de müze destekli kısa süreli kurtarma kazıları yapılmıştır. 1997 yılından beri Trakya Üniversitesi tarafından başlatılan yüzey araştırmaları ve çalışmaların yapıldığı bölgede pek çok mezar tepesi, tümülüs, megalitik anıt, kaya mezarları, kült alanları, maden ocakları ve benzeri yapı açığa çıkartılmıştır.

Megalitik Anıtların en ünlülerine Kuzey–Batı Avrupa ve Akdeniz adalarında rastlanmaktadır. En tanınan örnek Stonehenge'dir. Bunun dışında Asya, Avrupa, Afrika, Sumatra, Japonya, Moğolistan, Güney Hindistan, Keşmir, İran, Trakya, Kuzeybatı- Doğu Anadolu, Batı Akdeniz Adaları, Lübnan, Sudan, Cezayir, Kafkaslar, Kırım, Filistin, Kore, Mısır, Macaristan, İtalya, Avusturya, Polonya, Ukrayna, Rusyalı, Kuzey Amerika, Çek Cumhuriyeti, Makedonya ve

Büyük Sahra gibi birbirinden oldukça uzak ve farklı coğrafyalarda görülmektedirler. Batı Avrupa'da dolmen mezar sayısı kırk binin üzerindedir (Özdoğan ve Akman, 1992: 405-423; Kitov, 1994: 122; Özdoğan, 2006b: 142). Anadolu coğrafyasına baktığımız zaman Kars ve çevresinde (Özdoğan ve Akman, 1991) yoğunluk kazanan megalitik anıtlara dağlık bölgelerde de rastlanmaktadır. Kastamonu Devrekani de iki (Bostancı, 1952:141; Özdoğan ve Akman, 1991), Antalya Karain önündeki ova'da iki (Özdoğan ve Akman 1991) Limyra'da üç tanesinin tespiti yapılmıştır (Özdoğan ve Akman, 1991) Göksu-Taşoluk (Kökten, 1960; Özdoğan ve Akman, 1991), Elbistan- Maraş- Adıyaman arasında da megalitik anıtların varlıkları tespit edilmiştir (Osten, 1930; Özdoğan ve Akman 1991; Yükmen, 2000: 297). Maraş dolmenleri muhtemelen Lübnan dolmen grubunun uzantısıdır (Özdoğan ve Akman, 1991). Trakya'nın kuzey kesiminde Edirne- Kırklareli dağlık bölgesinde tespit edilen (Özdoğan ve Akman, 1991; Özdoğan ve Akman, 1995: 5; Özdoğan, 1996: 339) dolmen mezarlarına ülkemizde en yoğun Doğu Trakya Bölgesinde rastlanmaktadır.

Doğu Trakya dolmenleri Genç Tunç Çağı bitimi ile Erken Demir Çağı başlarına tarihlenmektedir. Dolmen kelimesi linguistik olarak Keltçe olup "Tolmen" taş masa anlamına gelmektedir. Yerel halk tarafından "Kapaklı Kaya" olarak adlandırılan dolmenler, 2 metreyi geçen iri yekpare taş blokların harç kullanılmadan dik konulması ve bu blokların üzerlerinin de yassı bir taş ile kapatılmasıyla oluşturulmuştur (Özdoğan ve Akman 1992: 406; Yıldırım, 2011: 46). Taşlar arasındaki boşluklara bazen küçük taşlar yerleştirilmiştir. Genelde derin olan ana odanın yan duvarlarında ara sıra iki taşın üst üstü bindirilerek kullanıldığı da görülmektedir (Yıldırım, 2011).

En erken örneklerde, genellikle kapak taşının basamak oluşturacak şekilde üst üste bindirildiği görülür. Ana odanın kapak taşı üzerinde bazen, libasyon töreni ile ilgili olduğu düşünülen iki ya da daha fazla sayıda küçük çukura rastlanmaktadır. Mezarı çevreleyen toprağın çoğunlukla taştan oluşan dolgusunun çapının 8 ile 16 metre arasında değiştiği gözlemlenmiştir (Özdoğan ve Akman, 1991; Özdoğan 2006a). Taşlı höyükler gibi 2- 4 m yükseklikteki basık tepelere sahip dolmenlerin çevresinde dizilmiş büyük taşlardan istinat (temenos) duvarı oluşturulduğu ve bu dizinin mezarın girişini oluşturan geçidin kenarı ile birleştiği görülebilir. Dolmenleri çevreleyen taşlı temenos duvarlarına Balkan

yerleşmelerinin Demir Çağı'na tarihlenen hemen hemen tüm dolmen mezarlarında rastlanmaktadır (Yıldırım, 2011: 27). Dolmenin kapak taşı üzerinde yer alan libasyon çukurlarının varlığı, dolmen anıtların her zaman toprak ya da taş ile tepe oluşturacak kadar kapanmadığını göstermesi açısından önem arzetmektedir (Özdoğan ve Akman, 1992: 405-424).

Doğu Trakya dolmenleri tek odalı ve iki odalı plana sahip olmak üzere iki ana gruba ayrılmaktadır. Bu odaların ön kısmında dromoslu bir giriş yer almaktadır (Arcibald, 1998: 64; Akman, 1998: 3). Ön oda ve esas odanın önünü kapatan taşın üzerinde "ruh deliği" olarak tanımlanan, ölünün ruhunun dışarı çıkmasını sağladığı düşünülen kenarları yontulmuş dikdörtgen ya da söbe biçimli küçük bir delik yer almaktadır (Arcibald, 1998: 64; Akman, 1998:3; Yıldırım, 2011: 47,27).

Istranca dağlarının tepe ve eteklerinde toprak altında bol miktarda bulunan, alüminyum levhalar halinde kolayca ayrılan yapısı sebebiyle dolmen yapımında, şist taşı tercih edilmiştir. Dolmen kazılarından ele geçen El Yapımı Parlak Seramiklerin hepsi Erken Demir Çağı'na tarihlenmiştir (Yıldırım, 2011: 27).

Istranca Megalitik anıtlarından Edirne Lalapaşa Sığır Patikası Mevkii kapaklı kayası (Res.12a-b), Erken Demir Çağı'ndan Hellenistik Dönem'e kadar sürekli kullanılmıştır. Bir dromos ile girilen giriş kısmından sonra iki odadan oluşan megalitik anıt, taş dolgulu küçük bir yığma tepe ile çevrelenmiştir. Birinci oda kareye yakın, ikinci oda dikdörtgen planlıdır. Odaları ayıran bölümde menfez ya da donbaz denilen yarım daireye benzer geçitler bulunmaktadır. Dolmenin etrafı halka şeklinde iri taşlar ile bir çevrelenmiştir.

Birinci odanın bulunduğu yerde, mezar eşyası olan seramiklerden iki büyük tören kabı ile bir ağırşak, instu durumda ele geçmiştir. Kaplardan biri Troia $VIIb_2$ El Yapımı Parlak seramiklerine benzer. Ayrıca Geç Tunç Çağı- Erken Demir Çağı Geçiş Dönemi'ne ait pek çok seramik parçası da ele geçmiştir (Çakan, 1984: 1-2; Özdoğan ve Akman 1991; Yıldırım, 2011: 49). Buluntulardan dolayı dolmen M.Ö. 1200-800 yılları arasına tarihlendirilmiştir.

Edirne Vaysal Kapaklıkaya mezar anıtı da üç odadan oluşmaktadır (Res.13). Arka odası kapak taşına kadar korunan anıtın, öndeki iki odasının kapak

ve yan taşları kırılarak çevreye dağılmıştır. Odalar arasında geçişi sağlayan, oldukça küçük ruh deliği olarak adlandırılan boşluk görülmektedir (Özdoğan, 2006). Vaysal Köyü yakınında kaçak kazı bir megalitik mezar anıtından toplanan çanak çömlekler el yapımı, siyah ve bozumsu kahverengi açkılı, çizi ve oluk bezemeleri ile Troia $VIIb_2$ ve Babadağ buluntularına benzemektedir. Vaysal ve Hacılar dolmenlerinden ele geçen keramik parçaları, yumrulu, ip baskı bezekli ve oluklu örneklerden oluşmaktadır (Özdoğan, 1987: 17). Troia'dan farklı olarak bu bölgede ele geçmiş olan iç içe konsantirik daire biçimli örnekler tanjantları ile birbirlerine bağlanmıştır. Vaysal "S" biçimli bezemelere sahip örnekler Troia $VIIb_2$ buluntularıyla karşılaştırıldığında farklı form özelliği göstermektedir (Özdoğan, 1982: 142; Özdoğan, 2006).

Geçişli mezar odası olarak da adlandırılan ve şu ana kadar Doğu Trakya bölgesinde 100 den fazla tespiti yapılmış dolmenden, Hacılar (Res.14) ve Arpalık Dolmenleri (Res.15), bu bölgede ele geçen ve geçişli mezar odası tipinde bilimsel olarak kazısı yapılmış tek örneklerdir (Çakan, 1984: 1-2; Özdoğan ve Akman, 1991: 408; Akman ve Özdoğan, 1995: 3-6; Yıldırım, 2011: 48-49). "Kapaklıkaya" olarak da tanımlanan Hacılar ve Arpalık dolmenlerinin uzunlukları 7,5 m, genişlikleri 2,8 m civarındayken, iki dolmen yapısının aynı zamanda 3 m civarında yüksekliği sahip olduğu tespit edilmiştir.

Edirne ili, Lalapaşa İlçesi merkezinde bulunan bir diğer dolmen olan Arpalık Dolmeni de giriş, iki mezar odası ve mezar anıtını çevreleyen taşlı tepe olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Girişin yan duvarlarına paralel, düzgün taşlardan iki sıra yüksekliğinde bir duvar örülmüştür. Köşelere yerleştirilmiş olduğu düşünülen iki taş blok, yerde dağınık halde bulunmuştur. Ön odada üç insan iskeleti açığa çıkartılmış ve ruh deliklerinin ikincil gömü yapımında kullanıldığı anlaşılmıştır. İskeletlerin konumu ve ruh deliğini kapatmak için kullanıldığı düşünülen, tıpa benzeri taşın, giriş bölümünde ele geçmiş olması bu ruh deliği olgusunun ikincil gömülerin yapılmasında bir araç olarak kullanıldığını göstermektedir (Res.15). Ayrıca dolmenden El Yapımı Parlak seramikler ele geçmiştir (Özdoğan ve Akman, 1991: 408; Akman ve Özdoğan, 1995: 3-6; Akman, 1998; Yılmaz, 1996; Yıldırım, 2011: 49).

Doğu Trakya'da ele geçen tek odalı dolmenlere örnek, Çakıllı tümülüsü olarak da adlandırılan Çakıllı dolmenidir (Yılmaz, 1996:105-130; Yılmaz, 1997:

203-218) (Res. 16). Dolmen yassı taş plakaların ikisi uzun, ikisi kısa kenar oluşturacak şekilde, hafif bir tümsek üzerine yerleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Dörtgen formlu mezar odasının üzerine büyük taş plaka, kapak taşı olarak yerleştirilmiştir. Bu mezar, ilk defa dolmenli bir mezar yapısının bir tümülüs ile ortaya çıkartılmış halidir (Yıldırım, 2011: 130). Anıt içine gömü yerleştirildikten sonra, diğer taşlara oranla daha ince, kaba yüzeyli bir kapakla, mezar girişi kapatılarak arka kısım taşlarla desteklenmiştir. Taşların üzeri kalın bir toprak örtü ile örtülüp bunun da üzeri tekrardan üst kapağa kadar taş ile örülmüştür. Ruh deliği yerine, tek parça yassı, arkası delikli bir giriş kapak taşı açığa çıkartılmıştır. Böylece Çakıllı Tümülüsü'nün tek kullanımlık bir anıt mezar olduğu anlaşılmaktadır (Yılmaz, 1996; 105-130; Yılmaz, 1997: 203-218; Yıldırım, 2011: 47-48). Anıt mezardan ele geçen seramikler Geç Tunç Çağı sonu ile Erken Demir Çağı başlarına tarihlenmektedir. Benzer mezar odası yapılarına Batı Trakya Yunanistan sınırları içerisinde Roussa, Katronia, Koilada da rastlanmıştır (Yıldırım, 2011).

Erken Demir Çağ boyunca Balkanlar da bulunan hem dolmen hem de taşlı tepe mezar yapılarında en dikkat çeken buluntu El Yapımı Parlak Seramiklerdir. Bulgaristan kültür alanları olan Catalka-Psenicevo ve Türkiye coğrafyalarında açığa çıkartılan dolmenlerden ele geçen en erken buluntu El Yapımı Parlak Seramiklerdir. Demir Çağı'nın erken dönemlerine tarihlenen bu seramik türü M.Ö. 1100-850 yıllarına tarihlenmektedir (Özdoğan ve Akman 1991; Akman, 1998: 68; Özdoğan, 2006). Buralardan ele geçen El Yapımı Parlak Seramikler çoğunlukla, tek kulplu kantaroslar, büyük tören kapları ve küçük çömlek formlarından oluşmaktadır. Yoğun olarak siyah, zaman zaman da kırmızı renkte olan bu kaplar, oluk, yiv ve ip baskı bezeme yöntemleri ile dekore edilmiştir (Özdoğan ve Akman, 1991; Özdoğan, 2000b: 158; Özdoğan, 2006). Ayrıca Bulgaristan da yer alan Karanova ile Romanya da yer alan Vinçe höyüklerinin, Erken Demir Çağ'a tarihlenen kültür katarından da bilinmektedirler. El Yapımı Parlak seramikler Doğu Trakya'da kazısı yapılan dolmenlerin tümünde tespit edilmiştir (Yıldırım, 2011: 97,138).

Mezarlardan seramikler dışında oldukça az sayıda alet ve takı gibi farklı buluntu türleri de ele geçmiştir (Özdoğan, 1999: 6,26; Akman, 1997; Akman, 1998).

Erken Demir Çağı'nda Doğu Trakya bölgesinde ele geçen megalitik mezar anıtları ile Friglerin yaşadığı coğrafyada ele geçen tümülüsler arasında kültürel anlamda, büyük benzerlikler bulunmaktadır (Georgieva, 1998: 61; Yıldırım, 2011: 30-31). Ölü gömme geleneklerinde Trak ve Frig halklarının her ikisinin de tümülüsleri kullandıkları görülür. Bu insanların gömü tipi olarak kullandıkları tümülüs mezar yapısı, daha önce Anadolu'da bilinmediğinden, GTÇ sonlarında Orta Avrupa'dan gelen bu halkın Avrupa'dan gelirken gömü geleneklerini de beraberlerinde getirdikleri tahmin edilmektedir. Tümülüs tarzı gömü şekli, Doğu Avrupa ile Karadeniz'in kuzey ve doğusunda yaygın bir mezar tipi olarak kullanılmıştır (Sams, 2007: 52-55). Mezarların ölen kişilerin evleri olarak algılandığı sanılmaktadır. Çünkü mezarlarda ele geçen iskeletler yanında günlük yaşama ait seramik, takılar gibi maddi kültür buluntuları ele geçmektedir (Kohler, 1980: 65-89; Georgieva, 1998: 61; Yıldırım, 2011: 31). Trakların ve Friglerin ölü gömme törenlerinde görülen benzerliklerden bir diğeri ise at kurbanları ve toprağın yığılmasıdır (Young, 1981: 156-172; Georgieva, 1998: 63).

Doğu Trakya Bölgesinde şu ana kadar yapılan çalışmalarda M.Ö. 1200 öncesine tarihlenen anıt mezar yapılara henüz rastlanmadığı için bu anıt mezarların, Kuzey Balkanlar'dan Trakya'ya göç eden Trak kavimlerine ait olduğu düşünülmektedir (Özdoğan ve Akman, 1992: 405-426; Özdoğan, 1999; Yıldırım, 2011: 26).

3.1.2 Doğu Trakya Bölgesi Erken Demir Çağ Kutsal Alanları

Step ile bağlantılı bir yaşantı tarzına sahip olan Traklar, Hint-Avrupa kökenli topluluklardır. "Trak" sözcüğü, bu kültüre ait halkları belirlemek amacı ile komşuları Yunanlılar tarafından kendilerine verilmiştir (Beksaç, 2009: 11). Kavimlerin yaşadıkları yerleri belirtmek amacıyla da "Trakis" sözcüğü kullanılmıştır (Beksaç, 2009: 22).

Erken Demir Çağı'nda Doğu Trakya'da yaşadıkları tespit edilen Balkan kökenli bu halklar hakkındaki bilgiler, Megalitik mezar anıtları dışında muhtemel tapınım, tören, ayin ve şölenlerin yapıldığı açık hava tapınakları, kuyu ve mağara gibi kutsal olduğu düşünülen alanlarından elde edilmektedir.

Balkan kökenli bu halklara ait kült alanları genelde açık havada, bir su kaynağının yakınında ve verimli arazilere yakın yerlerde yer almaktadır. Bu durum Kuzeybatı Anadolu, Trakya ve Balkanlarda varolan geleneksel bir tutumun sonucu olmalıdır (Beksaç, 2006: 289). Orfik ayinlerle ilgili olduğu kabul edilen bu kutsal mekanlarda, Trak din adamlarının kullandıkları tahmin edilen sunaklar oldukça dikkat çekicidir (Fol 1991: 341). Megalitik anıtlarla birlikte mağaralar da Orfik inancın en önemli öğeleri arasında yer almaktadır (Fol, 1991: 342). Açık havada yüksek yerleri tercih eden Trak din adamlarının, kurban olarak genelde at ve kadınları tercih ettikleri, nadiren de olsa erkekleri kurban ettikleri bilinmektedir (Heredot, IX-119; Fol, 1991: 342). Trak Orfist düşüncesinde saflaşmanın temellerinin ateş ve yakma işlemleri olduğu bilinmektedir (Fol, 1991: 342). Bu bağlamda İstanbul İli Çatalca İlçesi İnceğiz Mağaraları çevresinde tespit edilen Maltepe Mağarası (Kült Kuyusu) (Res.19) (Harita 1) ile Dağyenice (Res. 18a-b) köyü yakınlarında çok miktarda El Yapımı Kaba Seramiğin ele geçtiği (Tab.6) ve üzerinde spiral kazıma motiflerin olduğu, rölyefli plakalar ile pişmiş topraktan, küçük boyutlu sunak masasına ait parçaların (Aydıngün, 2013: 71) (Tab.6) varlığı önem teşkil etmektedir.

Yine Danamandıra Köyü'nde, tepesi basamak şeklinde oyulmuş pramidal kaya sunağı (Aydıngün, 2009: 424) ile Büyük Sinekli Köyü'nde bir kaya yamacında yer alan dev boyutlarda pithoslara benzeyen kuyular- kaya oyukları da oldukça dikkat çekicidir. Arazi yüzeyinde belli bir düzen içinde 100'den fazla kaya oyuğu tespit edilmiştir. Hangi amaçla yapıldıkları ve kullanıldıkları (Aydıngün, 2013: 71) bilinmemektedir (Res.17). Benzer kaya oyukları Balkanlarda da görülmektedir. Anadolu'da ise Frig Vadisi'inde ve Kayseri dolaylarında bu oyukların benzerlerine rastlanmıştır. Balkan örnekleri kült amaçlı olup, ölüm ile ilişkilendirilmektedir (Fol, 1998: 19-27; Tüfekçi-Sivas, 2007: 77-92; Aydıngün, 2013:7). Kayseri yakınlarında Fraktin ve Emiruşağında ele geçen benzer örnekler ise, Hitit İmparatorluk Çağı'na tarihlendirilmiş olup, kült amaçlı kullanılmış oldukları tahmin edilmektedir (Güneri, 2010: 347- 388; Aydıngün, 2013: 71-72).

Kırklareli Aşağı Pınar yerleşiminde, Orta Demir Çağ'a tarihlenen Tümülüs'ün tahrip dolgusunun hemen altında, Orta ve Erken Demir Çağı'na ait 90 adet çukur açığa çıkartılmıştır. İçlerinin boş olduğu tespit edilen çukurlarda

herhangi bir yapı izine rastlanmamıştır (Özdoğan ve Panzinger, 1995: Res.4b; Özdoğan vd., 1997). Aynı şekilde Tekirdağ Menekşe Çatağı yerleşiminin, 40M açmasında Erken Demir Çağ'a ait iki çukur/barınak tespit edilmiştir. Çukurlardan birinin içinden El Yapımı Parlak seramik kulpu ve bezemeli bir seramik parçası açığa çıkarılmıştır (Erim Özdoğan ve Işın, 2003: 379, Res.3; Erim Özdoğan vd., 2004: 427). Troia Protogeometrik Dönem'e tarihli Batı Kutsal alanında da dokuz adet çukur tespit edilmiştir. Çukurlar kutsal alanın merkezi ile kült binasına dönüştürülen Geç Tunç Çağı'ndan gelen Teras Evi'nin içinde ve çevresinde toplanmıştır (Rose, 1997: 82-83; Rose, 1998: 74-77; Basedow, 2007: 51-52; Aslan, 2009: 149-150; Aslan, 2011: 416-419; Hnila, 2012: 163-164,185-192; Aslan ve Hnila, 2014: 86). Boğazköy Büyükkale Erken Demir Çağ evresindeki hemen her yerde, 60-80 cm derinliklerinde birbirinden farklı çaplarda çukurlara rastlanmıştır (Genz, 2012: 87). Kilisetepe K14 ve K20 açmalarında da benzer şekilde Demir Çağ'a ait çukur formları bulunmuştur (Postgate, 1995: 421; Postgate, 1998: 221;). Gordion YHSS7 yerleşimi katındaki Erken Demir Çağ çukurların çokluğu oldukça dikkat çekicidir. GTÇ sonu EDÇ tarihlenen tüm bu yerleşimlerde tespit edilmiş olan çukurların kullanım işlevlerine dair belirsizlik devam etmekle birlikte, kutsal alanlarla bağlantılı bir işleve sahip oldukları tahmin edilmektedir. Büyük Sinekli Köyünde tespit edilen kaya yamacı oyuklarının kült amaçlı olabileceği gibi nemli bir yapıya sahip olmalarından dolayı yiyecekleri saklamak için (kiler gibi) kullanılmış mekânlar olabileceği de göz önünde bulundurulmaktadır (Aydıngün, 2013: 73).

Trak özelliği taşıyan bir diğer açık hava kült alanı ise Çatalca'nın Istıranca yakınındaki Dağyenice Köyünde bulunmaktadır. Bulgaristan'ın Doğu Rodop bölümü içinde bulunan Vodenicharsko Köyündeki Trak açık hava kült kayalık alanı (Fol, 1998: 19-27; Aydıngün, 2013: 73) ile oldukça benzer yapıdaki Dağyenice Kült Alanı'nın, Roman ya'da bir benzeri bulunmaktadır. Kült alanı, kuzey ve doğu yönlerden dörtgen formunda çift cepheli oyulmuş sonra özenle şekillendirilmiştir (Aydıngün, 2013: 73) (Res.18). Kayalığın doğu yönün de dikdörtgen kapı biçiminde kör bir niş oyulmuştur. Trak dönemi ana tanrıçası Matar Kubile'ya (Kibele'ye) adandığı sanılan mekânda, kapalı kaya kapı nişi olduğu görülür. Dağlarda ve kayalıklarda oturan tanrıçanın bu kapıdan çıkarak onlara görüneceği inancıyla yapıldığı düşünülen kör ya da kapalı kapı niş

uygulaması Türkiye Trakyası ve Avrupa'nın pek çok noktasından bilinmektedir. Tabanı düzleştirilmiş kült alanının alt kısmında iki küçük hücre biçimli oda oyularak oluşturulmuştur. Odaların küçüklüğü bunların mezar odaları olarak tasarlandığını akla getirir. Kült alanının yakınlarında, üç basamaklı geniş bir merdiven oyuntusu tespit edilmiştir. Merdivenli kısım aşağıda akan bir suya doğru teraslar halinde inmektedir. Ayrıca sıvı kanalları da açılmıştır (Aydıngün, 2013: 73).

Demir Çağ'ına tarihlendirilen ve Trak dini ile alakalı olduğu düşünülen "Kült Kuyusu" ise, Çatalca İlçesinin İnceğiz Mağaraları'nın üst kesiminde, Maltepe mevkiinde tespit edilmiştir. Nemli kireçtaşı ana kaya tabanının, aşağı doğru oyulmasıyla oluşturulan çukurun ağız kısmı, 2,30×2,30 m^2dir (Aydıngün, 2013: 73-74; Aydıngün, 2015: 116). Kuyunun giriş ağız kısmının kare formlu olması ve her bir köşesinin tam olarak kuzey-güney, doğu ve batı yönlerini işaret etmesi bu yapının sıradan bir biçimde değil, planlı bir şekilde oyularak açıldığını göstermektedir (Aydıngün, 2015: 117). Girişten aşağıya doğru dört yönde geniş açı çizilerek, üstü kesik prizmal biçimli bir adak çukuru oluşturulmuştur. Benzeri yine Bulgaristan'da görülen prizmal çukur yaklaşık 8 metre derinliktedir (Fol, 1998: 19-27; Aydıngün, 2013: 74) (Res.19). Prizmal çukurun içerisinde var olan 3 metreye yakın toprak tabakası içerisinde, M.Ö. 3.binden M.Ö.1.yy kadar tarihlenen seramik parçaları ele geçmiştir. El Yapımı Kaba Seramik (Tab.6) ve Anadolu Gri seramiği de ele geçen seramik çeşitlerinden birkaçıdır. Ayrıca toprak içinde bol miktarda yanmış hayvan (koyun, keçi, köpek ve at) ve de az miktarda yanmış insan kemiği ele geçmiştir (Aydıngün, 2015: 121). Prizmal çukurun çevresinde demir cürufları ve cevherleri bulunmuştur.

İstanbul Yarımburgaz Mağarası çevresinden ele geçen bazı koyu renkli el yapımı seramik parçaları ile mağara'nın dışındaki taş oyma merdiven basamakları ve oda mezarlarının (Res.20), Balkan özellikleri gösterdiği tespit edilmiştir. Yarımburgaz yakınlarında yer alan kayalara oyulmuş alanların, Traklar tarafından oluşturulmuş açık hava tapınakları oldukları sanılmaktadır (Aydıngün, 2015: 162).

Başakşehir Kayabaşı mahallesinde Orta ve Geç Demirçağ'larına ait M.Ö. 900-330 arasına tarihlenen kireç taşı formasyonlu kayalık bir alan tespit edilmiştir. Kayalık alanın Demir Çağ kalesi ya da büyük bir açık hava kutsal alanı

olduğu düşünülmektedir. Tepesi düzeltilen kayalık alanın yamaca doğru inen kısımlarında, dörtgen biçimli girintiler oyulmuştur. Kayalığın üstünde bulunan tabanda, ahşap direklerin girebilmesi için düzenli aralıklar ile açılmış çukurlar yer almaktadır. Alana uzak mesafeden bakıldığında, bir kale görüntüsü sergilemektedir. Trakya'nın Bulgaristan, Romanya bölgelerinden bilinen, ahşap direkle çevrilmiş Demir Çağ kale yapılarına benzeyen bu kayalık alanının, doğu ve batı yönlerinde verimli ve sulak topraklar yer almaktadır (Beksaç, 2010: 59-76; Aydıngün, 2015: 162;).

Trak ayinlerinde önemli bir obje olan, gök ile yer arasındaki ilişkiyi sembolize eden merdiven'in, yüksek rütbeli din adamı olan rahipler veya rahip krallar tarafından kullanıldıkları tahmin edilmektedir. Merdivenler genellikle yüksek tepeler ve ulaşılması güç yüksek yerler üzerinde yer almaktadır. Merdivenler, kutsal mekânları, yüksek kayalıklar üzerinde oluşturulmuş olan platformları, alt kısımlarında yer alan toprak ve akarsu kaynağına bağlayan ana kayadan oyma, doğal oluşumlardır. Bu merdivenlerin, Trak Ktonik dini sisteminde yeraltından göklere doğru uzanan bir bağ ve üst sınıflar ile alt sınıflar arasındaki rahiplik kurumunun dengeleyici rolüyle özleşleşen sembolü olduğu varsayılmaktadır. Merdiven biçimli sunaklar dışında, kaya yüzeylerine açılmış nişler ve kaya yüzeylerinde oluşturulmuş daire biçiminde güneş sembollerine de rastlanmıştır (Beksaç, 2007: 25-41; Beksaç, 2010: 119-120; Aydıngün, 2015: 162).

Trak kültürünün önemli yerleşim alanlarından olan İpsala'nın güneyinde Koyuntepe Köyünün yakınlarında bulunan Ortataş Tepe'de bir kült anıtı tespit edilmiştir. Yüzeyinde ele geçen çok sayıdaki seramik nedeniyle bu anıtın Kalkolitik süreçten Roma dönemine kadar uzun bir süre kullanıldığı anlaşılmaktadır (Beksaç, 2009: 192; Beksaç, 2009: 66,77). Bu kült alanı son yıllarda Balkanlar'da ortaya çıkartılan önemli anıtlar ile paralellik sergilemektedir (Beksaç, 2009: 198).

Ortataş benzeri bir başka kaya anıtı da, Keşan ilçesine bağlı Beğendik Kale alanında tespit edilmiştir. Kaletepe olarak da adlandırılan anıtın, Güneş kültü ile alakalı olduğu düşünülmektedir. Ayrıca anıt yüzeyinde El Yapımı Parlak Seramik parçası bulunmuştur (E.Beksaç ve Ş.N., Beksaç, 2016: 613,614).

Enez Merkez'in kuzey kesiminde yer alan Çataltepe Sunağı ve kutsal mağara düzenlemesi de dikkat çekici başka bir kutsal oluşum alanıdır. Kayalık bir burnun üzerinde yer alan sunak düzenlemesinin, hemen altında yer alan kutsal mağranın çevresindeki peyzaj ile uyum içerisinde olduğu gözlemlenir (Beksaç, 2017: 610-611).

Lalapaşa sınırları içinde yer alan Doğanköy civarında ele geçen Çöke Anıtı olarak isimlendirilen kayalık alanın da Güneş Kültü ile bağlantılı olduğu düşünülmektedir (Beksaç, 2017: 613).

Lalapaşa ilçesi Hamzabeyli Köyü'nde bulunan Fincan Kaya üzerinde ise, insan eliyle şekillendirilmiş dairesel düzenlemenin Trak kültüyle alakalı olduğu belirlenmiştir. Geniş kayalık bir yamaçta yer alan taş kütle üzerinde, kesik kesik oyulmuş dairesel şekiller bulunmuştur. Bu düzenlemenin güneş kursu olduğu düşünülmektedir. Bu güneş kurslarının Erken Demir Çağı, Trak Güneş Kültü ile yakın ilişkisi olduğu bilinmektedir. Hamzabeyli Dolmeni de bu alanın güneyinde bulunan ovada yer almaktadır (Beksaç, 2008: 76).

Edirne İli kapsamında kalan bir diğer kaya anıtı da, Süloğlu İlçesi'nin Keramettin Köyü merasında bulunan Masakaya'dır. Tahrip durumdaki anıtın Güneş Kültü ile alakalı olduğu tahmin edilmektedir (Beksaç, 2017: 614)

Edirne İlçesi Yolüstü Köyü yakınlarındaki Kovankayalar ile hemen yakınlarında bulunan Suakacağı Köyü'nün çevresinde yer alan Berberodası, Sinekli Mağara ve Deliklitaş alanları, kayaya oyma kült kompleksinin parçalarıdır. Bu kült alanının hemen arkasında yer alan yerleşimden Geç Tunç Çağı ile Erken Demir Çağ'ına tarihlenen seramiklerin ele geçmiş olması, bu alanı önemli kılmaktadır (E. Beksaç ve Ş. N. Beksaç, 2016: 613,614).

Vize ilçesi Küçükyayla Köyü Çeşmeler Mevkiinde, Silivri Büyük Sinekli köyünde bulunanlara benzer, kayaya oyulma çukurlardan oluşan bir alan tespit edilmiştir. Fakat bu alanda ele geçen çukurlar, köşeli forma sahiptir. Benzer örneklere Kömürköy yakınlarında ve Aksicim yakınlarında da rastlanmıştır. Bunlar dışında Kırklareli Kofçaz İiçesi Kula köyü yakınlarında da kaya oyuntuları bulunmuştur (E. Beksaç ve Ş. N. Beksaç, 2016: 679).

Tekirdağ Merkez ve Şarköy İlçeleri İle Çanakkale Gelibolu Yarımadası Yüzey Araştırmaları kapsamında Şarköy'de, Kapıkaya, Harmankaya ve

Kiraztarla mevkiileri olarak adlandırılan aynı alanın parçaları olan, bir kaya kutsal alanı tespit edilmiştir. Bu üç mevkii, kayalar üzerinde yer alan çeşitli ebatlarda sunu çukurları, platformlar, derin kanalların yer aldığı vadi de bulunmaktadır. Kiraztarla'da çapları yaklaşık 10-28 cm, derinlikleri ise yaklaşık 10 cm olan farklı çaplarda bazen tek, bazen yan yana oyulmuş sunu çukurları bulunmuştur (Res.21a). Ayrıca kayalıkların en üst noktasından, aşağıya doğru inen derin oyulmuş kanallar saptanmıştır (Res.21b). Kayalar üzerindeki bu izlerin ritüeller ve sunularla alakalı olduğu tahmin edilmektedir (Koçel Erdem, 2016: 451).

Gelibolu Yarımadasında yer alan Yeniköy-Fındıklı arasında Saros'a hakim yükseltiler üzerinde Yeniköy Arıtaş Kaya Kutsal Alanı ile Karainbeyli köyü Ece Bey tepelerindeki kutsal alanların yanı sıra Tayfur köyü yakınlarında merdiven oyuntularının olduğu bir kaya kutsal alanı saptanmıştır. Yeniköy-Fındıklı köy arasındaki kaya kutsal alanı (Res.22), geniş bir vadiye yayılmıştır. Burada irili ufaklı, yüksek ve alçak pek çok kaya kütlesi üzerinde, sığ ve derin, tekli ve çoklu adak çukurları tespit edilmiştir (Res.23) (Koçel Erdem, 2016: 452).

Tayfur köyünde tespit edilmiş olan kutsal alan, yüksek bir kayalık tepede yer almaktadır. Bu kayalık alan deniz'e ulaşan yollara ve aşağıdaki vadiye hâkim konumdadır. Çevresinde çok sayıda su kaynağı bulunmaktadır. Yüksek kayalık alanın hemen altında, su kaynağına yakın bir yerde, doğal bir kaya kitlesi üzerinde basamaklar şeklinde düzenlenmiş ve ortasında bir akıtma kanalı olan sunak yer almaktadır (Res.24a-b). Basamakların üstü kavisli bir şekilde sınırlandırılarak, bir çerçeve içerisine alınmıştır. Ayrıca kayalık alanın üst kısmında çok derin olmayan fakat birbirine oldukça yakın, sunu çukuru oldukları tahmin edilen ve çapları yaklaşık 20, 35 ve 45 cm, derinlikleri 14, 12, 8 cm olan çukurlar saptanmıştır (Koçel Erdem, 2016: 553-554).

Balıkesir Havran ilçesine bağlı Karalar köyüne 1 saatlik mesafede yer alan Merdivenli Kayalar Mevkii, bir dere kenarında yer almaktadır. Burada kayanın yontulması ile oluşturulmuş basamaklara, platformlara ve farklı formlarda çukurlara rastlanmıştır. Kompleksin doğu ucunda yer alan bir kaya kütlesi üzerinde, basamaklarla çıkılan kaya çıkıntısı, kanallar ve çukurlara sahip yüksek bir sunak alanı bulunmaktadır. Kaya kütleleri arasında maden cürufları, taş yığınları ve çukurlara rastlanmıştır. Merdivenli kayaların batısında yer alan

Alapınar Tepe üzerinde bir miktar, kaba Erken Demir Çağ seramiği ile dilgi parçası ele geçmiştir (Beksaç, 2001: 115).

Edremit Körfezinin güneyinde yer alan bir diğer ilgi çekici kült kompleksi, ise Havran ilçesi sınırlarında kalan Sulutaş (Ulutaş) olarak isimlendirilen yüksek kayalık alandır. Doğal kaya oluşumlarının düzenlenmesi ile oluşturulmuş kült kompleksine, kuzeybatı yönünden ulaşılmaktadır. Ana kaya içerisine özenli bir şekilde oyulan giriş kısmından, merdivenlerle aşağıda oluşturulan düzlük alanlara ulaşılmaktadır. Bu alanlarda sunak izleri saptanmıştır. Farklı seviyelerde oluşturulan platformlar ile zirveye ulaşılır. Zirvenin batıya bakan kısmında, sunak benzeri bir düzenleme tespit edilmiştir. Bu sunağın kuzeyindeki kademeli düzenlemenin en ön kısmında, geniş bir platform üzerinde düzgün biçimde kayaya oyulmuş üç çukura rastlanmıştır. Merkezde yer alan kaya bloğunun kuzeydoğu kısmında, daire planlı ve üstü açık bir girintiye rastlanmıştır. Güney yönü ve sunağın arkasına gelen kısmında ise, bir mağara yer almaktadır. Bu kompleksin sunak, mağara bütünleşmesinin yaşandığı Myster kültüyle bağlantılı bir tepe sunağı olduğu sanılmaktadır (Beksaç, 2002: 286). Bu kült kompleksinin benzerlerine Demir Çağ ve Roma Dönemlerinde Ege adaları, Orta Avrupa ve Balkanlarda rastlanmaktadır (Beksaç, 2002: 286).

Burhaniye ilçesine bağlı Börezli köyünde tespit edilmiş olan Fuğla Tepe kayalık alanı da Erken Demir Çağ'a ait Güneydoğu Avrupa'da yer alan Demir Çağ sunak ve kaleleriyle benzerlik göstermektedir. Ayrıca Fuğla Tepe kayalık alanından Erken Demir Çağ'a ait seramikler ele geçmiştir (Beksaç, 2001: 117).

M.Ö. 1200'lerden itibaren Balkanlardan aralıklı olarak dalgalar halinde Anadolu'nun çeşitli bölgelerine gelip yerleşmiş olan bu halklardan bir kısmının, Erken Demir Çağı'nda Doğu Trakya bölgesindeki yaşam tarzlarını, inançlarını Balkan coğrafyasındaki şekliyle devam ettirdikleri anlaşılmaktadır.

3.1.3 Kırklareli (Aşaği Pinar) kazilari

Aşağı Pınar Höyüğü, Kırklareli il merkezinin 500 m güneyinde yer alan Ergene Nehrine bağlı Haydardere kolunun 50-60 m kadar güneyinde kurulmuştur. Höyük, Aşağı Pınar tatlı su kaynağı yakınında yer almaktadır (Özdoğan, 2000) (Harita 1) (Res. 25a).

Yerleşim, İstanbul Üniversitesi Prehistorya Anabilim Dalının 1979 yılında başlattığı, Trakya ve Marmara Bölgesi Yüzey Taraması Ve Kültür Envanteri Araştırma Projesi (Özdoğan, 1983; Özdoğan, 1996; Özdoğan, 1999; Özdoğan 2000) kapsamında tespit edilmiş ve 1980 yılında Salhane (Özdoğan vd., 1997b: 53) adı ile kayıtlara geçmiştir. 1993 yılında İstanbul Üniversitesi ve Alman Arkeoloji Enstitüsünün ortak projesi olarak Mehmet Özdoğan başkanlığında başlayan Kırklareli (Aşağıpınar ve Kanlı Geçit yerleşimleri) kazıları esnasında aslında Arif Müfid Mansel tarafından daha önce Aşağıpınar adı ile kayıtlara geçtiği tespit edilmiştir. Karışıklığa sebebiyet vermemek amacıyla, tekrardan Aşağıpınar Kırklareli Kazıları adı altında yayınlara devam edilmiştir (Mansel, 1943; Özdoğan, 1986; Özdoğan ve Parzinger, 1995: 43-67; Özdoğan vd., 1997b; Özdoğan ,1998: 73; Özdoğan, 1999)

1993 yılında başlayan kazı çalışmaları, M.Ö.7.binyılda kurulan yerleşimin, güneye doğru kademeli bir şekilde kayarak Demir Çağı'na kadar kullanıldığını göstermiştir (Parzinger ve Özdoğan, 1996; Özdoğan, 1996: 337; Özdoğan vd., 1997a; Özdoğan, 1998: 78). Bu nedenle höyükte uzun zaman dilimini yansıtan yayvan ve sığ bir dolgu oluşmuştur. Bu duruma bağlı olarak Kırklareli Höyüğünde kültür katları dikey değil, yatay kronoloji göstermektedir (Özdoğan, 1996: 329-338) (Res.25b). Höyük, Balkan Kronolojisine göre üsten alta doğru, M.Ö. 8-6 yüzyıllar arasına tarihlenen Demir Çağı, 5-1. Tabakalar'ın yer aldığı M.Ö. 6400-5700 tarihli Kalkolitik Dönem, Geçiş Çağı olarak adlandırılan Neolitik-Kalkolitik Geçişi ve M.Ö.6400-5700'lere tarihlenen 8. ve 6. tabakalarında Neolitik Dönemin olduğu kültür katlarına sahiptir (Özdoğan vd. 2009: 23; Özdoğan vd., 1997a).

Höyüğün üst tabakaları, Geç Antik Çağ'da yapılan bir Tümülüs yüzünden büyük ölçüde tahribata uğramıştır. Demir Çağ tabakaları üzerine inşaa edilen Tümülüs'ün, toprağının akmaması için ahşap kazıklardan oluşan 38 m çapında, 40 cm kalınlığında sıvalı bir çevre duvarı ile çevrelendiği tespit edilmiştir (Özdoğan ve Parzinger, 1995). Tümülüsün oluşturulması için gereken toprağın bir kısmının höyüğün eteklerinden çekildiği düşünülmektedir. 19. yüzyılın sonlarında yaşanan Rus işgali esnasında, kıymetli mezar armağanlarını bulmak amacıyla Tümülüs'ün neredeyse tamamının düzleştirildiği belirtilir (Özdoğan ve Parzinger, 1995).

3.1.3.1 Mimari

Aşağı Pınar yerleşimnin çevresinde birçok tümülüs ve tümülüs mezarlığı vardır. Yapılan çalışmalar sonucu, Kalkolitik yerleşmenin olduğu höyükten çekilen toprakla, M.Ö.5-6. yüzyıllarda yapılan Tümülüs'ün çapının 38 metre olduğu tespit edilmiştir. Taş bir temenos duvarına sahip olmayan Tümülüs'ün çevresine, toprağın kaymasını önlemek amacı ile ahşap çit yapıldığı anlaşılmıştır. Araştırmalar Tümülüs'ün (muhtemelen Orta Çağ'da düzeltilmiş toprağının) geniş bir alana yayıldığını gösterir. Tümülüs'ünün varlığının Aşağıpınar yerleşimi için önemi, alttaki dolgular için koruyucu bir örtü oluşturmasıdır (Özdoğan vd., 1997a: 2-11).

Tümülüs'ün yapımından önce bu alan M.Ö. 8-6 yüzyıllar arası boyunca (Özdoğan vd., 1997a: 10; Özdoğan, 1983), Trak geleneklerine göre kutsal bir alan olarak kullanılmış olmalıdır. Bu kutsal alan, 120 m çapı 7-8 m genişliği ve 3,5 m derinliği olan daire biçimli bir hendekle çevrelenmiştir (Özdoğan vd., 1997a; Özdoğan, Parzinger ve Karul, 1996). Ele geçen veriler hendeğin alt kısmının verev şekilde ana toprağın içine kadar indiğini göstermiştir. Demir Çağı ile ilgili mimari bulgular bu hendek ve çukurlar ile sınırlıdır (Özdoğan, 2007: 39-58).

Höyükte Demir Çağı, birçok çukur ile temsil edilmektedir (Özdoğan ve Parzinger, 1995: 52). Tümülüs tahrip dolgusunun altındaki Erken ve Orta Demir Çağına ait çukurların genellikle içlerinin boş olduğu görülmüştür ve herhangi bir yapı izine rastlanmamıştır (Özdoğan vd., 1997b). Yapılan kazı çalışmaları sonucu çok sayıda adak çukurunun var olduğu görülmüştür. Çukurların içerisinden seramik parçaları, hayvan iskeletleri ve farklı madeni takılar ele geçmiştir (Özdoğan, 1997a; Özdoğan ve Parzinger, 1995: Res.4b). Trak kavimlerine ait bu tür adak yerlerinden bazılarının üzerine kutsal alan işlevi taşımasından dolayı daha sonraları Tümülüs yapıldığı tahmin edilmektedir.

3.1.3.2 Seramik

Açığa çıkartılan çukurlarda Orta Demir Çağına ait çok sayıda çanak çömlek parçaları, amphora ve ithal Yunan seramik parçaları ele geçmiştir. Trakya'nın tipik Erken Demir Çağı baskı bezemeli çanak çömleğinden ise

yalnızca birkaç parça ele geçmiştir (Özdoğan vd., 1997a; Özdoğan ve Parzinger, 1995; Özdoğan, 1983: 52).

3.1.4 Kanlıgeçit

Kanlıgeçit yerleşmesi, Kırklareli kent merkezinin hemen güneyinde, Aşağı Pınar'ın 300m kadar güneyinde, Haydardere yatağının ve Kırklareli- Babaeski demiryolunun iki yanında yer almaktadır (Eres, 2015: 43; Özdoğan, 2010: 364; Özdoğan, 1999).

Yerleşim, 1981 yılında saptanmıştır. Demir yolu ve Haydardere tarafından parçalanmış olan yerleşim alanları, üç ayrı bölümde ele alınmıştır. Bu höyüğün parçaları Kanlıgeçit Kuzey (B5/17), Kanlıgeçit Doğu (B5/16) ve Kanlıgeçit Güney (B5/18) olarak adlandırılmıştır. Kanlıgeçit'in Kuzey bölümü Yukarı Şehir (İçkale) (Özdoğan 1998: 78; Özdoğan 1997) olup yayvan bir tepe görünümündedir. 1994 yılında İstanbul Üniversitesi ve Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün birlikte başlattığı çalışmalar Mehmet Özdoğan başkanlığında 2009 yılına kadar sürmüştür (Özdoğan ve Parzinger, 2012).

Kanlıgeçit kuzey yerleşim dolgusunun son evreleri tarım faaliyetleri ve düzleştirme çalışmaları nedeniyle pek bilinmemektedir fakat yüzey toprağı içinde bulunan Klasik ve Hellenistik Dönem parçaları burada, M.Ö. 5. yüzyılda küçük bir yerleşme ya da çiftlik olduğunu göstermektedir (Özdoğan, 1997: 61). Yerleşim, çapı 60 m taştan bir sur ile çevrilmiş olan Yukarı Şehir ile geniş bir alana yayılmış olan Aşağı Şehir'den meydana gelmektedir. Erken Tunç Çağı'nda (III) yaşam alanları Aşağı Pınar'dan batıya, Kanlıgeçit'e doğru kaymıştır. Temenos duvarı ile çevrelenmiş megaronların ele geçtiği Yukarı ve Aşağı Şehir'den oluşan bir yerleşim düzeni görülür. Bu alan M.Ö. 3.binin başlarına tarihlenir (Özdoğan vd., 1997; Özdoğan, 1998: 78). Yukarı Şehir'in (İçkale) inşa edileceği alana yakın çevreden açık sarımsı renkli killi bir toprak getirilerek, eski katmanların üzerine serildiği tespit edilmiştir (Özdoğan vd., 1997a; Özdoğan, 1998: 78).

Balkan özellikleri gösteren yerleşim, M.Ö. 3.binyılın ikinci yarısında Anadolu etkisine girerek, yaşanan değişimi göstermektedir. M.Ö. 3200-2000

yılları arasına tarihlenen dört evreli (4-1) değişim sürecine ait ilk yerleşim katları, dal örgü tekniğinde inşa edilen yapılar ve Balkanlar için karakteristik olan kaba yapım, koyu renkli seramik topluluklarıyla tanımlanır (Res.26). Bir süre sonra yerleşimin seramik ve mimaride Anadolu'ya benzer tipte fakat daha küçük bir yerleşime dönüştüğü görülür. Özellikle Yukarı Şehir'de açığa çıkartılan megaron planlı yapılar ve buluntu toplulukları Kuzeybatı Anadolu ile oldukça benzerdir (Özdoğan E., 2016: 22). Anadolu ve Balkanlar arasında yer alan Kanlıgeçit, konumu itibariyle bölgeler arası etkileşimi yansıtan bir yerdir. Uzun bir süreci yansıtan yerleşimdeki dönüşümün, kuzeydeki Istranca Dağları'nda bulunan zengin bakır yataklarına yakınlığı sebebiyle olduğu tahmin edilmektedir (Özdoğan ve Parzinger, 2012). Kanlıgeçit'in Kuzeybatı Anadolu Kültür Bölgesi'ndeki bir yerleşimin "koloni yerleşmesi" olduğu ya da yoğun ilişkiler nedeniyle Anadolu'daki yerleşmeleri model alarak şekillendiği düşünülmektedir (Özdoğan, 1997; Schwarzberg ve Özdoğan, 2013: 137; Eres vd., 2015: 141-144). Maydos- Kilisetepe Höyüğü'nün konumu, Trakya'nın güney ucu ile Kuzeybatı Anadolu Kültür Bölgesi arasındaki sınır ya da geçiş bölgesindedir. Maydos-Kilisetepe'nin en erken tabakalarından ele geçen Balkan kökenli buluntular göz önünde bulundurulduğunda Kanlıgeçit ile Maydos-Kilisetepe arasındaki çok yönlü bir ilişki olduğu, birbirine uzak bu iki yerleşim arasında başka istasyonların olduğu tahmin edilmektedir (Sazcı, 2016: 61)

3.1.4 Menekşe Çatağı

Menekşe Çatağı yerleşimi, Tekirdağ il merkezinin 12 km doğusunda yer alan Marmara Denizi'nin kıyı kayalık taraçaları üzerinde bulunmaktadır (Harita 1). Yerleşim ortadan kuzey-güney doğrultusunda Menekşe Deresi tarafından bölünmüştür. Höyüğün batı kısmının güney yarısı deniz suyu tarafından çekilmiştir (Erim Özdoğan, 2000: 239).

Hellenistik dönemde oluştuğu düşünülen derenin her iki yanında yer alan, oldukça yayvan biçimli tepeler, Doğu Çatak ve Batı Çatak olarak isimlendirilir. Tepelerin denize bakan kısımlarında 10 m yüksekliğinde kumtaşı kayalarından meydana gelen bir yalıyar oluşmuştur. Höyük yakınlarında iki tatlı su kaynağı mevcuttur (Erim Özdoğan, 2000: 239).

Batı Çatak Höyük, 100x60x3 m boyutlarındadır. Doğu Çatak kısmında ise, iki yükselti mevcuttur. Bu yükseltilerden ilki derenin hemen doğusunda 60 m çapında ve 2 m yüksekliğindedir. İkinci yükselti de Menekşe Deresi'nin 200 m doğusunda yer alan yayvan bir tepedir (Erim Özdoğan, 1996).

Marmara Denizi'nin kuzey sahilinde yer alan ve Erken Demir Çağı'na ait bilgi veren nadir yerleşimlerden olan Menekşe Çatağı, ilk olarak 1960'lı yıllarda İstanbul Üniversitesi, Prehistorya Anabilim Dalı tarafından yapılan günlük geziler sırasında tespit edilmiştir. 1993 yılında M.A. Işın ile A. Erim Özdoğan'ın bilimsel başkanlığında ve M. Özdoğan'ın bilimsel danışmanlığında başlatılmış olan kazılar, 2004 yılına kadar sürmüştür (Erim 1999: 13).

Menekşe Çatağı yerleşimindeki en üst tabaka Hellenistik Dönem'e (M.Ö. 306-280) tarihlenir. Hellenistik tabakanın altında, yerel Trakya Kültürü ile M.Ö. 2800-2700 yıllarına tarihlenen Erken Tunç Çağı I-II yapı katları açığa çıkartılmıştır. Bu evrede ele geçen ahşap mimari ve çanak çömlekler Balkanların Sveti Krilovo ve Ezero kültürleriyle benzerdir. Ayrıca Troia VI- VII dönemleri ile koşut, M.Ö. 2.bin sonu 1. bin başına tarihli, Güney Marmara etkisi gösteren seramik parçaları da bulunmuştur (Özdoğan, 1996: 339; Erim Özdoğan ve Işın, 2003:378; Erim Özdoğan vd., 2004:421; Erim Özdoğan, 2005: 160-161). Erken Tunç Çağı evresinin altında steril bir katman tespit edilmiştir. Bu katmanın hemen altında M.Ö.5200 yıllarına tarihlenen Orta Kalkolitik Çağ bulunmaktadır. MÖ 2.bin sonları ile Erken Demir Çağı yerleşiminin ilk ve ikinci yarısına ait veriler ele geçmiş olmasına karşın, tepedeki dağılımları tam olarak saptanamamıştır (Erim Özdoğan, 2005: 160-161).

3.1.4.1 Mimari

M.Ö. 2. bin yıl sonu ile 1.bin yılın başlarında Doğu Çatak tepesinde, yapı malzemesi ahşap olan ve dörtgen planlı barınaklardan oluşan bir mimari düzenin olduğu kabul edilmektedir (Erim Özdoğan, 2005: 160).

Balkan yerleşimlerinde görüldüğü gibi Menekşe Çatağı'nın zaman içerisinde, adak çukurları, fırınlar, ocaklar, urne ve mezarlıklarla birlikte kutsal bir alana dönüştüğü tahmin edilmektedir. Bu alana oldukça yakın mesafede gerçek ve yalancı mezar tepeleri bulunmuştur. Bu mezar tepelerini ocaklar,

fırınlar ve birbirinden farklı niteliklere sahip adak çukurları çevrelemektedir (Erim Özdoğan, 2005: 160).

Doğu ve Batı Çatak açmalarının tabakalanma ve mimari özellikleri şu şekildedir.

1-Hellenistik Döneme ait çukurlar ve adak çukurları. Hellenistik evreye ait, arka avlu niteliğinde kullanıldığı düşünülen alanlarda (Doğu Çatak 39 M açması, Batı Çatak 19 T açmasının kuzeyi) açılmış çöp çukurlarının, alt evre olan Erken Demir Çağ tabakalarını tahrip ettiği tespit edilmiştir (Erim Özdoğan vd., 2004: 422).

2- Erken Demir Çağına ait en üst evre. Erken Demir Çağı'na ait üst evre, birbirinden farklı ebatlar da ocak ve fırınların yer aldığı açık bir alandır (Erim Özdoğan ve Işın, 2003: 379, 386, Res.3,5; Erim Özdoğan vd., 2004: 431; Erim Özdoğan vd., 2004: 423-424) (Res.27). Sert bir toprağın üzerinde, alt düzlemleri çanak parçaları ile oluşturulmuş sıvalı tabana sahip ocaklar yer almaktadır. Sığ kenarlı (0.5m) olan fırınlardan bu evrenin yalnızca en alt tabakasına ait duvarların içerisine oturmuş olan 40L/34 No'lu fırının ölçüleri tespit edilebilmiştir. 3×2 m boyutlarındaki fırının tabanına 85-95cm çapında bir çukur açılarak defin yapılmıştır (Res.28). Araştırmalar sonucu ilk definin genç, sonrakinin ise daha yaşlı bir fert'e ait olduğu anlaşılmıştır (Erim Özdoğan ve Işın, 2003: 379). Yine bu mezar tepelerinden 1,50 cm çaplı bir çukurda, hoker pozisyonunda iki iskelet üzerinde dört adet kafatası açığa çıkartılmıştır. Ele geçen veriler burada, insan kurbanına yönelik bir eylemin olduğunu düşündürmektedir (Erim Özdoğan, 2005: 160-161). Erken Demir Çağı'na ait açık alanlarda ele geçen buluntular ve çanak dağılımı oldukça dengesizdir (Erim Özdoğan ve Işın, 2003: 379, Res.3; Erim Özdoğan, 2004: 421-434).

3- Çukur "barınakların" olduğu evre. Çalışmaların yürütüldüğü alanda 6 adet çukur "barınak" olarak tanımlanan, yapı açığa çıkartılmıştır (Erim Özdoğan ve Işın, 2003: 379) (Res.29). Üst düzeyde yer alan 2.20- 2.50 m çapındaki yuvarlak planlı barınakların çapları, tabana doğru 2.50 dan 2.75 m'ye kadar genişler. Barınakların dış yürüme zemininden derinlikleri, 55-75 cm arasında değişmektedir. Çukurlardan ikisi içinde yarım daire şeklinde alçak sekiler açığa çıkartılmıştır (Res.30). Çukur barınakların üst örtüsü ile ilgili elimize geçen tek bilgi, 3×2 m söbe planlı barınağın kenarında yer alan, ince kerpiç duvar ile bu

kerpiç duvar içerisinde tespit edilmiş olan ağaç yuvalarıdır (Erim-Özdoğan ve Işın, 2003: 379). Bu oluşumların benzerleri Sabatinovka, Belozerka ve Coslogeni kültürlerine ait mimarilerde görülür (Pieniazek, 2012)

Çukur barınakların içinden ele geçen buluntular ve dolgu farklılıklar gösterir. 40L/6 No.lu barınakta tabanı ortaya doğru eğimli, kademeli, sarı killi bir dolgu içerisinden kemik ve iri çanak parçaları ile büyük balık avlamak için günümüzde kullanılanlara benzer boyut ve biçim de, bir adet tunç alta iğnesi ele geçmiştir.

40L/44 No.lu barınağın üst dolgusunda yer alan 33 cm kalınlığındaki açık gri renkli kül, tabana doğru koyulaşarak kum ile karışır. Dolgunun orta kısmında ise sert sarımsı killi yapıya sahip olan ve işlevi tespit edilemeyen bir tümsek açığa çıkartılmıştır. Tümseğin, üst örtü ile bağlantılı olduğu düşünülmektedir. Yine barınak içerisinde 3.50 m uzunluğunda, tabandan 10 cm yüksekliğinde, 40 cm genişliğinde bir seki tespit edilmiştir. Üzerinde bir öğütme taşı bulunan sekinin üst yüzeyi kirli beyaz, ince kil ile sıvalıdır. 40L/ 44 No'lu barınağın dolgu toprağı içerisinden iri hayvanlara ait kemikler, iki adet kemik alet parçası, büyük seramik parçaları ve birkaç adet çakmaktaşından yonga ele geçmiştir (Erim Özdoğan ve Işın, 2003: 380). Bu buluntulara ek olarak, 39L/22 No.lu barınakta ele geçen kavkının benzerleri, burada da ortaya çıkartılmıştır (Erim Özdoğan ve Işın, 2003).

39L/22 No'lu barınağın kırmızı yanık kerpiç, kurşuni kül ve açık gri küllü dolgu toprağı içerisinden, aynı türe ait fakat yanma dereceleri farklı kavkı parçaları ele geçmiştir (Erim Özdoğan ve Işın, 2003).

39U/29 No'lu çukur barınak, güneye doğru dörtgen, söbe planlı bir yapıya sahiptir. Dolgu toprağında yoğun miktarda seramik, orta yoğunlukta kemik ve oldukça az sayıda kavkı ele geçmiştir. Dolguda yanık kerpiç toprak ile küle rastlanmıştır. Barınağın hemen yanında yanmış bir ocak ayağı parçası, bulunmaktadır (Erim Özdoğan ve Işın, 2003).

Bulgaristan'daki Erken Demir Çağ yerleşimlerinde çukur barınakların benzerleri görülmüştür. Bulgaristan'da ele geçen çukur barınaklar içerisinde Menekşe Çatağı'nda olduğu gibi yanık izlerine ve oldukça yoğun miktarda kırık seramik parçalarına rastlanmıştır. Fakat barınakların biçim olarak birbirlerinden farklı oldukları gözlemlenmiştir (Erim Özdoğan ve Işın, 2003: 380).

40M açmasında Erken Demir Çağı'na ait iki adet çukur tespit edilmiştir. 1.50 m çapındaki çukurlardan ilki 46 cm derinliğindedir. Çukur ağız kısmına doğru daralan bir forma sahiptir. Gri kül ve kömür parçacıklarının ele geçtiği dolgunun içinden Erken Demir Çağı'na ait az miktarda seramik, yassı bir taş, dip kısmında ise üç tane yassı kumtaşı, kemik ve midye kabuğu açığa çıkartılmıştır. Bu çukurun hemen kuzeydoğusunda yer alan diğer çukur içerisinden ise, tipik Erken Demir Çağ El Yapımı Parlak Seramik kulplu ve bezemeli kap parçası açığa çıkartılmıştır. Bu parça üzerindeki bezeme Troia VIIb evresinden ele geçen iki ayrı parça üzerindeki bezeme ile oldukça benzerdir (Blegen, 1958: Res.258; 32.92; Erim Özdoğan ve Işın, 2003: 379, Res.3).

40M açmasının doğusunda yer alan ocak ile kuzeyinde yer alan çukur arasında, bej renkli 3.50×2 m boyutlarında sert bir alanın varlığı tespit edilmiştir. Bu alanın zamanla kireçleşen ahşap yıkıntıların formasyonu sonucu oluştuğu anlaşılmıştır (Erim Özdoğan vd., 2004: 424).

Açığa çıkartılan (adak) çukurları genelde, dar ağızlı çömlek formundadır. Çukurlardan doğal ve işlenmiş kavkı, kemik aletler, maden buluntular, doğal taşlar, ağırşakların yanı sıra çanak parçaları ve El Yapımı Parlak seramik açığa çıkartılmıştır. Çukurlardan el geçen bu buluntuların adak eşyası olduğu düşünülmektedir. Öğütme ve el taşı, çekiç, balta gibi alet parçaları da çukur çevrelerinden ele geçmektedir. 3 adet, adak ya da mezar olduğu düşünülen alandan, domuz ve köpeğe ait iskeletlerle birlikte hediyeler de ele geçmiştir. Çukurlarda ele geçen bu hayvan iskeletlerinin alt kısmında, saz ve hasır izleri tespit edilmiştir. Benzer adak mezarlarına Bulgaristan'ın Koprivlen kazı yerinde rastlanmıştır (Erim Özdoğan, 2005: 161).

40L/44, 39L/22, 39U/29, ve 40M no'lu açmalarda tespit edilmiş olan çukur yapılar üzerindeki toprak katmanı ile kül ve kemiklerin ele geçmesi burada Balkan kültürlerinde gördüğümüz Zol'nik türü bir uygulama anlayışının olduğunu göstermektedir.

4- Dörtgen Planlı Yapılar Evresi. Bu sürece ait kalıntılar, sarı renkli ve birbirini kuzey-güney, doğu-batı doğrultusunda kesen 10-12 cm kalınlığındaki toprak yüzeyinde izleri takip edilen uzun duvarlardır. 40-50 cm kalınlıktaki duvar izlerinin üzerinde 50 cm çapında dikme izleri tespit edilmiştir (Erim Özdoğan ve

Işın, 2003: 380, Res.7). Bu yapım tekniğinin benzeri bugün Karadeniz bölgesinde çantı tekniği olarak adlandırılır. Bu teknikte yapılan dikmelerin çevreleri sıvalıdır. Duvarlar, yatay şekilde üst üste yerleştirilen kalın ağaçlardan oluşur (Erim Özdoğan vd., 2004: 425). Bu evre, çukur barınaklar tarafından tahrip edilmiştir (Res.29).

Menekşe Çatağında yerleşim izlerinin varlığını kanıtlayan ocak ve fırınlar ve bunların hemen alt evresinde işlevleri tam olarak anlaşılamayan barınakların yani çukurların açığa çıkartılması, El Yapımı Parlak Seramik- Pseniçevo tipi parça seramikler (Erim Özdoğan vd., 2004: 427) ile metal ve küçük buluntuların varlığı, höyüğün aynı dönem ya da kısa dönem aralıkları içinde farklı amaçlar için kullanılmış geçici bir kamp, yerleşik köy ya da adak alanı- kutsal alan işlevine sahip olduğunu düşündürmektedir (Erim Özdoğan ve Işın, 2003: 395).

3.1.4.2 Seramik

Erken Demir Çağı'na ait birbirinden farklı form ve yüzey işlemlerine sahip seramik parçaları, genel olarak ana toprak içerisine açılan adak çukurları ile çukur barınaklar içerisinden ele geçmiştir. Parçalar ağız, kulp, gövde, dip gibi kabın değişik bölümlerine aittir. Çok az parça birbiriyle eşleşir. Erken Tunç Çağı'ndan itibaren, özellikle Erken Demir Çağı boyunca Balkanlarda günlük yaşam içerisinde ve mezar hediyesi olarak kullanılan üsten omurgalı kaseler oldukça zengin form çeşitlerine sahiptir (Erim Özdoğan vd., 2004: 426; Sboryanovo (Stoyanov), 1997: Res.6-7; Hansel, 1976 Cepina Grup: Res.17.17; Psenicevo Grup:Res.14.19). Balkan örneklerinde kulp, delikli ve sağır tutamak yoktur. Kısa boyunlu ve kulplu çömleklere sık rastlanmaktadır. Mutfak kapları çukurlardan ziyade çukurlar arasındaki alanlar ile ocak ve fırınların olduğu tabakalardan ele geçmiştir. Balkan yerleşimlerinde genelde mezar hediyesi olarak karşılaşılan yarasa kulplu çömleklere burada oldukça az rastlanmaktadır (Stoyanov, 1997; Akman, 1997; Erim Özdoğan vd., 2004: 426). Kavimler göçünün sembollerinden kabul edilen El Yapımı Parlak Seramik tipi ise, Menekşe Çatağı'nda sayıca az olmasına rağmen Erken Demir Çağ'a ait izlerinin görüldüğü her kısımda ele geçmiştir. Troia VIIb El Yapımı Parlak Seramik örneklerinin dışında farklı türde formlar da ortaya çıkartılmıştır (Blegen, 1958: Res.281;

Koppenhöfer, 1997: Res.14-15; Erim Özdoğan vd., 2004: 426, Çiz.1-2) (Tab. 4/4.1-4.4).

Bezeme olarak Balkan yerleşimlerinden tanıdığımız, kazıma üçgenler, şevronlar ve bu şevroların bazen noktalarla doldurulmuş örnekleri de ele geçmektedir. Keskin hatlara sahip olmayan yiv, gövde üzeri boncuk, iri yumrulu bezemeler (Erim Özdoğan, 2004:426; Hansel, 1976: Res.29,13, 58,7) ve ip baskı bezeme oldukça az görülmektedir (Hansel, 1976: Res.17-19; Blegen, 1958: Res.282,23-24).

Bulunan Psenicevo seramiklerinin kaba hamurlu, bol mineral ve kum katkılı olduğu tespit edilmiştir. Sade ve parlak yüzeye sahip olan bu Psenicevo parçalarından biri siyah, diğerleri ise gri renklidir. Sadece bir seramik orta derece pişmiştir (Erim Özdoğan vd., 2004) ve Troia VIIb mallarına benzer şekilde çizgi ile yuvarlak bezeme yapılmıştır (Koppenhöfer, 1997: Res.16,2; Blegen, 1958: Res. 260,37.1013). Menekşe Çatağı'nda ele geçen mallar üzerinde Psenicevo mallarının tipik bezemesi olan yuvarlak baskı bezeği, oldukça nadir olarak görülmektedir (Stoyanov ve Nikov, 1997: Res.30,1,2,4,5-8; Akman, 1997: Res.11a-b). İp baskı bezekli kombinasyona ise, sadece tek bir parça üzerinde rastlanmıştır (Hansel, 1976: Res.25,16,21-22). Küçük bir parça üzerinde, çizgilerin arasında "S" lerin birleşmesine benzeyen kısa dalgalı bir motif yer alır (Aksaç, 2001: Res.25.16, 21-22). Bu tarz bezeme ve yuvaların, Yunanistan Protogeometrik ve Geometrik Dönemlere ait boya bezekli kaplar ile benzerliği dikkat çekicidir (Stoyanov ve Nikov, 1997: 236-237, Res.50-51).

Balkan yerleşimlerinden ele geçen çanakların yüzey renkleri siyah ve kurşuni tonladır. Menekşe Çatağı Erken Demir Çağ tabakalarından ele geçen malların yüzey renkleri kızıl, koyu kahverengi ve devetüyü ile tonlarıdır (Erim Özdoğan vd., 2004: 427). Genel anlamda parlak ve özenli perdaha sahip olan kaplar, bazen astarın özenli atılmamasından dolayı pütürlü bir görünüm sergilemektedir. Bu tür yüzlere çoğunlukla üsten omurgalı, içe dönük kâse formlarında rastlanmaktadır. Ayrıca içe dönük omurgalı kaseler orta ve kalın (7-8 mm ve 1cm) cidarlıdır. Küçük çömlek formları ve kulplu, omurgalı çömlekler ince cidarlıdır. Uzun boyunlu çömlekler oldukça az miktarda ele geçmiştir. Mutfak kaplarından iri çömlek formları genelde açık ağızlı, kırmızı- kahverengi

alacalı, pütürlü yüzeyli ve ince (7-6cm) cidarlıdır (Erim Özdoğan vd., 2004:427). Büyük formlardan kalın cidarlı (>1cm) olanlarda, perdahlamanın daha itinalı yapıldığı tespit edilmiştir. Zaman zaman yumrucuklara sahip olan bu iri seramik formlarında kulp yoktur. Özenli mallarda yumrucuk çok seyrektir. Yumru dizileri genellikle tekli ve ikili olarak ele geçerken, sadece iki parçanın üzerinde üç yumru dizisi görülür. İri kaplardan sadece bir çömlek üzerinde oldukça fazla sayıda yumru görülmektedir. Yumrular genellikle gövde üzerinde yer alırken nadir olarak ağız kenarında görülürler. Yalnızca iki örnekte, omurga üzerinde rastlanmıştır. Kapların tümü el yapımı ya da kalıpta yapılmıştır (Erim Özdoğan vd., 2004:427) (Tab.4/4.1-4.4).

Farklı formlar üzerinde ele geçen tek ya da çiftli kulplar, kalınlık ve kesit yönünden geniş bir yelpazeye sahiptir. Yatay ve dikey olarak yerleştirilen ve gövde kısmında yer alan kulplar, genellikle kalın söbe kesitlidir. Yuvarlak kesitlilerin yatay yerleştirilmiş olanlarına ait üst düzlem, ağız seviyesindedir. Dikey yerleştirilenler ise ağız seviyesinden epey yüksek olmasına karşın yumuşak dönüşlüdür. Derin yivli geniş kulplar yoğun olarak ele geçerken, burulmuş görünümlü olan verevine yivli kulplar ise az miktarda ele geçmektedir. Balkanlar da nadir karşılaşılan bu iki tür seramiğe, Troas bölgesinde ise, sıkça rastlanmaktadır (Erim Özdoğan vd., 2004:427; Koppenhöfer, 1997: Res.17/3; Blegen, 1950: Res. 240/8, 245/21).

19T/U (Erim Özdoğan vd., 2004: 425) 39L, 40L ve 40M (Tab.4/4.3-4.4) açmalarında ele geçen Erken Demir Çağı'na tarihli El Yapımı Parlak Seramiklerin benzerlerine, Kuzey Romanya Babadağ Bölgesi, Bulgaristan Malkoto Kale, Psenicevo (Erim Özdoğan ve Işın, 2003: 378), Balej, Magura gibi yerleşimlerde rastlanmaktadır. Anadolu'da Troia $VIIb_2$ (Blegen, 1958: Res.258; Koppenhöffer, 1997; Erim Özdoğan vd., 2004: 42), Taşlıcabayır Mezar Tepesi (Özdoğan, 1987), Lalapaşa dolmen kazısı (Akman, 1997 34; Erim Özdoğan ve Işın, 2003: 378; Erim Özdoğan vd., 2004: 422) gibi pek çok kazı ve yüzey araştırmasından da bilinirler..

Batı Çatak 39U/22 No.lu barınakta Taşlıcabayır (Özdoğan, 1997: Res.A-5) ve Bulgaristan Burga (Erim Özdoğan vd., 2004) yerleşiminden bilinen, büyük beş boyunlu içki kabının boyun kısmının ortasına benzer bir parça ele geçmiştir.

3.1.4.3 Küçük Buluntular

Doğu Çatak 40N açmasının güney yönünde Balkanlar ve Aşağı Pınar Erken Demir Çağı çukurlarından tanıdığımız, üzeri bezekli tunç bilezik parçası, tunç yapımı bız, kabara, minik bir ok ucu ele geçmiştir (Erim Özdoğan vd., 2004: 425, Res.12). Ayrıca sayı sayma aracı ya da oyun taşı olduğu düşünülen aşık taşının sürtülerek aşındırılmasıyla oluşturulmuş nesneler ile bir halka da ele geçen buluntulardandır. Troia VIIb buluntuları içerisinde benzer şekilde, işlenmiş aşık kemikleri ele geçmiş olmasına karşın bunlar, Menekşe Çatağı örnekleri kadar yüzey aşınmasına sahip değildirler (Blegen, 1958: Res.255/33-131; Erim Özdoğan vd., 2004: 425).

Doğu Çatak 39M açmasında 16 tanesi delinmiş toplam 26 adet beyaz Cerastoderma glaucum cinsi kavkıdan oluşan topluluk açığa çıkartılmıştır. Erken Demir Çağı'na ait bu topluluğun, kolye yapmak için toplanmış olduğu düşünülmektedir. Kavkılar sepet benzeri bir muhafazalık içinde bulunmuştur (Erim Özdoğan vd., 2004: 422, Res.8).

Erken Demir Çağına ait bir heykelcik Doğu Çatak 39M açmasından ele geçmiştir (Erim Özdoğan ve Işın, 2003:379; Erim Özdoğan vd., 2004: 422,Res.9) (Tab.7). Heykelcik, küt kafalıdır. Tepesi hafifçe içe bastırılarak çukurlaştırılmıştır ve bundan dolayı kafası öne doğru hafifçe eğilmiştir. Yüzde gözler ve burun çıkıntısı tam anlamıyla belli değildir. Boyun hafifçe bastırılarak belirginleştirilmiştir. Kollar iki yana açık kısa, küt sivri biçimlidir. Balkan örneklerindeki benzer heykelcikler sade olarak görülürken Menekşe Çatağı'nda ele geçen bu heykelcik bezemelidir. Göğüs ve sırt kısmında küçük baskı yuvarlaklarla çapraz dolanarak oluşturulmuş bant bezeme görülür. Boyunda da benzer şekilde küçük baskı yuvarlaklardan oluşan kolye şeklinde bir bezeme sırası dizilmiştir. Bu heykelciğin en yakın benzeri Bulgaristan İzvora'da ele geçmiştir (Stoyanov ve Nikov, 1997: 182,194, Res.18; Erim Özdoğan vd., 2004: 422-423, Res.9). Mezar hediyesi olan yalın bir heykelcik örneği de Sboryanovo da ele geçmiştir (Erim Özdoğan vd., 2004: 423; Stoyanov, 1997: 137, Res.20,24). Menekşe Çatağı heykelciği ile Troia VIIb evresi heykelciği arasında pek benzerlik yoktur (Erim Özdoğan vd., 2004: 423; Blegen, 1958: Res. 256/37-695).

Doğu Çatak 39M açmasında ocak/fırın ile amphora çukuru arasındaki alanda bir tunç fibula bulunmuştur (Tab.7). Genellikle tek parçanın bükülerek oluşturulması ile yapılan fibula'nın aksine, bu örnekte iğnenin arka ucunun perçinlenmiş bir parçanın üzerinde olduğu görülür (Erim Özdoğan vd., 2004: 423, Res.10)

Doğu Çatak, Erken Demir Çağı'na ait 39L açmasından ağırşaklar ele geçmiştir (Erim Özdoğan ve Işın, 2003: 379).

39U/22 No.lu barınakta ele geçen kemik aletler genellikle büyük ve tüme yakındır. Değişik seviyelerde kemik bız, bir tunç iğne ve öğütme taşı parçası bulunmuştur.

Erken Demir Çağı'nın Menekşe Çatağı yerleşiminde uzun bir sürece denk geldiği kabul edilmektedir. Bu varsayıma, yerleşimden ele geçen kap formlarındaki çeşitlilik ve zenginlikten ulaşılmaktadır. Bu evrenin tipik maden buluntularından ele geçen yarı bitmiş örnekler, günlük kullanım, mezar hediyesi ya da adak eşyası olarak üretimin burada yapıldığını yada yarı üretilmiş olarak getirilip belki de son şeklinin burada verilmiş olduğunu düşündürmektedir. Ocak ve fırın yapılarının sayıca çok olması da bu olasılığı destekler verilerden kabul edilmektedir (Erim Özdoğan vd., 2004: 427).

3.1.5 Maydos-Kilisetepe Höyüğü

Maydos-Kilisetepe Höyüğü, Çanakkale Boğazı'nın Avrupa yakasında, Çanakkale İli'ne bağlı, Eceabat ilçesinin tam ortasında yer almaktadır (Sazcı, 2013: 29; Sazcı 2016, 57; Sazcı ve Başaran Mutlu, 2018) (Harita 1).

M.Ö. 7. yy'la birlikte Yunanlılar Ege Denizi'nden Karadeniz'e kadar olan sahil kesimlerinde koloniler kurmuşlardır. Maydos antik kenti de bu koloni yerleşimlerindendir. Yerleşim zaman içerisinde gelişerek, şehir (polis) statüsüne ulaşmıştır (Sayar 2008: 59-60). Maydos ile ilgili en erken yazılı kaynaklarda, kentin bir Trak yerleşmesi olduğu belirtilir (Tomaschek, 1893: 66; Ebert, 1928: 204-205; Sazcı, 2011). M.Ö. 7. yüzyılda, Midilli Adası (Lesbos) Mytelene yerleşiminden gelen Aiol halklarının kontrolüne geçtiği bilinmektedir (Beloch, 1912: 255; Yavuz, 2008:457; Sazcı, 2011: 394). Höyük, Kilisetepe adını ise, 20.

yüzyıl'da höyüğün tepe kısmında Hagios Dimitrios'a adanmış olan Ortadoks Kilisesinden almıştır (Sazcı, 2013: 29; Sazcı, 2016: 57).

Maydos- Kilisetepe Höyüğü deniz seviyesinden 33 metre yüksekliği ve 200×180 m büyüklüğü ile Gelibolu Yarımadası'nın en büyük höyüklerindendir. Doğu-batı yönünde eğimli bir kaya üzerinde oluşmuştur. (Sazcı, 2012: 13; Sazcı, 2016: 58). Yaklaşık 14 m'lik bir kültür dolgusuna sahiptir. Kentsel yapılaşma höyüğün eteklerine kadar ulaşmıştır. Ayrıca yüzeyde yakın zamana kadar gerçekleştirilen tarım faaliyetleri de oldukça yoğun tahribat oluşturmuştur. Denizi doldurmak için iş makinaları ile höyükten toprak çekilmesi ve ilçenin su ihtiyacını karşılamak için tepede inşaa edilmiş olan su deposu ile bu deponun bağlantı kanalları da höyüğe büyük zarar vermiştir (Sazcı, 2016).

Höyükte ilk kez 2010 yılında Çanakkale 18 Mart Üniversitesinden Göksel Sazcı başkanlığında başlatılan kazı çalışmaları hala devam etmektedir (Sazcı, 2016: 329).

Günümüze kadar yapılan araştırmalarda sekiz dönemi tespit edilmiş olan höyük kronolojisi, yüzey toprağının 5 cm altında 20. yy'a ait mezarların bulunduğu ilk evre olan I. Tabaka ile başlar. Bu tabaka kendi içerisinde iki alt evreye ayrılmaktadır. II. Tabaka, Klasikten Hellenistik Dönem'e kadar olan iki alt evreyi içermektedir ve M.Ö. 4.yy'a tarihlendirilmiştir. III. Tabaka M.Ö.6. yy'a tarihlenir ve Geometrik Dönem'den Arkaik Dönem'e kadar kendi içerisinde üç alt evreye ayrılmaktadır. Bu kültür katı Troia VIII evresi ile çağdaştır. IV. Tabaka ise Erken Demir Çağı'na ait iki alt evreyi barındırmaktadır. M.Ö. 1180-950 yıllarına tarihlenen bu kültür katı, Troia VIIb$_{1-3}$ dönemlerine denk gelmektedir. IV. Tabaka ile Geç Tunç Çağı'nın iki evre olarak açığa çıkartıldığı M.Ö. 1200 tarihli Troia VIIa evresine denk gelen tabaka ise, V. Tabaka olarak adlandırılmıştır. Ayrıca Orta Tunç Çağı'na ait M.Ö. 1300 tarihli Troia VI ile çağdaş olan VI. Tabaka'ya ulaşılmıştır. M.Ö. 1950- 1750 yılları arasına tarihli Troia V. evresi ile çağdaş olduğu düşünülen VII. Tabakanın ise Geçiş Dönemi olduğu tespit edilmiştir (Sazcı, 2016: 539-550). Fakat Maydos-Kilisetepe Höyüğü'nün Balkan kültürlerinin Ege ve Anadolu ile bağlantılarında önemli rol oynayan merkezlerden biri olması sebebiyle, dönem adlandırmalarında kargaşası yaşanmaması için, Geçiş Dönemi, Orta Tunç Çağı'nın erken evresi olarak yeniden adlandırılmıştır

(Sazcı, 2016: 60). Geçiş Dönemi'nin kendi içerisinde dört evreye ayrıldığı saptanmıştır. Henüz ana toprağa ulaşılmamasına karşın, M.Ö. 2080-2060 yıllarına tarihlenen ve Erken Tunç Çağı III adı altında incelenen VIII. Tabaka da tespiti yapılan kültür katlarındandır. Bu süreç Troia IV dönemine denk gelir. (Sazcı, 2015: 540; Sazcı, 2016: 59-60)

3.1.5.1 Mimari

Maydos-Kilisetepe höyüğünde Erken Demir Çağ tabakaları, Balkan kavimlerine ait kalıntıları içermektedir (Sazcı, 2012: 17-19). Höyük'te yapılan güncel çalışmalar Trak halklarına ait verilerin yanlız GTÇ sonu EDÇ'a ait zaman aralığı ile sınırlı olmadığını göstermiştir (Sazcı 2016; Sazcı ve Başaran Mutlu, 2018). M.Ö. 2. binlere ait VI. tabakadan, Balkan kültürlerinin karakteristik bezeme türlerinden parmak (Tab.4/4.6) ve tırnak baskı bezeme örnekleri açığa çıkartılmıştır (Tab.4/4.6-4.8) (Sazcı, 2016: 62). Buluntular, höyüğün Erken Tunç Çağı'nın geç evrelerinde Balkan kültürleri ile başlayan bağlantısının (Harita 3), Geometrik Dönem'e kadar devam ettiğini ve şehrin startejik konumunun burda büyük rol oynadığını göstermektedir (Sazcı ve Başaran Mutlu, 2018).

EDÇ Trak halklarına ait veriler yoğun olarak IV. tabakadan gelmektedir. Höyüğün kuzey kısımlarında oluşan ağır tahribat yüzünden IV. tabaka şu an için höyüğün güney yönündeki belirli bir alandan tanınmaktadır (Sazcı ve Başaran Mutlu, 2018:6). Hemen her açmada V. evreye ait yangın izlerine rastlanmıştır. IV. tabakadaki veriler katı, kalın, siyah, külümsü dolgu içerisinden (D4.3-D4.4, D4.1-D4.2, D3.3-D3-4 plan karelerinde) ele geçmektedir (Res.31).

Erken Demir Çağı yerleşimine, bu dolgu toprağı dışında diğer alanlarda henüz rastlanmamıştır. Söz konusu bu yangın tabakası üzerinde yer alan IV. Tabaka da, dikine yerleştirilmiş iri yekpare temel taşlarına sahip küçük evler açığa çıkartılmıştır (Sazcı ve Başaran Mutlu, 2018: 6) Balkan mimarisine özgü (Sazcı, 2011: 22; Sazcı, 2011: 394; Sazcı, 2012: 45,47; Sazcı, 2016: 67-68; Sazcı, 2018) dikine yerleştirilmiş bu alt temel taşlarıyla oluşturulan duvar tipine, D3.3 açmasının güneydoğu- kuzeybatı doğrultusunda uzanan duvar temellerinde (Sazcı, 2011:396; Sazcı, 2012: 47,60) (Res.32), D4.4 (Sazcı, 2015: 543), D.4.1 (Sazcı, 2011:395; Sazcı, 2012: 47-48) 6 No'lu duvar kalıntısı içerisinde incelenen ev kalıntısında (Res.33) ve D4.2 (Sazcı, 2013: 36) açmalarında rastlanmıştır. Genel

olarak kuzeybatı- güneydoğu yönünde uzanan bu duvar temellerinin, alt evre olan GTÇ'na ait kalıntılar üzerine inşaa edildiği gözlemlenmiştir (Sazcı, 2012: 60). Höyüğün güney kısmında ise V. Tabaka yapılarıyla aynı yönde kalın, taş temelli, kerpiç duvarlı, yine dikdörtgen planlı yapılar inşa edilmiştir. D4.3 açmasında açığa çıkartılan ve Geç Tunç Çağı içerisinde değerlendirilen bu mekanlardan birisinin Megaron planlı olması Balkan kökenli yönetici sınıf ile Maydos-Kilisetepe yerel halkının birlikte yaşadıkları olasılığını ön plana çıkartmaktadır (Sazcı, 2016: 68). Megaron'un, Troia VIIa dönemine çağdaş bir zamanda inşaa edildiği tespit edilmiştir. V. tabakadaki yangın tahribatının ardından bu megaron yapısının bir sonraki evre olan Erken Demir Çağı'nda tekrar kullanılmış olduğu belirlenmiştir. Yapının kullanımına bu evrede de ara verilmeden devam edilmiş olduğu saptanmıştır (Sazcı, 2016: 333; Sazcı ve Başaran Mutlu, 2018: 7).

Bu bağlamda IV. evreye ait mimari yapıların, GTÇ'ına özgü bazı unsurları barındırdığı gözlemlenir. V. kültür katının mimari kalıntılarının VI. tabakaya nazaran daha iyi korunduğu tespit edilmiş ve V. tabakada yangın izlerinin görülüğü üç mimari evre saptanmıştır. Bu zaman zarfında, bir önceki evreden kalan binaların bir bölümünün işlik alanlarına dönüştürüldüğü tespit edilmiştir. Bu işlik alanlarında sayısız kemik ve taş aletler ile depolama amaçlı kullanıldığı düşünülen taş döşeli zemine sahip silolar ve çukurlar tespit edilmiştir (Sazcı, 2016: 62). Kenarları kerpiç tuğlalardan örülmüş, altları taş döşeli silo (Sazcı, 2014: 322-323) ile D3.4 ve D4.2 açmaları arasında açığa çıkartılmış olan iç kısmı 5 cm kalınlığında kil ile sıvanmış yuvarlak çukur örnek olarak verilebilir (Sazcı, 2016: 62). Kazı alanın orta ve güney kısımlarında açığa çıkartılan, taş temeller üzerine kerpiç duvarlardan inşaa edilmiş dörtgen formlu yapıların zeminlerinin, sıkıştırılmış topraktan oluşturulduğu belli kısımlarının da taş döşeli olduğu saptanmıştır (Sazcı ve Başaran Mutlu, 2018: 4). Ayrıca mekan içlerinde, ocaklar ve çatıyı desteklediği tespit edilmiş olan sütun altlıkları açığa çıkartılmıştır. Taş döşeli zeminlerden ele geçen kömür analizleri, bu sütunların ağaç kütüklerden yapıldığını kanıtlanmıştır (Sazcı, 2016: 62). Ayrıca bu evlerin içlerinde taş ve kil kullanılarak oluşturulmuş ince duvarlarla dikdörtgen şeklinde silolar oluşturulmuştur. Bu siloların binaların köşelerine bağlandığı tespit edilmiştir. Ayrıca bu yapıların iç kısımlarında ocaklar da yer almaktadır (Sazcı ve Başaran Mutlu, 2018:4). Yapıların höyüğün yamacına denk gelen batı yöndeki arka

duvarlarının daha kalın şekilde inşa edildiği tespit edilmiş bunun savunma amacıyla yapıldığı düşünülmektedir (Sazcı, 2016: 63-64).

V. kültür katı yapılarına ait bir diğer özellik de, kerpiç duvarların farklı motiflerden oluşan rölyefler ile süslenmesidir (Sazcı, 2013: 35-38; Sazcı, 2016: 64) (Res.34). Bu kabartmalı yüzeylere sahip kerpiç parçalarının formlarından dolayı, çerçeve gibi tavan ile duvarların birleşme noktalarında süsleme amaçlı kullanıldığı ya da duvar boyunca bordür ve pencere-kapı kenarlarında söve olarak kullanıldığı düşünülmektedir (Sazcı, 2013: 35-38; Sazcı ve Başaran Mutlu, 2018:4-5). Bu kabartma rölyefler üzerinde, Romanya OTÇ Wietenberg Kültüründen tanınan kancalı spiral (koşan köpek), tekrar eden üçgen motiflerinin çizi ve damga bezeme örnekleri görülür. Bu motiflerin içlerinin beyaz alçı madde ile doldurulduğu görülür (Boroffka, 1994; Dietrich, 2011: 67-84). Bunlar dışında Transilvanya, Batı Anadolu- Ege'den tanınan kilim motifleri ele geçmiştir. Dalga meander motifinin, konsantrik daire desenlerinin baskı ve çizi tekniği ile seramikler, mühürler ve diğer birçok obje üzerine tek desen olarak ya da iki farklı desenin biraraya gelecek şekilde işlendiği örneklere de rastlanmaktadır. Kilim motifinin benzeri Bulgaristan OTÇ/ GTÇ yerleşimi olan Vratitsa (Hristova, 2010: 38-62) ve Yunanistan'da yer alan Kastanas yerleşiminin OTÇ'na denk gelen 19. yapı katından (Hochstetter, 1984; Res.1,5-7; Hansel, 1989: 53) ele geçmiştir. V. yapı katı buluntuları, Maydos-Kilisetepe yerleşiminin Makedonya, Trakya ve Balkanlar dışında diğer bölgelerle olan bağlantısını da göstermektedir. Böylece Maydos'un Ege ve Karadeniz bölgeleriyle ticari bağlantısının ve Balkan halkları ile ilk etkileşiminin M.Ö. 1200'lerden çok daha öncesine dayandığı anlaşılmaktadır (Sazcı ve Başaran Mutlu, 2018).

3.1.5.2 Seramik

M.Ö.1200-800 yıllarına tarihlenen "Karanlık Çağ" sürecine ait Erken Demir Çağı izlerinin görüldüğü alanlarda, el yapımı kaba mal grubuna ait El Yapımı Kaba Seramik ile El Yapımı Parlak Seramik örneklerine yoğun miktarda rastlanmıştır (Sazcı, 2011: 22; Sazcı, 2011: 394-396,402; Sazcı, 2012: 45-47; Sazcı, 2013: 33) (Tab.4/4.4-4.5). Ancak Maydos-Kilisetepe yerleşiminde ele geçen söz konusu Balkan kökenli halklara ait parmak ve tırnak baskı izleri taşıyan El Yapımı Kaba Seramik örneklerinin, VII. Tabakadan itibaren ele geçtiği tespit

edilmiştir (Sazcı ve Başaran Mutlu, 2018:3) (Tab.4/4.6-4.7). Buluntular, Maydos Kilisetepe yerleşiminin Karadeniz'in kuzeyi, Balkanlar, Romanya ve Ukrayna ile kontağının sanıldığı gibi sadece kavimlerin göçüne bağlı olmadığını aksine Erken Tunç Çağı'nın son dönemlerine kadar indiğini göstermektedir (Sazcı ve Başaran Mutlu, 2018). Mimari planlar ve unsurlar dışında özellikle seramiklerde görülen form ve bezemelerdeki benzerlikler Maydos-Kilisetepe ile Orta Avrupa kültürleri arasında bir ilişki ağının varlığını sergilemektedir. Bu iletişimin deniz- karayolu ile yapılan ticaret ağı ile sağlandığı tahmin edilmektedir (Sazcı ve Başaran Mutlu, 2018: 3).

3.1.5.3 Küçük Buluntu

IV. tabakada küçük buluntu olarak sapan taşları (Sazcı, 2011: 22), baş kısmı bezeli bir iğne, taş bir balta (Sazcı, 2012: 46,47) ağırşaklar (Sazcı, 2011: 395-396; Sazcı, 2012: 396) ve kemik aletler (Sazcı, 2011: 395; Sazcı, 2012: 45,46) ele geçmiştir. Ayrıca yangın tabakası içinden bronz bir ok ucu (Tab.7) bulunmuştur. (Sazcı, 2014: 322-323). Bu buluntu grupları dışında V. tabakadan ele geçen ve benzerlerinin İran, Ukrayna ve Romanya gibi birbirine uzak coğrafyalarda ele geçtiği GTÇ'na ait, serpantin taşından iki adet taştan topuz başı ise GTÇ'da Maydos-Kilisetepe'nin deniz ticaret ağında aktif olduğunu gösteren başka bir veri kaynağıdır (Sazcı, 2016: 66-67). Bu topuz başları aynı zamanda Maydos-Kilisetepe'nin Ege ve Karadeniz arasındaki deniz yolu üzerinde bulunan konumuna vurgu yapmaktadır (Sazcı ve Başaran Mutlu, 2018: 6) (Tab.7).

3.1.6 Troia

Troia antik kenti, Çanakkale il merkezinin yaklaşık 30 km güneyinde, Çanakkale Boğazı'na 4.5 km uzaklıkta, Kara Menderes ve Dümrek çaylarının oluşturduğu kıyı ovasına hâkim Hisarlık Tepesi'nde yer almaktadır (Joukowsky, 1996: 147) (Harita 1).

Hisarlık Tepesi, yaklaşık 200x150 m boyutlarında ve ovadan 31,2 m yükseklikte bir tepedir. Kalkerli bir platformun eteğinde inşa edilmiş olan yerleşim, Yukarı Şehir ve Aşağı Şehir olarak iki yaşam alanına sahiptir. Günümüzde höyük 16 m kalınlığında bir kültür toprağına sahiptir. Jeomorfolojik araştırmalar, İlk Tunç Çağı Troia'sının Kara Menderes(Skamendros) ve Dümrek

(Simoeis) çaylarının döküldüğü küçük bir koyun kenarında yer aldığını gösterir. Yerleşim için oldukça elverişli bir konuma sahip olan kentin, antik dönemlerde bir kıyı yerleşmesi olduğu ve stratejik konumu nedeniyle de ana karadan gelen yolları kontrol altında tuttuğu düşünülmektedir (Joukowsky, 1996: 147).

Hisarlık Tepesini tespit eden Çanakkale İngiliz konsolosu ve koleksiyoncu olan F. Calverttir. İlk küçük çaplı kazıları 1863, 1865 yıllarında yapmıştır. 1870 yılında gerçekleştirilen küçük bir sondajın ardından, geniş çaplı kazılar 1871-72, 1878-79, 1882-83, 1889 ve 1890 yıllarında H. Schliemann tarafından gerçekleştirilmiştir (Blegen, 1950:5). Schliemann kendi parasal kaynakları ile bu kazıları yaparken, F. Calvert, R. Virchow ve W. Dörpfeld gibi kişileri kazı ekibine dâhil etmiştir. Mimar Dörpfeld'in ekibe dâhil olmasıyla, Hisarlık Tepe'de birçok kentin üst üste yer aldığı anlaşılmış ve tabakalanma saptanmıştır. Schliemann'ın ölümü üzerine, 1893-94 yıllarında kazılara Dörpfeld devam etmiştir (Dörpfeld, 1902: 17-25). 1932 yılında Cincinati Üniversitesi adına C.W. Blegen, Troya'da üçüncü dönem kazılarına başlamış ve 1938 yılına kadar çalışmalara devam etmiştir. Blegen dönemi kazıları, önceki dönem kazılarında ada şeklinde bırakılan alanlarda yapılmıştır (Belegen, 1953:4-5; Belegen, 1958:4-6). Blegen ve ekibi bu kazılar sonucunda Troia kültürünü dünyaya, ayrıntılı yayımlar ile tanıtmıştır. 50 yıllık bir aradan sonra 1988 yılında Tübingen Üniversitesi adına M. Korfmann başkanlığında uluslararası bir ekip tarafından başlatılan kazılar M. Korfmann'ın 2005'de vefatından sonra Tübingen Üniversitesinden Ernst Pernicka başkanlığında bir süre devam edip 2013 yılından beri Çanakkale 18 Mart Üniversitesinden Rüstem Aslan'a devredilmiştir. Çalışmalar hala Aslan başkanlığında devam etmektedir (Körpe, 2016: 357).

Troia'da, evreler halinde farklı safhalara ayrılan dokuz tabaka tespit edilmiştir (Blegen, 1950: 7, Blegen, 1953: 3-5; Blegen, 1958: 3-6). I-IX arasında tanımlanan tabakaların, I-V. evreleri Erken Tunç Çağı'na aittir. Korfmann, Erken Tunç Çağı kronolojisinde birtakım değişikler yapmıştır. Korfmann'a göre, Troia IIa evresi Troia Im, IIh evresi ise Troia Ir evresine denk gelmektedir. Böylece Troia II kültürü ortadan kaldırılmakta ve Troia I-II'nin aynı kültür katı olduğu kabul edilmektedir. Troia I-III kültürü, "Troia Deniz Kültürü" olarak adlandırılırken, Troia IV-V kültürü ise "Anadolu Troia Kültürü" olarak adlandırılmıştır (Korfmann ve Mannsperger, 1998: 22-23,52-62). Troia VI'ya ait

yerleşme, VIa-h olmak üzere sekiz yapı safhasına ayrılır. Bu safhalar, Erken (VIa-c), Geç (VIf-h) dönemlerini kapsar. Troia VI'nın geç evresi ile başlatılan Geç Tunç Çağı kronolojisi ise tartışmalıdır. Troia VI'da ele geçen Miken seramikleri GH $IIIA_2$ – GH IIIB dönemlerine tarihlenmektedir. VI. tabakanın bir depremle son bulmasından sonra, Troia VIIa evresinde bir kültür değişimi olmuş, GH IIIB dönemlerine tarihlenen Miken örnekleri ortaya çıkmıştır. Troia VIIa evresi M.Ö. 12.yy.'ın Orta ve Geç safhalarını kapsamaktadır. VIIb evresine gelindiğinde ise Troia'da bir kültür değişimi söz konusudur. İlk kez VId safhasında ortaya çıkan Miken seramik örnekleri, VIIb tabakasında azalmaya başlamış, onun yerine Güneydoğu Avrupa kavimlerine atfedilen "El Yapımı Parlak Seramik" çeşitleri ele geçmeye başlamıştır (Günel, 1999: 3-4) (Tab.4/4.9). Troia VIII. tabakası Arkaik, Klasik ve Helenistik Döneme, IX. tabaka ise Roma Dönemine aittir (Blegen vd., 1958: 3).

Troia VII dönemini kendi içerisinde evrelere ayıran ilk isim, mimar Dörpfeld'dir. Dörpfeld VII. tabakayı VII.1 ve VII.2 olarak ikiye ayırmıştır (Dörpfeld, 1902: 183). Otuz sekiz yıl aradan sonra tekrar başlayan Blegen dönemi kazıları ile Blegen Troia VII de farklı tabakaların olduğunu tespit edip, Troia VII kültür katının evrelerini tekrar isimlendirmiştir. Blegen Dörpfeld'in VII.1 olarak isimlendirdiği tabakayı VIIa, Dörpfeld'in VII.2 olarak isimlendirdiği tabakayı ise VIIb olarak adlandırmıştır (Blegen vd., 1958: 4,6). Ayrıca bu farklı dönem tabakalarından VIIb dönemini de $VIIb_1$ ve $VIIb_2$ olarak kendi içinde safhalara ayırmıştır. Blegen'in $VIIb_2$ dönemi aslında Dörpfeld'in VII.2 dönemine denk gelmektedir. Troia VIIa evresindeki tahribat, Doğu Akdeniz ve Anadolu'da Geç Tunç Çağı merkezlerinin yıkımı ile eş zamanlıdır (Hnila ve Sikora-Pieniazek, 2002: 94). Blegen VIIa tahribatının, M.Ö. 13.yy. askeri tahribatı sonrasında gerçekleştiğini söyleyerek, bu evreyi Homeros'un kahramanlarının Troia'sıyla birleştirir ve M.Ö.13. tahribat tabakalarının Troia Savaşına ait olduğunu iddia eder. Blegen, Troia Savaşının VIIa döneminde meydana geldiğine inandığı için VIIa tabakasını daha ön planda tutmak ve önemini açığa çıkartmak, karışıklığa sebebiyet vermemek nedeniyle tabakaları VIIa ve VIIb olarak ayırmıştır. VIIb'nin de kendi içinde farklı dönemlere ayrıldığını anlayınca VIIb dönemini de $VIIb_1$ ve $VIIb_2$ olarak iki ayrı evrede isimlendirmiştir. Blegen'in VIIa evresine vurgu yapmak amacı ile yaptığı adlandırmaların hatalı olduğu düşünüldüğü halde,

yaklaşık 60 yıldır bu adlandırma ile çalışmalar devam etmektedir (Becks vd., 2006: 181).

Korfmann başkanlığında yapılan kazılarda, yeni bir dönem daha tespit edilmiştir. Bu yeni evre, Troia $VIIb_3$ olarak adlandırılmıştır[14]. Troia VIIb de tespiti yapılan bu üç (Troia $VIIb_{1-3}$) farklı dönem, mimari değişikliklerden ve seramiklerdeki farklılıklardan ayırt edilirler. Bu dönemin ($VIIb_{1-3}$) tamamının iki yüzyıllık bir süreci kapsadığı tahmin edilmektedir (Becks vd., 2006: 182).

Blegen kazıları sonrası, Troia'da Karanlık Çağın 400 yıl civarı sürdüğü iddia edilirken (Blegen, 1958: 147-148), yeni dönem kazıları ile Karanlık Çağ sürecinin Troia'da yaklaşık olarak 250 yıl sürdüğü tespit edilmiştir (Arslan ve Blum, 2006: 142).

Doğu Akdeniz'de Demir Çağı'nın, Hitit İmparatorluğu'nun başkenti Hattuşa'nın M.Ö. 1200'lerde tarih sahnesinden çekilmesi ile başladığı kabul edildiği takdirde, Troia'nın M.Ö. 1180'lerde yıkılacak olan VIIa (VIi) evresini yaşadığı görülür. VIIa evresinin akabinde gelen $VIIb_1$ (VIj) evresi ile Erken Demir Çağı'na (M.Ö. 1130'lara) geçilir. Kısa süren bu geçiş evresinde, eski geleneklere devam edilmesinin yanı sıra, yeni öğelerin de kültüre dâhil edildiği görülür. Troia $VIIb_1$ yerleşiminin Troia kültürüne çok yabancı olmayan başka bir kültür tarafından üstlenildiği düşüncesi de büyük kabul görmektedir (Arslan ve Blum, 2006: 148). $VIIb_1$ evresi çok uzun bir sürece sahip olmamıştır. Blegen'e göre bir nesil olan bu dönem (Blegen, 1958: 143), Penelope Mountjoy'e göre; Geleneksel Geç Tunç Çağı IIIB2 / IIIC Erken ve Geç HIII Orta Evresi (Mountjoy, 1999: 323-324; Aslan ve Hnila, 2015: 188) olmak üzere 60 yıllık gibi bir süreci kapsamaktadır. Troia $VIIb_1$ yerleşimi bir tahribat ile son bulmuştur.

Daha sonra Balkan etkisindeki Troia $VIIb_2$ ve Troia $VIIb_3$ dönemleri, M.Ö. 1150 den M.Ö. 950 yıllarına kadar devam etmiştir. Carl Blegen tarafından

---

[14] 1990'ların ortalarından başlayarak kısa bir süre için Protogeometrik dönem tabakalarını Troya $VIIb_3$ olarak isimlendirmeyi denemişler (Korfmann 1995: 22; Lenz 1998, 197), ancak bu durum karışıklığı arttırmıştır.$VIIb_3$ adlandırması sanki Protogeometrik dönemin bir önceki tabaka olan Troya $VIIb_2$ tabakası ile bağlantısı olduğu fikrini uyandırmıştır (Aslan C.; G.Günatı, "Troya: Protogeometrik, Geometrik, Arkaik dönemler" , *OLBA XXII.* Mersin 2014: 84I).

oluşturulan kronoloji tablosunda, temel tabakalar Roma rakamları ile numaralandırılmış, alt tabakalar ise harfler ve Arap rakamları ile tanımlanmıştır (Aslan ve Günata, 2014: 83).

3.1.6.1 Mimari

Troia VIIa tahribatından sonra görülen Troia VIIb evresinde, yerleşimin 200 yıldan uzun sürdüğü ve M.Ö. 10. yüzyılın ortalarına kadar devam ettiği tespit edilmiştir (Hnila ve Pieniazek-Sikora, 2002: 95; Becks vd., 2006: 182).

VIIb dönemi kendi içerisinde üç alt evreye ayrılır ve evreler $VIIb_1$, $VIIb_2$ ve $VIIb_3$ olarak isimlendirilir. Bu üç evre, farklı mimari planlara sahiptir. Yıkım evreleri, inşaa faaliyetlerindeki bu farklılıklardan ayırt edilmektedir (Hnila ve Pieniazek, 2002: 95; Becks vd., 2006: 182). .

M.Ö. 1200 civarı Troia'sına panaromik olarak baktığımızda, Aşağı Şehir ile çevrili müstahkem bir kalenin yer aldığı görülür (Res.34). VIIb dönemine ait yerleşiminin kapsadığı alanı söylemek oldukça zordur. Çünkü Hellenistik ve Roma dönemlerinde yapılan mimari kalıntıların düzleştirilmesi, taşınması ve tasfiyesi nedeniyle VIIb dönemi yerleşimi tahribata uğramıştır. VIIb dönemi kalesinin 200 m güneyinde birkaç yerleşim kalıntısı tespit edilmiş olmasına karşın, Troia VIIb yerleşiminin Geç Tunç Çağı yerleşiminden küçük olduğu tahmin edilmektedir (Korfmann, 1999: 19; Hnila ve Pieniazek Sikora, 2002; Becks vd., 2006: 184). Bu döneme ait Kale ve Aşağı Şehir arasında belli bir ayırımın var olduğu düşünülmektedir (Becks vd., 2006; Hnila ve Pieniazek-Sikora 2002: 96). Sur duvarlarının Troia VI ve VIIa dönemlerindeki gibi büyük olmasalar da kullanımına devam edildiği tespit edilmiştir. Troia VIIa'nın üzerine üst duvarı inşaa edilen Sur 'un, VI. tabaka Sur'unun yarısı kalınlığında taş ile örüldüğü görülmektedir. Taştan örülen bu üst surun eninin dar olması nedeniyle, sur duvarlarının iç kısmı açıkta kalmıştır. Böylece VIIb evresi evlerinin arka duvarlarını, açıkta kalan sur duvarının bu kısmı oluşturmaktadır. Sonuç itibariyle evler, Troia VI sur duvarı üzerine inşaa edilerek üst yapıya kadar ulaşmıştır (Becks vd., 2006: 183).

Yukarı Şehir'in tamamına bakıldığında, yoğun bir iskân olduğu tespit edilmiştir. Fakat Hellenistik dönem Yukarı Şehir'de Athena Tapınağı için yapılan düzleştirme çalışmaları nedeniyle, Troia VIIb evresine ait merkezi bina

buluntuları günümüze ulaşmamıştır. Bu düzleştirme çalışmaları kale duvarlarının kenarlarına kadar ulaşmadığı için $VIIb_2$ ve $VIIb_3$ dönemlerine ait ev kalıntıları günümüze gelmiştir (Blegen vd., 1958: 141-144; Koppenhöffer, 1997: 297-310; Piniazek Sikora, 2002: 706-707).

Bu evreye ait bir diğer gelişme ise, kuzeydoğu kale burcundaki su sarnıcının Troia $VIIb_2$ evresinin sonlarında terk edilerek yavaş yavaş çöp ve toprak ile doldurulmasıdır. Kuyunun bu şekilde kapatılıp terk edilmiş olması, iki nedene bağlanmaktadır. İlki suyun azalmış olma ihtimalidir. İkincisi de, kuyunun çalışması için yeterli gücün olmamasıdır (Korfmann, 1999:19; Hnila ve Pieniazek Sikora, 2002: 96; Becks vd., 2006: 182).

VIIb döneminin ilk iki evresi olan Troia $VIIb_1$ ve Troia $VIIb_2$ evrelerine genel olarak bakıldığında, yerleşim yapısı olarak Troia VIIa'nın devamı niteliğinde oldukları görülmektedir (M.Ö.1300-1100) (Hnila ve Pieniazek Sikora, 2002; Becks vd., 2006) (Res.35). Özellikle VIIb'nin 1. ve 2. evrelerinde eski inşaa gelenekleri ile beraber, mimariye yeni unsurların dâhil edildiği tespit edilmiştir (Hnila ve Pieniazek Sikora, 2002; Arslan, Stephan Blum, 2006: 148: Becks vd., 2006: 182). Fakat VIIb döneminin Yukarı Şehir ve Aşağı Şehirleri birbirinden farklı mimari plana sahiptir. VIIb Yukarı Şehrinde, genelde sur duvarının etrafında açığa çıkartılan sıra evler, iki yuvarlak teras üzerine inşaa edilmiş olup, tek bir sokak ile ayrılmaktadır. Troia VIIa dönemindeki gibi, en dış halkada yer alan ve birçok odadan oluşan kompleks halindeki evlerin tamamı, Geç Tunç Çağı Sur'unun iç yüzeyine birleşik olarak inşaa edilmiştir (Res.36). Mümkün olan her noktada ev yapıldığı görülmektedir. Özellikle erken evrelerde yapılan yeni ev duvarları, eski temeller üzerine inşaa edilmiştir. Konut inşaası için belli bölgelerde kale temeline kadar inildiği tespit edilmiştir (Arslan ve Stephan Blum, 2006:148; Becks vd., 2006: 182; Hnila ve Pieniazek Sikora, 2002). Bu durum en çok Troia $VIIb_1$ yerleşiminde görülmektedir. Diğer alanlarda, evler genellikle yeni temel üzerine inşaa edilmiştir. Bazı yapıların planlarının ise oldukça düzensiz olduğu görülmektedir (Özellikle Kare K4, Korfmann, 1997: 52 Res.48,50).

Kalenin dışında, Batı Aşağı Şehir'de açığa çıkartılan çukurlar ile bir hendekte, organik malzeme ve çöpler ele geçmiştir (Aslan ve Hnila, 2015: 187).

Troia $VIIb_2$ evresinde kaleye giriş, güney kapısından verilmiştir. Doğu giriş kapısı da tekrardan inşaa edilmiştir (Dörpfeld, 1902: 195-196 Şekil 75).

Troia $VIIb_2$ evresinde yabancı halkların varlığının kanıtlarından olan ve Balkan özelliği taşıyan yeni bir mimari tespit edilmiştir. Troia $VIIb_1$ döneminde, kale içerisinde birbirine yakın ve çok küçük odalardan meydana gelen evler inşaa edilmiştir. Evler bir ya da iki odalı, dört köşe ve büyük planlıdır (Becks vd., 2006: 183-184). Bu evrede, önceki evrelere göre mekan boyutlarının büyüdüğü fakat oda içlerinin hücrelere bölünmesi nedeniyle oda ebatlarının küçüldüğü tespit edilmiştir (Becks vd., 2006: 183-184)[15]. Bu hücre plan mimarisi, Aşağı Şehir VIIb evlerinde net bir şekilde farkedilirken eski tip VIIa evlerinde görülmez. VIIb evresinde, boş alanların, hususi yolların ve sokakların etrafında bu türden küçük odalar inşaa edilmiştir. $VIIb_2$ evresiyle birlikte, pek çok odanın tabanının sıvandığı ya da taş ile döşendiği görülmektedir. Açığa çıkartılan tek odalı bazı yapıların tabanlarında taş döşemeye rastlanması, bu odaların depo-kiler olarak kullanıldığını düşündürmektedir[16] (Res.37). Bu dönemdeki insanların ev içi döşemeleri oldukça basit olmakla birlikte depolama yöntemlerinde ufak farklılıklar dikkat çekicidir. Ocakların yakınında, kenarları ince kerpiç tuğlalar veya taş ile belirlenmiş ve kiler olduğu düşünülen küçük hücreler ($1\text{-}3m^2$) yer almaktadır (Res.36). Bu kilerlerin kale içinde genellikle oda kenarlarına yerleştirildiği görülür (Örneğin Ev 784: Blegen, 1958: 222; 761'in batısındaki Ev-E9 karesi: Korfmann, 1997: 30). Evlerde ocakların yanında ambar vazifesi gören, bazen tabanların altına gömülmüş büyük pithoslarında yer aldığı görülmektedir (Res.39) (Aslan ve Hnila, 2015: 186). Kalenin güney bölümünde yer alan ev ve sokaklardan ele geçen buluntular nedeniyle, bu bölgede yaşayan insanların zengin

[15] Örneğin, Ev 791 deki kuzey ve güney odaları ya da KL4 karesi- kuzey odası döşeli tabanları ve ek yerler için bırakılmış boşlukları rahatlıkla görülebilir. Bu odalar muhtemelen ahşap ve kerpiçten yapılmış duvarlar ile bölünmüşlerdir (Blegen, Troy Vi Settlement VIIa, VIIb and VIII. Prienceton University 1958:242; Örneğin 785: Blegen,C.; J.L.Boulder; Caskey ve M. Rawson 1958:224; 784, VIIμ ve VIIn ; Dörpfeld W. *Troia und İlion,Ergebnisse der Ausgrabungen in den vorhistorischen Schichten von Ilion 1870-1894* Aten 1902:197; Güney evleri).

[16] Örneğin Ev 791(Blegen C.; C. Boulter; J:L: Caskey; M. Rawson, *Troy Settlement*, Prince ton 1958:241-243; Ev 787:235-236 Korfmann M. Troia –Ausgrabungen, Studia Troica 1997:42-45; 2002:710) KL4 Karesindeki Ev kompleksi (Becks 2006:183-184) Örneğin Ev 791(Blegen 1958:241-143: Korfmann :1997:42-45) Ev 787 (Blegen 1958:235-263; Piniazek-Sikora " *Neue Anregungen zur Diskussion für die Beziehungen zwischen Troia und dem nordwestpontisch Gebiet*"Aslan, R.; Blum, S.; Kastl G.; Schweizer, F.; Thumm, D. (derl.) 2002 Festschrift für Manfred Korfmann, Mauerschau, Band 2:705-:715 Remshalden-Grunbach)

ve varlıklı kişiler olduğu düşünülmektedir. Troia VIIb2 dönemine ait Miken seramiklerinin çoğu bu bölgeden ele geçmiştir (Mountjoy, 1999: 333-336).

Sur duvarına bitişik inşaa edilmiş olan Ev 791 (Res.36) (Blegen, 1958: 241-243; Korfmann, 1997:42-45; Pieniazek Sikora, 2002: 709), 787 (Blegen, 1958: 235-236; Pieniazek Sikora, 2002: 709) VIS kapısı ile VIh (Dörpfeld, 1902: 195,196, Res.75) arasındaki odalar, kuzeydoğu bastion'un doğusu (Korfmann, 1997: 52, Res.48,50) örneklerinden de görüldüğü üzere bazı kısımlar taşlarla döşenmiş küçük hücrelerden oluşmaktadır. Örneğin 791 no'lu evin odalarının büyüklükleri 1, 4 den 3, 4 m^2'ye kadar değişmektedir (Korfmann, 1997: 43). Bu hücreler dikdörtgen, ikizkenar ya da oval zemin planına sahiptir. Kavisli duvarlar aynı zamanda Aşağı Şehir, Troia VIIb mimarisinin karakteristik özelliklerindendir. Özellikle kuzeydoğu bastion da bulunan 791 no'lu evin odaları (Koppenhöfer, 1997: 309 Res.4; Piniazek Sikora, 2002: 709) (Res.36) hücre ve kavisli planda inşaa edilmiştir. Bu kavisli oda planlarının benzerleri Bulgaristan Durankulak yerleşiminde görülür. Bu hücre ya da oda yapılarında dikkati çeken, oda duvarları arasında kapının olmamasıdır. Kapının olmaması bu yapıların bodrum katı olduğunu düşündürmektedir (Korfmann, 2002: 43-45 Koppenhöfer, 2002: 710; Piniazek Sikora, 2002: 709,710). Giriş içermeyen zemin seviyeleri, kiler–depo-hücre ya da bodrum olduğu sanılan bu odaların (Piniazek Sikora, 2002: 709) üzerinde bir ya da birden fazla yapı katı olduğunu düşündürmektedir. Bu yapıların üst yaşam alanlarının, kil ve ahşaptan inşaa edilmiş olduğu varsayılır (Becks vd., 2006: 183-184; Korfmann, 2001: 25-26). Fakat son çalışmalar, bu yapı türlerinin çukur planlı evler olduğunu göstermiştir (Pieniazek, 2012). Yukarı Şehrin sur duvarlarının dış kısmı gibi, daha önce yerleşim görmemiş alanlara inşaa edilmiş bu tür yapıların, Troia için yeni bir uygulama olduğu görülmektedir. Genel olarak VIIb evresine tarihlenen evlerin neredeyse tamamı surlara yakın bir mesafede yer almaktadır (Koppenhöffer, 1997: 309-310 Res.4).

Troia $VIIb_2$ evresinde kale içinde, sokak ve cadde düzenlemelerinin bir önceki dönemde olduğu gibi varlığına devam ettiği tespit edilmiştir (Aslan ve Hnila, 2015: 190) (Res.35).

Ayrıca Aşağı Şehrin hemen dışında, $VIIb_1$-$VIIb_3$ dönemlerine ait ev temelleri, çöp çukurları, dal-örgü tekniğinde inşaa edilmiş bir kulübe ve sıvalı

duvarlar açığa çıkartılmıştır (Aslan ve Hnila, 2015: 188: KL16/17 Karesi ve H17; Becks, 2003: Res.2).

Troia $VIIb_2$ evresinde görülen diğer bir mimari üslup, duvarların alt bölümündeki taşların (plaka / payanda veya orthostat) düzensiz bir şekilde dikey ve yatay örülmesidir. Yukarı ve Aşağı Şehir'lerde, görülen bu duvar üslubu $VIIb_2$'nin karakteristik özelliğidir (Pieniazek Sikora, 2002: 706). Dikey yerleştirilmiş bu taş plakalar çoğunlukla ev (Res.38) temellerinde, duvarın alt kısmına dik olarak yerleştirilmiş iri taş bloklardan oluşmaktadır. Bu iki sıra iri taş bloğun arasının, küçük taşlar ve toprak ile doldurulduğu görülür (Becks, 2006). Örnek olarak tepede yer alan C duvarı J/K5 verilebilir. 45 cm kalınlığındaki bu duvar, içeriden ve dışarıdan dik yerleştirilmiş düzensiz taş plakalardan oluşmaktadır. Dikey yerleştirilmiş taş plakaların arası toprak ve küçük taşlarla doldurulmuş, üstü yatay taş plaka ile kaplanmıştır. Kutu benzeri bu temel üzerinde, kilden inşa edilmiş bir üst yapı olduğu tahmin edilmektedir (Blegen vd., 1958: 233-234, Res.125; Pieniazek Sikora, 2002: 708). Özellikle ev temellerinde görülen bu duvar yapısına 787, 762 ve kare evler E8/ 9 (Korfmann, 1997: 29, Res.17,18) örnek olarak verilebilir. VIIb ve doğu 786 no'lu oda alanlarında bir stratigrafi tespit edilmiştir. Bu alanda duvar, temel altı plaka taşları ile birlikte ortaya çıkartılmıştır. Bu duvar VIIa'nın üzerinde yer almaktadır ve $VIIb_1$ seramik konteksti ile birlikte ele geçmiştir. Ev VIIb'nin altındaki temel altı plakaları çapraz duvarı, VIIa'nın hemen üzerindeki yürüme zeminindedir (Blegen vd., 1958: 226-230, Res.339; Pieniazek Sikora, 2002: 708-709). Bu durum 771 no'lu ev ile benzerdir. Dikey yerleştirilmiş taş plakaların kullanımı Troya $VIIb_2$ evresine özgü olmasına karşın, erken evrelerde az da olsa görülmektedir. Bundan dolayı, seramik dağılımı iki farklı göç dalgası altında değerlendirilir. Dikey yerleştirilmiş taş plakalı duvarların erken örneklerinin $VIIb_1$ evresinde de ele geçiyor olması, ilk zayıf göç dalgasının bu evrede yaşanmış olduğunu göstermektedir. İkinci güçlü göç dalgasıyla, bu duvar türünün kullanımı $VIIb_2$ evresine özgü olmuştur (Piniazek Sikora, 2002: 708-709). Dikey yerleştirilmiş taş plaka inşa tekniği nedeniyle duvarların eni dar kalmaktadır. Ev 771'de $14{,}5_{\times}$ 50 cm boyutları ile bu duvar tekniği iyi bir şekilde görülmektedir. Bu ev güney savunma duvarına bitişik inşa edilmiştir. Bir ana oda ve sundurmadan oluşur. Taş duvarın eni 9 cm den 70 cm'ye kadar değişmektedir. Doğu duvarın yalnızca 1,3

m'lik kısmı günümüze ulaşmıştır (Pieniazek Sikora, 2002: 706-708). 771 no'lu evde taş plakalar, içeriden ve dışarıdan duvar dayanağı olarak diklemesine yerleştirilmiştir. Duvar dayanağının üst kısımlarında yer alan dikey yerleştirilmiş taş plakaların diğerlerine nazaran daha düzenli yerleştirildiği tespit edilmiştir. Temel duvarlarının üzerinde yer alan dikey yerleştirilmiş taş plakaların görünen yüzünde, iyi bir işçilik varken, duvar içi görünmeyen yüzlerinde özensiz bir işçilik olduğu tespit edilmiştir. Bu evin kesin tarihi bilinmemekle birlikte, zeminlerinin sınıflandırılması esnasında farklı evreleri olan bir ocak ele geçmiştir. Ele geçen El Yapımı Parlak Seramik ise ev tabanında değil, zeminin üzerindeki katman içerisinde bulunmuştur. Bu da evin $VIIb_1$ evresinde dikey yerleştirilmiş taş plakalar tekniğinde inşa edildiğini göstermektedir. Kuzey ve batı duvarları da aynı şekilde tanımlanmıştır (Pieniazek Sikora, 2002: 708; Blegen vd., 1958: 109-193 Res.329 26-28).

Benzer yapı tekniğindeki duvarlar 787 no'lu Ev'de (Pieniazek Sikora, 2002: 708; Blegen vd., 1958: 235-236, Res.137-138) ve 791 no'lu (Res.36) (Blegen vd., 1958 Res.153-366; Pieniazek Sikora, 2002: 706-708) Aşağı Şehirdeki evlerde de mevcuttur (Piniazek Sikora, 2002: 708). $VIIb_1$ mimari sisteminin çok az bir değişiklikle devam etmiş olması, dikey yerleştirilmiş taş plakaların $VIIb_1$ duvarlarının tamir ve düzeltilmesinde kullanıldığı düşüncesini doğurmuştur (Blegen vd., 1958). $VIIb_1$ ve $VIIb_2$ evrelerinin bazı oda zeminlerinin üst üste yer aldığı tespit edilmiştir. Nadir de olsa dikey yerleştirilmiş taş plakalar (Blegen vd., 1958: 196, Res.37) ya da yeni eklenmiş duvarlar açığa çıkartılmıştır[17].

VIIb mimarisi karakteristik yapı unsurlarından olan dikey yerleştirilmiş taş plaka duvar inşası, Troia için yeni bir inşa metodu olmasına karşın, mimariye dair bir ilerleme ya da gelişme olarak görülmemektedir[18] (Res.38 ve Res.39) (Korfmann, 1997: 45; Piniazek Sikora, 2002: 710). Troia Geç Tunç Çağı evrelerinde çok az görülen dikey plakalarla oluşturulan bu duvarlara Troia VI

[17] Örneğin 768 numaralı evin batı duvarı (Blegen et al. 1958:203-205 Abb. 49,355), 769 numaralı evin kuzeyduvarı (Blegen C.; C. Boulter; J:L: Caskey; M. Rawson, Troy Settlement, Prince ton 1958:209-212) ya da 784 no'lu evin kuzey odasının güneydoğu köşesinde inşa edilmiş trapez hücre (Blegen C.; C. Boulter; J:L: Caskey; M. Rawson, *Troy Settlement,* Prince ton1958:, 222,Abb.87, 352).

[18] Dikine yerleştirilmiş taş plakalar yerel bir gelişme olarak kabul edilmemekte ve bu duvar tipi Troia VI'nın erken aşamalarında oldukça seyrek olarak görülmesine rağmen, Troia VI Geç ve VIIa evrelerinde görülmezler (Becks, R.; P. Hnila; and M. Pieniazek-Sikora "Troia in der frühen Eizenzeit: "Troia VIIb1-VIIb3" *In Troia: Archaologie eines Siedlunghügel und seiner Landschft*, edited by M. Korfmann, 181- 8 Mainz am Rain 2006:183-184).

evresinin sonlarında (Blegen vd., 1953: 291, Res.190-192; Blegen vd., 1958: 142) oldukça sınırlı miktarda da olsa rastlanmaktadır. Buna karşın Troia VIIa evresinde bu duvar tipi görülmez (Piniazek Sikora, 2002: 710).

Taş levhaları dik olarak ev duvarına yerleştirme geleneği, Step kökenli Kuzey Bulgaristan'daki Geç Tunç Çağı yerleşimlerinden M.Ö. 1200- 1100 yıllarına tarihli Coslogeni, Durankulak (Bulgaristan ve güney Dobrudscha) ile Sabatinovka (Varanovka II, Zmeevka & Zmievka I ve II, Berislav), Belozerka kültürlerinden bilinmektedir (Todorova, 1982; Cernjakov, 1985: 45; Cernienko, 2000: 285-289; Pieniazek Sikora, 2002: 705; Becks vd., 2006: 183).

Güney Ukrayna ve Durankulak yerleşimlerinde benzer teknikte inşa edilmiş olan ev duvarları, Troia da ele geçen dikey yerleştirilmiş taş plakaların bir analojisidir. İnşaa tekniği açısından, yatay taş plakaların kullanımının tipik olduğu görülmektedir. Sabatinovka, Erken Belozerka ve Troia VIIb yerleşimi yapılarında dikkat çekici bir diğer unsur, evlerin planlarının benzerliğidir. Diğer bir ortak özellik ise düzensiz planlı ve küçük şekilde yapılmış odaların (hücrelerin) varlığıdır (Troia ve Varanovka II) (Piniazek Sikora, 2002: 714).

Troia $VIIb_2$ evresinin nasıl sonlandığı belirsizdir. Bazı evlerin yangınla yıkıldığı tespit edilmiş kalan diğer kısımın ise boşaltılarak terk edildiği tahmin edilmektedir. Protogeometrik evreye ait boyalı kaplar ise, Troia $VIIb_2$ yerleşim kalıntılarının üzerinden ele geçmiştir (Hnila, 2012: 17).

Troia $VIIb_3$ döneminde, binaların eski gelenekle inşa edilmesine devam edilmesine rağmen dikine yerleştirilmiş taş plakaların (orthostat) kullanımına son verildiği kabul görmekteydi (Arslan vd., 2006: 149). Fakat güncel kazılarda bu taşların Protogeometrik (Hnila, 2012: 16 Tab.28.B-28.E, 30.B-30.D) ve Geometrik tabakalarda da (Hnila, 2012: 16, Tab.31.C-31.D, Tab.57E) kullanımının devam ettiği tespit edilmiştir. Troia VII'nin son tabakasını oluşturan $VIIb_3$ dönemine ait buluntu azlığı sebebiyle bu dönemle alakalı bilgiler oldukça kısıtlıdır.

GTÇ'nda inşa edilmiş Teras Evi olarak isimlendirilen ev kalıntılarının içinde ve dışında, Protogeometrik Dönem'e ait çukurlar açığa çıkartılmıştır (Res.40). Troia VIIa safhasına tarihlendirilen Teras Evi, dikdörtgen planlı bir ana oda (9×6,5 m), önünde bir sundurma ve iki odadan meydana gelmektedir. Depolama amaçlı kullanıldığı düşünülen pithos odanın güney bölümünde yer

almaktadır (Becks, 2006: 27-46,61-64; Aslan-Hnila, 2015: 202). Yapı, VIIa döneminin sonunda tahribata uğramıştır. VIIb dönemi aracılığı ile Protogeometrik (M.Ö.1070/1040- 900) Dönem‘e geçmiştir (Weninger-Junger, 2009: 385-388, 416, Res.14.; Aslan, 2011: 420-423; Aslan ve Hnila, 2015: 204). Yapının oda duvarlarının belli bir yükseklikte kalmış olması, odanın avlu alanı olarak kullanıldığını düşündürmektedir. Geometrik Dönem'de yenilenen yapı (Res.41) (Basedow, 2007: 51-53; (Maureen ve Basedow, 2005: *Troia Projesi (*Yayınlanmadı)), Basedow, 2009: 131,135,139; Aslan-Hnila, 2015: 202) yerleşim sakinleri tarafından yeniden kült binası olarak şekillendirilmiştir. Apsisli bir duvar, iç mekânda oldukça yer kaplar. Apsisli bu duvarın, kült heykeli için inşa edilmiş olduğu tahmin edilmektedir. Teras Evinde bronz figürün, seramik boğa figürini (riton), pek çok cam, fayans, taş boncuklar, akik mühür, akik ve gümüş takılar ile süs eşyalarının ele geçmesi, GTÇ da (VIIa da) burasının kült binası olarak kullanıldığını düşündürmektedir (Becks, 2006; Becks, 2008: 69-71; Aslan ve Hnila, 2015: 202). Seramik kalıbı ile Miken seramik stantları ve resimli krater (Aslan ve Hnila, 2015) buluntuları, yapının görünümünün Ege tapınakları Phylakopi Aya Irini on Keos, Miken Tapınak Kompleksi ile benzer olduğunu gösterir (Aslan ve Hnila, 2015: 203).

Teras Evinin VIIa evresinin yıkımının ardından, VIIb evresinde harap halde bırakılmış olduğu tespit edilmiştir. Burada ilginç olan çevresinde VIIb yapılarının inşaa edilmiş olmasına rağmen Teras Evi'nin dokunulmadan olduğu gibi bırakılmasıdır. Bu durum, Protogeometrik dönemde insanların ritüellerini yeniden bu yapıda devam ettirdiklerini göstermektedir. Teras evi Geometrik Dönem kült binası, Troia'da GTÇ hafızasının, yüksek derecede karışıklığa, yaşanan kaos ve karmaşaya rağmen sürdüğünü göstermesi açısından oldukça önemlidir (Aslan ve Hnila, 2015: 203-204).

Yerleşimin güneyinde yer alan Geç Tunç Çağı savunma duvarlarının dışında, $VIIb_2$ tabakasına tarihlenen yapı üzerinde, bu duvarlara paralel olarak uzanan, bir duvar açığa çıkartılmıştır (Aslan ve Günata, 2014: 86). Duvarın her iki yanında Protogeometrik döneme ait seramikler ile dolgu amaçlı olduğu düşünülen döküntü taşlar bulunmuştur (Korfmann, 2000: 30-31; Korfmann, 2001: 22-25; Aslan, 2002: 83-84; Hnila, 2012: 177- 179; Aslan ve Hnila, 2014: 86). Ayrıca, döküntü taşlar üzerinde yer alan tabakalarda ve Geometrik dönem yapısı

altında da Protogeometrik döneme tarihlenen seramikler ele geçmiştir (Aslan, 2002: 84-85; Aslan ve Hnila, 2014: 86). Bu uzun duvar parçasının pozisyonu ve başka buluntu olmayışı, bunun bir teras ya da destek duvarı olabileceğini düşündürmektedir (Aslan ve Hnila, 2014: 86).

Protogeometrik Dönem Batı Kutsal alanında dokuz adet çukur ortaya çıkartılmıştır (Rose, 1997: 82-83; 1998: Basedow, 2007: 51-52; Aslan, 2009: 149-150; Aslan, 2011: 416-419; 74-77; Hnila, 2012: 163-164, 185-192; Aslan ve Hnila, 2014: 86). Bu çukurlar kutsal alanın merkezinde ve kült binasına dönüştürülen GTÇ Teras Evi'nin içinde ve çevresinde toplanmıştır. Teras Evi'nin iki küçük doğu odasının üst tabakalarında ise bir miktar Protogeometrik malzeme bulunmuştur. Bu malzemenin Geometrik dönemde dolgu amaçlı kullanılmış olabileceği ya da fark edilmeyen bir çukurdan gelme olasılığı yüksektir (Basedow, 2007: 51-52; Aslan ve Hnila, 2014: 86-88). Protogeometrik kaplardan krater, fincan, lekythos ve iki küçük pişirme kabı içeren bir saklama çukuru kazılmıştır (Blegen vd., 1958: 274,278-279, Res.300,302; Aslan, 2011: 417-419; Aslan ve Hnila, 2014: 86). Bu kaplar Batı Kutsal Alanı'nı sınırlayan GTÇ Kale duvarı yanında ve 850 no'lu Ev ile Taş Çember alanından ele geçmiştir (Aslan ve Hnila, 2014: 86).

Ele geçen Troia $VIIb_3$ dönemi kalıntılarında $VIIb_3$ yerleşiminin yangınla yıkıldığı tespit edilmiştir (Becks vd., 2006:187). $VIIb_3$ yıkımından sonra Troia antik kentinde M.Ö. 950'den 720&700'lere kadar yerleşim boşluğu söz konusudur (Becks vd., 2006; Aslan, 2006: 149).

3.1.6.2 Seramik

Troia'da Geç Tunç Çağı'ndan Demir Çağı'na geçişte seramikte görülen basitleşme, geçiş sürecinde göçün varlığına en kuvvetli delil olarak kabul edilir (Becks, 2006: 186).

Geç Tunç Çağı VIIa tahribatından sonra, Troia kentinin Trakya, Balkanlar ve Aşağı Tuna Bölgesi'nden gelen kavimlerle toparlanma sürecine girmeye başladığı anlaşılmaktadır. Aynı zamanda VIIb döneminin her evresinde problemlerle karşılaşan yerleşim sakinlerinin çoğunun, evlerini terk etmek zorunda kalmış olduğu da göz önünde bulundurulmalıdır. Şehri terk etmeyip Troia'da kalarak yaşamlarına yani Protogeometrik evreye devam eden insanlar,

seramik topluluğuna yeni formlar dâhil etmiştir. Böylelikle yerleşimde eski ve yeni unsurlar eş zamanlı olarak, malzeme kültüründe birleşmiştir (Aslan ve Hnila, 2015: 186). Troia VIIa'nın (Blegen vd., 1958: 6-13; Mountjoy, 1999: 295-321 Becks, 2003: 42-44) Ege ticaret kültürünün bir parçası olarak, Miken seramiğinin gelişimini takip ettiği ve yerel üretim yaptığı tespit edilmiştir (Troia Miken Seramiği: Mountjoy, 1997; Mountjoy, 2005; Mountjoy, 2006; Aslan-Hnila 2015: 186). Yine aynı evrede Troia'nın, Anadolu ve Balkanlarla iletişim ve ticaret ilişkileri içinde olduğu düşünülmektedir fakat şu ana kadar ele geçen arkeolojik kanıtlar bu varsayımı desteklemek için yeterli değildir.

Bir yangınla son bulan Troia VIIa evresinin (Blegen vd., 1958: 11-12; Becks, 2006: 46-47; Basedow, 2007: 53-55; Aslan ve Hnila, 2015: 186) hemen ardından gelen Troia $VIIb_1$ malzeme kültüründe, iki dikkat çekici değişiklik görülür. Bu farklılıklardan ilki, önceki evrede saklama, depolama gibi işlevlere sahip pithosların kullanımının durmasıdır. İkinci değişiklik ise oldukça yoğun miktarda el yapımı seramiğin üretilmesidir (Becks, 2006; Aslan ve Hnila, 2015: 187). Kuzeydoğu Balkan ve Batı Karadeniz Bölgesi'nden tanıdığımız fakat Anadolu topraklarında ilk olarak Troia $VIIb_1$ evresinde karşımıza çıkan el üretimi bu seramik grubu, El Yapımı Kaba Seramik olarak adlandırılmaktadır. El Yapımı Kaba Seramik ile beraber çark yapımı seramiklerin üretimine eş zamanlı olarak devam edilmiştir (Arslan, 2006: 147). Fakat El Yapımı Kaba Seramik, yatay aplike şerit bantlar üzerine parmak baskı (Fingertupfenleisten) bezemeye sahiptir (Tab.4/4.10). Bu grubun malları kaba katkılı hamur yapısı ve düşük ısıda fırınlanmasından dolayı iyi pişmediği için, diğer seramik türlerine nazaran daha yumuşak bir hamur yapısına sahiptir. Aynı zamanda perdahlı yüzeye sahip bir seramik türüdür[19] (Koppenhöfer, 2002: 679, Res.1; Koppenhöfer, 1997: Res.18). Bu grup genelde ağız kısmı açık forma sahip kaplardan oluşmaktadır (Tab.4/4.9-4.12). Bu seramikler Troia'nın erken çark yapımı pişirme kaplarının "Gritty Ware" yerine geçer (Blegen vd., 1958: 24; Aslan ve Hnila, 2015: 187). Gritty Ware 400 yıllık dönemin tamamından fazla pişirme kabı olarak kullanılmıştır.

[19] Blegen dönemi çalışmaları ve güncel bilgiler ışığında $VIIb_1$ evresinde yerleşim aktivitelerinin oldukça az olduğu ve bu evrenin varlığının sınırlı alanlarda görüldüğü bilgisi netleşmiştir. Yerleşim statigrafisi ve belirli seramik topluluklarının tespitinden, $VIIb_1$ evresinin varlığı doğrulanmış böylece El Yapımı Kaba Seramiklerin $VIIb_2$ evresinin El Yapımı Parlak Mallarının tamamlayıcısı olduğu kabul edilmiştir. (Hnila,P., 2012, "*The Pottery of Troy VIIb. Chronology, Classification, Context and Implications of Trojan Ceramic Assemblages in the Late Bronze Age/ Early Iron Age Transition,*(Ph. D. Dissertation), Tübingen University:15)

Troia $VIIb_1$ el yapımı seramikler, yalnızca pişirme ve düşük hacimli depolama kapları olarak kullanılmıştır. El Yapımı Kaba Seramik Troia'da Tunç Çağı'ndan Demir Çağı'na geçişin sembolüdür. $VIIb_1$ ve $VIIb_2$ evrelerinin her ikisinde de üretimine devam edilmiştir (Pieniazek Sikora, 2002: 705). Bu mal grubu, Erken Demir Çağı Kuzeybatı, Batı ve Orta Anadolu bölgeleri dâhil, Tunç Çağı'nda Balkanlar, steplerin batı tarafları ile Girit ve Kıbrıs'dan (Koppenhöffer, 2002: 679) ele geçmiştir. Ayrıca eski geleneklerin bulunduğu bir bölge olan Kuzeybatı Pontus bölgesinde, Miken ve Yunanistan'ın (Koppenhöfer, 1997: 334-337; Becks vd., 2006: 185) Geç 13. ve 12.yy. tarihli yerleşimlerinde de ortaya çıkartılmıştır (Koppenhöffer, 1997: 334-347) (Tab.4/ 4.10, 4.12). Troia'da ele geçen El Yapımı Kaba Seramikler pişirme ve saklama kaplarıyla sınırlıdır. Yani tabak, kâse, fincan ve benzeri formlar bu gruba dâhil değildir (Becks vd., 2006: 185).

Troia $VIIb_2$ yerleşimi karakteristik seramiği olan El Yapımı Parlak Seramikler, Schliemann, Blegen[20], Korfmann kazılarından ve günümüz çalışmalarından ele geçmektedir (Hürryılmaz 1992). El Yapımı Parlak Seramikler literatürde "Buckel Keramik, Kambur/Kabarcıklı/Yumrulu/Memecikli Seramik, Knobbed Ware, Handmade Lustrous Ware (El Yapımı Parlak Seramik) (Hnila 2012: 16,27; Aslan ve Hnila, 2015: 189) gibi farklı adlandırmalarla girmiştir. Bu seramik türü Troia VIIb dönemine ait Balkan etkili, bir diğer el üretimi seramik grubudur. İlk olarak $VIIb_2$ evresinde ele geçmiştir (Blegen 1958: 159; Becks ve diğ., 2006: 185) (Tab.4/4.9,4.11). Genelde koyu siyaha yakın renkler ve grinin çeşitli tonlarına sahiptir. Bu grup seramiklerinin dış yüzeyi özenle düzeltilmiştir ve üst yüzeyi ince bir astarla kaplanmıştır. Astar kuruduktan sonra, kaplar perdahlı ya da perdahsız olarak fırınlanmıştır. Bu seramik türü genelde orta kalınlıkta cidara (4-7 mm) sahiptir. Hamurunda mika zerreleri ve kalker tanecikleri tespit edilmiştir (Hüryılmaz, 1990: 163-166; Pinter, 2005; Hnila, 2012).

Dekorasyonunda yumruların (buckellerin) yanısıra kazıma, mühür ve kanalize uygulamaları, kesme (çentik), çukur, dolgu, plastik, çizi, baskı, ve yiv

[20] Troia $VIIb_1$ kontekslerinden de El Yapımı Parlak Mallar ele geçmiştir (Blegen ve diğ. 1958, *Troy IV. Settlements VIIa, VIIb, and VIII*. Princeton: Princeton University Press.:188 (Sokak 751 Doğu); 233 (789 Alanı))

(oluk) bezeme türleri de görülmektedir (Hüryılmaz, 1990: 163-166). Bu seramik grubuna ait diğer bir karakteristik özellik, dirsek kulplar ve kapların dış yüzeyinde kanal benzeri bantların çizi, kazıma veya damga bezeme ile süslenmesidir. (Koppenhöffer, 2002: 679). Kanalların özelliği, bantlar gibi sonradan aplike edilmemesidir.

Bu grubun malları El Yapımı Kaba Seramik kadar kaba bir hamura sahip değildir. Fakat seramik hamuru yumuşak ve düşük ateşte pişirilmiştir. Yapılan mineraloji ve kimyasal analizler sonucu, VIIb el yapımı seramik grubunun Troia'nın yerel kilinden üretildiği kanıtlanmıştır (Guzowska, 2002: 241-249; Pinter, 2005; Aslan ve Hnila, 2015: 191). Troia da tespit edilen el yapımı bu grup, miktar bakımından Trakya, Balkanlar ve Aşağı Tuna Bölgesi seramik paralelleri ile karşılaştırıldığı zaman, kuzeyden gelen insan topluluklarının göçünü desteklemektedir (Aslan ve Hnila, 2015: 191) (Şablon1).

El Yapımı Parlak Seramik grubunda "S" formu tipiktir. Bu kapların en geniş çapları ve kenar süslemeleri kabın alt kısımlarında bulunmaktadır (Koppenhöffer, 2002: 679) (Tab.4/4.9,4.11). Troia da El Yapımı Kaba Seramik grubundan sonra, El Yapımı Parlak Seramik grubu görülür. Troia'da El Yapımı Parlak Seramik envanterini çoğunlukla bardaklar, kâseler ve maşrapalar oluşturmaktadır. Bu formların yanı sıra testiler ve kraterler de Troia VIIa çark yapımı Gri ve Tan Ware formları, önceki dönemin geleneğinde üretilmeye devam etmiştir. Pişirme ve saklama kapları tamamen değişmiş olmasına karşın, ince-özenli kapların üretime ara vermeden devam edilmiştir (Aslan ve Hnila, 2015: 187-188). Şablon 1'de her evrede, farklı gruplardaki seramiklerin yüzdelikleri görülebilir. Troia VIIa da Gri ve Tan Ware'ler toplamın %70'ini oluştururken pişirme kapları için kullanılan tüm kaba seramikler, toplamın %15'ini oluşturmaktadır. Troia $VIIb_1$ evresinde Gri ve Tan Ware seramiklerin oranı % 59'a düşerken, el yapımı çanak çömlek topluluğu %23 artış oranıyla tüm pişirme kaplarında en yüksek orana sahiptir. Bu el yapımı seramiklerdeki yükseliş daha çok $VIIb_2$ evresinde, Gri ve Tan Ware'ler %39'a ve el yapımı seramik topluluğu %38'e ulaştığında görülür. Kentteki kontekslerin tamamına yakınında el ve çark yapımı çanak çömlekler birlikte ele geçmiştir (Aslan ve Hnila, 2015: 191-192). Troia da ele geçen bazı el yapımı seramik ile çark yapımı seramikler arasında form ve dekorasyon yönünden benzerlik gösteren çanak çömlekler mevcuttur.

Etkileşim sürecinin çift yönlü olduğu düşünülmektedir (Aslan ve Hnila, 2015: 191-192).

El Yapımı Parlak Seramik Troia'da oldukça yeni olmasına karşın Doğu Trakya, Bulgaristan, Dobrudscha'da ele geçen örnekler bu seramik türünün Geç Tunç Çağı'ndan itibaren yaygın olarak kullanıldığını göstermektedir.

Troia'da ele geçen kontekstlerde, açığa çıkartılan el yapımı, özenli mal gurubu kullanımında El Yapımı Parlak Seramiğin kullanıldığı, pişirme ve saklamada ise El Yapımı Kaba Seramik gruplarının kullanıldığı tahmin edilmektedir (Aslan ve Hnila, 2015: 189-190). Pişirme ve saklama işlevine sahip olduğu tahmin edilen el yapımı çanaklar ve testiler, el yapımı diğer özenli mal grubu olan El Yapımı Parlak Seramik'lerden en az bir nesil önce (Aslan ve Hnila, 2015: 190) görülmüş olmalıdır. El Yapımı Kaba Seramik ve El Yapımı Parlak Seramiklerin farklı zaman aralıklarında ortaya çıkartılmasının sebebinin, $VIIb_1$ ve $VIIb_2$ evrelerinde meydana gelen iki farklı göç dalgası olduğu düşünülmektedir (Blegen vd., 1958: 143-144). $VIIb_1$ evresinde büyük ölçekli bir göç olmadığı kabul edilir. Çünkü $VIIb_1$ evresinde az miktarda verinin ele geçmesi $VIIb_1$ nüfusunun düşüklüğü ile doğru orantılı olmalıdır (Aslan ve Hnila, 2015: 190). $VIIb_2$ evresinin sonuna doğru M.Ö. 1070-1040 yıllarında bilinmeyen sebeplerden, Troia'nın yeniden düşüşe geçtiği, bu sürece ait konutların boşaltıldığı tespit edilmiştir. Kazısı yapılmış evlerden sadece üç odada seramik envanteri ele geçmiştir. Diğer tüm yapıların temiz olduğu ve terk edildiği tespit edilmiştir (Aslan ve Hnila, 2015: 194). $VIIb_3$ evresinde El Yapımı Parlak Seramik üretimine devam edilmiştir. Fakat Miken çanak çömleği üretimi yerine Protogeometrik'in erken örnekleri görülmeye başlanır. Bu bağlamda Kuzeydoğu Yunanistan'da gıda taşınmasında kullanılan ticaret amforası Troia'da görülür. Bunlar bej zemin üzerine kırmızı ya da kahverengi dairelerin bezendiği, iki kulplu amforalardır. Söz konusu bu amforalar M.Ö. 1025 ile 950 yılları arasına tarihlenir (Hnila ve Pieniazek Sikora, 2002).

D9 karesindeki Protogeometrik ve Geometrik kontekstlerden ele geçen veriler nüfus düzeyinin düşük olduğu yönündedir (Aslan ve Hnila, 2015: 194; Aslan, 2002: 97-106). Protogeometrik döneme ait veriler sadece D9 karesinde yer alan teras duvarından gelmektedir. Protogeometrik çanak çömleğin geç dönemlere tarihlenen örnekleri, çoğunlukla kale duvarının dış kenarındaki

kontekstlerden ele geçmiştir. Ele geçen bu seramiklerin çöp olarak aşağı atıldıkları tahmin edilmektedir (Strabon, XIII.1.3-4; Lenz, 1998: Res.7; Aslan ve Hnila, 2015: 196,197). Troia'da Protogeometrik dönemle alakalı mimari kalıntıların azlığı sebebiyle, çoğu bilgi seramiklerden gelir (Aslan ve Hnila 2015: 197-198). Bu evre de ele geçen seramik örnekleri, Troia halkının Kuzey Ege yerleşimlerinde mevcut olan seramik formlarını ve dekorasyonlarını kendilerince uyarladıkları yönündedir (Aslan ve Hnila, 2014: 88). Protogeometrik döneme ait boyalı amphoralar dahil, sayıca az olan ve diğer Protogeometrik dönem formları olan delikli ayaklık, kâse, bardak, krater, lekythoi, çömlek ve testilerin tümü, seramik grubunda küçük bir yüzdeliğe sahiptir. Çünkü bu evrede çoğunluğu hala Gri ve el yapımı kaplar oluşturmaktadır. Gri kaplara ait yeni formların Protogeometrik dönemde ortaya çıktığı tespit edilmiştir. Gri seramiklerden bazı kâseler ve krater örnekleri, Protogeometrik dönem Lefkandi ve Atina (Catling 1996: 178-179, Res.15; Aslan ve Hnila 2015: 198-199) örneklerine benzer ve boyalı profile sahiptir (Aslan ve Hnila 2015: 198-199). El Yapımı Parlak Seramikler Protogeometrik kontekstlerinde nadir görülürken, el yapımı kaba mallar sıklıkla görülmektedir. Protogeometrik dönemde çömlekçilerin tek saplı pişirme kabı gibi Yunanistan ve Ege Adalarında da popüler olan yeni formlar ürettikleri tespit edilmiştir (Aslanve Hnila 2015: 199-200).

Nötron Aktivasyon analizleri ve Petrografik analizler, Troia çömlekçilerinin pişirme kapları ve $VIIb_2$ evresindeki El Yapımı Kaba Mal üretiminde yerel kil kullandıklarını açığa çıkartmıştır. $VIIb_3$ evresi pişirme kapları erken $VIIb_2$ evresi küçük pişirme kaplarına nazaran oldukça büyük ebatlıdır. Pişirme kaplarının ebatlarındaki bu değişiklik yeni bir yemek hazırlama kültürünün var olduğunu göstermektedir (Pinter, 2005; Aslan ve Hnila, 2015: 200). Troia da ortaya çıkan yeni pişirme kapları, az sayıdaki boyalı seramik, amphoraların dağılımı ve yeni formların varlığı kıyı şehirleri ile kuzey Egedeki adalar arasında bağlantı ağına delil olarak kabul edilmektedir (Catling, 1998:155-156 Res.1; Aslan ve Hnila, 2015: 200).

Bu evreye ait mimari kalıntıların eksikliği göz önüne bulundurulduğunda, yerleşimin kale merkezinde olduğu düşünülmektedir (Aslan-Hnila, 2015: 197). Geç Tunç Çağı'ndan Arkaik Dönem'e kadar kalenin merkezinde meydana gelen tahribatlar nedeniyle kalenin merkezi pekiyi bilinmemesine (Aslan ve Hnila,

2015: 197) karşın, Troia'da 10, 9 ve 8. yüzyıllarda küçük bir yerleşimin devam ettiği tespit edilmiştir (Lenz, 1998; Aslan, 2002: 82,96). Troia $VIIb_3$ döneminden geriye kalan az sayıdaki kalıntı, yerleşimin yangın sonucu yıkıldığını göstermiştir (Arslan, 2006: 149).

Troia Anadolu'da Yumrulu Seramiğin (Aydıngün, 2013) varlığının kuşkuya yer bırakmayacak şekilde ispatlandığı yerdir.

El Yapımı Kaba Seramiklerin köken olarak Coslogeni Kültürü'nün olduğu coğrafyadan, El Yapımı Parlak Seramiklerin ise Trakya Babadag Grubu alanlarından geldiği kabul edilmektedir (Koppenhöfer, 1997: 334-341; Piniazek Sikora, 2002: 705) (Harita 3).

3.1.6.3 Küçük Buluntu

Ev içlerinden günlük yaşama ait öğütme taşları, tezgâh ağırlıkları, ağırşaklar ele geçen buluntu gruplarını oluşturmaktadır (Becks, 2003:47f; Becks ve diğ., 2006: 183) (Tab.7).

Kalenin güney bölgesinde yapılan çalışmalarda, güney kısımdaki ev ve sokaklarda ele geçen buluntular bu bölgelerde yaşayanların zengin varlıklı kişiler olduğunu göstermiştir. Bölgeden mavi mermer kap parçası (Blegen, 1958: 4-6), altın kaplama parçası ve fildişi (Blegen ve diğ., 1958: 205) ele geçmiştir.

Aşağı şehrin batı bölümündeki bir evin içinden de değerli parçalar ele geçmiştir. Birkaç adet fibula, altın kaplama, birkaç adet gümüş yüzük ve bir adet korneol'dan yapılmış Miken Mührü (Tab.7). Mühür'ün üzerinde dağ keçisi resmi yer alır (Korfmann, 1996: 36, Res.2.1-2) .

Troia VIIb dönemi metal eserlerinde Anadolu'da daha önce hiç karşılaşmadığımız fakat Güneydoğu Avrupa ve İtalya'dan tanınan Keman yayı (violin bombeli) fibula ele geçmiştir (Tab.7). İlk kez Troia $VIIb_1$ döneminde ortaya çıkan, demir üretimi balta da VIIb dönemine aittir (Becks ve Thumm, 2001: 419-421).

Troia Çakmaktaşı tipolojisi ile Noua-Sabatinovka-Coslogeni Kültür komplexlerinden ele geçen Çakmaktaşı endüstri ürünleri çok benzerdir (Gatsov,

1998: 131-139). Güneydoğu Bulgaristan'ın Balkan göçleri veren tabakalarından ele geçen taş asa, hançer, mızrak, kemik buluntular ve baltalar, göçün Noua-Sabatinovka-Coslogeni kültür komplekslerinden çıkıp yayıldığını desteklemektedir (Piniazek Sikora, 2002: 705; Lichardus vd., 2000: 162-165). Ayrıca göç yolu üzerinde benzer buluntu guruplarına rastlanması kuzey etkisinin varlığını desteklemektedir (Piniazek Sikora, 2002: 705-706)

3.2 Orta Anadolu Bölgesi

Orta Anadolu Bölgesinde Balkan kökenli halklara ait izlere, Boğazköy ve Gordion yerleşimlerinin Geç Tunç Çağı sonu, Erken Demir Çağı tabakalarında rastlanmaktadır. Mimari ve seramiklerden ele geçen veriler, yıkım katları sonrasında bu şehirlerde görülen yabancı halkların, uzun süre yaşadıkları yönündedir.

3.2.1 Gordion (Yassıhöyük)

Gordion kenti, Sakarya/Sangarios nehrinin doğu yakasında, Porsuk ve Sakarya Nehirlerinin kesiştiği yer olan Ankara'nın 100 km güneybatısındaki Polatlı İlçesinde yer almaktadır (Sams, 2007: 49) (Harita 1).

Kent mezarlık alanı ile nehrin doğusunda yer alan H ve I tümülüslerinin arasında yaklaşık olarak höyüğün 850 m kuzeydoğusunda yer almaktadır (Wittke, 2006: 28-30; Sams, 2011: 90-103). Jeoformolojik araştırmalar, Sakarya Nehri'nin Orta Çağ'da farklı bir yataktan aktığını göstermiştir. Buna göre Nehir, Orta Çağ öncesi yerleşmenin doğusundan geçip, güneye doğru kıvrılarak, yerleşim ile mezarlık alanlarını birbirinden ayırmıştır (Rose, 2014: 480).

Günümüzde ova seviyesinden 16 m yüksekliğiyle yassı bir tepe görünümüne sahip olan höyük 500× 300 m boyutlarındadır. Höyüğün arkeolojik dolgusunun en az 4 metrelik bölümü ova tabanının altında yer almaktadır (Voigt, 2007: 70-76). Toplamda höyükte biriken kültür dolgusunun yüksekliği 20 m civarındadır. Yerleşme üç farklı topografik alandan oluşmaktadır (Voigt, 2007: 65-75). İlk topografik alan, surlarla çevrili olan "Yukarı Şehir" olarak adlandırılmış olan merkez höyüktür. İkinci topografik alan ise, Yukarı Şehir'in güney yönünde Yukarı Şehir'e bağlı surların çevrelediği Aşağı Şehir'dir. Son ve

üçüncü topografik alan da höyüğün kuzey ve kuzeybatı noktalarında, bir kilometrelik alanı kapsayan Dış Şehir'dir. Dış Şehir'in etrafında sur yoktur (Voigt, 2006: 30).

Günümüzde Yassıhöyük olarak adlandırılan höyüğün, Gordion kenti olarak kabul edilmesinin sebebi, yazılı kaynaklarda Gordion coğrafyası için verilen bilgiler ile örtüşmesi ve yörenin en büyük höyüğü olmasıdır (Voigt ve Henrickson, 2000: 36). Gordion'un çevresindeki yamaç ve tepelerde aşağı yukarı 100 tane tümülüs vardır. Bunlardan arkeolojik olarak incelenen 40'a yakını M.Ö. 8 ile 1. yüzyıllar arasına tarihlenmektedir (Wittke, 2006: 28-30; Voigt, 2007: 70-76).

Gordion da ilk kazıyı, tek sezon olarak Alfred-Gustav Körte kardeşler 1900 yılında yapmışlardır (Körte, 1904; Sams, 2007: 51). Körte kardeşler Sitadel ve en büyük beş tümülüsü araştırmışlardır. Körte kardeşlerin ardından 1950 yılında Pennsylvania Üniversitesinden Rodney Stuart Young başkanlığında başlatılan geniş çaplı Gordion Projesi hala devam etmektedir. Young'un 1950'den 1973'e kadar gerçekleştirdiği 17 kazı sezonunda, Sitadel'in doğu yakasına ve Aşağı Şehir'in tahkimat sistemine odaklanılmıştır (Young, 1953: 159-166; Young, 1960; 2-9; Young, 1962: 2-12; Young, 1964: 52-57). 1974 yılında Young'un ölümü üzerine kazı çalışmaları durmuş (Voigt 2007: 65-76), 1988 yılında Gilbert Kenneth Sams başkanlığında Gordion Projesi kazı çalışmaları, kaldığı yerden devam etmiştir. Kazılara 2007-2013 yılları arasında yayın çalışmaları nedeniyle ara verilmiş fakat 2013 yılından beri arazi çalışmaları kaldığı yerden devam etmektedir (Wittke 2006: 28-30; Voigt 2007: 70-76). Yeni dönem kazı sonuçlarıyla Young'un sonuçları çelişmektedir. Erken dönem Frig Tahribat Tabakasına ait, Teras Yapısı (2A /TB2A) isimli odadan alınan 256 parça ahşap üzerinde yapılan dendrokronolojik inceleme M.Ö. 850 tarihini göstermiştir. Bu tarih ile Young'un önerdiği M.Ö. 700 tarihi arasında ciddi bir fark vardır. Ayrıca TB2A'da ele geçen bitki tohumlarının radyokarbon analizi, Erken Frig Dönemi'ndeki yangını M.Ö. 800 olarak vermiştir (Voigt 2007: 65-76).

Son dönem kazıları sonrası, stratigrafi Geç Tunç Çağı'ndan itibaren başlatılır. Buna göre <http://sites.museum.upenn.edu/gordion/tr/tarih/kronoloji/> (19.04.2017). Modern 1920'ler, 1. Tabaka Orta Çağ M.S. 10-15. yüzyıllar, 2.

Tabaka Roma M.Ö. 1. yüzyıl –M.S. 4. yüzyıl, 3A Tabakası Geç Hellenistik M.Ö. 260(?)-100, 3B Tabakası Erken Hellenistik M.Ö. 330- 260(?), 4. Tabaka Geç Frig 540-330, 5.Tabaka Orta Frig M.Ö. 800-540, 6.Tabaka Erken Frig M.Ö. 900-800, 7. Tabaka Erken Demir Çağı M.Ö. 1100-900, 8-9.Tabakalar Geç Tunç Çağı M.Ö. 1400-1200, 10.Tabaka Orta Tunç Çağı M.Ö. 1600-1400 yılları arasına tarihlenmektedir. Bu düzenlemeye göre İlk Tabakayı Orta Tunç Çağı, ikinci Tabakayı Roma oluştur. 3A ve 3B'den oluşan 3.Tabaka Hellenistik Dönem'e aittir. 4. Tabaka Geç Frig, 5. Tabaka Orta Frig Tabakasıdır. 6. Tabaka ise 6A - 6B olarak isimlendirilmiştir ve Erken Frig dönemine denk gelmektedir. 7. Tabaka da Erken Demir Çağı- Friglerine atfedilir. 8-9. Tabakalar Geç Tunç Çağı Hitit,10. Tabaka yine Orta Tunç- Hitit Çağı'na aittir.

M.Ö. 1200 çöküşünün ardından Gordion antik kentin de Erken Demir Çağ kültür katında Balkan kökenli el yapımı seramiğin birden ortaya çıkması ve bu seramiklerin Troia seramikleri ile benzerlikleri, Balkan kökenli halklardan birinin buraya geldiğini göstermektedir (Tab.5/5.2). Antik çağ yazarları ve arkeolojik veriler Gordion da görülen toplulukların Orta Avrupa kökenli olduğunu göstermektedir. Trak kökenli olan bu halkın adı Frig (Phryg) dir. Anadolu'daki varlıkları ilk defa Troia kazılarıyla anlaşılan Trak halklarının (Akurgal 1997: 191; Sevin 2003: 234-235) Troia'da olduğu gibi Frigya Bölgesine de iki göç dalgasıyla geldikleri düşünülmektedir[21].

Hitit İmparatorluğunun çöküşünün ardından Friglerin Anadolu topraklarına Balkanlar ve Trakya üzerinden İstanbul ve Çanakkale Boğazları yoluyla girdikleri bu coğrafyalardan ele geçen maddi kültür kalıntılarına dayandırılmaktadır (Frei, 1988: 193,198; Sevin, 2001: 193; Sams 2007: 49;) (Harita 4). Daha sonraları bu halkın Anadolu'ya gelip yerleştikleri ve yüzlerce yıl yaşadıkları bölge, Frigya Bölgesi olarak anılacaktır (Frei, 1988: 193; Sevin, 2003: 238). Frigya Bölgesi günümüzde Ankara, Afyonkarahisar, Eskişehir İlleri'nin tümü, Konya, Isparta ve Burdur şehirlerinin kuzeyi ile Kütahya kenti'nin batı bölümünü kapsamaktadır (Sevin, 2003: 238).

[21] Bazı araştırmacılar Frig krallığının M.Ö. 8 yüzyılda aniden ortaya çıkışını Balkanlardan gelen ikinci bir göçle ilişkilendirir. Frig kültürünün doğu kısmının Anadolu'nun kuzeybatısı olduğunu idda ederler (Bakır *"Daskylaion'da Phrygler" Anadolu'da Dogdu, 60. Yasında Fahri Isık'a Armagan Der: Taner Korkut ve diğerleri.* İstanbul Ege Yayınları 2002: 55).

Erken Demir Çağı sonrasında Gordion da yaşamaya devam eden Frigler M.Ö. 9. yüzyılda Gordion'u güçlü bir kale durumuna getirmişlerdir. Kendilerine özgü Anadolu kültürleriyle M.Ö. 8. yüzyıl ortalarında bir devlet kurdukları bilinmektedir (Akurgal, 1995: 191; Akurgal, 1997: 265; Bülbül, 2009: 82). En geniş sınırlarına kral Midas döneminde ulaştığı tahmin edilen Frig halkı, Orta ve Güneydoğu Anadolu bölgelerine hâkim olmuştur (Tuna, 2002: 53). Gordion, aynı zamanda bilenen en ünlü Frig kentidir ve bu kavmin maddi kültür varlıklarına dair en önemli kaynaktır.

Frig dilinin kökeni konusunda iki farklı görüş mevcuttur. İlk görüş, Hint-Avrupa dil ailesine ait olduğu ve en yakın akrabasının Ermenice-Yunanca olduğunu ileri sürmektedir (Sevin, 1982: 239; Sams, 2007: 49,57). Diğer görüş ise, Frigçe'nin temelde Hititçe ya da Luvice ile ilişkili bir Anadolu dili olduğunu savunmaktadır. Frig yazısına ait örneklerin çoğu, M.Ö. 8-4 yüzyıllara aittir. Yazı Yunan alfabesinden uyarlanmıştır. Yazılar kısadır ve Frig dilinin kendisi hakkında çok az şey bilinmektedir (Sevin, 1982: 239; Sams, 2007: 49,57).

Frig Bölgesi ile ilgili ilk yazılı bilgilerimiz Homeros'un İlyada destanından gelmektedir. Destanda Frigler Troia'nın müttefiki olarak karşımıza çıkmaktadırlar (Akkan, 2005: 24). Antik dönem yazarlarından Heredot "Makedonyalılara göre Frigyalılar, Avrupa'da oturdukları zaman Brig (Bryg) adını taşıyorlardı ve Makedonların komşularıydılar. Asya'ya geçtikten sonra yurtlarıyla birlikte adları da değişmiştir" (Herodot, VII: 73; Tüfekçi-Sivas, 2007: 9-14; Frei, 1988:193) derken bize bu ulusun kökeni konusunda bilgi vermektedir. Son yıllarda yapılan Yassıhöyük kazıları, ilk Frig göçmenlerinin Sakarya Irmağı boylarına M.Ö. 1000 ya da 1100 yıllarında ulaştıklarını ortaya koymuştur. Bu veri Karanlık Çağ'ın sanıldığı gibi 400 yıl değil daha kısa sürdüğünü göstermesi açısından önemlidir (Sivas, 1999: 31; Uçankuş, 2002: 16).

Pek çok antik yazar Friglerin Güney Marmara Bölgesinde yaşadığını belirtir. Frigya Hellespontos, Frigya Epiktetos gibi coğrafi yer isimleri verirler (Strabon, VII,3,2). Lydia'lı tarihçi Ksanthos, Friglerin Troia savaşı sonrasında Avrupa'dan Pontus'un sol kolundan geldiklerini ve Sakamandrios Nehri'nin, Frigleri, Berekyntes ve Askania'dan getirdiğini söyler (Akşit, 1993: 45). Strabon aynı zamanda Friglerin bir Trak kavmi olan Bryg'lerden olduğunu, hatta

Mygdonia'lılar, Bebryk'ler, Medobythynia'lılarla, Bithynia'lılar, Thynia'lılar ve Mariandynia'lılarla akraba olduklarını belirterek tüm bu halkların Avrupa'yı terk ettiğini söyler (Strabon VII,3,2,XII:544). Plinus'da "Mysialılar Frigler (Phrygialılar) ve Bithynialılar adlarını, Avrupadan Moesi, Brygi ve Thyni adlarıyla gelen üç göçmen topluluğundan almıştır" diyerek kendisinden önce Frigler hakkında bilgi vermiş olan tarihçilerin sözlerini doğrular (Plinius V: 41,145; Akşit 1993: 55) Stefanos Byzantinos'da, "Bryg (Brige/Bryger)" adlı Trak boyunun, Illirya'ya yakın bölgelerde yaşayan bir Makedonya ulusu olduğunu belirtir (Akyıldız, 1997: 63; Stephani Byzantii, Vol. I:A-Γ, 2006: 381)

Hitit İmparatorluğunun çökmeye başladığı yıllarda, Anadolu'nun Kafkaslar ve Boğazlar üzerinden gelen birtakım göçlerin etkisi altına girmeye başladığını, yukarıda belirtmiştik (Harita 4). Batıdan Anadolu topraklarına gelenlere Frig, doğudan gelenler ise Muşki denilmektedir (Götze, 1933: 185; Cavaignac, 1953: 241,139; Wisemann, 1975: 457; Barnet, 1975: 420; Mellink 1965: 318-319). Muşkilerin Elazığ yöresine yerleştikleri bilinmektedir. Assur Kralı Tiglath- Plieser'in (M.Ö. 1115-1077) kayıtlarına göre, farklı kabileler çevresinde örgütlenen bu halk, "Muşki" olarak adlandırılır[22]. Hint-Avrupa kökenli

[22] "Muşki" kelimesi aynı zamanda Asurlular tarafından "Batı Ülkeleri" anlamında kullanılmıştır. Asur Krallarından Tiglat- Pileser I (M.Ö. 1115-1077). Muşkiler'in Kutmuhi'ye (Katmuhi) sebepsizce saldırmaları üzerine "20.000 askeri ve beş Kralı ile savaştığını" anlatır (Çaypınar, Z.G. Friglerin Kökeni ve Tarihi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) 1991:29; Sevin,V. *Frigler*, Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi, Görsel Yayınları 2005:67; Luckenbill, D.D., Ancient Records of Assyria and Bablylonia I , London 1927: 221). Muşkiler'in yenildiği ve yaklaşık üçte birinin esir düştüğü bu savaşın Yukarı Dicle Vadisi'nde olduğu kabul görmektedir (Mellink, M.J. "Mita, Mushki and Phrgians", Anadolu Anadolu Araştırmaları II/1-2, 1965 İstanbul: 319; Barnett, R.D., "Phrygia and the Peoples of Anatolia in the Iron Age", Cambridge Ancient History II/2, 1975 Cambridge: 420). I. Tiglat-Pileser döneminden sonra, Asur yazılı kaynaklarında Muşki ismi, II. Tukulti Ninurta'nın (M.Ö.890-884) Muşki Ülkesine yapılmış olan seferde geçemektedir. Daha sonra II. Asurnasirpal (M.Ö. 883-859) hükümdarlığının ilk yılında (M.Ö. 883) Kutmihi Ülkesi´ne gittiğini ve Kutmuhi ile Muşki Ülkeleri'ni vergiye bağlanmış olduğunu söyler (Luckenbill, D.D., *Ancient Records of Assyria and Bablylonia I* , London 1927: 442). II. Sargon (M.Ö. 722-705) dönemiyle birlikte Muşkiler'in kralları Mita'nın ismiyle anıldığı ve Tabal Beylikleri ile birlikte hareket ettikleri anlatılmaktadır (Luckenbill, D.D., *Ancient Records of Assyria and Bablylonia I* , London 1927: 8). Mita adı Frigyalı Midas'ın Assur dilindeki ismidir. Lloyd ise, Muşkilerin Yunan tarafından Friglerle birlikte anıldığını ifade etmektedir (Lloyd,S. *Early Anatolia* 1956:191). Muller de "Muşki" isminin Anadolu kökenli olduğunu vurgu yaparak, Muşkilerin Friglerle birleşmiş yerli bir halk olduğunu savunur (Muller,M.J. *The Loom of History* 1961:52).

olan Muşkilerin kimlikleri ve etnik kökenleri konusunda bilgilerimiz oldukça sınırlıdır. Hitit imparatorluğunun son dönemlerinde Kaşgalarla birleşerek İmparatorluğun yıkılmasına neden oldukları teorisi için somut kanıt bulunmamaktadır (Götze 1933:189) fakat Kafkasya üzerinden gelmiş olma ihtimalleri de oldukça yüksektir. Doğu Karadeniz kökenli olduğu düşünülen bu halkların sonraları güneye Kızılırmak Bölgesi'ne doğru göç ettikleri ve Frigler ile birleştikleri iddia edilir (Barnet 1975:418). Bu iddia Muşkiler'in Kafkaslar üzerinden gelen Trak kavimleri olduğu görüşünü desteklemektedir (Mellink 1965:319). Muşkilerin Frig olma olasılığı vardır ama kesin değildir. Başlangıçta kabileler halinde gelen Balkan kökenli kavimlerin Güneydoğu Anadolu'ya kadar ilerledikleri fakat burda bir devlet oluşturmadıkları tahmin edilmektedir. Durumun bu şekilde olduğu I. Tiglat- Pileser'in (M.Ö. 1115-1077) beş kraldan oluşan bir koalisyona karşı savaşmasından da anlaşılmaktadır. Balkan kökenli kabilelerin Frig Devleti olmaları ilk kez efsanevi Kral Midas döneminde olmuştur. Çünkü Assur kralları ilk kez Muşkilerden krallarının ismi ile bahsederler. Aynı durum Yunan kaynakları içinde geçerlidir. Yunan kaynakları da M.Ö. 7. yüzyılın başlarından itibaren Frigyalı Midas'tan bahsetmektedir. Muşkilerin batıda Keban yöresinden, doğuda Bingöl Dağlarına kadar uzanan coğrafyada, beyler tarafından yönetilen[23] kabileler halinde göçebe ve yarı göçebe

[23] Friglerin Ege Göçleri ile geldiklerini kabul edenler, Asur yazıtlarında adı geçen Muşkilerin, Frigler olduğunu ileri sürmektedirler. Bu konuda Asur kralı II.Sargon'un (M.Ö. 724-705) savaştığı Muşki kralı Mita ile Yunan efsanelerindeki Frig kralı Midas'ın aynı kişiler olduğunu iddia eden Hugo Winckler'in görüşü günümüze kadar geçerliliğini sürdürerek taraf bulmaktadır (H. Wincler, *Altorientalische Forschungen II,* 1898-1900:136). Mita kelimesinin anlam karşılığının Romalılardaki Sezar, Hititlerdeki Labarna gibi şahıs isimleri gibi sonradan unvan haline gelen bir kelime olduğu ve ayrıca, Muşkilerin Herodotos'ta adı geçen Muşelerle, Tevrat'taki Mesehlerle, Kilamuva kitabesindeki Meşkablarla ilgili olabileceği de ileri sürülmüştür (Çaypınar, 1991:39). Mita kelimesinin Batı Anadolu'ya Ege Göçleri ile gelen Mysialı'larla ilgili olabileceği de iddia edilmiştir (Çaypınar, 1991:39). Muşkilerin Frigler ile ilişkisi olup olmadığı sorunuyla ilgili olarak Çaypınar Bittel'e dayanarak, Muşkilerin Anadolu'lu oldukları ve Avrupa'dan gelen Frigler tarafından doğuya itildiklerini ve sonradan Frigler ile Muşkilerin karıştırılmış olduğunu savunur (Sevin,V. Frigler, *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi*, Görsel Yayınları 2005:67; Çaypınar, Z.G. Friglerin Kökeni ve Tarihi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) 1991:40; Högemann, P.2001 Troia'nın Yıkılışı: Ya Sonrası? Eski Hanedanlıklar, Yeni İmparatorluklar ve İon Kolonizasyonu (M.Ö. 12.- 6. Yüzyıllar) *TROİA, Düş ve Gerçek* (Çev. Rüstem Aslan) Auflage, 2001: 59) Bu konuda Mellink ise (Mellink, M. J., "Mita, Mushki and Phrygians", *Anadolu Araştırmaları, C.2, Sayı 1-2*, İstanbul, 1965: 317-325) Midas ile Mita'nın aynı kişi

olarak küçük köylerde, yarıya kadar toprağa gömülü kulübelerde yaşadıkları anlaşılmaktadır (Akurgal 1995: 19 Akurgal 1997: 265; Uçankuş 2002: 16; Sivas 2007: 9).

3.2.1.1 Mimari

Gordion Erken Demir Çağı'na (M.Ö. 1200-950) ait veriler yalnızca Yukarı Şehrin doğusunda yapılan sondajlardan ele geçmektedir. Bu sondajlardan ele geçen veriler burada küçük köy evlerinin basit bir mimari ile inşa edildiğini göstermiştir (Voigt ve Henrikson 2000: 42; Sams 2007: 51) (Res.42). Gordion da Erken Demir Çağı'na ait köylerin ele geçtiği bu evre YHSS 7 Evresi olarak adlandırılır. Fakat 7. evrenin içinde farklılıklar görülüğü için de YHSS 7 Evresi kendi içinde iki alt bölüme (YHSS 7B ve YHSS 7A) ayrılarak incelenmiştir. YHSS 7B erken evresi, GTÇ Hitit yerleşmesi (8.yapı katı) üzerinde yer almaktadır. Geç Tunç Çağı YHSS 8'in en son evresi ile Erken Demir Çağı YHSS 7'nin erken safhası arasında mimari teknikler ve bina planlarında farklılık vardır (Vogit ve Henrikson, 2000: 42). Ayrıca günlük yaşama dair maddi kalıntılarda, seramik ve hayvan kemiklerinde de farklılıklar görülür.

M.Ö. 2. bin sonları ile 1.bin başlarında Gordion'a yerleşmeye başlayan ilk Balkan kavimlerinin hafif malzemeden yapılmış evlerden oluşan, basit bir köy yaşamı sürdürdükleri tespit edilmiştir. Bu küçük köy yerleşiminde hiyerarşik bir düzenin varlığına ait izler bulunmamıştır (Sevin, 2003: Sams, 2007: 51). Gordion Erken Demir Çağı'nın, Orta Avrupa mimari geleneğini yansıtan bu evler, Goridon'un çukur evleri olarak adlandırılır (Vogit, 1994). Mimari açıdan 8. evreyle kıyaslandığında, oldukça ilkel olan 7B evresi yapıları, yüzeyden 30-50 cm arasında değişen derinliklerde açılan çukurların yumuşak toprağa denk gelen kısımlarının sabitlemesi için, yassı taş plakalarla kaplananan duvarlara sahiptir. Evler dikdörtgen planlıdır (Vogit, 1994: 267-268 Res.25.2.2, 25.2,3.1-2). Yapıların duvarları tabandan küçük taşlar bazen de tuğlalarla desteklenmiştir (Vogit ve Henrikson, 2000: 42). Bu çukur evlerin üzerinde yükselen duvarların iskeleti ise sazdan oluşturulmuş ve kazılan toprak ile sıvanmıştır (Wittke, 2006: 30; Vogit ve Henrikson, 2000: 42) (Res.43). Tek ya da çok odalı olan bu evler,

olduğunu ve Midas isminin Makedonyalı değil aksine Anadolu'lu olduğunu ayrıca Midas'ın hem Frig hem de Muşkiler üzerinde egemen olduğunu iddia eder.

birbirine bitişik olarak inşaa edilmiştir. Bu konutların içinde at nalı biçimli ocaklar, fırınlar, taş levhalarla kaplanıp çamur ile sıvanmış tahıl depolama çukurları mevcutur. Gordion Erken Demir Çağ yerleşiminde ele geçen bu depolama çukurlarının farklı versiyonları da görülür. Erken ve Geç YHSS7 evresine ait bu çukurların küçük kum saati formunda olanları da açığa çıkartılmıştır. Bunlarla birlikte YHSS 7 evresinin sonlarına doğru çan biçimli formlar tespit edilmiştir (Voigit ve Henrikson, 2000: 42). Evlerin ön kısımlarında, açık avlular içinde ve etrafında Troia VIIb evresinden tanıdığımız el yapımı koyu renkli seramikler ele geçmiştir (Sevin, 2003).

YHSS 7B evresinin hemen üzerinde bir kesinti olmadan devam eden 7A yapı katında, yalnızca tek bir mekan (BRH) kazılmıştır. Buna rağmen 7A evresinin, 7B evresi gibi basit bir köy yerleşimi olduğu anlaşılmıştır. BRH (Yanmış Saz Ev) Yapısı (Vogit ve Henrikson, 2000: 42; Voigt 1994: 269-270, Res.25.3.1) YHSS 7 yerleşiminin batı kenarında yer alır (Res.43). 7A evresi, 7B evresinden farklı bir teknik ve planlama ile yapılmıştır. Bu evrenin saz duvarları daha kalındır (Sams, 2007: 51-52; Sams, 2011: 90-103). Dörtgen planlı ve kısmen toprağa kazılmış olan büyük bir odadan oluşan yapının duvarları, tabanına 20-30 cm'de bir çakılmış ahşap dikmelerden oluşturulmuştur. Bu dikmelerin arası ince dal ve kamışlarla örülmüştür. Sonrasında örülen bu duvarlar içten ve dıştan çamurla sıvanmıştır (Vogit ve Henrikson, 2000: 42,43). Mekan içinde bacalı bir fırın ile depo yer almaktadır. Sepet örgüsünü andıran duvar mimarisi tüm Trakya'da binlerce yıldır yaygın bir kullanım alanı bulmuştur. İçinde fırın ve platform bulunan konutların 7B'nin aksine birbirine bitişik olarak inşaa edilmediği, bağımsız inşaa edildiği anlaşılmıştır. 7A yapı katı bir yangınla son bulmuştur (Sevin, 2003). BRH yapısının tabanında YHSS 6 evresie ait karakteristik seramikler ele geçmiştir.

Ayrıca Gordion YHSS 7 Erken Demir Çağ yerleşiminden çok sayıda çukur ele geçmiştir. Fakat bu çukurların kullanım işlevlerine dair belirsizlikler devam etmektedir.

3.2.1.2 Seramik

Erken Demir Çağ boyunca Gordion'da iki seramik geleneği görülür. Bu seramiklerinden ilki 7B evresine ait kaba katkılı hamura sahip seramik türüdür

(Vogit ve Henrikson, 2000: 42). Bu seramik türü basit el yapımı bir üründür. Ana kap biçimleri genellikle konik ve yuvarlak karınlı çanaklar, geniş ağızlı çömlekler, konik ve omurgalı kâseler, geniş ağızlı kaplar ve testilerdir. Bu kaplar form, cidar kalınlığı, cilalama ve dekorasyon bakımından basit fakat oldukça çeşitlidir (Vogit ve Henrickson, 2000: 43). Yüzey renkleri koyu gri, siyahtan koyu gri- kahverengiye, koyu kahverengiden taba rengine değişen tonlara sahiptir. Renk çeşitlemesi pişme derecesine bağlı olarak değişir (Vogit ve Henrikson, 2000: 42). Kendinden astarlı iç ve dış yüzey işlemi karakteristiktir. Kapların yüzeyi özensiz düzleştirilmiştir. El Yapımı bu seramik türü 2. bin yılın Güneydoğu Avrupası'nda özellikle Kuzeybatı Anadolu'da Troia $VIIb_{1-2}$ ve Trakya Bölgesinde ele geçen seramikler ile tipolojik bağlantılara sahiptir[24] (Tab.5). El yapımı bu seramik türü Trakya'nın M.Ö. 11. ve 10. yüzyıllarına hâkim çanak çömleği ile birebir benzerdir (Wittke, 2006: 14-16).

Seramik hamuru üzerinde yapılan nötron aktivasyon analizi, kilin tamamının olmasa da belli bir kısmının yerel olarak elde edildiğini göstermiştir. Kabın form alması için, ilk biçimlendirme aşamasında çimdikleme (sıkma) ve sucuk tekniği ile kalıplama gibi basit el yapımı teknikler kullanılmıştır. Özellikle büyük formlardaki seramiğin cidar kalınlığını sağlamada kullanılan, bir diğer yöntem hamurun dövülerek şekillendirilmesidir (Vogit ve Henrikson, 2000: 42).

Bezeme genellikle çanak çömleklerin omuzlarına, ağız kenarlarına yiv çekmek ve kalınlaştırılmış ağız kenarı ya da kaburga biçimli bantlar boyunca bir dizi kesik çiziklerden oluşturulmaktadır. Ara sıra diagonal ince kazıma çizgili bant bezeme ve çukurcuk bezeme birlikte kombine edilmiştir. Böyle bir bezeme örneğine Troia'da rastlanmamıştır (Hüryılmaz, 1990: 220). Karmaşık kazıma dekorasyonlar oldukça nadirdir. Bazen de kalınlaştırılmış bir çömlek ağzında, bir sıra baskı bezek görülür (Tab.5/5.2). Erken Demir Çağ seramikleri üzerinde yer alan yumruların, seramikler üzerine sonradan aplike edildiği anlaşılmıştır. Troia ve Gordion kaplarında rastlanan ortak özelliklerden biri de, dudak üzerinde yer alan diagonal yivlerdir. Vaysal'dan tanınan "S" baskı bezeme, Gordion'da büyük

[24] Gordion Erken Demir Çağına ait El Yapımı seramikler Kuzey Yunanistan'daki göller bölgesinde, Makedonya'nın güneydoğu kısmında ve Güneydoğu Arnavutluk'ta üretilip, aşağı yukarı M.Ö. 12. yüzyılda gelişmeye başlayan Bobousti sınıfı mat boyalı çömleği ile bağlantılıdır (Voigt M.M.-Henrickson,R.C. "Early Iron Age at Gordion: The Evidence from the Yassıhöyük Stratigraphic Sequence" *Trachians and Phriygians* Ankara 1998:89. Bouzek 1997:151). Aynı şekilde Sams, Voight ve Muscarella da Gordion seramiklerinin Balkan kökenliliğini onaylarlar. Seramiklerin varlığı, Frig göçünün arkeolojik kanıtı olarak da kabul edilir (Sevin 2003:234; Wittke 2006:14)

ve iri pithoslar üzerinde görülmektedir. Vaysal'dan farklı olarak Gordion'da diagonal şekilde yerleştirilmiştir (Hüryılmaz, 1990: 220). Gordion'daki yumrular, genellikle yatay olarak yerleştirilmiştir. Yumruların kapların dudak kısmının altıyla, boyun kısmında yer aldığı görülür (Polat, 2002: 212).

Erken Demir Çağı el yapımı seramiklerde düşük ısıda fırınlamadan dolayı (muhtemelen açık havada 600-700 ^{0}C) hamur pekiyi pişmediği için oldukça yumuşaktır. Hemen dağılıp çok kolay kırılabilmektedir. El yapımı kapların kişisel kullanıma yönelik üretildiği ve açık ateşte pişirildiği düşünülmektedir (Vogit-Henrickson, 2000: 43). Karanlık Çağ'a ait bu el yapımı seramiklerin kullanımı, çukur ev inşasının sonuna kadar devam etmiştir (Vogit ve Henrikson, 2000: 43-44). Seramikler genel olarak evlerin tabanlarında, çukurların içlerinde, evlerin çevrelerinde çöplerle birlikte ele geçmiştir (Wittke, 2006: 30).

7A evresi yapı katında ele geçen çanak çömlekler 7B evresine göre, üretim teknolojisi ve organizasyon açısından el yapımı seramiğe göre daha karmaşık bir yapıya sahiptir (Voigt ve Henrickson 1998: 89). 7A evresiyle birlikte ilk defa devetüyü renkli, çark yapımı seramiklerin varlığı görülür. Form ve renk açısından bu çark yapımı malların klasik Frig çanak çömleğinin atası olduğu düşünülmektedir. Bu çark yapımı kaplar ile 7B evresindeki, kaba el yapımı seramikler arasında herhangi bir teknolojik ve tipolojik ilişki yoktur (Voigt ve Henrickson 1998: 99). 7A evresinde çark yapımı ve el yapımı örnekler birlikte görülmektedir. El yapımı seramikler ile devetüyü çanak çömleğin bu evrede birlikte ele geçmesi, kültürel devamlılık ile açıklanmaktadır. Erken Demir Çağ devetüyü renkli seramikleri genel olarak kalkerli, kumlu ve eşit miktarda dağılmış kireç parçacıklı hamuru, düzgün ve kusursuz profili, kendinden astarlı düzeltilmiş yüzeyi ve orta ateşte pişirilmesi ile Erken Demir Çağ el yapımı seramiğinden ayrılır. Bu seramiklerin ilk olarak ne zaman üretildiği şu an için bilinmemektedir. Geç Tunç Çağı, Erken Demir Çağ El yapımı ve Devetüyü renkli seramik parçalarının tümü aynı anda YHSS (Erken Frig M.Ö. 950-700) tabakasında görülmüştür (Voigt ve Henrickson, 1998: 99).

Nötron aktivasyon analizleri, devetüyü seramiğinin Sakarya Nehri killinden yapılmış olduğunu göstermiştir. Erken Demir Çağ BHR'de bulunan Erken Demir Çağ'a ait devetüyü renkli seramikler arasında omurgalı kâseler, omurgalı kupalar, dışa çekik ağızlı testiler, kulplu, küresel gövdeli çömlekler ve

kaideli kâseler, kupalar (Tab.5/5.1) bulunmuştur (Voigt ve Henrikson, 1998: 99; Voigt ve Henrikson, 2000: 46). Söz konusu bu devetüyü renkli seramiklerin biçimlendirilmesi için kullanılan yöntemler ile el yapımı üretilen seramikler, çömlekçi çarkı kullanımı açısından birbirinden farklıdır. El yapımı kapların azalmasıyla birlikte fırında pişirme oranında artış görülür. Kabı biçimlendirme yöntemi sınırlı ve standarttır (Vogit ve Henrikson, 2000: 46).

3.2.2 Boğazköy (Hattuşa)

Hitit Krallığı'nın başkenti olan Hattuşa, Çorum il merkezinin 82 km güneybatısındaki Boğazkale ilçesinde bulunmaktadır (Harita1). Topografik olarak kuzeyden güneye doğru 300 m yükselen yerleşim alanı, içerisinden Budaközü Çayı'nın geçtiği, uzun ve geniş bir vadinin güney ucunda yer alır. Yerleşim alanı içinde birbirinden farklı kayalık tepeler bulunur. Bunların en büyüğü derin yarları ve kolay savunmaya sahip akropol görünümü ile Büyükkale kayalık tepesidir. Yenicekale, Sarıkaya, Nişantepe, Ambarlıkaya ve Mihrapkaya kayalık tepeleride yerleşim alanı içerisindeki diğer kayalık tepelerdir. (Bittel, 1970).

Şehir'in kalıntıları ilk defa 28 Temmuz 1834 tarihinde Charles Texier tarafından keşfedilir. Texier şehir planı dâhil bir kısım kalıntı ve Yazılıkaya kabartmalarının krokisini çıkartarak, Boğazköy'ü dünya'ya tanıtır. Fakat Med şehri Pteria'yı bulduğunu düşünür. Bu keşiften sonra belli dönemlerde araştırmacı ve gezginlerin uğradığı yerleşimde, kısa zamanlı sondaj, kazı, araştırma ve çizim çalışmaları yapılır. 1906 yılında Hugo Winckler ve Theodor Makridi'nin, İstanbul Arkeoloji Müzesi adına Büyükkale'de yaptıkları kazı ve sondaj çalışmalarına kadar bu şekilde devam eder. Bu kazılar esnasında 2500 çivi yazılı tablet parçasının bulunmasıyla, buranın Hitit başkenti Hattuşa olduğu anlaşılır ve kazılar 1917 yılına kadar devam eder. 1932 yılında Kurt Bittel tarafından başlayan sistemli kazılara II. Dünya Savaşı sırasında ara verilerek yeniden başlanır ve 1978 yılına kadar sürer. 1978-1993 yılları arası Boğazköy kazı çalışmaları Dr. Peter Neve başkanlığında devam etmiştir (Seeher, 2001: 98-113). 1994 yılı itibariyle Dr. Jurgen Seeher tarafından yürütülen kazı çalışmaları, 2006 yılından beri Andreas Schachner'e devredilmiş ve hala onun başkanlığında devam etmektedir.

Boğazköy de en erken yerleşim izleri, Erken Tunç Çağı'nın son dönemine tarihlenmektedir. Bu döneme ait yerleşimler Büyükkale kuzeybatı düzlüğü,

Büyükkaya sırtları ve Aşağı Şehir‘de yer almaktadır (Res.44). ETÇ yerleşimleri ve Koloni Dönemi yerleşmeleri üste yer alan Hitit Dönemi kalıntılarıyla örtülmüştür (Bittel, 1970).

Boğazköy’de 5 kültür katının varlığı tespit edilmiştir. Bu katlarda ETÇ, Asur Koloni Çağı, Hitit, Frig, Galat, Roma ve Bizans dönemlerinden kalma kalıntılar bulunur. Kalıntılar Aşağı Kent, Yukarı Kent, Büyük Kale (Kral Kalesi) ve Yazılıkaya'dan oluşmaktadır (Bittel, 1970).

Boğazköy, Erken Demir Çağı ve Frig Dönemi tabakalanması, Büyükkaya ve Büyükkale yerleşimlerinde yapılan kazılarından elde edilen sonuçlara dayanmaktadır. İki evreli olduğu anlaşılan Boğazköy Frig yerleşmesinin üst evresinin, iki gelişim süreci gösterdiği tespit edilmiştir. Büyükkale yerleşim alanında İmparatorluk sonrasındaki yerleşim, IIa-b (Orta Demir Çağı-Erken Frig) ve Ia-b (Geç Demir Çağı-Geç Frig) tabakalarından oluşur. II. tabaka ile alttaki Hitit tabakası arasında bir kesinti yoktur. II. tabaka Frig tabakasıdır ve hemen III. tabakanın üzerine kurulmuştur. Bu durumun varlığı, Hitit İmparatorluğu'nun yıkılışının ardından Büyükkaya ve çevresinin uzun süre ıssız kalmadığını göstermektedir (Seeher, 2000:19).

Orta Demir Çağı’nın Büyükkaya Evresi olarak tanımlanan tabakalarına ait radyokarbon tarihleri, bu evreyi M.Ö.9. yy’a (başlangıcı M.Ö. 10. yy'da olabilir) tarihler (Seeher, 2000:23). Erken Demir Çağ tabakalarından alınan diğer numuneler ise Karanlık Çağ olarak adlandırılan bu dönemin, Hitit İmparatorluğu’nun çöküşünden hemen sonra başladığı ve en azından M.Ö.10. yy.’a kadar sürdüğü fikrini desteklemektedir (Seeher, 2002: 189).

Erken Demir Çağı’na ait kalıntılar Büyükkaya, Büyükkale 7 No’lu Tapınak ve Aşağı Şehir’de yer alan Yamaç Evi’nden ele geçmektedir (Seeher, 2000).

Büyükkaya 500 m uzunluğunda bir sırttır. Hattuşa’nın yaklaşık 500 m kuzeydoğusunda yer alır (Res.44). Bu sırt kuzeydoğu yönüne doğru 300m uzunluğa sahiptir ve 100-150 m genişlikte bir başka bir sırtla birleşmektedir (Seeher 2000: 15). Büyükkaya üç ayrı platformdan meydana gelmektedir. Büyükkaya’nın en yüksek yerinde Üst Plato yer alır (Res.45). Aşağı Şehir’e hâkim sarp bir kayalık üzerinde yer alan Üst Plato 50×40 m’lik bir alana

yayılmaktadır. Orta Plato, Üst Platoya göre 5m daha alçaktır ve 100× 60m'lik bir alanı kapsamaktadır. Alt Plato ise, 140× 80m'lik bir alandan oluşmaktadır. Alt Plato, Orta Plato'nun kuzey kenarında yer almakta olan yamaçla birleşerek sonlanır (Seeher, 2000: 15-16).

Büyükkaya'da Demir Çağ yerleşiminin M.Ö. 12. yy'dan 8. yy'a kadar sürdüğü tespit edilmiştir. Erken Demir Çağı halklarının M.Ö. 1200/1180'den sonra Büyükkaya'ya gelip yerleştikleri belirlenmiştir. Karanlık Çağ'a ait bu yerleşme iki evrelidir. İlk evrenin iki gelişim süreci gösterdiği tespit edilmiştir. Orta Plato'da ele geçen bu sürece ait tabakaların kalınlığı 1,5 m dir. Alt Plato'da tespit edilmiş olan Erken Demir Çağ çukurlarının varlığı, burası için yeni bir kavramdır (Seeher, 2000: 19). Büyükkaya tepesinin tümüne yayılan bu yerleşme M.Ö. 9. yy'da ortaya çıkar. Hititlerin Boğazköyden çekilmelerinden sonra Büyükkaya'da gelip yerleşen halkların kökenin, Erken ve Orta Tunç Çağ'larına dayanan eski bir Anadolu kültürüne ait olduğu iddia edilir (Seeher, 2000).

M.Ö. 8.yy ile birlikte Aşağı Şehir ve Büyükkale'de yeni halkların varlıklarına rastlanmıştır. M.Ö. 7.yy da Büyükkale'de bir kale inşa edilmiştir. Aynı süreçte Aşağı Şehir'de ise yerleşim küçülmüştür. Doğu Havuzların üstünde, Yukarı Şehir'in doğusunda yer alan Güney Kale ve Nişantaşı çevresinde ise bazı evler açığa çıkartılmıştır. Boğazköy ve çevresinin Demir Çağı'na tarihlenen evresi, geleneksel olarak Erken Frig kültür kompleksi olarak bilinen dönem adı altında değerlendirilmektedir. Büyükkale kültür katlarının gözlemlenmesi sonucu dönemin maddi kültürünün büyük bölümünün, Karanlık Çağ'dan geliştiği iddia edilir (Seeher, 2000).

3.2.2.1 Mimari

Erken Demir Çağı'nda Boğazköy'ün kuzeydoğusunda M.Ö. 1200- 1000 yıllarına tarihli küçük bir köy açığa çıkartılmıştır. Bu köy oldukça dik yamaçlara sahip Büyükkaya tepesinde kurulmuştur. Dış tehditlerden korunması amacıyla köyün böyle bir noktaya kurulduğu tahmin edilmektedir. Genel itibariyle ahşaptan inşaa edilmiş olan köy evlerinin az sayıda olduğu tespit edilmiştir. Bu sürece ait özel işleve sahip tek yapı ise, bir tunç ve demir atölyesidir (Genz, 2006: 83) (Res.47c).

Büyükkaya, Yukarı Kent 7 No'lu Tapınağında ve Büyükkale'de, Erken Demir Çağı kalıntılarına rastlanmaktadır. Hitit dönemine ait Yukarı Kentte yer alan pek çok yapının Demir Çağı'nda da kullanılmış olduğu anlaşılmaktadır.

Erken Demir Çağına ait herhangi bir dini ya da idari yapıya rastlanmamıştır. Fakat Büyükkaya'da ele geçen ev kalıntıları nedeniyle, Erken Demir Çağında yerleşik bir yaşamın olduğu kesindir (Genz, 2006: 83).

Büyükkaya Orta Plato'da ortaya çıkartılan Erken Demir Çağı'na ait yapılardan bir kısmı, kazıklı yapı tekniğinde inşaa edilmiştir (Res.46). Bu yapı tekniği ile birlikte, taş temel üzerine kerpiç inşaa tekniği de görülmektedir (Res.47a) (Seeher 2000: 19). Yine Erken Demir Çağ evresine ait 6-8 m arasında değişen büyük çukurlar da açığa çıkartılmıştır (Res.45b, 47b). İçlerinde ahşap kalıntıları ve hayvan kemiklerinin ele geçtiği çukurlarda domuz barındırıldığı iddia edilir (Seeher, 2000: 19).

Erken Demir Çağı'ndan Orta Demir Çağı'na geçişte, yerleşim aralıksız devam ederken dönemler arası farklılıklarda görülebilmektedir. Yerleşimin kapladığı alan itibariyle büyüdüğü gözlemlenir (Genz, 2006: 84). Orta Demir Çağ evleri Büyükkale, Büyükkaya ve Aşağı Kent'in çeşitli kısımlarında ortaya çıkartılmıştır (Genz, 2006: 84). Yapıların büyük çoğunluğu 6-8 m arasında değişen düzensiz, tek odalı evlerden oluşur. Yapı malzemesi olarak taş ve ahşap direkler kullanılmıştır. Sadece bir yüze sahip temel duvarları, bu evlerin kısmen toprak içine inşa edilmiş olduğunu göstermektedir. Bu evler erken evrede görülen ve yamaçta yer alan yapılara benzer. Yapıların toprak üzerinde kalan üst kısımlarının, ahşap ve kerpiçten yapıldığı tahmin edilmektedir. Çünkü mekân içinde oldukça az miktarda taş moloz ele geçmiştir. Nadir olarak ele geçen duvar kalıntılarında ise, dikey hatıl boşlukları tespit edilmiştir. Bazen ev içi, duvar önlerinde toprak sıvalı, dar taş sekiler açığa çıkartılmıştır. Çoğunlukla kubbeli fırınlar kullanılırken, açık ocak yerlerine de rastlanmaktadır (Res.48). Büyükkale'de yer alan büyük boyutlu yapıların yerel yöneticiye ait olduğu düşünülmektedir (Seeher, 2000; Genz, 2006: 84). Erken Demir Çağ evresinde çok sayıda çukur ile karşılaşılmıştır. 60-80 cm derinlikte olan bu çukurların çap ve formları birbirlerinden farklıdır. Bu çukurların ne işe yaradıkları hakkında kesin veriler bulunmamaktadır.

Hitit dönemine ait taş şehir surlarının Orta Demir Çağı'nda işlev dışı olduğu, bazı Demir Çağı yapılarının Hitit surlarının temelleri üzerine oturtulmasından anlaşılmaktadır. Büyükkaya Orta Demir Çağ ikinci evresiyle (Büyükkale II ile çağdaş) birlikte durum değişir. Yerleşimin büyük kısmı boşaltılmıştır. Üst plato kuzeydoğudan Orta Plato'ya doğru bir sur duvarı ile kaplanmıştır. 50×40 m boyutlarındaki bu surun içinde yoğunluklu olarak tek odalı evler yer almaktadır. Taş ve ahşaptan inşa edilen evler eğime bağlı olarak toprağa gömülmüştür (Genz, 2012: 87). Büyükkalenin bu dönemde, büyük küçük hayvanlar ile yiyecek ve içecek stoku için ayrılmış bir sığınma kalesi işlevinde olduğu düşünülmektedir (Seeher, 2000).

Aşağı Kentte tapınak olduğu düşünülen bir yapı tespit edilmiştir. Bir tarafı açık olan mekânın arka duvarı önünde, bugün düşmüş durumda olan kum taşından bir stel bulunmaktadır. Yapının ön duvarları önünde alçak sekiler yer almaktadır. Taş bir döşemeyle soldaki açık giriş kısmından stele ulaşılır. Döşemenin yanında mekana dahil edilmiş düz bir kaya kütlesi vardır (Seeher, 2002: 189) (Res.49).

Yine Üst Plato da yer alan, Geç Büyükkale II evresine tarihlenen, bir dağ tapınağı olduğu düşünülen Demir Çağı yapısı Aşağı Şehir de Tapınak I'in doğu magazininin giriş kapısı önünde gün ışığına çıkartılmıştır. Buluntular tapınak izlenimi vermiştir. Yapının sağ tarafında bulunan üstü düzeltilmiş kaya kütlesinin ise sunak işlevine sahip olduğu düşünülmektedir (Res.50). Benzer uygulamalar Frig bölgesinde de sıklıkla görülmektedir (Seeher, 2002: 189).

Üst Platodaki Büyükkale II erken evre yapılarının tümü yangın sonucu yok olmuştur. Üst Platodaki surlu yerleşmenin yanı sıra, Büyükkaya'da Hitit Doğu Kapısı civarında oldukça az sayıda yapı tespit edilmiştir. Dönemin sonuna doğru halkın Aşağı Şehir ve Büyükkale'ye çekildiği sanılmaktadır (Seeher, 2002: 189).

Şehrin tamamında, özellikle Büyükkaya'nın çevresinde yapılan kazılar, Erken Demir Çağı'ndan Son Demir Çağ'a kadar kesintisiz bir yerleşimin var olduğunu göstermiştir. Ele geçen buluntular sebebiyle Karanlık Çağ'da yaşayan insanların, Erken ve Orta Tunç Çağlarına dayanan eski bir Anadolu kültürünü yaşattıkları varsayılsa da (Seeher, 2002: 22) Boğazköy Karanlık Çağ

mimarisinde, birbirinden farklı fakat basit inşa tekniklerinde yapılmış olan çukur yapıların varlığı, dışardan gelen bu halkların Balkan kökenli olduğu yönündedir.

3.2.2.2 Seramik

Boğazköy Erken Demir Çağ mallarının büyük bölümü el yapımıdır. Kaplar basit formlarda ve günlük işlerde kullanıma yöneliktir. Bu evreye ait çanak çömleğin sadece küçük bir kısmı geometrik desenlerle boya bezelidir (Genz, 2006:84). 2003 yılında Hitit tabakaları üzerindeki erozyon dolgusunda ve selin oluşturduğu derin yataklarda Karanlık Çağ'a tarihlenen (Erken Demir Çağı'nın Orta ve Geç evreleri M.Ö.11.-10.yy) çanak çömlek parçalarına rastlanmıştır. El yapımı, koyu kırmızı boya bezeli, iki yandan kulak gibi yumrulu gaga ağızlı testiler dönemin ilginç kap biçimleridir (Seeher, 2005: 353). Ayrıca 2009 yılında Aşağı Şehir Doğu Açmasında yangın ile tahrip olmuş tabakada iyi korunmuş bir çanak çömlek envanteri bulunmuştur (Schachner, 2011: 217).

Erken Demir Çağ'dan Orta Demir Çağı'na geçişte çanak çömlekte gözlemlenen tek değişiklik kırmızı boya yerine koyu renkte boyanın kullanılmaya başlanmış olmasıdır (Genz, 2012: 87).

Erken Demir Çağı ve Orta Demir Çağı kısa bir hiatus ile ayrılmaktadır. M.Ö. 9.yy Büyükkaya Evresi seramik topluluğunun büyük kısmının, Karanlık Çağ seramiğinden türetildiği iddia edilmektedir (Seeher, 2000: 22). Bu iddiaya dayanak olarak M.Ö. 9.yy Büyükkaya evresi seramiğinin Kızılırmak kavsi M.Ö.8. yy. envanteri ile (Büyükkale II, Alişar IVc) benzerliği gösterilir (Darga, 1992: 364-365). Karanlık Çağ mal grubunda (M.Ö.9.yy. Büyükkaya Evresi seramiği) Orta Anadolu, Erken ve Orta Tunç Çağı çanak çömleği izleri görüldüğü ifade edilir (Tab.5/5.4-5.6). Fakat bu öğeler Hitit etkili Son Tunç Çağı seramiğinde görülmez (Seeher, 1999: 236). Bu eski geleneği yaşatanların, Hitit çekirdek bölgesinin dışında Erken ve Orta Tunç Çağları geleneğini sürdürüp, Hitit imparatorluğu'nun çöküşünden sonra Orta Anadolu Bölgesi'ne gelmiş oldukları iddia edilir (Seeher, 2000: 22). Fakat Demir Çağı'nda insanların kökenleri konusunda yeterli veri bulunmadığı için kesin konuşmak için henüz oldukça erkendir. Bu insanların Hitit nüfusunun devamı mı olduğu, yoksa buraya başka yerden mi göç ettikleri bilinmemekle beraber (Genz, 2006: 84), Anadolu dışından

geldiklerine dair izler mimaride kendini göstermektedir. Kazıklı yapı tekniğinin yanısıra, çukur ev kalıntıları da halkların Balkan kökenliliğine vurgu yapmaktadır (Res.46-50).

Üst Plato da yer alan Büyükkale II erken evreye ait yapıların içlerinde, dönemin çanak çömleğini yansıtan çok sayıda instu kap açığa çıkartılmıştır. Silüet üslubunda yapılmış keçi ve geyik betimlemeleri, boyalı malların tipik özelliklerindendir. Büyükkale II. evresinin ortalarına doğru, koyu kontörlü ve açık renkli boyama ile yapılan hayvan betimlerine rastlanmaktadır.

3.2.2.3 Küçük Buluntu

Karanlık Çağ'a tarihlenen tabakalardan oldukça yoğun miktarda hayvan kemiği el geçmiştir. Bu verinin Erken Demir Çağı'nın iklim ve ekonomisinin yeniden modellendirmesinde önemli bir kaynak olacağı düşünülmektedir.

Orta Plato'da Erken Demir Çağı'na tarihlenen ve maden işleme zanaatıyla yakından ilgili bol miktarda metal buluntu ele geçmiştir. Madencilik ile alakalı ocakların yanı sıra demir, tunç, kurşun buluntular ve pota ile üfleç parçaları da açığa çıkartılmıştır (Seeher, 2000: 19). 1999 yılı kazılarında 22 adet ok ucu bulunmuştur. Bunlar "iskit" tipi ok uçları ve sıra saplı demir ok uçlarıdır (Seeher, 2001: 306). Ayrıca demircilerin alet yapımında kullandıkları geyik boynuzundan saplar ve bunların yapımından kalan çok sayıda tamamlanmamış örnek ile üretim artığı boynuz parçaları da ele geçen diğer küçük buluntu türleridir (Seeher, 2000: 19,23: Seeher 2001: 306).

3.3 Yüzey Araştirmalari

Erken Demir Çağı Balkan kökenli Trak halklarına ait çok sayıda açık hava kült alanı ve dolmen tipi mezar yapısının ortaya çıkartılmasından dolayı, bu halkların M.Ö. 1000- 800 yılları arası özellikle Doğu Trakya Bölgesindeki dağlık arazilerde yaşadıkları tahmin edilmektedir (Beksaç 1998). Geç Tunç Çağı sonu Erken Demir Çağı başında, Anadolu'ya göç etmiş Balkan kökenli bu halkları tanımlamada kullanılan Trak sözcüğü, etnik oluşuma bağlı bir kültür birliği ve coğrafi bir bölgeyi tasvir etmek için kullanılmaktadır. Gerçekte ise farklı

boylardan oluşan bu halkların, kendi içlerinde bağlı oldukları kabile ya da ailenin ismi ile ayırt edildiği bilinmektedir[25].

Karanlık çağ sürecinin erken evrelerinde yaşamış olan Trak kavimlerinin, aynı zamanda din alanında en üst merci olan kabile şefinin yönetiminde, göçebe ya da yarı göçebe olarak, korunaklı alanlar ile ufak ve basit çiftliklerden oluşan köy tarzı yerleşim birimlerinde yaşadıkları bilinmektedir[26]. Geç Tunç Çağı Sonu Erken Demir Çağı başlarında Doğu Trakya bölgesinde ev tipi konut mimarisinde dayanıksız malzeme olan ahşap kazıklar üzerine oturan, dal örgü arası saman ile doldurulmuş ahşap evlerde yaşadıkları varsayılır (Aydıngün vd. 2011: 363) (Res.51, Res.3). Bu yapı tarzından dolayı yerleşim mimarisine ait kalıntılara henüz rastlanmamıştır. Fakat zaman içerisinde, coğrafi bölgelere göre değişik malzemeler kullanarak, farklı yerleşim birimleri oluşturmuşlardır (Beksaç 2010: 119-120,59-76; Beksaç 2010: 3-18; Aydıngün 2015: 162).

GTÇ sonu EDÇ evresinde yaşamış olan Trak halklarına ait karakteristik seramikler, megalitik mezar anıtları, açık hava kült alanları, çukurlar ve mimari örnekler dışında günümüze kadar ulaşan kültürel materyal yok denecek kadar azdır (Beksaç 2010: 59-76). Öncesinde Türkiye topraklarında varlıkları üzerine gerçek manada araştırma yapılmamış olan Trak halklarına ait pek çok bulguya, Cumhuriyet döneminden itibaren yapılan araştırmalarla ulaşılmaya başlanmıştır. Bu araştırmalar kapsamında pek çok Balkan özelliği gösteren mezar, anıt, kült alanı ve yerleşim noktası tespit edilmiştir. Her yıl farklı coğrafi alanlarda yapılan yüzey ve kazı araştırmaları sonucu bu kültürün izleri, Türkiye Trakya'sı,

---

[25] Odyrisler örneğinden de görülebileceği gibi bir ailenin adı tüm kabileyi adlandırmaktadır. Ayrıca Heredot'un "Trak halkları Hintlilerden sonra insanlar arasındaki en kalabalık grup olup tek kişi tarafından yönetilseler ya da (farklı gruplar bir araya gelip) birlikte hareket edebilselerdi, bence hiçbir zaman boyun eğdirilemezler ve tüm halkların en güçlüsü olurlardı… her bölge kendi adına göre adlandırılır. Aynı gelenekler Getler ve Trasenler hariç her kabilede kendi bölgesine göre adlandırılır" ifadeleri Trak sözcüğünün kapsadığı anlamı göstermesi açısından dikkatte değerdir (Heredot V.VI).

[26] "Spor yapmak için boş zamanları tercih eden Trakların, çiftlikleri ile uğraşmak yerine savaşla meşkuliyetleri vurgulanır" (Heredot V,VI). Ayrıca bu dönemde birbirinden uzak tek çiftlik yapılarının varolduğu ve insanların evlerini yerleşim içerisinde uygun bulduğu ayrı bir alana inşa ettikleri düşünülmektedir (Bartl 1994: 516; Müller, 2005:108). Antik çağ yazarlarının verdikleri bilgiler ve kazı sonuçlarından bu varsayıma ulaşılmaktadır (Beksaç, E. "Trakların Anıtları, Trakyanın Anıtları I" Yöre Edirne 118. Sayı 2010:3-18; 119. Sayı 2010b:59-76).

Kuzeybatı Anadolu, Batı Anadolu'da sıklıkla görülmektedir. İç Anadolu ile Güneydoğu Anadolu bölgelerinde ise, bilimsel çalışmaların artması sonucu gün geçtikçe yeni bulgulara ulaşılmaktadır.

Bilimsel anlamda tabakalı olarak ilk kez Troia kazılarıyla karşımıza çıkan, Trak halklarına ait en erken çalışmalar Doğu Trakya bölgesinde, A.M. Mansel, Ş.A. Kansu ve U.Esin ile birlikte başlamıştır. Hatta A.Erzen bu doğrultuda Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Enstitüsünü kurmuştur (Özdoğan 1996: 329). Daha sonra Marmara Üniversitesi Prehistorya Anabilim Dalı'nın M. Özdoğan başkanlığında 1979 yılında başlattığı yüzey araştırmaları kapsamında, tüm diğer dönemler gibi Erken Demir Çağı'na ait çok sayıda anıt mezar ve yerleşim noktası tespit edilmiştir. Bu çalışmalar ile Trakya'nın kültür tarihi kronolojisine ait boşluklara bilimsel değerlendirmelerle çözüm aranmıştır. 1983 yılıyla birlikte yüzey araştırmalarının kapsamı daha da genişletilmiştir. İlk etapta Doğu Trakya bölgesinde başlatılan tarama alanı içine Marmara Denizi'nin güney kısmı da dâhil edilmiştir. Proje kapsamında Edirne, Kırklareli, Tekirdağ şehirleri Gelibolu Yarımadası ve Doğu Marmara Bölgesinde Balıkesir İli, Bandırma, Gönen, Biga ve Çan İlçeleri ile İvrindi çevresinde yüzey taraması gerçekleştirilmiştir. Araştırmalar esnasında bazen kurtarma kazıları da yapılmıştır. Bu proje kapsamında Lalapaşa, Vaysal, Arpalık dolmenleri araştırılmış, Hacılar dolmeninin ise kazısı yapılmıştır. Hacılar dolmeni kazı sonrası Edirne Müzesinin bahçesine taşınmıştır. M.Ö.1300- 1200 yılları arasına tarihlendirilen Taşlıcabayır Mezar tepesi kazılmıştır (Özdoğan 1983: 63-68; Özdoğan 1997: 329-360).

Yüzey araştırmaları kapsamında Meriç- Ergene Havzasında yer alan Ağaç Köprü, Yedigöz Kemeri yerleşim alanları tespit edilmiştir. Ağaç Köprü, Yedigöz Kemeri'nden ele geçen seramik formları ve bezemelerden dolayı, yerleşimler Taşlıcabayır'dan hemen sonraki evre olan, M.Ö.1100-1000 yılları arasına tarihlendirilmiştir (Özdoğan 1984: 225).

Menekşe Çatağı yerleşimi de bu proje kapsamında tespit edilmiştir (Özdoğan, 2004:421-434). Ayrıca Avşa Adası'nın batı kıyısında, deniz kenarında yer alan Manastır Mevkii Höyük'te yapılan yüzey ve su altı taramalarından, El Yapımı Parlak Seramikler ele geçmiştir (Hansel, 1982: 119-143; Özdoğan, 1984: 225; Özdoğan, 1987: 5-39; Erim Özdoğan ve Işın, 2003: 377). 2000'li yıllara

kadar süren Marmara Bölgesi Yüzey Araştırmalarından sonra, 2007 yılında Kocaeli Üniversitesinden Ş.Aydıngün başkanlığında İstanbul Tarihöncesi Araştırmaları (İTA) adı altında, İstanbul merkez ve çevresinde bir araştırma projesi oluşturulmuştur (Aydıngün, 2017: 369-390). Eş zamanlı olarak, Trakya Üniversitesinden Engin Beksaç başkanlığında 1997 yılında Trakya, Gelibolu, Balıkesir, Kocaeli, İzmir çevrelerinde uzun zamanlı ve dönemlik yüzey taramaları başlatılmıştır. Amacı İstanbul kronolojisindeki boşlukları doldurmak olan İTA projesi kapsamında Avrupa yakasında yirmi dört ilçeden, yedi ilçe inceleme kapsamına alınıp, bu ilçelere bağlı kırk bir köy sıkı bir şekilde taranmıştır. Fakat İstanbul İli genelinde yaşanan hızlı yapılaşma sebebiyle arkeolojik bulguları kayıt altına almada hızlı hareket etmek için ikinci bir araştırma grubu daha oluşturulmuştur. Bu grup İstiya Projesi altında yüzey taramalarına devam etmiştir. Her iki proje kapsamında, kara ve kıyı yerleşimlerinde devam eden taramalar Başakşehir, Avcılar, Küçükçekmece, Arnavutköy, Beylikdüzü, Çatalca, Silivri ilçe ve köylerinde yapılmıştır (Ş-H.Aydıngün, 2013; 20; Aydıngün, 2017: 369-390). Gerçekleştirilen tüm bu projeler ve her yıl farklı bölgelerde yapılan yüzey taramaları ile M.Ö. 1200 yıkımında yer alan Trak halklarına ait anıt-tümülüs mezarları, kutsal kayalık alanlar, kaya oyukları, sıvı kanalları, mağaralar, maden cürufları, yerleşim birimleri ve tipik Balkan seramiklerine rastlanmaktadır.

Yazılı kaynakların oldukça az ele geçmesi nedeniyle, dilleri hakkında çok az bilgi sahibi olduğumuz bu halklara ait tanrı adları, yer adları, özel isimler ve ele geçen kısa bir metinin incelenmesi sonucu, dillerinin Satem dil grubuna girdiği, İlirce ve Balto-Slav dilleriyle ilişkide olduğu anlaşılmıştır. Ölülerinin yakılması nedeniyle tespit edilen sınırlı miktardaki iskelet yapısı, eski Hellen kaynakları ve maddi kültür kalıntıları üzerindeki tasvirlerinden yola çıkarak, beyaz tenli ve renkli gözlü Avrupalılar (Erzen, 1994: 31-33,63) olan Dinarik ve Dinaro- Nordik bir ırk oldukları tahmin edilmektedir (Beksaç, 1998: 74-75).

Traklara ait az miktardaki bilgi, yüzey araştırmaları dışında Tarihi Yarımada da yapılan sondajlardan gelmektedir. Sultanahmet (At meydanı)-Ayasofya düzlüğünün Geç Tunç Çağı sonu Erken Demir Çağlarından itibaren Traklar tarafından geçiş bölgesi ya da yerleşim alanı olarak kullanıldığı düşünülmektedir. 1945-1946 yıllarında Aya İrini'de yapılan sondajlardan (Erzen, 1954:135, Dönmez, 2014: 51) ele geçen gri Frig çanak-çömleği ve buraya

oldukça yakın mesafede yer alan İstanbul Arkeoloji Müzeleri Ek Bina temel kazısından ele geçen Balkan seramiği parçası bu görüşü desteklemektedir. M.Ö. 13-12. yüzyıllara tarihlenen el yapımı, gri renkli, mineral katkılı, astarlı, orta derecede pişmiş, kabartma halat baskı, bant bezemeli bu ağız parçası (Tab.6) ile 1997 yılında yapılan Sultanahmet Cezaevi kazılarından ele geçen M.Ö. 7. yüzyıla tarihlenen karakteristik tunç Frig fibulası (Denker, 2007: 144- SC1) (Tab.7) Trak halklarının bu coğrafyada bulunduklarının kanıtlarıdır. Böylece Karanlık Çağ'da, Topkapı Sarayı- Aya İrini- Ayasofya ve Hipodrom'un bulunduğu bölgenin, göç yolları üzerinde olduğu ve İstanbul Boğazı'nın da geçiş sahası olarak kullanıldığı kesinlik kazanır (Sandars, 1971: 17-18; Ş.Aydıngün ve H. Aydıngün, 2013: 65-78; Dönmez, 2014: 49,52-53). Bakırköy- Ayamama Deresi çevresinde ve temel altı kazıları sırasında (Topkapı Sarayı surları içi- Hipodrom kazıları) benzer seramiklerin ele geçmesi de, göçe dair bu iddiayı desteklemektedir (Erim Özdoğan ve Işın, 2003: 377; Fıratlı, 1978: 570, Res.163).

Ayrıca son yıllar da yapılan yüzey araştırmaları kapsamında Kocaeli Dilovası Mevkiinde El Yapımı Kaba seramiklere rastlanmıştır (Aydıngün, 2013: 71).

Yine İstanbul da İTA kapsamında araştırılan Küçükçekmece Göl havzasının Avcılar Firüzköy Mevkiinde, Erken Demir Çağ'a ait El Yapımı Kaba Seramik (Tab.6) örneği ele geçmiştir (Aydıngün, 2013: 71, 68). Yarımburgaz Mağarasının dış yüzeyinde ise, taş oyma merdiven basamakları, oda mezarları (Res.20) koyu renkli el yapımı seramikler tespit edilmiştir (Aydıngün, 2015: 170-179, Res.12a: 176). Başakşehir Kayabaşı mahallesindeki kireçtaşı kayalık alanında da insan eli ile yapılmış düzenlemeler ile karşılaşılmıştır (Aydıngün, 2015: 180-185).

Çatalca İnceğiz Mağaralarının üst kesiminde yer alan Maltepe Mevkiinde yaklaşık 8 metre derinliğinde bir "Kült Kuyusu" tespit edilmiştir. Adak çukuru olarak da tanımlanan kuyudaki toprak içerisinden yanmış hayvan ve insan kemiği, El Yapımı Kaba Seramik, çukur etrafında ise demir cürufu ve cevherleri ele geçmiştir (Aydıngün, 2013: 73,74; Aydıngün, 2017: 374, 386) (Res.19). Yine Çatalca Dağyenice köyü yakınlarında bol miktarda El Yapımı Kaba Seramik (Tab.6) ile, pişmiş topraktan küçük boyutlu bir altara ait parçalar ve üzerinde

spiral kazıma motiflerin işlendiği rölyefli plakalar ele geçmiştir (Aydıngün 2013: 71,68) (Tab.6). Dağyenice köyünün yakınlarında bir açık hava kült alanı (Res.18a) ile üç basamaklı kaya altarı da (Res.18b) Traklara ait tespit edilen kültür varlıklarındandır (Aydıngün 2013: 71,73). Çatalca İnceğiz Mağaralarının üzerinde yer alan Çakıl Köyü dağ yamacında ise, bir demir madeni tespit edilmiştir. Ayrıca aynı bölgede megalitik anıtsal taş bloklara rastlanmıştır (Aydıngün 2013: 74-75).

Silivri İlçesinin Sülüklü Mevkiinde göçe dair Balkan kaba malları ele geçerken, Büyük Sinekli Köyü'nde kaya yamacına oyulmuş devasa boyutlarda pithoslara benzetilen 100'den fazla kuyu-kaya oyuğu ya da çukur olarak adlandırılabilecek yapı formu tespit edilmiştir (Aydıngün 2011:356; Aydıngün 2013: 69,71; Aydıngün 2017: 374) (Res.17). Büyük Sinekli Köyü ile Silivri İlçesi'nin kuzeyinde, Kırklareli yakınlarında yer alan Danamandıra Köyü'nde tespit edilmiş olan tepesi basamaklı biçimde, pramidal oyulmuş kaya sunağı (Res.52) ile Demir Çağı Tümülüsü (Res.53) de yine İTA kapsamında saptanan alanlardandır (Aydıngün 2009: 415,424). Kırklareli Yoğuntaş Köyünde yüksek bir sırt üzerinde, birbirine yakın mesafede üç grup halinde, Taşlı Tepe Yığma Mezar Tepelerine rastlanmıştır (Res.54). Kırklareli Asilbeyli köyünün hemen güneyinde yer alan ve Mezarlık Alçağı olarak isimlendirilen geniş alanda da, çok miktar da Demir Çağ'a ait dikilitaş tespit edilmiştir (Özdoğan vd. 2008: 267-268) (Res.55).

Kuzey Batı Anadolu Ve Trakya'da, Erken Kültistik (Kaya Oyma Ve Megalit) Anıtlar Ve Kült Alanları Projesi Edirne ve Kırklareli Yüzey Araştırması kapsamında çok sayıda dolmen, tümülüs ve megalit anıt tespit edilmiştir. Bu alanlardan Erken Demir Çağı'na ait seramikler ele geçmiştir. 2009 yılında bu proje kapsamında Ömeroba Demirkapı Mevkiinde bir dolmen (Beksaç 2011: 131) ile Plaçka Tepesinde, merkezde bir dolmenin yer aldığı dört tümülüsün çevrelediği anıt mezarlık tespit edilmiştir. Bu tek odalı ve tek dromoslu olan dolmende Erken Demir Çağ'a ait seramik parçaları ele geçmiştir (Beksaç 2011: 137). Edirne Lalapaşa ilçesi, Lalapaşa Merkez'in kuzeyinde İğrek Kayalığı Mevkiinde bir Kaya Altarı ve Kutsal Alan tespit edilmiştir (Res.56). Kayalık alanın merkezinde 38cm kalınlık, 98 cm yükseklik ve 1,58 cm uzunlukta bir kayaç üzerinde 55 cm çapında Güneş Kursu ile alakalı dairesel bir oluşum saptanmıştır. Bu alanın Güneş'in hareketleri ile bağlantılı olduğu

düşünülmektedir (Beksaç 2015: 257). Enez- İpsala kara yolu üzerinde, Çataltepe Kaya Sunağı yer almaktadır. Farklı kaya oluşumundan meydana gelmiş üç sunağın altında yer alan dikdörtgen planlı ve girişinde üç sığ niş bulunan mağaranın, kutsal bir alan işlevine sahip olduğu düşünülmektedir. Bu üç sunaktan batı yönünde yer alan sunak önünde, oyularak oluşturulmuş daire formlu bir çukur tespit edilmiştir (Beksaç 2015: 257-258) (Res.57).

Edirne Lalapaşa Büyünlü Köyü Kapaklıtaş Mevkiinde iki dolmen tespit edilmiştir. Doğuda yer alan dolmenin diğerine göre daha büyük boyutlu, dramosunun daha uzun olduğu görülmüş, örtü taşı ve batı duvarının devrildiği tespit edilmiştir. Batıdaki dolmen ise tamamen devrilmiştir. Dromosun önündeki tarla içerisinde birkaç parça Erken Demir Çağ seramiği ile küçük boyutlu bir Trak kült kabı ele geçmiştir. Ele geçen koyu seramiklerden biri üzerinde "S" biçimli kazıma bezemeler bulunur. Bir seramik parçası üzerinde ise tırnak baskı bezeme görülmektedir (Beksaç 2006: 286). Bu bezeme türüne Bulgaristan Trakya'sında oldukça yoğun miktarda rastlanmaktadır. Ahmatlar köyü çevresinde bulunan ve tahrip edilmiş bir başka dolmenin dromos dolgusunda ve Kuzulu Köyü civarında yer alan bir dolmende yine benzer tören kap parçaları ele geçmiştir (Beksaç 2009: 17-18).

Vaysal Köyünde tespit edilen Karapınar dolmeninin ise oldukça iyi durumda olduğu görülmüştür (Beksaç 2008: 71). Kuzeybatı Anadolu Ve Trakya'da Megalitik, Kaya-Oyma Anıtları Ve Kült Projesi Edirne- Kırklareli Yüzey Araştırması kapsamında saptanan tek odalı ve dromoslu, Mandakayalar Dolmeni (Beksaç, 2008: 72), Karagöl Dolmeni (Beksaç 2008: 72), Sarıdanişment Köyü Dolmeni (Beksaç, 2008: 73) ile Demir Çağ seramiklerinin ele geçtiği Domurcalı Köyü Dolmeni (Beksaç, 2008: 78) ve Ömeroba Köyü Dörtağaç Mevkiinde saptanmış olan iki dromoslu dolmen ile tek odalı tahrip edilmiş olan bir diğer dolmen (Beksaç, 2008: 73-75) kayıt altına alınmıştır. Kırklareli Karagöl Dolmenleri (Beksaç, 2011: 132) ile Darboğaz Mevkii Dolmenleri (Beksaç, 2011:136) iki odalı ve tek dromosludur. Kırklareli Dereköy Elmalı Mevkiinde Çift dolmen olarak adlandırılan tek oda ve dromoslu dolmenler görülürken Kabine Mevkiinde de tek oda ve dromoslu bir dolmen tespit edilmiştir (Beksaç, 2008: 79-80). Kırklareli ili, Kofçaz ilçesi Tastepe Köyü yakınlarında üç adet dolmene rastlanmıştır. Bu dolmenler tüm tahribatlara rağmen oldukça iyi

durumda olup, kolayca onarılabilecek özellikler sergilemektedir. Bu dolmenlerden Kapakkaya Mevkii'nde bulunan, iki odalı tek dromoslu tiptedir. Üst kapak taşları yerinde, korunmuş durumdadır (Beksaç, 2013: 44). Doğan Köy Kapaklıkaya Mevkii Dolmeni yakınlarında bir başka dolmene de rastlanmıştır. Bu dolmen Eskibağlık Mevkii'nde bulunan ve Dikilitaş olarak bilinen bir anıttır. Diğer dolmen gibi tek odalı ve tek dromoslu tiptedir.

Kırklareli Kofçaz İlçesi Topçular Köyü merasında yer alan Mercan Baba Dolmeni (Beksaç, 2011: 135), Tatlıpınar Köyü merasında yer alan Kapaktepe ve Yaylakarşısı Dolmenleri (Beksaç, 2011: 135), Ahmetler Köyü Kapakkaya Sırtı dolaylarında bir tepe üzerinde yer alan iki grup dolmen (Beksaç, 2011: 136), Kurtbayır Mevkii Dolmeni (Beksaç, 2011: 136), Höyükbayır Mevkii Dolmeni ve toprağında Erken Demir Çağ seramiklerinin ele geçtiği Palaçka Tepesi merkezinde yer alan dolmenlerin hepsi tek odalı ve tek dromoslu plana sahiptir (Beksaç, 2011: 136).

Lalapaşa ilçesi Yağmurbaba Mevkiinde Yağmurbaba Dolmeni (Beksaç, 2007: 183), Uzunbayır Köyü Yenibağlık Mevkiinde Dolmen mezarı (Beksaç ,2007: 185-186), Söğütlük Mevkiinde (Beksaç, 2007: 186) ve Süloğlu ilçesi Ortaburun Mevkiinde, güney yöne bakan ve dromosu yıkılmış bir dolmen (Beksaç, 2007: 189) tespit edilmiştir.

Yüzey taraması esnasında Enez İlçesinde tespit edilmiş kült alanlarından olan ve Güneş Kültü ile alakalı olduğu düşünülen Beğendik Kaletepe Kaya Anıtı'nda, El Yapımı Parlak seramik parçası ele geçmiştir (N.Beksaç-E.Beksaç, 2016: 10).

2008 yılında Tekirdağ Ganos Dağı çevresinde yapılan yüzey araştırmaları esnasında Yazır Köy mezarlığında 2m yükseklikte bir menhir tespit edilmiştir. Menhir'in buradaki varlığı bu kültürün Güney Trakya'ya kadar yayılımını göstermesi açısından dikkate değerdir (Özbek, 2008: 83; Koçel Erdem, 2010: 95).

Gelibolu Yarımadası'nda, Yeniköy-Fındıklı arasında, Saros körfezine hakim konumda yer alan Yeniköy Arıtaş (Koçel Erdem, 2016:452), Karainbeyli Kaya Kutsal Alanları ile Tayfur Köyü Kaya Kutsal Alanı olarak adlandırılan açık hava kült alanı, 2016 yüzey araştırmaları esnasında tespit edilmiş açık hava kutsal alanlarıdır.(Res.24a-b) (Koçel Erdem, 2016: 553-554).

Yüzey araştırmaları kapsamında Burhaniye Ören yerleşmesi çevresinde Bergaz Tepe'de yer alan kayalık bir alan ile sahil şeridi arasında yer alan kısımda, antik bir kente ait iskân izlerine rastlanmıştır. Bu alandan Karanlık Çağ'a ait kaba dolgulu Demir Çağ seramikleri ele geçmiştir (Beksaç, 2002: 284). Yine Burhaniye İlçesinin 2 km kadar kuzeybatısında Höyücek sit alanından Geç Tunç Çağı ve Troia VII dönemine ait seramikler ele geçmiştir (Beksaç, 2002: 284). Balıkesir Burhaniye İlçesi, Ağacık Köyü'nden Yunuslar Köyü'ne giden yolun solunda Bağçeşmeler mevkiindeki 1 km'lik alan içerisinde bir yerleşim alanı tespit edilmiştir. Su kaynağı yakınında ve yamaç üzerinde yer alan yerleşim alanında Troia VII evresinden bilinen Erken Demir Çağ'a ait kaba hamurlu seramikler toplanmıştır (Beksaç, 2004: 196).

Balıkesir Daskyleion Antik Kenti akropolünden, az sayıda El Yapımı Parlak Seramik ele geçmiştir. Antik kentin 6 km doğusunda, Karadere yatağı içerisinde yer alan Göbek tepe mevkiinden de 2001 yılında El Yapımı Parlak Seramik ve El Yapımı Kaba Seramik örnekleri ele geçmiştir (Bakır, 2003: 11; Polat, 2002: 63-183).

Balıkesir ili Gömeç İlçesinde Kızçiftliği Höyüğünden El Yapımı Kaba seramikler toplanmıştır (Beksaç, 1999: 111).

Edremit merkezinin 4 km kadar batısında yer alan Mandıra Tepe adlı höyükten El Yapımı Parlak Seramiğe benzer seramikler ele geçmiştir (Beksaç, 2001: 115).

Manisa Topkale'den ele geçen El Yapımı Parlak Seramik parçalarının, Arkaik dönemde yapılan çark taklitleri oldukları düşünülmektedir (Doğan, 2007: 86) (Tab.6).

Urla Çeşme yolu üzerinde yer alan Tatarderesi Mevkiinde, Hacıgebeş Tepesi ile Alibey Çiftliği arasında kalan küçük tepe üzerinde, Geç Tunç Çağı–Erken Demir Çağ'a tarihlendirilen yerleşim alanı ve nekropol alanından, El Yapımı Kaba Seramikler (Tab.6) bulunmuştur (Ersoy-Koparal, 2009: 77-78). Yine İzmir de yer alan Bademgediği Tepe yerleşiminde El Yapımı Kaba Seramikler açığa çıkartılmıştır (Meriç, 2003: 153-158) (Tab.6). Ayrıca Marmaris ilçesinin Turgut köyü civarında 3,5 km^2 büyüklüğünde bir kale yerleşimi olan Haydas Bozburun (Benter, 2002: 177-187; Benter, 2000: 307-308) antik kentinde

2000 yılında yapılan yüzey araştırmaları sırasında, Akropolisin aşağı kısmında yer alan bir mağara da, bir grup El Yapımı Kaba seramik ele geçmiştir. Her iki yüzeyi düzeltilmiş olan el yapımı ve az miktarda mineral katkılı bu seramik parçaları, mağaranın hemen önünde bulunmuştur. Açık forma sahip seramiklerin, kenarları dikey ya da hafif dışa eğimli üç kâse, bir tabak ve bir karın parçasından oluştuğu görülür. Açık gri renk bir pitos parçası üzerinde ise, parmak baskı bezeme tespit edilmiştir. Parmakla çizilmiş bir dalga şeridi şeklinde süslenmiştir. Bu seramik parçası muhtemelen köşeli bir kaba aittir. Bu parça el yapımı parlak mallar içinde değerlendirilir (Benter 2002: 178) (Tab.6). Ele geçen yay biçimli iki fibula örneği de M.Ö. 9 ile 7.yüzyıl arasına tarihlendirilmiştir (Benter 2002: 178) (Tab.7).

Bu yerleşimler dışında Limantepe (Blegen 1958 vd.,: 158-159; Erkanal 1999: 327; Mangaloğlu-Votruba 2011: 50;) ve Panaztepe (Mangaloğlu-Votruba 2011: 43-73; Gür 2012: 61) yerleşimlerinden El Yapımı Kaba Seramikler açığa çıkartılmıştır. Kaman Kalehöyük (Omura 1992: 319-337) yerleşiminin IId katında, Balkan seramiklerine benzer, elde yapılmış, siyah renkli, çok iyi perdahlı, geometrik yivlerle süslü ve ağız hizasında dört küçük tutamaklı bir kase formu (Tab.6) bulunmuştur. Tell-el Cüdeyde de (Akurgal 1995: 113; Akurgal 1956: 45) varlığı tespit edilen El Yapımı Kaba seramiğin Amuk Ovasına kadar uzandığı kabul edilirken (Akurgal 1956: 43–51), Kilikya Bölgesinde ise Kinet höyük, Kilisetepe ve Tarsus'ta da varlıkları tespit edilmiştir (Gates 2013: 1-28). Balkan seramiklerinin yoğun olarak ele geçtiği Anadolu'nun kuzey ve batı bölgelerinden oldukça uzak bir coğrafyada, Doğu Anadolu Bölgesinde Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı Projesi Arkeolojik Kurtarma Kazıları kapsamında, kurtarma kazısı yapılmış olan Erzurum- Akale ile Erzincan- Tercan arasında, Erken Demir Çağ'a ait çok amaçlı mevsimlik bir dağ yamacı yerleşimi olan Büyükardıç'ta (Şenyurt 2005: 254, 256; Şenyurt 2006: 284), tipik Balkan seramiklerine benzer seramik parçaları açığa çıkartılmıştır (Şenyurt 2005: 60-137,253-258, Fig. 91,240) (Tab.6).

SONUÇ

Anadolu ve Doğu Trakya'da Geç Tunç Çağı Sonu Erken Demir Çağı başlarında, yıkılan görkemli uygarlıklara ait planlı mimarilerden oluşan şehirler yerine kırsal yaşam biçimi sürdüren insanlara ait basit inşa tekniğinde yapılmış zayıf yerleşim tipleri görülmektedir. Sınırlı alanlarda varlığı tespit edilen yapıların nüfusla doğru orantılı olarak az sayıda inşa edildiği gözlemlenmektedir.

Yarı göçebe yaşam tarzlarına sahip bu insanların, vardıkları noktalarda kolay bulunan yapı malzemeleri olan taş, ahşap ve kil kullanarak konutlarını hızlı bir şekilde inşa ettikleri tahmin edilmektedir. Mekanların toprak içinin kazılmasıyla inşa edildiği yada dal-örgü tekniğinde toprak yüzeyine klübe şeklinde yapılar olarak inşa edildiği tespit edilmiştir. Toprak altına inşa edilen yapı türleri çukur yada yarı gömülü evler olarak adlandırılır. Trakların bir önceki sürece ait olan Geç Tunç Çağı yapı temellerini ve surları ev temeli olarak kullandıkları da görülür. Çukur evlerin toprağın 30-80 cm'e kadar değişen derinliklerde kazılmasıyla oluşturulduğu tespit edilmiştir. Bu yapılarda en dikkat çekici özellik, bu çukurların iç kenarlarına dikey olarak büyük boyutlu taş plakaların yerleştirilmesi ya da eni dar tek sıra taş duvarların örülmesidir. Ayrıca bazen taş plakaların bir temele sahip olmadan çukuru içten sardığı örneklere de rastlanmaktadır. Boğazköy domuz barınağı örneği göz önünde bulundurularak kalıcı bir malzeme olmadığı için her zaman ele geçemeyen ahşabın da çukur yapıların iç yüzeyinde taş plaka gibi kaplama işlevinde kullanıldığı düşünülebilir. Bu çukur yapıların çatısını, çukurun hemen dışında taş ve kerpiç kullanılarak oluşturulmuş kısa duvarların taşıdığı tahmin edilmektedir. Bu kısa duvarlar dışında Gordion YHSS 7 evresi örneklerinde görüldüğü gibi dal-örgü tekniğinde inşa edilmiş duvarların da üst yapıyı taşıdıkları varsayılmaktadır. Ayrıca kazı çalışmalarında açığa çıkartılan mekan içi direk boşlukları ve taştan oluşturulmuş ahşap stün (direk) altlıklarının ise üst örtüyü taşımaya yardımcı unsurlar oldukları anlaşılmaktadır. Plan olarak genellikle yuvarlak yada dikdörtgen planlı, tek odalı yapı birimlerine rastlanmaktadır. Fakat bir kenarı apsisli ve çok odalı örnekler ile zemini taş kaplı hücre odaların olduğu yapılar da mevcuttur.

Sabatinovka, Belozerka, Coslogeni, Noua gibi Balkan kültür bölgelerinden bildiğimiz büyük taş plakalar kullanılarak inşa edilen duvarlara sahip yapıların

benzerlerine Anadolu sınırında Maydos-Kilisetepe'de, Anadolu'da Troia, Gordion ve Hattuşa yerleşimlerinin Geç Tunç Çağı sonu Erken Demir Çağı'ına ait tabakalarında rastlanmaktadır. Menekşe Çatağı ve Kırklareli-Aşağı Pınar yerleşimlerinin ise, fazla sayıda çukur yapısı ve küllü toprak barındırmaları sebepleriyle zol'nik benzeri özel işleve sahip kült ile alakalı yerler olduğu sanılmaktadır. Ayrıca vadiler ve suya yakın yüksek yerlerde yer alan doğal kaya oluşumları üzerine işlenmiş olan sunu çukurları, kanallar, Güneş kursu sembolleri, merdiven oyuntuları ile mağralarda oluşturulan niş ve altar benzeri oluşumlar dahil megalitik anıtlar, dolmen mezarları ve kaya mezarları bu kabilelerin doğayla iç içe yarı göçer yaşam tarzları ile oldukça uyumludur.

Mimari dışında Balkan coğrafyasından Anadolu'ya kadar olan Erken Demir yerleşimlerinden ele geçen El Yapımı Kaba Seramik ve El Yapımı Parlak Seramik form ve bezemelerindeki ortak estetik ve beğeni anlayışı bizlere, Trak kavimlerini izlemede oldukça kolaylık sağlamaktadır. Farklı yerleşimlerden alınan seramik örneklerinin analizleri, Anadolu'da ele geçen tüm Balkan kökenli el yapımı seramiklerin yerel kil kullanılarak ürettiklerini göstermiştir. Ele geçen seramiklerin yayılım haritasından (Harita 4) görüldüğü üzere Balkan kökenli kabileler Doğu Trakya topraklarına inerek Anadolu'nun kuzeybatısından boğazlar yolu ile farklı göç güzergahlarını kullanıp Anadolu'nun içlerine ilerlemişlerdir. Ayrıca Trak halklarının Geç Tunç Çağı'ndan çok daha önce Anadolu sınırı ile direk bağlantı içerisinde oldukları da Maydos-Kilisetepe kazılarıyla anlaşılmıştır.

Sonuç olarak oldukça geniş coğrafyalara doğru yayılım göstermiş olan Balkan Kavimlerinin M.Ö. 1200 civarında yaşanan büyük yıkımda aktif rol oynadıkları kesinlik kazanmıştır. Anadolu topraklarında Karanlık Çağ sürecinde ve sonrasında varlıklarını devam ettirdikleri de ele geçen maddi kültür kalıntılarıyla kanıtlanmıştır.

KAYNAKÇA

Akkan, R. B.(2005). *Eskişehir Müzesi, Kütahya ve Afyon Müzelerinde Korunan Herakles Heykelleri Işığında Phrygia'da Herakles Tipolojisi.* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Eskisehir.

Akkermans, P.M; M.G., Schwartz (2003). The Archaeology of Syria. *From complex hunter-gatherers to early urban societies (ca. 16.000-3.00 BC*). Cambridge, Cambridge University Press

Akman ,M. (1997). "Megalithforschungen in Thrakien", *Istanbuler Mitteilungen 47*: 151-170, Lev.1-16

Akman ,M.(1998). "Die Ausgrabung Der Megalitschen Dolmenlage in Lalapaşa", *Thracian and Phrygians: Problems of Parallelism,* Ankara, 3-4 June 1995 , METU, faculty of Architecture Press Ankara, 65-70

Akman,M.; Özdoğan,M. (1995)."Lalapaşa Arpalık Mevkii Dolmeni Kurtarma Kazı-Onarım ve Çevre Düzenlemesi*", Yıl Sonu Bilimsel Raporu*, Edirne Müzesi Arşivi, 3-6

Aksaç, F. (2001) *Trakya ve Marmara Projesi Menekşe Çatağı Kazısı Prehistorik Çanak Çömlek Buluntuları* , (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Prehistorya Anabilim Dalı.

Akşit,B. (1993) *Phryg'ler ve Phrygia ile İlgili Antik Kaynaklar*,(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

Akurgal,E.(1956). "Kyzikos Ve Ergili Araştırmaları. İon Yayılışının Tarihi Hakkında*", Anadolu (Anatolia), 1*, 1956, 43 – 51

Akurgal,E.(1987). *Anadolu Uygarlıkları*, NET Yayınları, İstanbul

Akurgal,E.(1995a). *Hatti ve Hitit uygarliklari*, Phoenix Yayınları, Izmir.

Akurgal,E.(1995b).*Phrygische Kunst*, Ankara Üniversitesi Yayınevi, Ankara 1997 *Anadolu Kültür Tarihi*, Tübitak Yayınları, Ankara

Akyıldız, E. (1997). Taş Çağı'ndan Osmanlı'ya Anadolu, Yüzyıllar Boyunca Anadolu, Ad. Yayınları

Aleksandrov, N.; B.Sirakov; E.Petkov Gajdarska (1998). Trial Excavations of a Bronze Age Site near Tutrakan (North-eastern Bulgaria), *Archaeologia Bulgarica2/3*, 7-30

Alparslan, M.(2002) "Artukka: Assuwwa Ülkesi ve Lokalizasyonu*", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Anadolu AnAr XVI, 23-24*, İstanbul

Antonova, V.; N.Popov (1984). Novi danni za rannija Halstat v Severoiztocna Balgarija (archeologiceski razkopi na Sumenskata Krepost) *Tracia 6*, 160-184

Archibald, Z.S.(1998). "The Odrysian Kingdom of Thrace", *Oxford Monographs Classical Archaeology*, Clarendon Press, Oxford.

Aslan,C.; P.,Hnila (2015). "Migartion and Integration at Troy from te end of the Late Bronze Age to the Iron Age", in N.C. Stampolidis, Ç. Maner and K. Kopanias (eds.), Nostoi. Indigenous Culture, *Migration and Integration in the Aegean Islands and Western Anatolia during the Late Bronze Age and Early Iron Age,* İstanbul: Koç University Press, 185-20

Aslan,C.; P.,Hnila (2014). "Migration and Integration at Troy from the End of the Late Bronze Age to Iron Age", Nostoi : Indigenous Culture, Migration and Integration in the Aegean Islands and Western Anatolia During the Late Bronze and Early Iron Age. Conference Proceedings (Ed. N. Stampolidis, Ç. Maner, K. Kopanias), Koç University Press. (Yayın aşamasında)

Aslan, Carolyn C.; G. Günata (2014). Troya: Protogeometrik, Geometrik ve Arkaik Dönemler, *Mersin Üniversitesi Kilikia Arkeolojisini Araştırma Merkezi (KAAM) Yayınları-OLBAXXI*, Mersin 81-116

Aslan, Carolyn C.(2009). "End or Beginning? The Late Bronze Age to Early Iron Age Transition at Troia", Forces of Transformation: The End of the Bronze Age in the Eastern Mediterranean. *Themes from the Ancient Near East, Banea Publication Series Volume 1 (Eds. C. Bachhuber- R.G. Roberts),* Oxford: 144

Aslan, Carolyn C.(2011) "A Place of Burning: Hero or Ancestor Cult at Troy " *Hesperia 80-3* :381-429

Arslan, R.; Stephan W.E. Blum (2006). Demir Troya, *Arkeo Atlas 5. Sayı*, 146-149

Aslan, C.C.(2002). "Ilion Before Alexander: Recent finds of Protogemetric, Geometric and Archaic Pottery from area D9 " *Studia Troica 12*:81-129

Atik, N. (2016). "Tekirdağ'da Traklar ve Antik Heraion Teikhos " Journal of Archaeology & Art Arkeoloji ve Sanat 152: Mayıs- Ağustos :75-86

Aydıngün, Ş. (2017). "İstanbul Tarih Öncesi Araştırmalarının 2007-2015 Yılları Arası Sonuçları" *34. Araştırma Sonuçları Toplantısı 1. Cilt,* Edirne, 369-390

Aydıngün, Ş.;Ali Hakan, Eğilmez; Haldun, Aydıngün; İlker Gürbüz; Gülhun Gürbüz; Metin Albukrek; Gülşen Küçükali; Emre Kuruçayırlı;Bülent Erdem. (2015). *İstanbul Çatalca/İnceğiz- Maltepe'deki Yer Altı Yapıları, Arkeoloji ve Sanat 49*: Mayıs- Ağustos 2015: 115-126

Aydıngün,Ş. (2009). "İstanbul İli 2007 Yılı Tarih Öncesi Çağlar Yüzey Araştırması Sonuçları*"26. Araştırma Sonuçları Toplantısı,* Ankara, 411-426

Aydıngün,Ş.(2015). "Yeni Şehirn Geçmişi: Başakşehr'in Arkeolojisi". *İstanbul,* 164-185

Aydıngün,H.(2014). "Uygar Dünyanın ilk yıkılışı M.Ö.1200.*Arkeoloji ve Sanat Yayınları*. İstanbul 193

Aydıngün ,Ş.; H.Aydıngün (2013). Erken Demir Çağ'da ' İstanbul Boğazı' üzerinden Trak/Frig Kavimlerinin Anadolu'ya Geçişine Ait İlk Bulgular. *Arkeoloji ve Sanat Yayınları 142*: Ocak-Nisan. İstanbul

Aydıngün, Ş.;E. Güldoğan ;V. Heyd, (2011)
"2009 Yılı İstanbul Tarihöncesi Çağlar Yüzey Araştırması*", 28.Araştırma Sonuçları Toplantısı 1.Cilt* Allâme Tanıtım & Matbaacılık Hizmetleri, Ankara, 355-364

Bailey,W. Douglas (2000). *Balkan Prehistory Exclusion, Incorporation and Identity*, Routledge,London.

Bakır, T.(2002). "Daskylaion'da Phrygler", *Anadolu'da Doğdu, 60. Yasında Fahri Isık'a Armagan Der.:Taner Korkut ve diğerleri*. İstanbul. Ege Yayınları: 55.

Bakır, T. (2003). "Daskyleion (Tyaiy Drayahya) Hellespontine Phrygiabölgesi Akhaemenid Satraplığı", *Anadolu/Anatolia*, 2003, 25, 1 – 26.

Barnett ,R.D.(1953). "Mopsos", *Journal of the Hellenic Studies,73*, 140-143

Barnett ,R.D.(1967). "Phrygia and the Peoples of Anatolia in the Iron Age", *Cambridge Ancient History II,* 30

Barnett ,R.D. (1975). "The Sea People", *in CAHII/2*, Cambridge, 359-3378

Barnett ,R.D.(1975)."Phrygia and the Peoples of Anatolia in the Iron Age ", *Cambridge aNcient Histroy II/2*, Cambridge, 417-442

Bartl, K. (1994). "Die Frühe Eisenzeit İn Ostanatolien Und İhre Verbindungen Zu Den Benachbarten Regionen", *Baghdader Mitteilungen 25*, 473-518.

Basedow, M. (2007). "Troy Without Homer: The Bronz Age- Iron Age Transition in the Troad", *EPOS. Reconsidering Greek Epicand Aegean Bronze Age Archaeology. Aegaeum 28* (Eds. S. P. Morris-R. Laffineur) Liege, 49-58

Basedow, M. (2009). " The Iron Age Transition at Troy", Forces of Transformation: The End of the Bronze Age in the Eastern Mediterranean, Themes from the Ancient Near East, Banea Publication Series Volume 1 (Eds. C. Bachhuber- R.G. Roberts), Oxford:131-142

Becks, R. (2003). "Troia VII: the Transition from the Late Bronze Age to the Early Iron Age, Identifying Changes" *The Transition from Bronze to Iron Ages in Anatolia and its Neigbouring Regions*. Yazar/ Editör : Fischer, Bettin-H. Genz- E. Jean- K. Köroğlu (eds.), İstanbul

Becks, R. (2008). " Ein Kultbau der Spatbronzezeit in Troia", Anodos Studies of Ancient World 6-7/ 2006-2007. Proceedings of the International Symposium: Cult and Sanctuary through the Ages (From the Bronze Age to the Late Antiquity), *Trnava*: 61-72

Becks, R.; W. Rigter ; P. Hnila (2006). "Das Terrassenhaus im Westlicheen Unterstadtviertel von Troia", *Studia Troica 16*:27-28

Becks, R.; P. Hnila; M. Pieniazek- Sikora (2006). "Troia in der früchen Eizenzeit: Troia VIIb 1- VII3" . *İn Troia: Archaologie eines Siedlungshügel und seiner Landschaft, edited by M. Korfmann*, Mainz am Rein 181- 188.

Becks, R.; D. Thumm (2001). Untergang der Stadt in der Frühen Eisenzeit - Das Ende aus Archäologischer Sicht. – In: Theune-Großkopf, B., Seidel, M., Kastl, G., Kempa, M., Redies, M., Wais, A. (eds.) *Troia-Traum und Wirklichkeit; Begleitband zur Ausstellung Troia* – Traum und Wirklichkeit, Stuttgart-Braunschweig-Bonn, 419-424.

Beckman, G.J. (1996). *Hitit Diplomatic Texts,* Atlanta.

Beksaç , E. (1998). " Traklar Ve Vize", *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi, 17. Sayı*. İstanbul 2017 "Kuzeybatı Anadolu ve Trakya'da Erken Kültistik Kaya (Kaya-Oyma ve Megalitik) Anıtlar ve Kült Alanları Projesi Edirne ve Kırklareli İlleri Yüzey Araştırması Kaya Sunağı ve Bağlantılı Kült Alanları Çalışmaları" *34. Araştırma Sonuçları Toplantısı 1. Cilt*, Edirne, 609-622

Beksaç , E.(1999). "Balıkesir Ili Ayvalık ve Gömeç Ilçelerinde Pre ve Protohistorik Yerleşmeler Yüzey Araştırması 1997" *16. Araştırma Sonuçları Toplantısı II.Cilt,*Kültür Bakanlıgı Milli Kütüphane Basımevi Ankara, 109-120

Beksaç , E.(2001). "Balıkesir Ili, Ayvalık, Gömeç, Burhaniye, Edremit ve Havran İlçelerinde Pre- ve Protohistorik Yerleşmeler Yüzey Araştırması 1999" *18. Araştırma Sonuçları Toplantısı 2.Cilt*, İzmir, 113-122

Beksaç , E.(2002). "Balıkesir ili Ayvalık, Gömeç, Burhaniye, Edremit ve Havran İlçelerinde Pre- Ve Protohistorik YerleşmelerYüzey Araştırması 2000" *19.Araştırma Sonuçları Toplantısı 2.Cilt*, Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi Ankara, 283-288

Beksaç , E. (2004). "Balıkesir ili Ayvalık, Gömeç, Burhaniye, Edremit ve Havran İlçelerinde Pre- Ve Protohistorik YerleşmelerYüzey Araştırması 2000" *21.Araştırma Sonuçları Toplantısı 1.Cilt*, Kültür Bakanlığı Dösimm Basımevi, Ankara, 193-202

Beksaç , E. (2006). "Balıkesir ili Ayvalık, Gömeç, Burhaniye, Edremit ve Havran İlçelerinde Pre- Ve Protohistorik YerleşmelerYüzey Araştırması 2000" *23.Araştırma Sonuçları Toplantısı 1.Cilt,* Kültür Bakanlığı Dösimm Basımevi, Ankara, 283-292

Beksaç , E.(2007). Doğu Trakya'da Traklar. *Aktüel Arkeoloji, Sayı 3*, İstanbul, 25-41

Beksaç , E. (2007). Kuzeybatı Anadolu Ve Trakya'da Erken Kültistik Kaya/Kaya Oyma Ve Megalitk Anıtlar Ve Kült Alanları Projesi: Edirne Ve Kırklareli İlleri 2005 Yüzey Araştırması*, 24. Araştırma Sonuçları Toplantısı 1. Cilt*, Kültür Ve Turizm Bakanlığı Dösimm Basımevi Ankara,183-200

Beksaç , E. (2008). Kuzeybatı Anadolu ve Trakya'da Megalitik, Kaya-Oyma Anıtları ve Kült Projesi Edirne-Kırklareli Yüzey Araştırması 2006 Çalışmaları *25.Araştırma Sonuçları Toplantısı 3. Cilt*, Kültür Ve Turizm Bakanlığı, Dösimm Basımevi, Ankara,71-84

Beksaç , E. (2009). Traklarda Kutsalın Göstergesi: *Gerçekler ve Yanılgılar, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi Konuşma Metni* ,11-31

Beksaç , E.(2009). Kuzeybatı Anadolu ve Trakya'da Erken Kültistik (Kaya Oyma ve Megalitik) Anıtlar Ve Kült Alanları Projesi 2008 Yılı Edirne ve Kırklareli Yüzey Araştırması.*27. Araştırma Sonuçları Toplantısı, I. Cilt*, 187-202

Beksaç , E.(2010). "Kuzey Batı Anadolu Ve Trakya'da Erken Kültistik (Kaya Oyma Ve Megalit) Anıtlar Ve Kült Alanları Projesi 2009 Yılı Edirne Ve Kırklareli Yüzey Araştırması", *28. Kazı Sonuçları Toplantısı*, İstanbul, 131-142

Beksaç , E.(2010). "Traklar'ın Anıtları, Trakya'nın Anıtları I", *Yöre, Edirne, sayı 118,* 3-18

Beksaç , E. (2010). "Traklar'ın Anıtları, Trakya'nın Anıtları II", *Yöre, Edirne, sayı 119-120*, 59-76

Beksaç , E. (2011). "Kuzey Batı Anadolu Ve Trakya'da Erken Kültistik (Kaya Oyma Ve Megalit) Anıtlar Ve Kült Alanları Projesi 2009 Yılı Edirne Ve Kırklareli Yüzey Araştırması" *28. Araştırma Sonuçları Toplantısı 2. Cilt*, Allame Tanıtım & Matbaacılık Hizmetleri, Edirne, 131-142

Beksaç , E.(2013). Kuzeybatı Anadolu ve Trakya'da Erken Kültistik Kaya (Kaya Oyma Ve Megalit) Anıtları ve Kült Alanları Projesi Edirne Kırklareli Yüzey Araştırması 2011, *30.Araştırma Sonuçları Toplantısı 1.Cilt,* Pegasus Görsel İletişim Hizmetleri, Çorum, 43-50

Beksaç , E.(2015). "Kuzeybatı Anadolu ve Trakya'da Erken Kültistik Kaya (Kaya Oyma ve Megalit) Anıtları ve Kült Alanları Projesi Edirne Kırklareli Yüzey Araştırması 2013", *32. Araştırma Sonuçları Toplantısı 1. Cilt*, İsmail Aygül Ofset Matbaacılık, Ankara, 253-268

Beksaç, E.; Ş. N., Beksaç (2016). "Kuzey Batı Anadolu Ve Trakya'da Erken Kültistik Kaya (Kaya-Oyma Ve Megalitik)Anıtlar Ve Kült Alanları Projesi Edirne Ve Kırklareli İlleri Yüzey Araştırması Kaya Sunağı Ve Bağıntılı Kült Alanları Çalışmaları". *34. Araştırma Sonuçları Toplantısı 1. Cilt*, Edirne.

Beloch, K., J.(1912) *Griechische Geschichte – Zweite Neugestaltete Auflage Vol. I*: De Gruyter Verlag, Strassburg

Bem, Catalin (2007).Traian Dealul Fantanilor. *Fenomenual Cucuteni A-B, MonografiiV*, Muzeul National de Istorie a Romaniei, Bucureşti.

Bengtson,H. (1969). *Griechische Geschichte*

Benter, M. (2000). Hydas Yüzey Araştırması, 1998, *17. Araştırma Sonuçları Toplantısı 2. Cilt*, Ankara, 307-320

Benter, M. (2002). II. Hydas Yüzey Araştırması 2000*, 19. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 1. Cilt*, Ankara, 177-188

Benter, M.(2010). "Hydas: Bozburun Yarımadası'nda Müstahkem Bir Yerlerleşim Yeri" T.T.K, *Belleten 271*, 659-672.

Bittel, K. (1970). *Hattusha The Capital of the Hittites*. New York. Oxford University Press

Bittel, K.(1983). "Die Archäologische Situation in Kleinasien um 1200 vor Christus und während der nachfolgenden vier Jahrhunderte", *Griechenland, die Ägäis und die Levante während der "Dark Ages", Symposium Zwettl*, 11-14. Oktober 1980, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 25-46.

Blegen, C.W. (1933). "Excavations at Troy 1932", *Archaologischer Anzeiger XLVIII*, 187-191

Blegen, C.W.(1950). *Troy. The First And Second Settlements*. Princeton University Press.

Blegen, C.W.; J. L. Caskey; M. Rawson (1953).*Troy III. The Sixht Settlement*. Princeton

Blegen, C.W.; C.Boulter; J.L.Caskey; M.Rawson (1958). *Troy Excavations Conducted by the University of Cincinati 1932 – 1938. Settlements VIIa, VIIb and VIII, Volume 4*.Princeton University Press

Bloedow E.F. (1985). "Handmade Burnisched Ware or 'Barbarian ' Pottery and Troy VIIB". *LA Parola del Passato 222*,161-199

Boardman, J.; I.E.S. Edwards; E. Sollberger; N.G.L. Hammond (1982), "The Prehistory of the Balkans, the Middle East and the Aegean World", *Tenth to Eighth Centuries BC The Cambridge Ancient History, Volume 3, Part 1.* Cambridge University Press, 53

Boardman, J.(1970). *The Cambridge Ancient History, Volume 3, Part 1*. Cambridge University Press

Bogataja L.; J. V. Manzura (1994). Ost-West Wechelbeziehungen İm Spiegel Der Aneolithisch- Frühbronzezeitlichen Kulturen Des Nordwestlichen Schwarzmeergebietes. *Zeitschrift für Archaologie 28*, 63-86

Boroffka, N.G.O. (1994). "Die Wietenberg- Kultur. Ein Beitrag zu Erforschung der Bronzezeit in Südosteuropa", *Universitatsforschungen zur Prahistorischen Archaologie 19* ,Bonn

Bostancı, E.(1952). "Gökırmak Vadisinde Yeni Prehistuvar Araştırmaları ve Yeni Paleolitik Buluntular",*DTCP Dergisi X :*1-2 , 141

Boyaziev, Y. (1995). Chronology of Prehistoric Cultures in Bulgaria. In: D. W. Bailey/ I. Panayotov (Hrsg.), *Prehistroic Bulgaria*. Madison, 149-191

Burakov, A.V. (1961)Poselennja epochi bronzi bilja s. Zmeievka. *Archeologicni Pam'jatki URSR10*, 26-39

Bülbül,C. (2009). "Eski Anadolu Tarihinde Frigler", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstütüsü Dergisi, 27*, 79-94

Bülow, G. (1987). *Treasures of Thrace*, Lepzig, 10

Brovender, J.M. (2000). Stepanovskij tip pamjatnikov bereznovskomaevskoj srubnoj kul'tury. In: *Z.P. Marina (Redaktion), Problemi Archeologii Podniprov'ja 3 (Festschrift für M.I. Kovaleva)* Dnippropetrovs'k, 123-134

Bryce, T. (1998). *The Kingdom Of The Hittites*, Oxford Clerendan Press

Byoziev,Y.(1995). Chronology of Prehistoric Cultures in Bulgaria. In: D. W. Bailey/I. Panayotov (Hrsg.), *Prehistoric Bulgaria Maison,* 149-191

Cavaignac, E. (1953). Journal Asiatiqua 241, 139

Catling, H. W. (1996). "The Subminoan Pottery", J. Coldstream- H.W. Catling (ed.), Knossos North Cemetery. *Early Greek Tombs*, 295-305

Catling, R.W.V.(1998). The typology of the Protogeometric and Subprotogeometric pottery from Troia and its Aegean context. *Studia Troica, 8*, 151-187

Cernienko, J.A. (2000). Nekotorye İtogi I Problemy İzucenija Stroitel'novo dela na Sabatinovskich Poselenijach Severo- Zapadnogo Pricernomor'ja. *Stratum Plus 2*, 483-504

Cernjakov, I.T. (1985). *Severo-Zapadnoe Pricernomor'e vo vtoroj polovinie II tys. do.n.e.* Kiev

Cernych, E.N. (1992). *Ancient Metallurgy in the USSR.* Cambridge

Cline, E.(1991) . "A Possible Hittite Embargo against the Mycenaeans", *Historia 40*

Çakan, Ü.(1984). "Lalapaşa-Hacılar Dolmeni 1984 Yılı Kurtarma Çalışmaları", *Yayınlanmamış Kazı Raporu, Edirne Müzesi Arşivi,* 1984,1-2.

Çakır,G.Ö. (2011). *Buckelkeramik*. Mimar Sinan Üniversitesi (Yüksek Lisans Seminer Ödevi).

Çakmak,İ.(2014). *Orta Anadolu'da Demir Çağı*, Çorum.

Çapar, Ö. (1987). "Ege Göçleri ve Sonrası Batı Anadolu" , *Anadolu Demir Çağları I*, İzmir,13-34

Çaypınar, Z.G.(1991). *Friglerin Kökeni ve Tarihi*(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

Darga, M.(1992). *Hitit Sanatı*, Akbank Kültür ve Sanat Yayınları, İstanbul

Denker, A.; G. Yağcı; A.B.Akay (2007). Büyük Saray Kazısı, *Günışığında. İstanbulun 8000 Yılı. Marmaray, Metro, Sultanahmet Kazıları* (Ed. A.K. Pekin), İstanbul, 216-229

Demir, T. (2008). *Anadolu'da Kimmer-İskit İz ve Etkileri*. (Gazi Ünivesitesi Yayınlanmamış yüksek lisans tezi.) Ankara.

Devries, K.(2006). "Phryg Krallığı Midas'ın Ülkesi", *Arkeoatlas, Sayı 5,* İstanbul, 40-52

Dietrich, L.; O. Dietrich (2011). Wietenberg ohne Mykene? *Gedanken zu Herkunft und Bedeutung der Keramikverzierung der Wietenberg –Kultur, Prahistorische Zeitschrift 86,* 67-84

Dobrovolskij, A.V. (1952). Perse Sabatinivs'ke poselennja. *AP 4*, 78-88

Doğan, U.M.(2007). "Manisa İl Merkezinde Keşfedilen Polygonal Duvarların Sipylos Magnesiası'nın Erken Dönemi İle İlişkisi", *Türk Arkeoloji Dergisi, 7,* 2007, 79 – 90

Doğer, E.(1998). *İlk İskanlardan Yunan İşgaline Kada Menemen yada Tarhaniyat Tarihi,* İzmir

Dönmez, Ş.(2014). "Byzantion'un (İstanbul) Kolonizasyonu Üzerine Yeni Değerlendirmeler", *Vakıf Restorasyon Yıllığı 8. Restorasyon, Konservation, Arkeoloji, Sanat*,istanbul, 48-54

Dörpfeld, W.(1902). *Troia und Ilion. Ergebnisse der Ausgrabungen in den vorhistorischen Schichten von Ilion 1870-1894*. Athen.

Drews, R. (1993). *The end of the Bronze Age: Changes in Warfare and the catastrophe ca. 1200 BC.*

Dvornicenko V.V. (1969). Dvornicenko, Pamjatniki epochi pozdnej Bronzy- Obitocnaja 20.KS, Moskva 115, 98-102

Ebert, M. (Ed.) (1928). *Reallexikon der Vorgeschichte Vol. 14*, Berlin.

Eres, Z., S. Hansen, E. Özdoğan, M. Özdoğan, H. Parzinger ve H. Schwarberg (2015). " Das Kırklareli Projekt. Ein Forschungsüberblick anlasslich des 20 jahrigen Jubilaums des Türkisch- Deutschen Gemeinschaftsprojekts", *Der Anschnitt 27:*131-146

Erkanal,H. (1999). "1997 Liman Tepe Kazıları", *20 Kazı Sonuçları Toplantısı 1. Cilt*, 325-336

Erim Özdoğan, A. (2005). Menekşe Çatağı. *Arkeo Atlas 4.* Sayı, 160-161

Erim Özdoğan, A.; F. Aksaç; M. A. Işın. (2004). Tekirdağ Menekşe Çatağı Kazısı, Doğu Çatak Kazısı*, 25. Kazı Sonuçları Toplantısı 2,* Kültür ve Turizm Bakanlığı Dössim Basım Evi, Ankara,421-434

Erim Özdoğan, A.; M.A., Işın (1999). "Tekirdağ Menekşe Çatağı Kazıları 1997 Yılı Çalışmaları*", 20. Kazı Sonuçları Toplantısı 1*, Ankara, 295-310

Erim Özdoğan, A.; M.A., Işın. (2000). "Tekirdağ Menekşe Çatağı Kazıları 1998 Yılı Çalışmaları"*, 21. Kazı Sonuçları Toplantısı 1*, Ankara, 239-250

Erim Özdoğan, A.; M.A., Işın (2003). Tekirdağ Menekşe Çatağı Doğu Çatak Kazısı*, 24. Kazı Sonuçları Toplantısı 1,2002*, Ankara, 377-388

Ersoy,Y.; E., Koparal, (2009). "Urla Ve Seferhisar İlçeleri Yüzey Araştırması 2007 Yılı Çalışmaları" *26. Araştırma Sonuçları Toplantıları 3. Cilt,* Kültür Varlıkları Ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 77-78

Erzen,A. (1994) *İlkçağ Tarihinde Trakya Başlangıçtan Roma Çağına Kadar*. Arkeoloji& Sanat Yayınları. İstanbul

Erzen,A. (1954) İstanbul Şehrinin Kuruluşu Ve İsimleri, *Belleten XVIII/70,* 131-154

Faulkner,R.O.(1975) *Eygpt: From the Inception of the Nineteenth Dynasty to the Death of the Ramesses III, CAH II/2*, Cambridge, 1975, 217-251

Fıratlı, N. (1978) " New Discoveries Concerning the First Settlement of Ancient İstanbul Byzantion", *Proceedings of the Xth International Congress of Classical Archaeology*, 565-544, Lev. 161-168

Florescu, A.C. (1967) Sur les problemes du Bronze Tardif Carpato-Danubien et NordOuest Pontique. *Dacia Nouvelle Serie XI*, 59-94

Fol, V. (1998) "Megaliths in Thrace and Phrygia" *Thracians and Phrygians: Problem of Parallelism* Ed.by N. Tuna, Z.Aktüre ve M. Lynch, Ankara,19-27

Fol,A. (1991) *Thrakiiskiyat Dionis. Kniga Pbrva Zagreus*, Sofia:341-342

Fol,A.; C. Dimitrov (1984) *Istorija na Dobrudza I*.Sofia

Frei P.(1988). "Phrygische Toponyme". *Epicraphica Anatolica, 34-277*, Bonn.Rudolf

French,E.; J.B.Rutter (1977). "The handmade Burnished Ware of the Late Helladic III C Period: Its Modern Historical Context", *Amerikan Journal of Archaeology, 81*,111-112

French,E. (1975). "A Reassessment of the Mycenaean Pottery at Tarsus", *AS* 25,53–75.

Gates, M.H.(2010). "Potters and Consumers in Cilicia and the Amuq during the 'Age of Transformations' (13th-10th centuries B.C.)", in: F. Venturi (ed.), *Societies in Transition. Evolutionary Processes in the Northern Levant between Late Bronze Age II and Early Iron Age*. Papers Presented on the Occasion of the 20th Anniversary of the New Excavations in Tell Afis,Bologna, 15th November 2007. *Studi e testi orientali 9, Serie Archeologica 2* Bologna,65-81.

Gates, M. H. (2013). "Early Iron Age Newcomers At Kinet Höyük, Eastern Cilicia." *ThePhilistines And Other "Sea Peoples" İn Text And Archaeology*, Ed. By A.E. Killebrew And G.Lehmann. Atlanta: Society Of Biblical Literature,485-508.

Georgieva,R. (1998). "Burial Rites in Thrace and Phriygia", Thracians and Phrgyians: Problems of Parallelism, Proceeding of an International Symposium on the Archaeology, *History and Ancient Languages of Thrace and Phrygia,* METU Faculty of Architecture Press, Ankara, 61-64

Georgiev, G.I. (1983). Das Anfangsstadium der Früheisenzeit (12-9. Jh.v.u.Z.) in Südost- und Nordostbulgarien. In: S. Deger-Jalkotzy (Hrsg.), Griechenland, Die Agais und Die Levante Wahrend Der Dark Ages, *Akten des Symposions von Stift Zwettl:11-14.10.1980*. Wein, 259-268

Gergova, D. (1989). "Thracian Burial Rites of the Late Bronze and Early Iron Age", *Thracians and Mycenaeans,* Lieden-Sofia, 231-240

Gerskovic, J.P. (1998). Westliche Impulse bei der Formulierung des Kulturkomplexes 'Noua-Sabatinovka- Coslogeni'. In: B. Hansel/ J. Machnik (Hrsg.*), Das Karpatenbecken Und Die Osteuropaische Steppe.* München, 317-324

Gerskovic, J.P.(1999). Studieren zur spatbronzezeitlichen Sabatinovka- Kultur am unteren Dnepr und an der Westküste des Azov'schen Meeres.Radhen/Westf.

Gerskovic, J.P.(2004). Fenomen Zol'nikov Belogrudovskogo tipa. *Rossijskaja Archeologija,4*,104-113

Gerskovic, J.P.(2009). "Zol'nik Belogrudovskovo Tipa- Sloznye Monumental" Nye Struktury Epochi Pozdnej Bronzy. Aktual'nye Problemy Pervobyntnoj Archeologii Vostocnoj Evropy. *Archeologiceskij Al'manach 20*, 327-332

Genz, H. (2004). Büyükkaya: I. Die Keramik der Eisenzeit, Deutsches Arhaologisches Institut, by, Verlag Philipp von Zabern, Mainz am Rhein

Genz, H. (2005). "Thoughts on The Origin of The Iron Age Pottery Tradition in Central Anatolia", *Anatolian Iron Age 5, Proceeding of The Fifth Anatolian Iron Ages Colloquium Held at Van, 6-10 August 2001*, Ed. By A. Çilingiroğlu and G. Darbyshire, British Institute at Ankara, 75-84

Genz, H. (2006). Boğazköy, *Arkeoatlas 5. Sayı*, 85-85

Genz, H. (2007). "Kızılırmak Bölgesi'nde Demir Çağı", *Friglerin Gizemli Uygarlığı, Ed. Hasan, Taciser Tüfekçi Sivas,* Yapı Kredi Yayınları, İstanbul:127-140

Genz, H.(2012). *Boğazköy'ün Erken Demir Çağı*, Antalya

Gorbov, V. N. (1997a). O rezlichijach Srubnovo in Sabatinovka Kamennovo domostroitel'stwa. In: Kljusincev, 6-7

Gorbov, V. N.(1997b). Dwe Tradicii Primenenija Kamnja v Domostroitel'stve Pozdnego Bronzovogo Veka. *Archeologiceskij Al' Manach 6*, 145-162

Gorski,J.; S.D. Lysenko; P. Makarowicz, (2003). Radiocarbon Chronology of the Trzciniec Cultural Circle Between the Vistula and Dnieper Basins. In: Kosko-Klocko, 253-306

Görsdorf, J.; Bojadziev, J. (1992). Zur absoluten Chronologie der Bulgarischen Urgeschichte, Berliner ^{14}C- Datiere Ungen von Bulgarischen archaologischen Fundplatzen. *Eurasia Antiqua, Bd.2 (Minz)*, 105-173

Götze, A. (1933). *"Kulturgeschichte den alten Orients "Kleinasien" Handbuch der Altermwissenschaft III.1*, Munich

Gurney, O.R. (2001). Hititler, (Çev. P.Arpaçay), Ankara

Guzowska, M., Kuleff, I., Pernicka, E., & Satır, M. (2003). On the origin of Coarse Wares of Troia VII. In: Wagner, G.A., Pernica, Uerpmann,H.P. (eds.) Troia and the Troad, Scientific Approaches : 233-249

Güngördü, F.V. (2011). "*Deniz Kavimleri Göçleri ve Geç Tunç Çağ'ının Sonu*" (Seminer Ödevi Gazi Üniversitesi).

Günel, S. (1999).*Panaztepe II. M.Ö. 2. Bine Tarihlendirilen Panaztepe Seramiğinin Batı Anadolu ve Ege Arkeolojisindeki Yeri ve Önemi*,TTK,Ankara

Güneri,S.(2010). "Kayseri'de Hitit İmparatorluk Çağı'na Ait Yeni Arkeolojik Keşifler" *VII. Hititoloji Kongresi Bildirileri,* Ankara, 347-388

Gür, B. (2012a). *Deniz Kavimleri.* Arkeoloji Sanat Yayınları. İstanbul.2012

Gür, B. (2012b). "Anadolu'da Geç Hellas IIIC Dönemi", *Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi 1,*1,56

Gür, B.(2012c). "Anadolu'da Geç Hellas IIIC Seramiği'ne İlişkin Bazı Gözlemler" *Arkeoloji ve Sanat Sayı 140/Mayıs- Ağustos*

Gür, B.(2012d). "Hititler, Mikenler ve Batı Anadolu'daki Kültür Etkileşimleri" *Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi Cilt: 1 Sayı: 2*

Hansen,C. K.; Postgate, J.N. (1999). "The Bronze to Iron Age transition at Kilise Tepe", *AS 49,*111-121

Hansel, B. (1976). Beitrage zur regionalen und chronologischen Gliederung der alteren Hallstattzeit an der unteren Dounau. In : V. Milojcic (Hrsg.*), Ur und Frühgeschichtliche Archaologie des Mittelmeer-Kulturraumes, 16*. Bonn

Hansel, B. (1982). "Südosteuropa zwischen 1600 und 1000 v. Chr. In: B. Hansel (Hrsg.), *Prahistorische Archaologie in Südosteuropa, 1.* Berlin

Hansel-Kastanas B. (1989). Ausgrabungen in einem Siedlungenshügel der Bronze-und Eisenzeit Makedoniens 1975-1979. *Die Grabung und der Baubefund, Prahistorische Archaologie in Südosteuropa 7*

Hammond, N.G.L. (1976). *Migrations and Invasions in Greece and adjacent Areas*.
Harrison, T. (2010). "The Late Bronze/Early Iron Age Transition in the North Orontes Valley", in F. Venturi (ed.), Societies in Transition. Evolutionary Processes in the Northern Levant between Late Bronze Age II and Early Iron Age. Papers Presented on the Occasion of the 20th Anniversary of the New Excavations in Tell Afis, Bologna, 15th November 2007. *Studi e testi orientali 9, Serie Archeologica 2,* Bologna, 83-102.

Hawkins, J.D, A. Easton (1996). A Hieroglyphic Seal from Troia. *Studia Troica 6*,111-118

Herodot (Çeviren: Müntekin Ökmen). (1991). *Herodot Tarihi*. İstanbul. Remzi Kitapevi.

Hertel, D. (2007). "Der Aiolische Siedlungsraum (Aiolis) Am Übergang Von Der Bronze-Zur Eisenzeit, in Frühes Ionien". *Eine Bestandsaufnahme.Panionion 26 September -1 Oktober 1999,* eds. G. Bakır, J. Cobet, V. von Graeve, W. D. Niemeier & K.Zimmermann, 97-121

Henrickson, R.C.; Voigt, M.M.(1998). " The Early Iron Age at Gordion: The Evidence from the Yassıhöyük Stratigraphic Sequence" *, Thracians and Phrygians: Problems of Parallelism, Proceeding of an International Symposium on The Archaeology, History and Acient Languages of Thrace and Phrygia Ankara, 3-4 June 1995 Dedicated to the Memory of Sevim Buluç,* N. Tuna, Z. Aktüre, M. Lynch(Ed.) Ankara:1998,79-106

Henrickson, R.C.; Voigt, M.M. (2000). "Formation of the Phrygian State: The Early Iron Age at Gordion". *Anatolian Studies, Vol. 50*,37-54

Hnila,P.(2012). "*The Pottery of Troy VIIb. Chronology, Classification, Context and Implications of Trojan Ceramic Assemblages in the Late Bronze Age/ Early Iron Age Transition,(Ph. D. Dissertation)*, Tübingen University, http://tobias-lib.uni-tuebingen.de/volltexte/2012/6229/ "(20.12.2012)

Hnila,P.;Sikora-Pieniazek ,M. (2002). "Erken Demir Çağında Troia (Troia VIIb1-3)", *Troia, Efsane ile Gerçek Arası bir Kente Yolculuk*, İstanbul.

Hochstetter-Kastanas, A. (1984). Ausgrabungen in einem Siedlungenshügel der Bronze-und Eisenzeit Makedoniens 1975-1979. *Die handgemachte Keramik, Prahistoriche Archaologie in Südosteuropa 3,* Berlin

Homeros. *İlyada*

Högemann, P.(2001). "Troianın Yıkılışı: Ya Sonrası? Eski Hanedanlıklar, Yeni İmparatorluklar ve İon Kolonizasyonu (M.Ö. 12.-6. Yüzyıl)", *TROIA, Düş ve Gerçek*, (Çev. Rüstem Aslan), Auflage: 2001, 59-69.

Hüryılmaz, H.(1990). *Troya VIIb2 Tabakalarında Ele Geçen Bukelkeramik ve Güneydoğu Avrupa İle Olan İlişkisi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Hristova, R.(2011). Late Bronze Age pottery from the site of Vratitsa, eastern Bulgaria. Definition, chronology and its Aegean affinities, in: B. Horejs- P. Pavuk (eds.), Aegean and Balkan Prehistory, 9 Mar. 2011. Online<http://www.aegeobalkanprehistory.net/index.php?p=article&id_art=19> (09.04.2018)

Ignaczak,M.; Slusarska- Michalik (2003). *The Radiocarbon Chronology of the Urnfeld Complex and the Dating of Cultural Phenomena in the Pontic Area (Late Bronze Age and Early Iron Age).* In Kosko-Klocko, 2003-395

Işın, M.A.; A. Erim- Özdoğan (1997). "Tekirdağ Menekşe Çatağı 1995 Yılı Sonu Bilimsel Raporu", *8. Müze Kurtarma Kazıları Semineri*, 89-98

Işın, M.A.; A. Erim- Özdoğan (1998). "Tekirdağ Menekşe Çatağı 1996 Yılı Sonu Bilimsel Raporu" *8. Müze Kurtarma Kazısı Semineri*, 363- 379

Işın, M.A.; A. Erim- Özdoğan (2000). "Harekattepe Tümülüsü", *21. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 335-348

Issar Arie S.; M., Zohar (2007). *Climate Change- Environment and the History of the Near East*. Berlin

Joukowsky M.S. (1996). *Early Turkey: An Introductionto the Archaeology of Anatolia from Prehistory Throught the Lydian Period*. Dubuque. 1996

Kaiser, E.; E. Sava (2006). "Aschehügel" der spaten Bronzezeit im Nordponticum. Erste Ergebnisse eines Forschungsprojektes in Nordmoldavien, *Eurasia Antiqua 12*, 137-172

Kansu Ş.A. (1963). "Edirne'nin Lalapaşa-Büyünlü Dolmenleri Hakkında İlk Not", *Belleten XXVN,* 491-492

Kansu Ş.A. (1969). "Edirne'de Bulunan Dolmenler ve Dikilitaşlar Hakkında Yeni Gözlemler", *Belleten XXXIII* , 577-579

Kansu Ş.A.(1971). "Edirne'nin Lalapaşa Çevresindeki Kalkansöğüt, Vaysal, Karagöl Dolmenleri", *Belleten XXXV*, 124-136.

Karavaniç S.(2007). "Middle to Late Bronze Age in Northern Croatia*" Studien zur Mittel und Spatbronzezeit am Rande am Südostalpen*, Bonn:37-49

Kemenczei, T. (1982). Nordostungarn in der Spatbronzezeit. In: B. Hansel (Hrsg.), *Südosteuropa zwischen 1600 und 1000 v. Chr. Prahistorische Archaologie in Südosteuropa, Bd 1*, 305-320

Kiss, V. (2011). “Settlement of the Tumulus Culture at Ordacsehi Hungery”, Beitraege zur Mittel und Spaetbronzezeit sowie zur Urnenfeldzeit am Rande der Südostalpen, *Internaionale Archaologie Arbeitsgemeinschaft*, Symposium, Tagun, Kongress, Band 15, 101-108

Kitov,G.(1994). “The Thracian Mound” *Bulletin of the Ancient Orient Museum (BAOM) XV*, Sofia, 1994, 121-147.

Kljusincev, V.N. (1995). Poselelenija Zemledel’cev i Skotovodov Pozdnego Bronzovogo Veka Granito- Stepnovo Pobuz’ja, Kiev- Juznoukrainsk.

Klocko, V.I. (1998). Die Süd und Westbeziehungen der Ukraine rechts des Dneprs im 2. Und frühen 1. Jahrtausend. In: B. Hansel/ J. Machnik (Hrsg.), Das Karpatenbecken und die osteuropaische Steppe. *Prahistorische Archaologie in Südosteuropa Bd.1*, München, 343-351

Koçel Erdem, Z. (2010). “Tekirdağ Ganos Dağı Araştırmaları, 2008*”, 27. Araştırma Sonuçları 2. Cilt,* İsmail Aygül Ofset Matbaacılık, Ankara,79-108

Koçel Erdem, Z. (2016). “Tekirdağ Merkez ve Şarköy İlçeleri İle Çanakkale Gelibolu Yarımadası(Trakya Khersoneos’u) 2014 Yılı Çalışmaları”, *33.Araştırma Sonuçları Toplantısı 2. Cilt*, İsmail Aygül Ofset Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti.Ankara,443-462

Koçel Erdem, Z. (2017). Tekirdağ Merkez Ve Şarköy İlçeleri İle Çanakkale Gelibolu Yarımadası Yüzey Araştırması 2015 Yılı Çalışmaları, *34. Araştırma Sonuçları Toplantısı 1 Cilt*, Edirne Trakya Üniversitesi Matbaa Tesisleri.Edirne,545-566

Kohler, E.L. (1980). “Cremations of the Middle Phrygian Period at Gordion*”, From Athens to Gordion, The Papers of a Memorial Symposium for Rodney S. Young*, University of Pennsylvania, Pennsylvania, 65-89.

Kolotuchin, V.N. (2003). *Pozdnij Bronzovyj vek Kryma*, Kiev

Koppenhöfer, D. (1997). Troia VII- Versuch einer Zusammenschau einschliesslich der Ergebnisse des Jahres 1995. *Studia Troica 7*, 295-353

Koppenhöfer, D.(2002). “Buckelkeramik und Barbarische Ware in Troia: Anmerkungen zur Herkunft”, Aslan, R./ Blum, S./ Kastl, G./ Schweizer, F./ Koppenhöfer, D., Thumm, D. (derl.). 2002. *Festschrift für Manfred Korfmann, Mauerschau, Band 2*, 679- 704. Remshalden- Grunbach

Korfmann, M.; D. Mannsperger (1998). *Troia. Ein historischer Überblick und Rundgang*, Stuttgart

Korfmann, M. (1996). “Troia Ausgabungen 1995“, *Studia Troica 6:*1-632002 “Die Arbeiten in Troia / Wilusa 2001- Work in Troia/ Wilusa“ *Studia Troica 12:*1-33

Korfmann, M. (1997). Troia-Ausgrabungen 1997. *Studia Troica 7*,1-72

Korfmann, M. (1999). "1997 Troia Kazıları" *20. Kazı Sonuçları Toplantısı 1.Cilt*, Ankara 357-370

Korfmann, M. (2001). "Troia/ Wilusa-Ausgrabungen 2000*", Studia Troica 11*: 1-50

Koukouli,C.,-Chrysanthakt (1982). "Die Frühe Eizenzeit Auf Thasos, B. Hansel(Yay.*). Südosteuropa Zwischen 1600 Und 1000 V. Chr., 8,* Berlin, 119-143

Kozal, E. (2009). "Son Tunç Çağı Anadolu ve Komşuları" *Arkeoatlas 7.* İstanbul , 8-19

Körte A.(1904). *Gordion Ergebnisse der Ausgrabungen im Jahre 1900.* Berlin

Körpe, R. (2016). "2014 Troia Kazı Çalışmaları" *37. Kazı Sonuçları Toplantısı 3. Cilt*, Ankara, 1-14

Kökten,K. (1945). "Kuzeydoğu Anadolu Prehistoryası", *DTCF Dergisi III* , 474

Kökten,K. (1960). "Anadolu Maraş Vilayetinde Tarihten Dip Tarihe Geçiş", *TAD X-I*, lev.II,2

Kökten,K.(1967). Karain Klavuzu, M.E.B. yayınları, Ankara

Kuniholm,P.I. (1990). " The archaeological record: evidence and non-evidence for climatic change", in Runcorn ,S.K.& Pecker,J-C. The Earth's Climate and Variability of the Sun Over Recent Millennia. Philosophical Transactions of the Royal Society of London

Ksenophon, *Anabasis*

Lehmann, G.; Killebrew A.; Gates,M.H.(2008). *25. Araştırma Sonuçları Toplantısı 3. Cilt*, 171-188.

Lemos, I. (2007). The Migrations to the West Coast of Asia Minor: Tradition and Archaeology, Frühes Ionien. Eine Bestandsaufnahme, Panionion- Symposion Güzelçamlı 26.September- 1. Oktober 1999, eds. G. Bakır, J. Cobet, V. von Graeve, W.D. Niemeier & K. Zimmermann, *Milesische Forschungen Band 5*, Mainz , 713-728

Lenz, D.; F. Ruppenstein; M. Baumann; R. Catling. (1998). "Protogometric Pottery at Troia", *Studia Troica 8*, 189-222

Licardus,J. (2000). Forschungen in der Microregion von Drama(Südostbulgarienn). *Zussamenfassung der Hauptergebnisse der Bulgarisch-Deutschen Grabungen in den Jahren 1983-1999* (Bonn 2000)

Lichardus, J., J. Vladar (1996). Karpatenbecke- Sintasta- Mykene ein Beitrag zur Definition der Bronzezeit als historische Epoche. *Slovenska Archeologia XLIV*, 25-89

Lichardus, J.; M. Lichardus- Itten (1995). Nordpontische Beziehungen wahrend der frühen Vorgeschichte Bulgariens.*Thracia 11*.

Mangaloğlu -Votruba, S. (2011). Liman Tepe'de Geç Hellas III C Dönemi, *Anatolia 37*, 43-73

Mansel,A.M.(1938). "Trakyanın Kültür ve Tarihi", Resimli Ay Maatbası Şirketi, İstanbul, 138

Mansel,A.M. (1943). *Trakya-Kıklareli Kubbeli Mezarları*, TTK, Ankara

Mansel,A.M. (1998). *Ege ve Yunan Tarihi.* Türk Tarih Kurumu. Ankara

Manzura, I.V; E. Savva; L. K. Bogataja (1995). East-West;Interactions in the Eneolithic and Bronze Age Culturres of the North-West Pontic Region. *The Journal of Indo-European Studies 23*,1-51

Maspero,G. (1881). "Notes sur quelques points de Grammaire et d'Historie" Zeitschrift für ägyptische Sprache und Alterthumskunde 19,1881,116-131

Mee,C. (1978). *Aegean Trade and Settlement in Anatolia in the second millenium B.C. AS28,* 121-156

Mellaart, J. (1986). "Some Reflection o the History and Geography of Western Anatolia in the fourteenth thirteenth ceturies B.C.", *Anadolu Araştırmaları X,* İstanbul, 1986, 215-231

Mellaart, J. (1984). "Troy VIIA in Anatolian perspective", *The Troyan war, its historicity and context,* Bristol Classical Press, Bristol, 63-82

Mellink, M. J. (1965). "Mita, Mushki and Phrygians", *Anadolu Araştırmaları, C.2, Sayı 1-2,* İstanbul, 317-325

Mellink, M. J.(1983). "Archaeology in Asia Minor", *AJA* 87, No.4, 427-442.

Mellink, M. J.(1985). "Archaeology in Asia Minor", *AJA* 89, 547-567.

Memiş, E. (2012). *Eski Çağ Medeniyetleri Tarihi*, Ekin Basım Yayın Dağılım, Bursa 2012, 236

Meriç, R.(2003). Excavations at Bademgediği Tepe (Puranda) 1999-2002: *A Preliminary Report*. Istanbuler Mitteilungen 53, 79-98

Meriç R.; Ali K. Öz; A. Ekin-Meriç (2003). "Metropolis 2001 Yılı Raporu" *24. Kazı Sonuçları Toplantısı 1.Cilt* Ankara, 153,158

Müller, U.(2005). " Norşun Tepe And Lidar Höyük. Two Examples For Cultural Change During The Early Iron Age", A. Çilingiroğlu And G. Darbyshire (Eds.), *Anatolian Iron Ages 5*. Proceedings Of The Fifth Anatolian Iron Ages Colloquium Held At Van, 6-12 August 2001. British Institute At Ankara Monograph 31, London, 107-114.

Mikov, V. (1933). *Predistoriçeski Selişte i nahodki v Bulgarija* (Fr. Özet Stations et trouvailles prehistoriques en Bulgarie), Sofya, 144-152

Mountjoy, P. A.; Mammsen (2006). Mycenaean Pictorial Pottery from Anatolia in the Transitional LH IIIB2-LH IIIC Early and The LH IIIC Phases", *Pictorial pursuits, Figurative painting on Mycenaean and Geometric pottery, papers from two seminars at the Swedish Institute at Athens in 1999 and 2001 edited by Eva Rystedt and Berit Wells,* Stockholm, 107-121

Mountjoy, P. A. (1997). Troia Phase VIf and Phase VIg: The Mycenaean Pottery. – Studia Troica, 7, 275-294

Mountjoy, P. A. (1999). Troia VII Reconsidered, *Studia Troia, 9,* 295-346

Mountjoy, P. A. (2005). The Mycenaean Pottery from the 1934-1939 Excavations at Tarsus. Özyar, Aslı- Gunhan Danışman- Hadi Ozbal/ *Field Seasons 2001-2003 of the Tarsus- Gozlukule Interdisciplinary Research Project*, 83-134

Morintz, S. (1964). "Quelques problemes concernant la periode ancienne de Hallstatt au Bas-Danube a la lumiere des fouilles de Babadag." *Dacia Nouvelle Serie VIII*, 101-118

Morintz, S.(1974). "Einige Probleme der Bronzezeit im Donau- Balkangebiet". *Thracia III*,

Niemeier, W.D. (1998). The Mycenaeans in western Anatolia and the problem of the origins of the Sea Peoples. in S. Gitin, A. Mazar, and E. Stern (eds.), *Mediterranean Peoples in Transition: Thirteenth to Early Tenth Centuries BCE: In Honor of Professor Trude Dothan*, Jerusalem, 17-65

Nikolov, V. (2003). "The Neolithic and Calcolithic Periods i Northern Thrace " *TÜBA-AR 6,* 21-83

Olenkovs'kij,M.P.; J.P., Gerskovic (1993). Poselnnja Bilozerks'koi Kul'tury- Veliki Kopani I. In: V.M. Aslamov (Redaktion), Archeologicnita İstoricni Doslidzennja Chersonscini, Cherson: 4-17

Omura, Sachihiro (1992). "1990 Yılı Kaman-Kalehöyük Kazıları*", 13. Kazı Sonuçları Toplantısı I. C*ilt, 319-337.

Otroschenko V.V.(1998). Die Westbeziehungen der Belozerka-Kultur. In: B. Hansel/J. Machnik (Hrsg.), Das Karpatenbecken und die osteuropaische Steppe. *Prahistorische Archaologie in Südosteuropa, Bd.1*. München, 353-360

Osten der Van (1930). *Explorations in Asia Minor,* O. Le.8,1930, 5,fig.116

Özbek, O. (2008) "Menhirs in the Graveyards: Fact or Fiction" A Concideration of Erected Stone Monuments of Gallipoli Peninsula", Funeral Rites, Rituals and Ceremonies from Prehistory to Antiquity*, Proceedings of the International Workshop" Troas and İts Neighbours,* İstanbul, 83-96

Özdoğan, M. (1982). "Trakya ve Doğu Marmara Araştırmaları 1981 yılı Çalışmaları" *4.Kazı Sonuçları Toplantısı.* Ankara,137-140

Özdoğan, M.(1982a). "Trakya'da Araştırmalar". *Arkeoloji& Sanat Dergisi Yıl:5, Sayı: 22/23*, 7-8

Özdoğan, M.(1983). " Trakya Araştırmaları ve Taşlıcabayır Kurtarma Kazısı".*1.Araştırma Sonuçları Toplantısı*. İstanbul, 63-68

Özdoğan, M.(1984). *1983 Yılı Doğu Marmara ve Trakya Araştırmaları* İzmir:221-232

Özdoğan, M.(1986). " Trakya Bölgesinde Yapılan Tarih Öncesi Araştırmaları." *Türk Tarih Kurumu Kongresi IX(1),* 29-39.

Özdoğan, M. (1987). "1986 Yılı Trakya ve Marmara Bölgesi Araştırmaları", 5.*Araştırma Sonuçları Toplantısı* , Ankara, 157-174

Özdoğan, M.(1987). "Taşlıcabayır, A Late Bronze Age Burial Mound in Eastern Thrace."*Anatolica XI, 5*-39

Özdoğan, M. (1994). "Marmara Bölgesi-Balkanlar- Orta Anadolu Arasındaki Kronoloji Sorununa Yeni Bir Yaklaşım", XL. Türk Tarih Kurumu Kongresi, 69-79

Özdoğan, M.(1996a). "Tarih Öncesi Dönemde Trakya. Araştırma Projesinin 16.Yılında Genel Bir Değerlendirme". *Anadolu Araştırmaları XIV* , 329-360

Özdoğan, M.(1998). " The Early Iron Age in Eastern Thrace and the Megalithic Monuments", N. Tuna, Z. Aktüre ve M. Lynch (yay.), Thracians and Phrygians: Problems of Parallelisim, 29-40

Özdoğan, M.(1999). "Anadolu'dan Avrupa'ya Açılan Kapı : Trakya" *Arkeoloji & Sanat Yayınları 90.Sayı*.Arkeolojive Sanat Yayınları. İstanbul, 2- 28

Özdoğan, M.(2000a) "Marmara Bölgesi Yüzey Araştırması*", Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi,* Başak Matbacılık, Ankara, 308-313

Özdoğan, M.(2000b). 'Taşlıcabayır Kazısı', *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi*, Başak Matbacılık, Ankara, 158-159

Özdoğan, M.(2006a). Kapaklıkayalar Trakya'nın Sır Taşları. *Atlas Mayıs 2006*, 3-17

Özdoğan, M. (2006b). "Trakya Sır Taşlar", *Arkeoatlas 5* , 140-145

Özdoğan M.; H. Parzinger; N. Karul (1996b). "Kırklareli Höyüğü 1995 Yılı Kazısı". 28.*Kazı Sonuçları Toplantısı 1*.Ankara,53-80

Özdoğan M.; H. Parzinger; N. Karul (1997a). "Kırklareli Kazıları (Aşağı Pınar ve Kanlıgeçit Höyükleri)", *Arkeoloji ve Sanat* 77, 2-11.

Özdoğan M.; H. Parzinger; N. Karul (1997b). "Kırıklareli Höyüğü 1995 Yılı Kazısı" *Kazı Sonuçları Toplantısı 18/1,* 53-80

Özdoğan M.; H. Parzinger; N. Karul (1998). "Kırklareli Höyüğü 1996 Yılı Kazısı". *29.Kazı Sonuçları Toplantısı1*.Ankara , 123-149

Özdoğan,M.; M. Akman (1991). "1990 Yılı Trakya ve Marmara Bölgesi Araştırmaları" *Araştırma Sonuçları Toplantısı IX*. Çanakkale, 405-423

Özdoğan,M.; M. Akman (1992). "1990 Yılı Trakya ve Marmara Bölgesi Araştırmaları", *9. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 405-423

Özdoğan,M.; M. Akman (1995). "Lalapaşa-Arpalık Mevkii Dolmeni Kurtarma Kazı-Onarım ve Çevre Düzenlemesi", *Yıl Sonu Bilimsel Raporu,* Edirne Müzesi Arşivi, 3-6

Özdoğan,M.; H.Parzinger (1994)."Kırklareli Höyüğü 1993 Yılı Kazısı". *16. Kazı Sonuçları Toplantısı I.Cilt* Ankara, 43-68

Özdoğan,M.; H.Parzinger (1995). "Kırklareli Höyüğü 1993 Yılı Kazısı" *16. Kazı Sonuçları Toplantısı I*, 43-67

Özdoğan,M.; H.Parzinger (2012). *Die frühbronzezeitliche Siedlung von Kanlıgeçit bei Kırklareli. Ostthrakien wahrend des 3. Jahrtausends v. Chr. Im Spannungesfeld von anatolischer und balkanischer Kultuentwickung.* Verlag Philipp von Zabern, Darmstadt

Özdoğan,M.; H.Parzinger (2012). " Kanlıgeçit in the Context oft he Early Bronze Age in Anatolia, the Aegean and the Balkans", M. Özdoğan ve H. Parzinger (yay.*) Die frühbronzezeitliche Siedlung von Kanlıgeçit bei Kırklareli. Ostthrakien wahrend des 3. Jahrtausends v. Chr. im Spannungsfeld von anatolischer und balkanischer Kulturentwicklung*: 267-280. Verlag Philipp von Zaber, Darmstadt.

Özdoğan E.; H. Schwarzberg; M. Özdoğan (2006). "Kırklareli Höyüğü 2005 Yılı Çalışmaları" *28. Kazı Sonuçları Toplantısı 2.Cilt.* Ankara, 253-268

Özdoğan,M; H.Schwarzberg; E.Özdoğan (2008). "2006 Yılı Kırklareli Yüzey Araştırması", *25.Araştırma Sonuçları Toplantısı 3. Cilt,* Kültür Ve Turizm Bakanlığı Dösimm Basımevi, Ankara, 263-276

Özdoğan, M.; H. Parzinger; E. Özdoğan; H. Schwarzberg (2009). "Kırklareli Höyüğü Aşağıpınar Kazısı 2007 Yılı Çalışmaları *30.* " *Kazı Sonuçları Toplantısı 2.Cilt* Anakara, 233-248.

Özdoğan, E.; H. Schwarzberg; M. Özdoğan (2010)."Kırklareli Höyüğü 2008 Yılı Çalışmaları", *31. Kazı Sonuçları Toplantısı 2. Cilt* Ankara, 357-374

Özdoğan, E., H., Schwarzberg (2013). "Archaologische Ausgrabungen in Kırklareli. Zwei Jahrzehnte türkisch-deutche Forschung in Ostthrakien" Anatolien Metal VI, *Der Anschnitt 25*: 123-144

Özdoğan, E. (2016). "23. Yılında Kırklareli Projesi: Aşağı Pınar ve Kanlıgeçit Yerleşimleri" *Journal of the Archaeology & Art Arkeoloji ve Sanat 152*: Mayıs-Ağustos 2016 :1-30

Özey, R. (2002). *Türk Yurdu Balkanların Coğrafyası I, s.43* Ocak/Şubat, Ankara 2002:229

Panajotov, I. (1989). "Zur Chronologie und Periodisierung der Bronzezeit in den heutigen Bulgarischen Gebieten", *Thracia 9*, 74-103

Parman, E. (2002). *Ortaçağda Bizans Döneminde Frigya (Phrygia) ve Bölge Müzelerindeki Bizans TaşEserleri*, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir

Parzinger, H. (1998). Kulturverhaltnisse in der eurasischen Steppe wahrend der Bronzezeit. In: B. Hansel(Hrsg.), *Mensch und Umwelt in der Bronzezeit Europas*, Kiel, 457-479

Parzinger,H.; Özdoğan M. (1996). "Die Ausgrabungen in Kırklareli und ihre Bedeutung für die Kulturbeziehungen zwichen Anatolien und dem Balkan vom Neolithikum bis zur Frühbronzezeit", *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission 76*, 5-29

Pavel, O. (1985). " The Birth of Greek Civilization Pica Pica Press, Alberta

Peczynski, S. (2009). *The Sea People and Their Migration*.(Yüksek Lisans Tezi) Rutgers University

Pekyaman, H. (2008). *Frig Uygarlığı Seramik Sanatı Ve Kişisel Yorumlar, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Seramik Anasanat Dalı* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyonkarahisar

Pfannenschmidt, E.(1996). Datierung, Verbreitung und Herkunft der Barbarischen Ware und der Buckelkeramik(= Troia VIIb). Unpubl. Manuskript zum Vortrag am 6.11.1996

Pieniazek Sikora, M. (2002), "Neue Anregungen zur Diskussion über die Beziehungen zwischen Troia und dem nordwestpontischen Gebiet", Aslan, R./ Blum, S./ Kastl, G./ Schweizer, F./ Thumm, D. (derl.). *Festschrift für Manfred Korfmann, Mauerschau, Band 2*, Remshalden- Grunbach, 705- 715.

Pieniazek Sikora,M. (2012). *"Architektur in der Steppe- Spatbronzezeitliche Siedlungen im Nordpontischen Raum"* (Yayınlanmış Doktora Çalışması) Philosophischen Fakultat der Eberhard Karls-Universitat Tübingen,

Pieniazek Sikora, M.; P. Hinila. (2002)."Erken Demir Çağın'da Troia (Troia VIIb1-3)" *Troya Efsane ile Gerçek Arası Bir Kente Yolculuk*, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul ,94-103

Pinter F.(2005). Provenance study of the Early Iron Age Knobbed Ware in Troia, NW Turkey and the Balkans. Petrographic and geochemical evidence, Doktorarbeit, der Geowissenschaftlichen Fakultaet der Eberhard-Karls-Universitaet Tübingen.

Pilides, D. (1994). *Handmade Burnished Wares of the Late Bronze Age in Cyprus. Studies in Mediterranean Archaeology 105*. Jonsered: Paul Aströms Förlag.

Plinius, (Çev. H. R. Rackham) (1947). *Naturalis Historia*, Çeviren: London: William Heinemann,

Polat,Y. (2002). *Daskyleion'da M.Ö. 8. – 5. Yüzyıllar Arasında Gri Seramik* .Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi),İzmir.

Postgate, J.N. (1995). "Kilise Tepe I994 A Summary Of The Principal Results" *T.C.Kültür Bakanlığı Anıtlar Ve Müzeler Genel Müdürlügü 17.Kazı SonuçlarıToplantısı I. Cilt*, Ankara, 419-431

Postgate, J.N. (1998). "Kilise Tepe 1996 a Summary of the Principal Results" *T. C. Kültür BakanlığıAnıtlar Ve Müzeler Genel Müdürlügü 19.Kazı SonuçlarıToplantısı I. Cilt*, Ankara, 209-226

Price, T. D. (2000). *Europe's First Farmers*. Cambridge

Ramstorf, L. (2011). Handmade pots and crumbling loomweights: Barbarian elements in the eastern Mediterranean in the last quarter of the 2th millenium BC. *On Cooking Pots, Drinking Cups, Loomweights And Ethnicity In Bronze Age Cyprus and Neighbouring Region, An International Archaeological Symposiumheld in Nicosia, November 6th-7th 2010*, Edited by Vassos Karageorghis and Ouraina Kouka, Nicosia, 315-330

Robbins,M. (2001). *Collapse of the Bronze Age the story of Greece, Troy, İsrael, Egypt and the People of the Sea*.

Romiopoulou, K. (1971). "Some Pottery of the Early Iron Age from Western Macedonia", *The Annual of the Britisch School at Athens*, 353-361

Rose, C.B. (1998). "The 1997 Post- Bronze Age Excavations at Troia", Studia Troica 8, 71-113

Rose, C.B. (1997). "The 1996 Post- Bronze Age Excavations at Troia", Studia Troica 7, 73-110

Rose, C.B. (2014). "Gordion 2014" *37. Kazı Sonuçları Toplantısı 1 Cilt,* İsmail Aygül Ofset Matbaacılık. Ankara, 467-480

Rutter, J. B. (1975). "Ceramic Evidence for Northern Intruders in Southern Greece at the Beginning of the Late Helladic IIIC Period. *American Journal of Archaeology 79*, 17-32

Sandars,N.K. (1971)." From Bronze Age To İron Age: A Sequel To Seguel The European Community İn Later Prehistory", *Honor Of C.H.F. Hawkers*, London,17-18

Sandars,N.K. (1978). *The Sea peoples: Warriors of the Ancient Mediterranean 1250-1150 B.C.,* Thames and Hudson, London.

Sams, G. K. (1994). The Gordion Excavations, 1950-1973: Final Reports IV" *The Early Phrygian Pottery*. Philadelphia

Sams, G. K. (2007). "Gordion ve Frigler", *Friglerin Gizemli Uygarlığı. The Mysterious Civilisation of the Phrygians*. İstanbul, 49-58.

Sams, G. K. (2011). "Gordion. Friglerin Başkenti", *Aktüel Arkeoloji Dergisi*. Mayıs-Haziran 21.İstanbul, 90-103

Sarafutdinova, I.N. (1982). *Stepnoe Podneprov'e v epochu pozdnej bronzy*, Kiev.

Sava, E. (1998). "Die Roller der 'östlichen' und 'westlichen ' Elemente bei der Genese des Kulturkomplexes Noua- Sabatinovka (nach dem Materialeien des Prut- Dnestr-Zwischenstromgebiets)". In: B. Hansel/J. Machnik (Hrsg.), *Das Karpatenbecken und die osteuropaische Steppe*. Radhen/Westf., 417-425

Sava, E.(2002). Die Bestattungen der Noua- Kultur. Ein Beitrag zur Erforschung spatbronzezeitlicher Bestattungsriten zwischen Dnestr und Westkarpaten. PAS 19. Kiel

Sava, E.(2005). *Die Spatbronzezeitlichen Aschehügel (Zol'- niki)- ein Erklarungsmodell und einige Historischwirkschaftliche Aspekte.* PZ 80,1, 65-109

Sayar, M.H. (2006). "Trakya Kavşaktaki Durak" *Arkeoatlas 5*, İstanbul, 162-167

Sayar, M.H. (2008). " Eskiçağda Trakya ve Traklar" *Toplumsal Tarih,173*. Mayıs, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 58-62

Sazcı, G. (2011). "Maydos Kilisetepe Höyüğü Kazıları -2010", *Türk Eski Çağ Bilimleri Enstitüsü Haberler Ocak 2011, Sayı. 31*: 21-23

Sazcı, G. (2011). "Maydos Kilisetepe Höyüğü 2010 Yılı Kazıları", *33. Kazı Sonuçları Toplantısı 1. Cilt*, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu, Malatya

Sazcı, G. (2012). "Maydos Kilisetepe Höyüğü", *Arkeoloji ve Sanat 140. Sayı*, Mayıs-Ağustos,2012, İstanbul, 13-20

Sazcı, G. (2012). "Maydos Kilisetepe Höyüğü Kazısı 2011 Sezonu Çalışmaları", *34. Kazı Sonuçları Toplantısı 2. Cilt*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara,45-64

Sazcı, G. (2012). "Maydos Kilisetepe Höyüğü, Aktuel Arkeoloji,48-49

Sazcı, G. (2013). "Maydos Kilisetepe Höyüğü – eine bronzezeitliche Hafensiedlung an den Dardanellen", *Sonderdruck aus Archäologisches Korrespondenzblatt Jahrgang 43/ Heft 1,RGZM* , 29-40

Sazcı, G. (2013). "Maydos Kilisetepe Höyüğü Kazısı 2012 Sezonu Çalışmaları", *35. Kazı Sonuçları Toplantısı 1. Cilt*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara,33-47

Sazcı, G. (2014). "Maydos Kilisetepe Höyüğü Kazısı 2013 Sezonu Çalışmaları", *36. Kazı Sonuçları Toplantısı 1. Cilt*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 319- 334

Sazcı, G. (2015). "Maydos Kilisetepe Höyüğü Kazısı 2014 Sezonu Çalışmaları", *37. Kazı Sonuçları Toplantısı 1. Cilt*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 539-550

Sazcı, G. (2016). "*Trakya- Anadolu Sınırında Bir Tunç Çağı Yerleşmesi: Maydos Kilisetepe Höyüğü" Journal of Archaeology & Art Arkeoloji ve Sanat 152*, Mayıs-Ağustos, İstanbul, 57-70

Sazcı, G.(2016). "Maydos Kilisetepe Höyüğü Kazısı 2015 Sezonu Çalışmaları" *38. Kazı Sonuçları Toplantısı 1. Cilt*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 329-342

Sazci G.; D.,Çalış- Sazcı (2013).
"Maydos Kilisetepe Höyüğü Kazıları – 2012", *Türk Eski Çağ Bilimleri Enstitüsü Haberler Ocak-2013, Sayı:35*, Biltur Basım, İstanbul, 32-33

Sazcı, G.; M. Başaran Mutlu (2018). "Thrace's Gateway to Anatolia and the Aegean in the Bronze Age: Maydos-Kilisetepe", in: (eds. Zeynep Koçel Erdem, Reyhan Körpe), *Trakya'da Ticari Ağlar ve Kültürel Bağlantılar. Archaeopress*: Baskıda

Schachner, A. (2011). "Boğazköy-Hattuşa 2009 Yılı Çalışmaları", *32. Kazı Sonuçları Toplantısı 4. Cilt*. Ankara, 212-323

Seeher, J. (2012). "2010 Yılı Boğazköy-Hattuşa Kazı ve Restorasyon Çalışmaları*", 33.Kazı Sonuçları Toplantısı 3. Cil*t. Malatya, 461-484

Seeher, J. (1999). "1998 Yılı Boğazköy-Hattuşa Kazı Çalışmaları", *21. Kazı Sonuçları Toplantısı I Cilt,* Ankara, 299-308.

Seeher, J. (2000). "1999 Yılı Boğazköy-Hattuşa Kazı Çalışmaları", *22. Kazı Sonuçları Toplantısı I,* İzmir, 314-303.

Seeher, J. (2000). "Hattuşa/ Boğazköy'ün Yerleşim Tarihine Yeni Katkılar" Büyükkaya Kazılarına Toplu Bir Bakış, *Tüba-Ar III,* 15-34

Seeher, J. (2001). *Boğazköyden Karatepeye, Hitit Bilim ve ve Hitit Dünyasının Keşfi,* Yapı Kredi Yayınları. İstanbul, 98-113

Seeher, J.(2002). "Ḫattuša-Boğazköy-Hauptstadt des Reiches. Die Entwicklung der Stadtanlage und ihr Ausbau zur Großreichs-metropole" *Die Hethiter und ihr Reich 61*:479, 156-163.

Seeher, J.(2002). Boğazköy-Hattuşa 2000 Yılı Çalışmaları*, 23. Kazı Sonuçları Toplantısı, 2. Cilt*, 189-196

Seeher, J. (2005). Boğazköy-Hattuşa 2003 Yılı Çalışmaları, *26. Kazı Sonuçları Toplantısı, 2. Cilt. Ankara*, 351-360

Seeher, J. (2010) "After the Empire: Observations on the Early Iron Age in Central Anatolia". *Luwian and Hittite Studies presented to J. David Hawkins on the occasion of his 70th birthday.* Tel Aviv: Emery and Claire Yass Publications in Archaeology Institute of Archaeology Tel Aviv University.

Sevin V. (1982). "Anadolu'da Pers Egemenligi"*, Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi,* İstanbul, Görsel Yayınları Cilt 2, 310-332

Sevin V. (2000). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2005 "Frigler" , *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi*, Görsel Yayınları 1982, c.2, 230-244

Sevin V. (2001). Anadolu'nun Tarihi Cografyası I ., TTK Basımevi. Ankara

Sevin V. (2003). *Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi Eski Anadolu ve Trakya: Başlangıcından Pers egemenliğine kadar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 234

Shalganova, T.; A. Gotzev (1995). "Problems of Research on the Early Iron Age", Prehistoric Bulgaria (ed. D. Bailey ve İ. Panayotov), Monographs in World Archaeology No:22, 327-343

Singer,I. (1988). "The Origin of the Sea Peoples and Their Settlements on Coast of Canaan" *Society and Economy in the Eastern Mediterranean (c. 1500-1000 B.C.) ed. M. Heltzer and E. Lipinski*, Leuven

Singer,I. (1999). "A Politikal History of Ugarit", in: Watson, W.G.E. and Wyatt, N.(eds.), *Handbook of Ugarit Studie,* 603-733

Singer,I. (2000). "New Evidence On The End Of The Hittite Empire", in E.D.Oren(ed.) Sea Peoples and Their World: A Reassessment Philadelphia 2000:21-33

Smirnov,G. (1997). Skythische kannelierte Keramik im Waldsteppegebiet des nördlichen Pontus und ihre Beziehungen zum hallstattzeitlichen Donau-Karpaten-Raum. In: C. Becker(Hrsg.) *–Beitrage zur prahistorischen Archaologie zwischen Nord und Südosteuropa. Festschrift für Bernhard Hansel*, Studia Honoraria. Espelkamp,627-636

Stager, L. (1995). "The Impact of the Sea Peoples in Canaan (1185 - 1050 BCE)," *in T. E. Levy (ed.), The Archaeology of Society in the Holy Land*, London, 332-348

Stefanovich, M. (1974). The Possible Origins of Knobbed Ware in Troia VIIb$_2$. *Tracia III*,101-105

Stephani Byzantii. *Ethnica. Vol. I: (Corpus Fontium Historiae Byzantinae; Vol. XLIII/1)*, (Billerbeck, Margarethe Bearb.), Berlin, 2006: de Gruyter

Stephani Byzantii. *Ethnica. Vol. II:(Corpus Fontium Historiae Byzantinae; Vol. XLIII/2),* (Billerbeck, Margarethe Bearb.), Berlin, 2006:de Gruyter

Stephani Byzantii. *Ethnica. Vol. III: (Corpus Fontium Historiae Byzantinae; Vol. XLIII/1)*, (Billerbeck, Margarethe Bearb.), Berlin, 2006 : de Gruyter
Stephani Byzantii. *Eusobios,Chronicles, Hieron, ad ann. Abr: 1044/5*, Helm

Stanovski, Y. (2007). "The Peak Sanctuary Tatichev Kamen At The Village of Kokino And Two Of Its Cults' *Thrace* XVII, Sofia, 259-269

Strabon, (Çev. Adnan Pekman). (1993). *Antik Anadolu Cografyası. (Geographika XII-XIII-XIV)* 3. Baskı.İstanbul, Remzi Kitapevi

Stoyanov, T. (1997). "Early Iron Age Tumular Necropolis Sboryonovo", *Historical Museum Isprich*, Sofia.

Stoyanov, T.; K. Nikov (1997). "Rescue Trench Excavations of the Early Iron Age Settlement and Sanctuary Near the Village of the Rogozinovo, Harmanlı District (preliminary report) ", K. Leshtakov (yay.), *Marifsa Project, Rescue, Archaeological Excavations along Maritsa Motorway in South Bulgaria, Volume 1*, 171-240

Şenyurt, S.-Y. (2005). Büyükardıç Doğu Anadolu'da Bir Erken Demir Çağı Tepe Yerleşmesi/An Early Iron Age Hılltop Settlement In Eastern Anatolia, *Gazi Üniversitesi Arkeolojik Çevre Değerleri Araştırma Merkezi Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı Projesi Arkeolojik Kurtarma Kazıları Yayınları:2*, Ankara,1-308

Şenyurt, S.-Y. (2006). Büyükardıç Doğu Anadolu'da Bir Erken Demir Çağ Yerleşmesi/ An Early Iron Age Hilltop Settlement İn Eastern Anatolia, Ankara, BTC Co. Yayını *Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı Projesi Arkeolojik Kurtarma Kazıları No:2*, 354

Taşdöner, K. (2012). "Eski Çağ'da Anadolu'nun Siyasi ve Demografik Yapısını Değiştiren Kitlesel Göçler", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı S.13*: 94-95

Tay- *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri 6: Demir Çağı,* Ege Yayınları.

The catalogue of Kimbell Art Museum's (1998). exhibition Ancient Gold: The Wealth of the Thracians indicates a historical extent of Thracian settlement including most of the Ukraine, all of Hungary and parts of Slovakia

Theodossiev,N. (1990). "Hieron Oros" *Kultura 6* :58-77

Theodossiev,N. (2007). "Ancient Thrace during the First Millennium BC" Trakya'ya Adlarını Verenler: *Traklar Sempozyumu,* Edirne 2007

Thucydides, *History of the Peloponnesian War* http://www.documentacatholicaomnia.eu/03d/-460_-400,_Thucydites,_History_Of_The_Peloponnesian_War,_EN.pdf

Todorova, H. (1982). Die Spatbronzezeitlich Siedlung auf der 'Grossen Insel' bei Durankulak (Bulgarien). In: B. Chopovsky/ J. Herrman (Hrsg.), Beitrage zum bronzezeitlichen Burgenbau in Mitteleuropa ,Berlin/ Nirta, 417-425

Todorova, H. (1998). Probleme der Umwelt der prahistorischen Kulturen zwischen 7000 und 100 v. Chr. In: Hansel/ Machnik, 1998:65-70

Tomaschek, W. (1893). *Die alten Thraker II*, Österrichische Akademie der Wissenschaften, Wien.

Toscev, G.N.; I.T. Cernjakov (1986). Kul'tovye zol'niki Sabatinovskoj kul'tury. In: V. N. Stanko (Redaktion), Issledovanija po archeologii Severo- Zapadnogo Pricernomor ja, Kiev, 115-138

Triandaphyllos, D. (1980). "Les Monuments Megalithiques En Thrace Occidentale", Pulpudeva IV Semaines Philippolitaines de l'histoire et de la culture thrace, Plovdiv, 1980, 145-163.

Tuna, C. (2002). *Kentten İmparatorluğa Anadolu'nun Eski Yerleşim Yerleri*, Cilt2. İletişim Yayınları, İstanbul, 53

Tüfekçi-Sivas T. (1999). *Eskişehir- Afyonkarahisar- Kütahya İl Sınırları İçindeki Kaya Anıtları,* Eskişehir.

Tüfekçi-Sivas T. (2007). "Frigler ve Frig Uygarlığı", *Friglerin Gizemli Uygarlığı. The MysteriousCivilisation of the Phrygians*. İstanbul, 9-14.

Uçankus H.T. (2002). *Phrygia*. Ankara, TTK Basımevi.

Umar,B. (1999). *İlk Çağda Türkiye Tarihi*,İstanbul

Ünal, A. (1990). Belozerskie Pamjatniki v Severo- Zapadnom Pricernomor'e, Kiev.

Ünal, A. (1991). Voronovka II. Poselenie pozdnego bronzovogo veka v Severo- Zapadnom Pricernomorie. Kiev

Ünal, A. (2003). *Hititler Devrinde Anadolu II*, İstanbul Vancugov, V. P.,

Vancugov, V.P. (1990). Belozerskie parnjatniki v Severo- Zapadnom Pricernomor'e , Kiev.

Vancugov V.P.; A.G. Zagnigajlo V.; G. Kusnir; G. Petrenko (1991). Voronovka II. Poselenie pozdnego bronzovogo veka v Severo- Zapadnom Pricernomor'e, Kiev

Vassileva, M. (1994). "Phrygian Tumuli an Argument for Thracian-Phrygian Kindship"*Sethopolis: Burial Tumuli in the South East of Euro*pe. First International Symposium Kazanlak, Veliko Tarnovo,63-67.

Venedikov, I. (1976). "Rock Tombs", Thracian Monuments I. *Thracian Megalith*s, Sofia, 82-127.

Voigt, M. M. (1994). "Excavations at Gordion 1988- 1989: Yassıhöyük Stratigraphic Sequence", Anatolian Iron Ages 3, Ed. A. Çilingiroğlu, D.H. French, Ankara: The British Institute Of Archaeology, 265-293

Voigt, M. M. (2006). "Yassıhöyük. Başkent Gordion",*Arkeoatlas 5*, 28-34.

Voigt, M. M. (2007)."Gordion Kazıları", Friglerin Gizemli Uygarlığı. The Mysterious Civilisation of the Phrygians. İstanbul, 65-76

Voight, M.M.; Henrikson, R.C. (1998). "The Early Iron Age at Gordion: The Evidence from the Yassıhöyük Stratigraphic Sequence", Thracians and Phrygians: Problem of Parallelism, Proceeding of an International Symposium on The Archaeology, History and Ancient Languages of Thrace and Phrygia Ankara, 3-4 June 1995 dedicated to the Memory of Sevim Buluç, N. Tuna, Z. Aktüre, M.Lynch (Ed.), Ankara,79-106

Voight, M.M.; Henrikson, R.C. (2000). Formation of the Phrygian State: The Early Iron Age at Gordion, *Anatolian Studies Vol. 50,* British Institute, Ankara, 37-54

Wainwrite, G.A. (1961). "Some Sea-Peoples", *Journal of the Egyptian Archaeology 47*,71-90

Weninger, B.; R. Jung (2009). "Absoulte Chronology of the End of the Aegean Bronze Age", LH IIIC Chronology and Synchronisms III: LH IIIC Late and the Transition to the Early Iron Age. Proceedings of the İnternational Workshop held at the Austrian Academy of Sciences at Vienna, Februrary 23rd and 24th, 2007(Eds.S. Deger-Jalkotzy-A.E.Bachle), Vienna: 373-416

Wincler, H. (1901). *Altorientalische Forschungen II*, 1898-1900

Wisemann,D. (1975). "Assyria and Babylonia c. 1200-1000 B.C.", *Cambridge Anccient History W2*, 457

Wittke, A.M. (2006). Phrygia Kayaların Efendileri, *Arkeo-Atlas Dergisi, Sayı 5*, İstanbul, 10-24

Woudhuizen,F. (2006). The Ethnicity of the Sea Peoples. Doktora Tezi, Erasmus Universiteit Rotterdam

Yalçın, Ü.; Hans,D., Bienter (2015). "Kırklareli Projesi, Türk- Alman Ortak Projesinin 20. Yıl Dönümünde Araştırmalara Toplu Bakış", *Kültürlerin Köprüsü Anadolu*, Bonn, 131-146

Yağcı, Soli R. (2007). (Kilikia) Miken IIIC Kapları. İn E. Öztepe, M. Kadioğlu (eds.) *Patronus. Coşkun Özgünel'e 65. Yaş Armağanı*, Homer Kitabevi, İstanbul,367-376

Yasur-Landau, Assaf (2010). "Deep Change in Domestic Behavioural Patterns and Theoretical Aspects of Interregional Interactions in the 12th Century Levant".*On Cooking Pots, Drinking Cups, Loomweights and Ethnicity in Bronze Age Cyprus and Neighbouring Region*- An International Archaeological Symposium held in Nicosia, November 6th-7th,2010. Nicosia: A.G. Leventis Foundation, 245-255

Yavuz, M.F. (2008). "İlk Çağda Gelibolu Yarımadası Yerleşmeleri", M. Demir (yay.), *Çanakkale Savaşları Tarihi I*, Değişim Yayınları, İstanbul, 447-470.

Yıldırım, Ş. (2011). *"Doğu Trakya'da Mezar Tepelerinin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi".* Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara

Yılmaz Z. (1996). Çakıllı Tümülüsü Kurtarma Kazısı,VII*: Müze Kurtarma Kazıları Semineri*, Kuşadası. Milli Kütüphane Basımevi. Ankara,105-130

Yılmaz Z. (1997). Çakıllı Tümülüsü Kurtarma Kazısı ve Restorasyon Çalışmaları *VIII. Müze Kurtarma Kazısı Semineri*. Milli Kütüphane Basımevi. Ankara, 203-218

Young R.S. (1953). "Making History at Gordion", *Archaeology 6*,159-166.

Young R.S. (1960). "Phrygian Construction and Architecture I", *Expedition*2/2, 2-9.

Young R.S. (1962). "Phrygian Construction and Architecture II", *Expedition* 4/4, 2-12.

Young R.S. (1964). "The Nomadic Impact: Gordion", *Dark Ages and Nomads c. 1000 B.C.*İstanbul, 52-57

Young R.S. (1981). "Three Great Early Tumuli",*The Gordion Excavations Final Reports I.*, University of Pennsylvania

Yükmen B. (2000). "1998 Yılı Gaziantep, Hatay, Kars İlleri Yüzey Araştırması", 17. Araştırma Sonuçları Toplantısı 1. Cilt, Ankara: 293-297

Zanggner,E. (1995). *"Who were the Sea Peoples?"* Saudi Aramco World Vol. 46 May-June No.3, 20-31

http://www.akademiktarih.com/tarih-anabilim-dal/2170-k-rihi/8638-yma-yildirim-ayqm-ugarit-ve-asur-paratorluk-di-yazkaynaklar-alasyaq-.html(11.9.2017)

http://sites.museum.upenn.edu/gordion/tr/kaynaklar/sezon-raporlar/sezon-raporu-2013/(12.02.2017)

http://www.megalithic.co.uk/modules.php?op=modload&name=a312&file=index&do=showpic&gid=632&pid=95430&orderby=dateD (06.03.2016)

https://www.flickr.com/photos/asipos49/3987328937/in/photostream/ (06.03.2016)

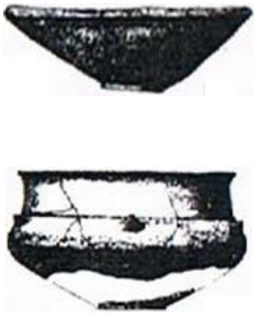
https://goo.gl/images/1Cz2dr (03.07.2016)

https://goo.gl/images/WNr42 (05.12.2017)

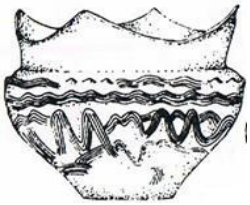
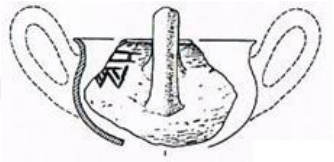
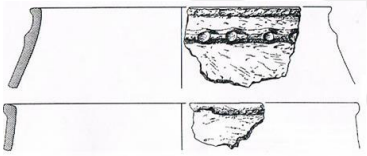
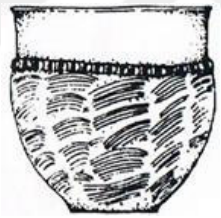
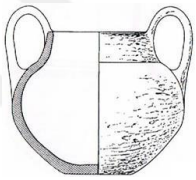
EKLER

SERAMİK

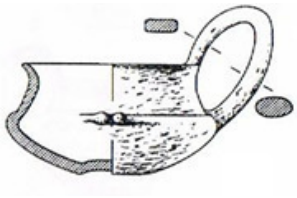
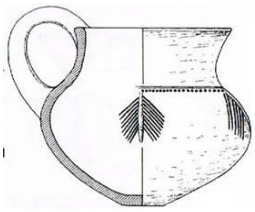
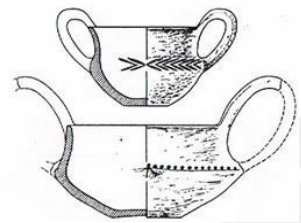
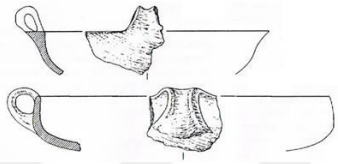
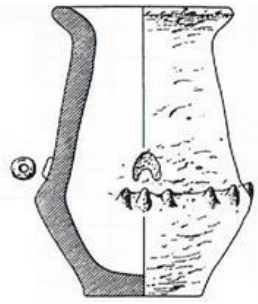
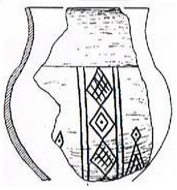
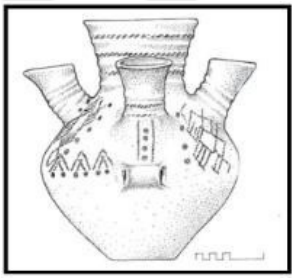
Tablo1

Sabatinovka	*Hordeevka Mezarlığı*	*Noua*
1.1 	1.4a-b 	1.7
1.2 	1.5 	1.8
1.3 *Parmak baskılı, bantlı Valikovoya çömleği*	1.6a-b 	1.9

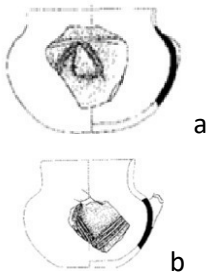
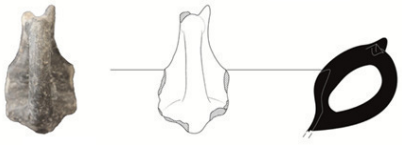
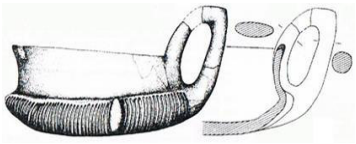
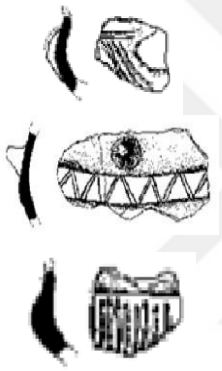
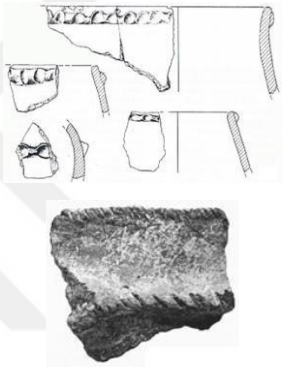
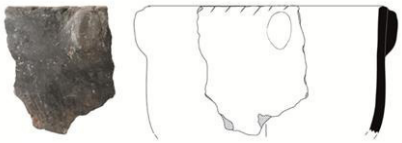
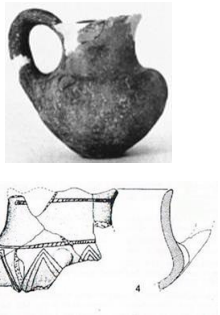
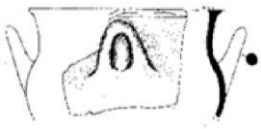
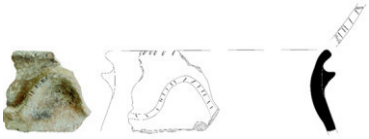
Tablo 2

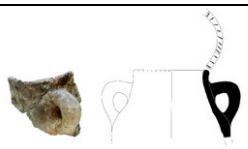
Coslogeni	*Gava*	*Cerkovna*
2.1 	2.4 	2.7
2.2 	2.5 	2.8
2.3 	2.6 	2.9

Tablo 3

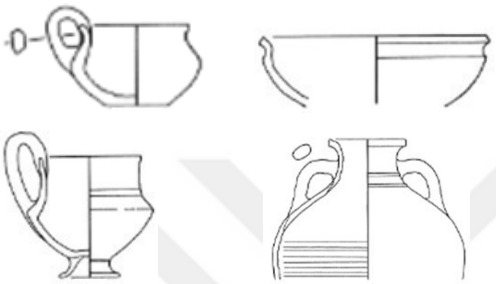
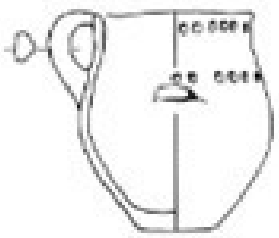
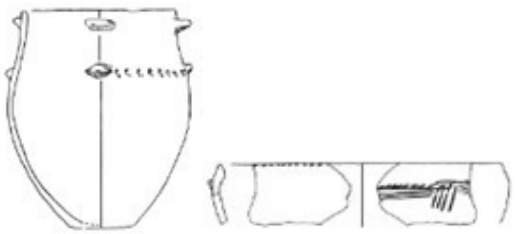
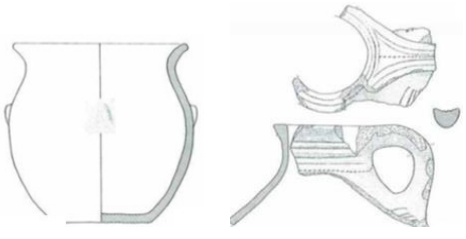
Babadag	*Catalka ve Psenicevo*	*Taşlıcabayır*
3.1 	3.4 	3.7
3.2 	3.5 	3.8
3.3 	3.6 	3.9

Tablo 4

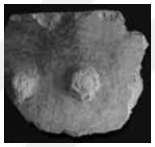
Menekşe Çatağı	*Maydos*	*Troia*
4.1 	4.5 	4.9
4.2 	4.6 	4.10
4.3 	4.7 	4.11
4.4 	4.8 	4.12 *Valikovoya Çömlekleri*

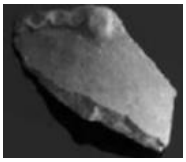
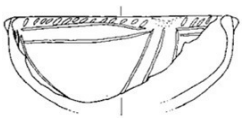
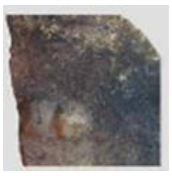
		

Tablo 5

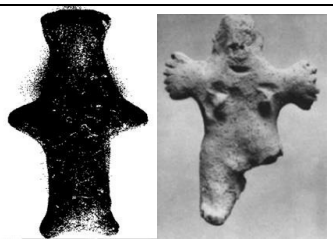
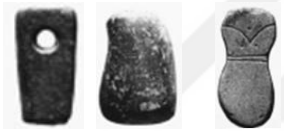
Gordion	***Boğazköy***
5.1 *Gordion YHSS7- Erken Demir Çağ Devetüyü Malları*	5.4
5.2 	5.5
5.3 	5.6

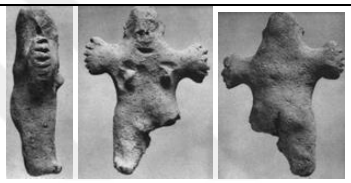
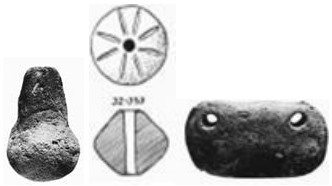
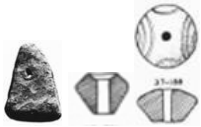
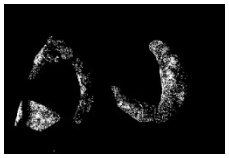
Tablo 6 - ***SONDAJ VE YÜZEY ARAŞTIRMALARINDAN ELE GEÇEN BALKAN KÖKENLİ SERAMİKLER VE BALKAN KÖKENLİ OLDUĞU DÜŞÜNÜLEN SERAMİKLER***

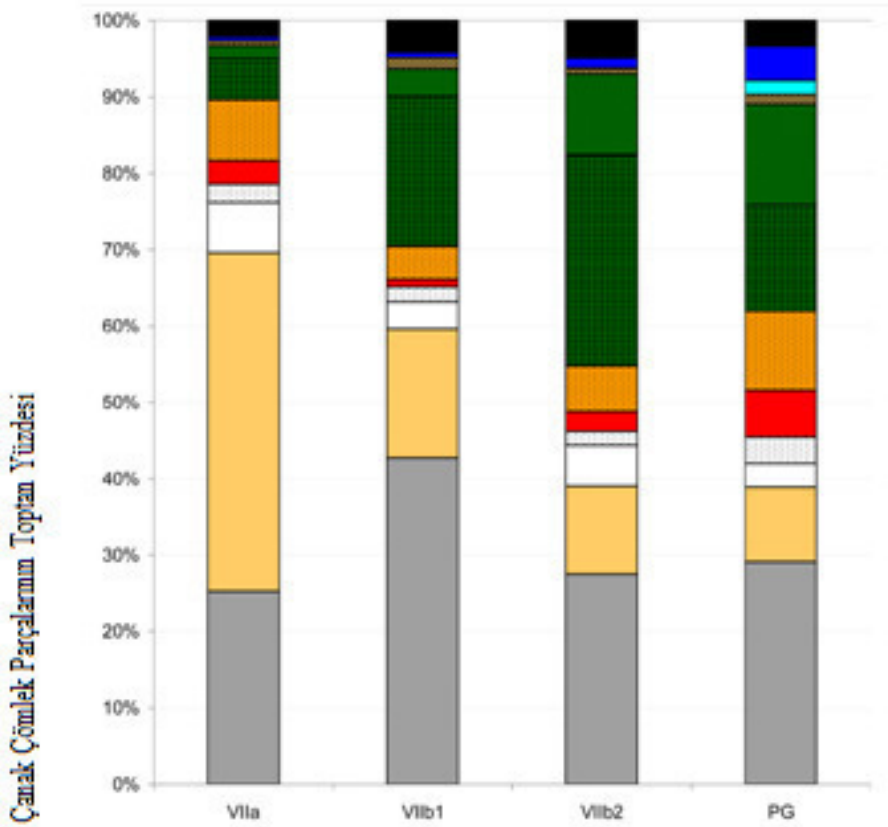
<table>
<tr><td>İstanbul Müze Ek Binası Kazısından</td><td>Avcılar Firuzköy</td><td colspan="2">Çatalca inceğiz Dağyenice Köyü civarı</td></tr>
<tr><td>
İstanbul Arkeoloji Müzeleri Ek Bina kazısından ele geçen Balkan seramiği parçası</td><td>

Avcılar Firuzköy mevkiinde ele geçen seramik parçası</td><td colspan="2">

</td></tr>
<tr><td>Hacıgebeş Tepe</td><td>Bademgediği Tepe</td><td colspan="2">Pişmiş Toprak Sunak Parçaları
a</td></tr>
<tr><td></td><td></td><td colspan="2">b</td></tr>
<tr><td>Hydas Bozburun</td><td>Manisa Topkale</td><td>Kaman Kalehöyük</td><td>Büyükardıç</td></tr>
<tr><td></td><td></td><td></td><td></td></tr>
</table>

Tablo 7 KÜÇÜK BULUNTULAR

<table>
<tr><td>Menekşe Çatağı</td><td>Maydos-Kilisetepe</td><td></td></tr>
<tr><td>
Menekşe Çatağı / Troia 39M Açması EDÇ -heykelcikleri</td><td>
Maydos- KilisetepeD4.2 açmasında Geç Tunç Çağı yangın tabakasında bulunan bronz ok ucu</td><td>
Maydos-Kilisetepe’den Topuz başları</td></tr>
<tr><td>Troia VIIb Evresi Çeşitli Taş Objeler</td><td>Troia VIIb Kemik, Fildişi çeşitli objeler</td><td>Troia VIIb Terrakota Eserler</td></tr>
<tr><td>

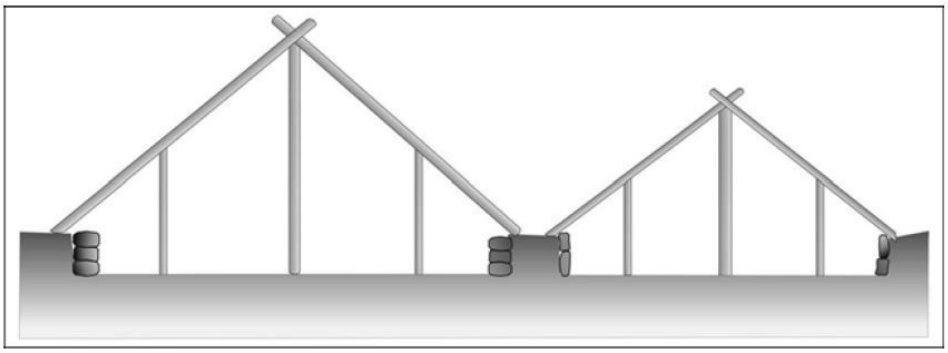
Keman yayı (violin bombeli) fibula</td><td>
</td><td>

</td></tr>
<tr><td></td><td>Sultanahmet Cezaevi kazılarından ele geçen Frig Fibulası</td><td>
Hydas Bozburun’dan Fibulalar</td></tr>
</table>

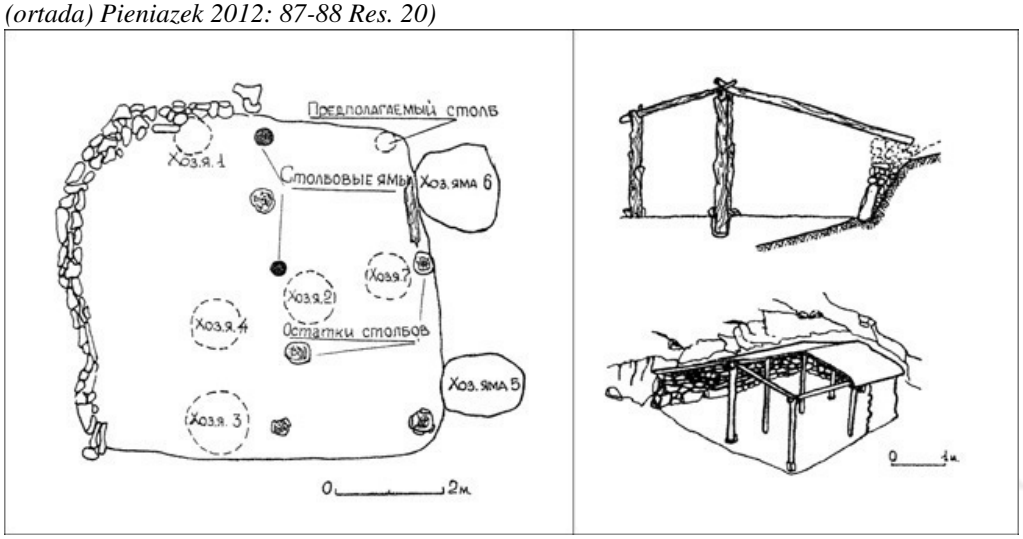
	VIIa	VIIb1	VIIb2	PG
Unidentified	123 **2,1%**	245 **4,2%**	982 **5,0%**	119 **3,4%**
PBA	29 **0,5%**	40 **0,7%**	259 **1,3%**	161 **4,5%**
Protogeom. or Transit.	1 **0,0%**		9 **0,0%**	65 **1,8%**
Mycenaean	36 **0,6%**	85 **1,5%**	143 **0,7%**	46 **1,3%**
Tr. VIIb Handmade Lustrous	102 **1,8%**	204 **3,5%**	2080 **10,5%**	468 **13,2%**
Tr. VIIb Handmade Coarse	303 **5,3%**	1139 **19,7%**	5457 **27,7%**	493 **13,9%**
Tr. VI Coarse	459 **8,0%**	249 **4,3%**	1179 **6,0%**	367 **10,3%**
Pithoi	173 **3,0%**	59 **1,0%**	510 **2,6%**	218 **6,1%**
Earlier (Tr. I-VI Middle)	142 **2,5%**	110 **1,9%**	353 **1,8%**	122 **3,4%**
Plain (Tr. VI-VIII)	372 **6,5%**	205 **3,5%**	1055 **5,3%**	111 **3,1%**
Tan and Brown slip	2538 **44,3%**	977 **16,9%**	2276 **11,5%**	349 **9,8%**
Anatolian Grey	1445 **25,2%**	2471 **42,7%**	5419 **27,5%**	1032 **29,1%**
Total sherds	**5723**	**5784**	**19722**	**3551**

Şablon 1

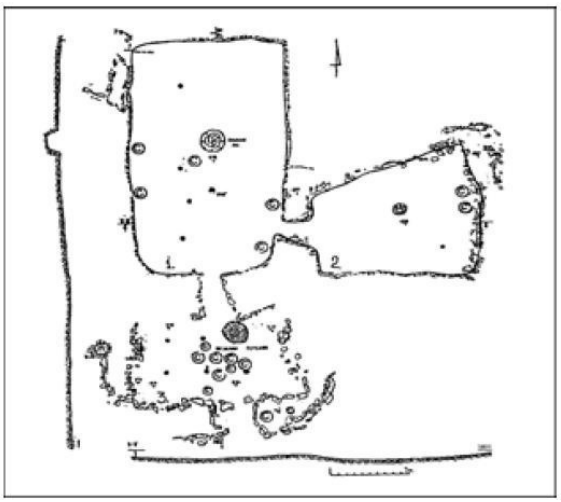
MİMARİ PLANLAR

Res.1a *Çukur planlı ev / oda yapıları (soldan sağa tek sıralı duvarlı yapı ve iki ev arası sırt /köprü duvarı (ortada) Pieniazek 2012: 87-88 Res. 20)*

Res 1b. *Alcak-Kaja 'dan OTÇ'a ait ev örneği. Sol: kazıdan açığa çıkmış hali, sağ rekonstrüksiyon (Kislyj 1991:Res.1,2:2,1)*

Res.2 *Stapenovka'da ele geçen odalı kompleks yapı (Brovender 2000: Res. 3,1).*

Res.3 *Usove Ozero da açığa çıkartılan çatısı yüzey toprağına kadar inen, çukur/ yarı toprağa gömülü Ev Yapısı (Pervisne suspil'stvo 1997, Res. 161).*

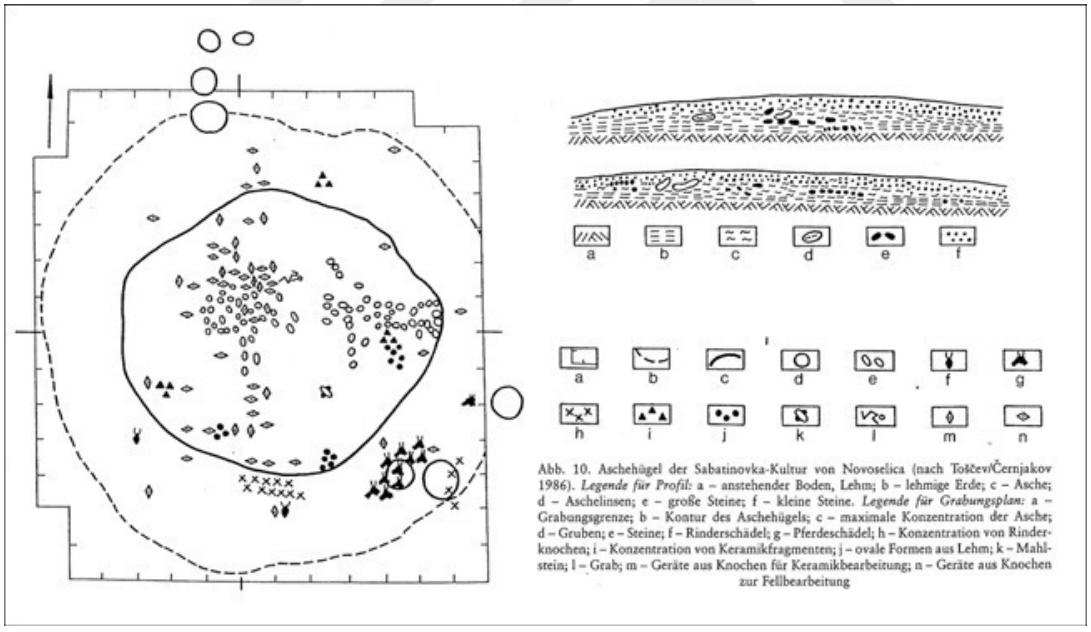
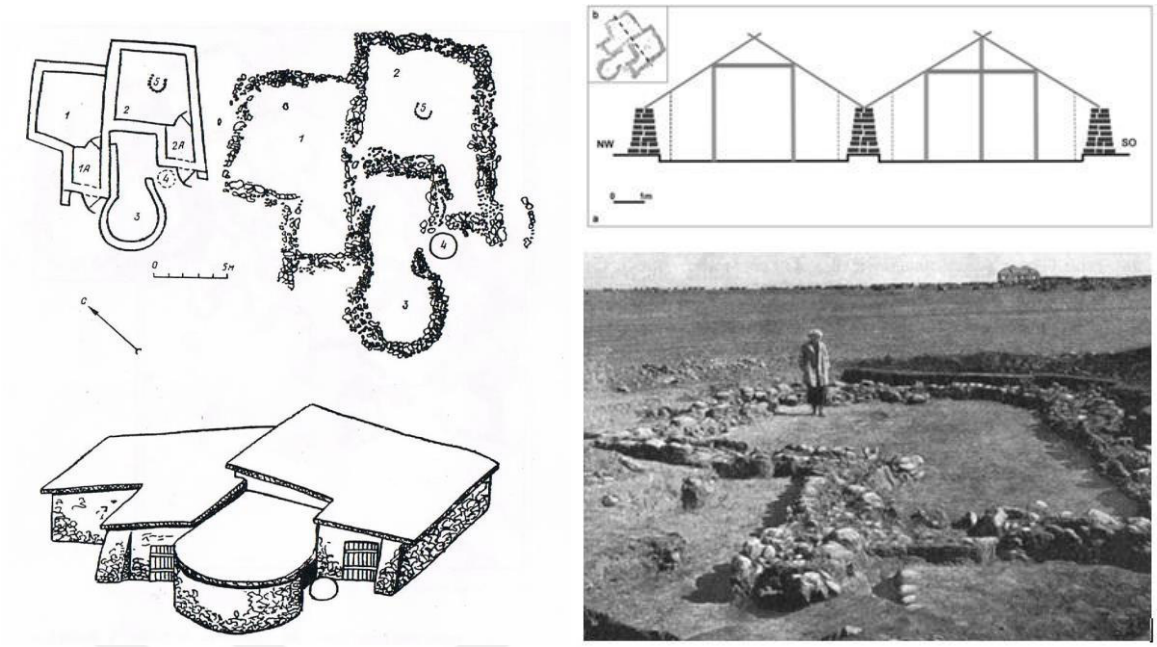
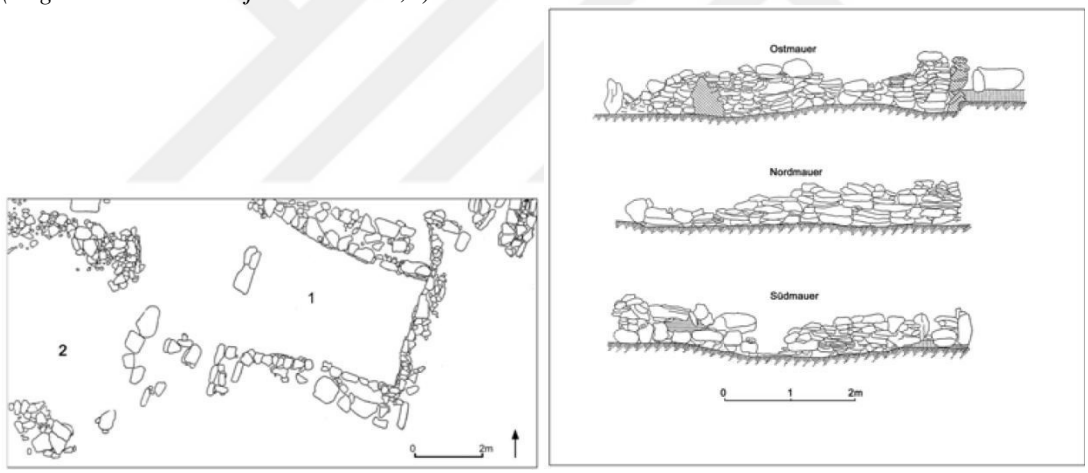

Abb. 10. Aschehügel der Sabatinovka-Kultur von Novoselica (nach Toščev/Černjakov 1986). *Legende für Profil:* a – anstehender Boden, Lehm; b – lehmige Erde; c – Asche; d – Aschelinsen; e – große Steine; f – kleine Steine. *Legende für Grabungsplan:* a – Grabungsgrenze; b – Kontur des Aschehügels; c – maximale Konzentration der Asche; d – Gruben; e – Steine; f – Rinderschädel; g – Pferdeschädel; h – Konzentration von Rinderknochen; i – Konzentration von Keramikfragmenten; j – ovale Formen aus Lehm; k – Mahlstein; l – Grab; m – Geräte aus Knochen für Keramikbearbeitung; n – Geräte aus Knochen zur Fellbearbeitung

Res.4 *Novoselica Zol'nic (Sava 2005a: Res.10)*

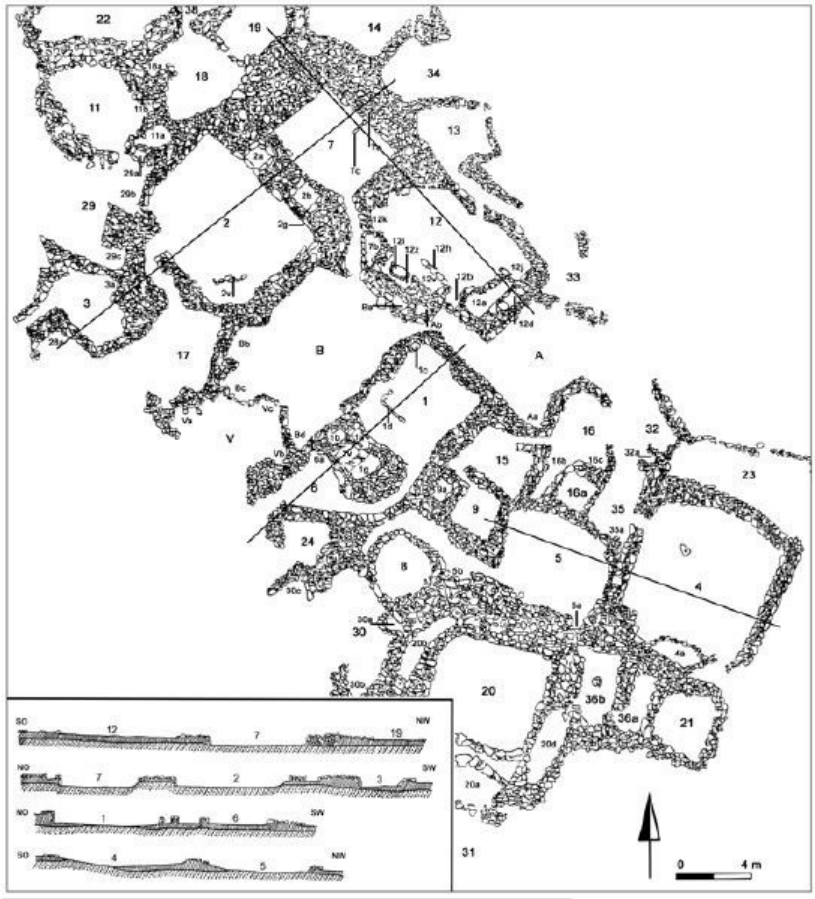

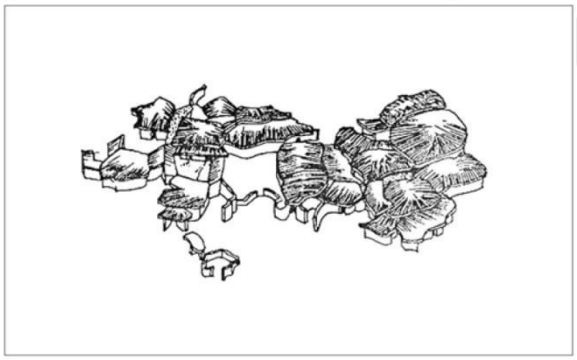
Res.5a Anatol'evka A *(Sol üstte oda 1-3 ün planı (Progrebova, 1961: Res. 43),sol altta Oda1-3 ün rekonstrüksiyonu (Cernajkov 1985:Res.10,1,3) sağ üst oda 1-2'nin rekonstrüksiyonu, sağ alt (Pogrebeva/Kondrackij 1960:Res. 29,3*)

Res. 5b Anatol'evka B *(sol üst oda 1-2'nin planı ve sağ 1 nolu odanın duvarlarının çizimi (Pogrebova/Elagina 1962: Res. 2,1- Res.2,2),1 no'lu odanın resmi (Pogrebova/Elagina 1962: Res. 1,1)*

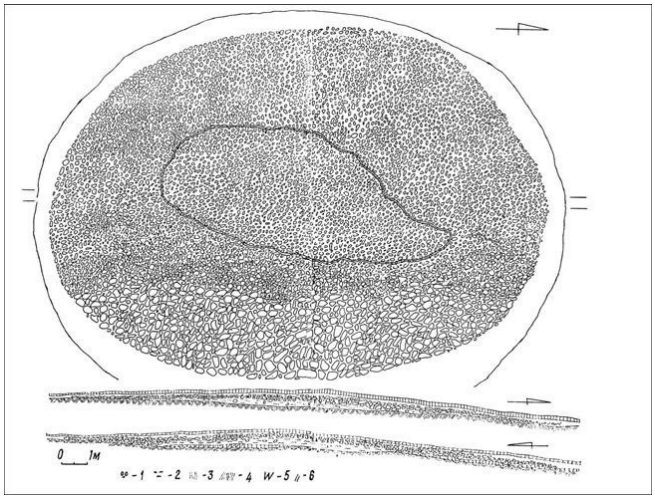

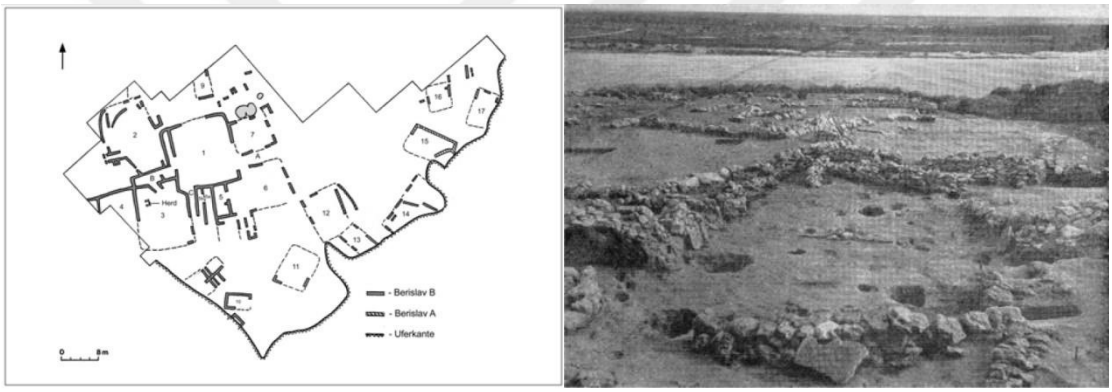

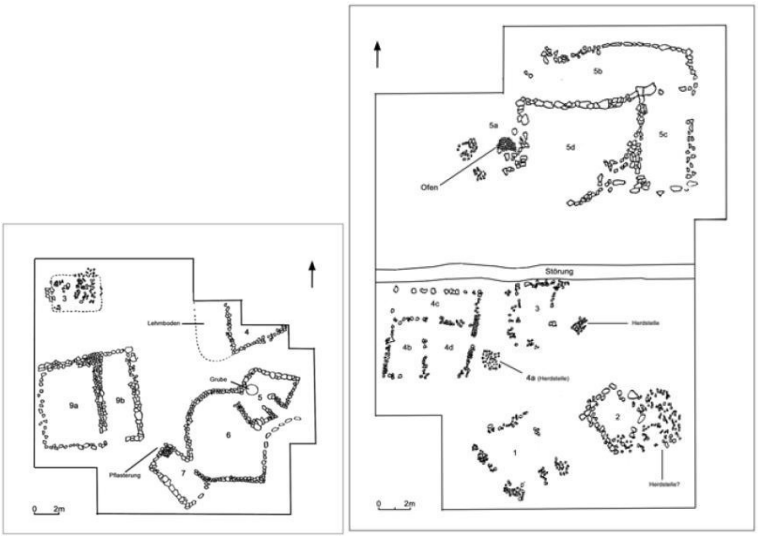
Res.6 Varanovka II *(üstte yerleşim planı-üstte taş blokların inşaası ve yan profil çizimi (Vancugov 1991:Res.4 ve 5), orta sol yerleşimin rekonstrüksiyonu (Vancugov/ Rallev 1999: Res. 5a), orta sağ 1 nolu Oda güneyden (Vancugov 1991, Res. 3,2), alt 3 numaralı odanın koridoru kuzeydoğu yönünden (Vancugov 1991, Res. 1,2).*

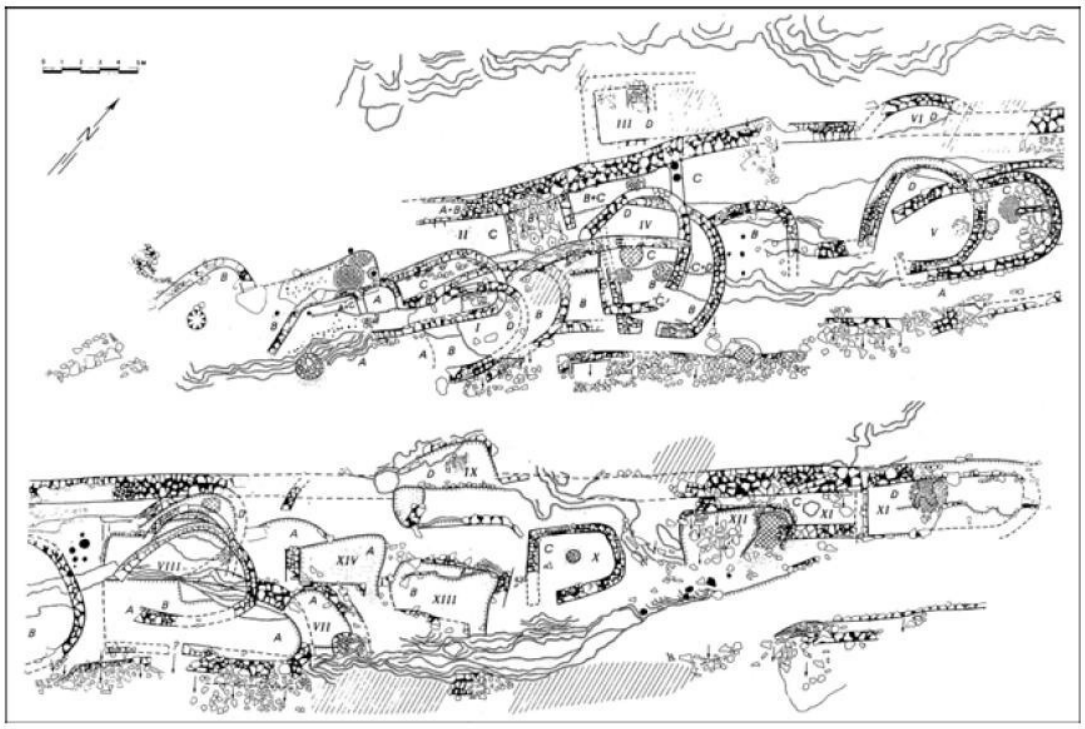
Res.7 ***Voronovka II zol'nik****. 1: Taşlar, 2:Kül, 3: Siyah Toprak, 4: Kaya, 5:İşlenmiş Kil, 6: Kül Sınırı (Plandaki çift hat) (Vancugov ve diğ, 1991: Res.13)*

Res.8 ***Berislav A/B*** *(sol 1-17 nolu odaların planı (Gerskovic 1999: Res. 3), sağ Berislav B 1-3 no'lu odaların kuzeyden görüntüsü (Machno/Mizin 1961, Abb.3)*

Res.9 ***Zmeevka I-II*** *(Sol Zmeevka I, Yapı 3,4,5/6/7 ve 9'un planı (Burakov 1961 Res. 3), Zmeevka II, 1-5 numaralı odaların planı (Burakov 1961,Res.5)*

Res.10 *Bulgaristan- Dobrudscha'da açığa çıkartılan* ***Durankulak yerleşimi*** *(üst parçanın sağ tarafı, alt parçanın sol tarafına bağlanıp devam eder.*

Res.11 *Menhir (Dikitaş) örnekleri*

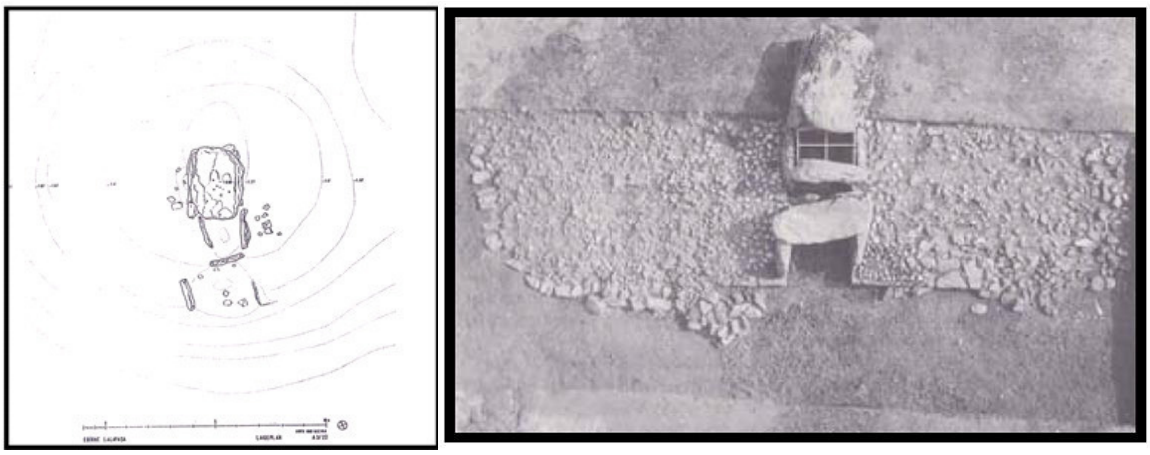
Res.12a-b *Edirne Lalapaşa Sığır Mevkii Kapaklı Kayası*

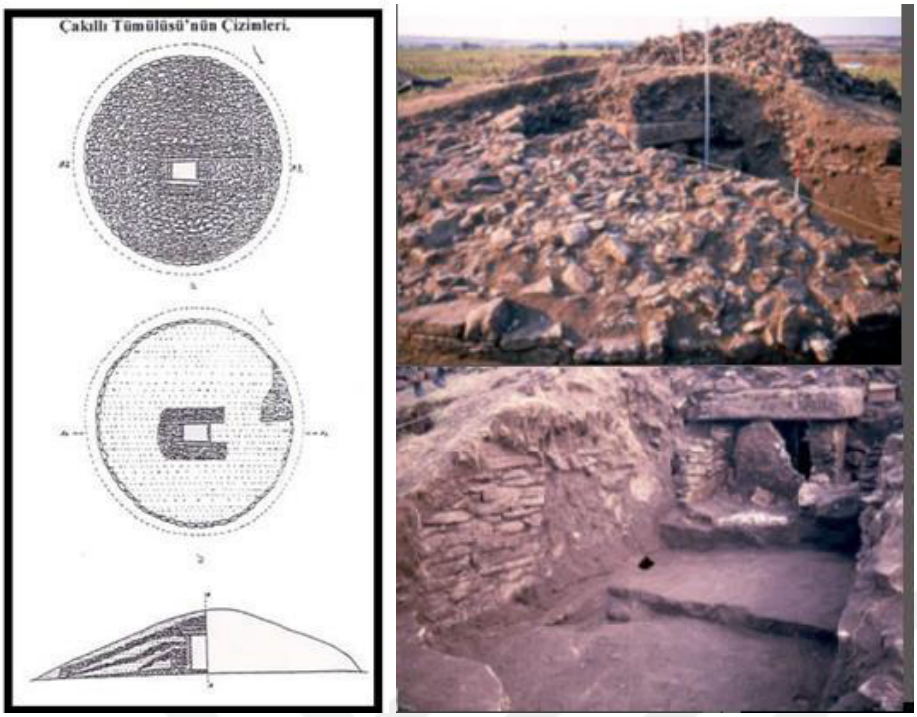
Res.13 *Vaysal Dolmeni*

Res.14 *Hacılar Dolmeni*

Res.15 *Lalapaşa Arpalık Dolmenini çeviren temenos duvarı ve mezar dolgusu*

Res.16 *Çakılı Dolmen Tümülüsü*

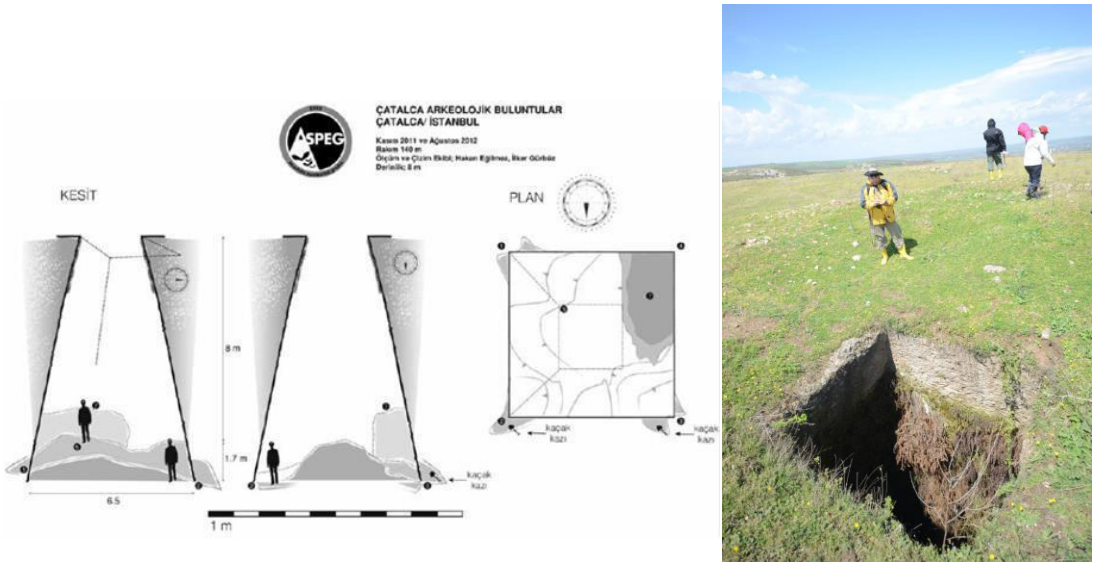
Res.17 *Silivri Danamandıra Köyü çukur örneği.*

Res. 18a *Çatalca Dağyenice Kült Alanı*

18b *Dağyenice Üç Basamaklı Kaya Altarı*

Res. 19 *Çatalca İnceğiz 8 metre derinliğinde pramidal oyulmuş kült kuyusu*

Res.20 *İstanbul Yarımburgaz Mağarası çevresi*

a

b

Res.21a- *Şarkköy Kiraztarla Kaya Kutsal Alanı Sunu Çukurları*
b- *Şarkköy Kiraztarla Kaya Kutsal Alanı Kanallar*

Res. 22- *Gelibolu Yeniköy Kaya Kutsal Alanı Genel Görünümü.*

Res. 23- *Gelibolu Yeniköy Arıtaş Kaya Kutsal Alanı Sunu Çukurları.*

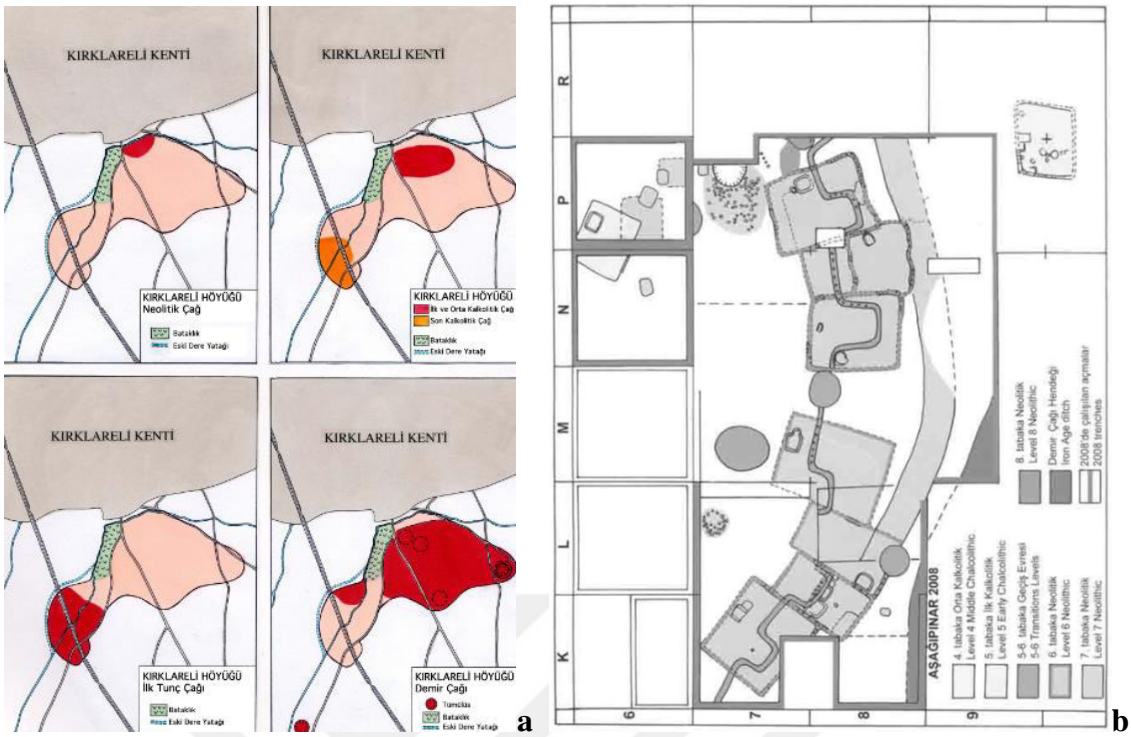

a

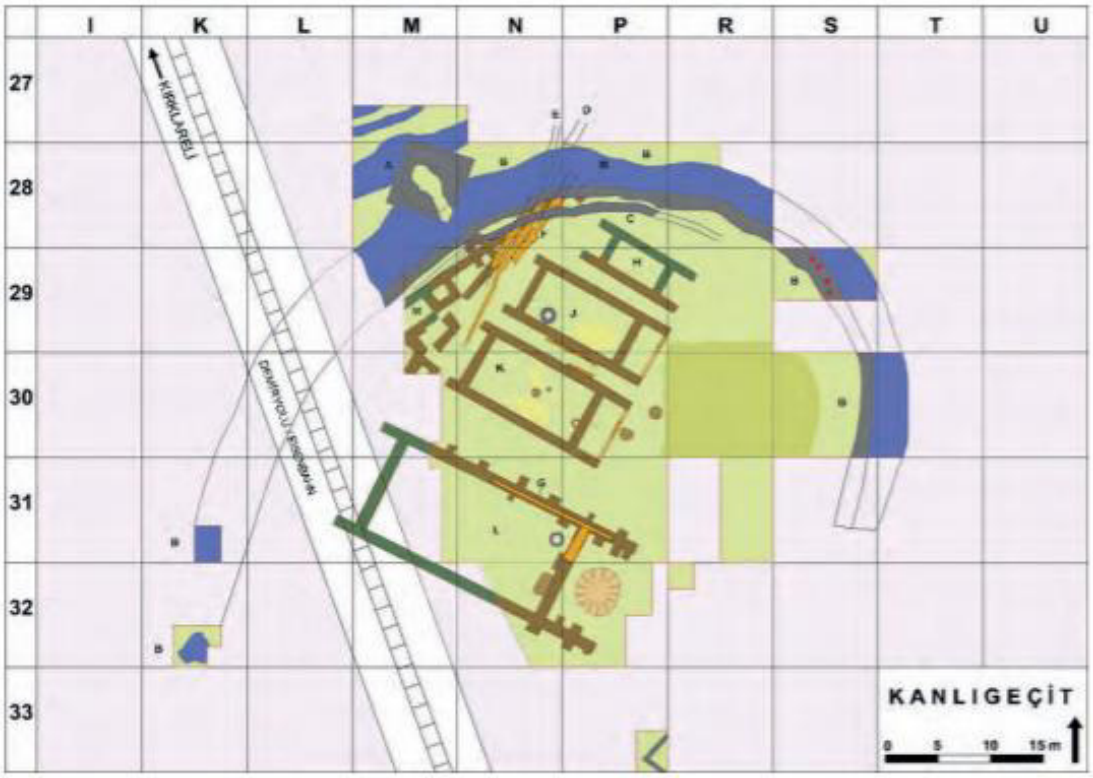

b

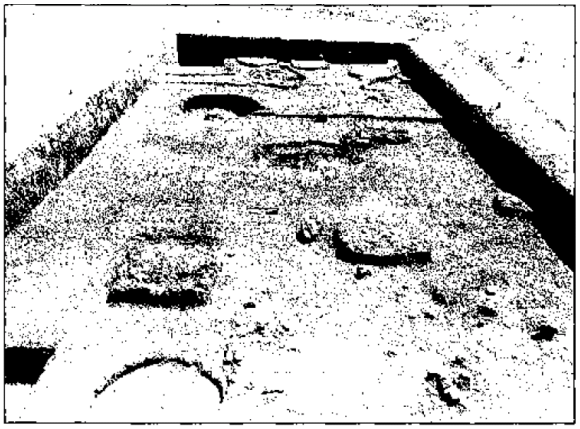
Res. 24a-b *Tayfur Köyü Kutsal Alanı*

25 a-*Kırklareli Höyüğü, dönemlere göre yerleşim alanlarının değişimi* **b**- *Aşağıpınar 2008 Kuzey Kazı Alanı*

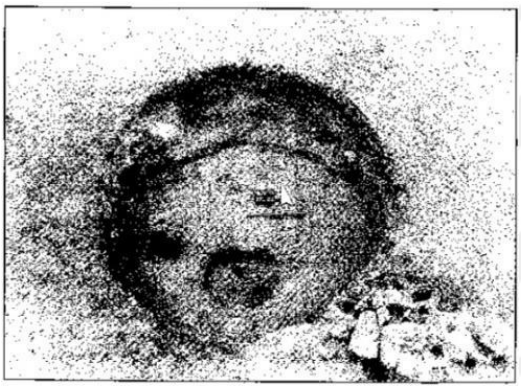
Res.26 *Kanlı geçit planı (Özdoğan E. 2016: 22)*

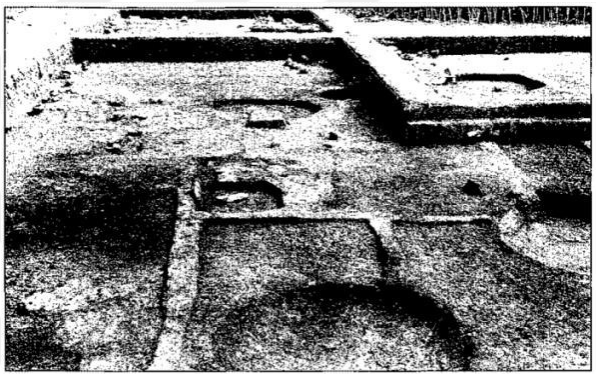
Res. 27 *EDÇ ait üst evrer*

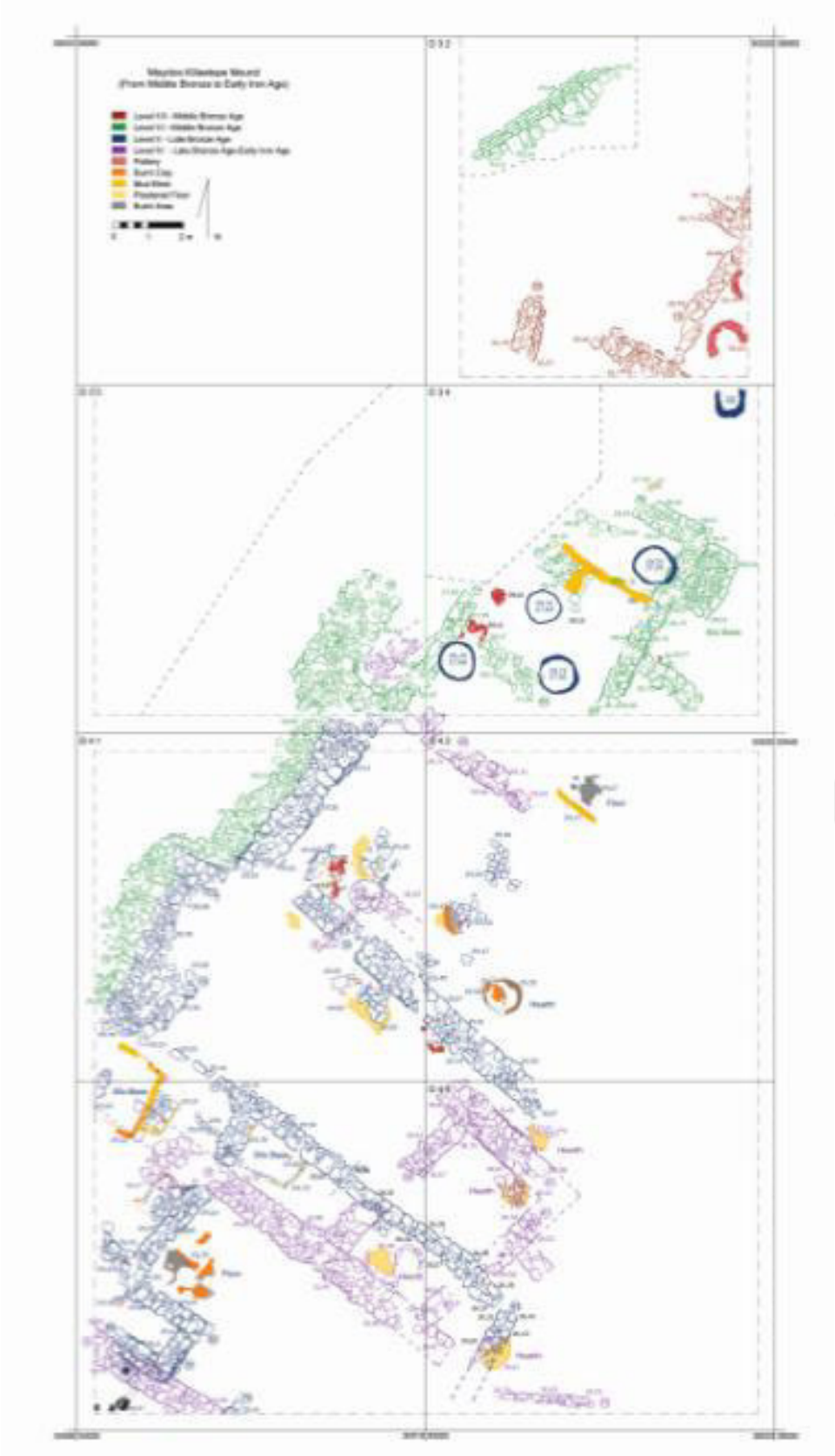
Res.28 *40L/34 No'lu fırın*

Res.29 *39L Açması, 22 No'lu Yanık Dolgulu Çukur*

Res.30 *EDÇ Tabakası Genel Görünüşü*

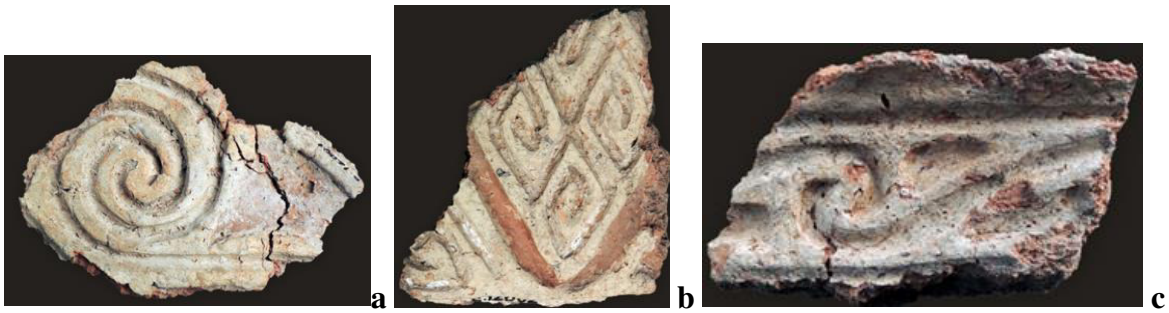
Res.31 *Maydos- Kilisetepe Mimari Planı*

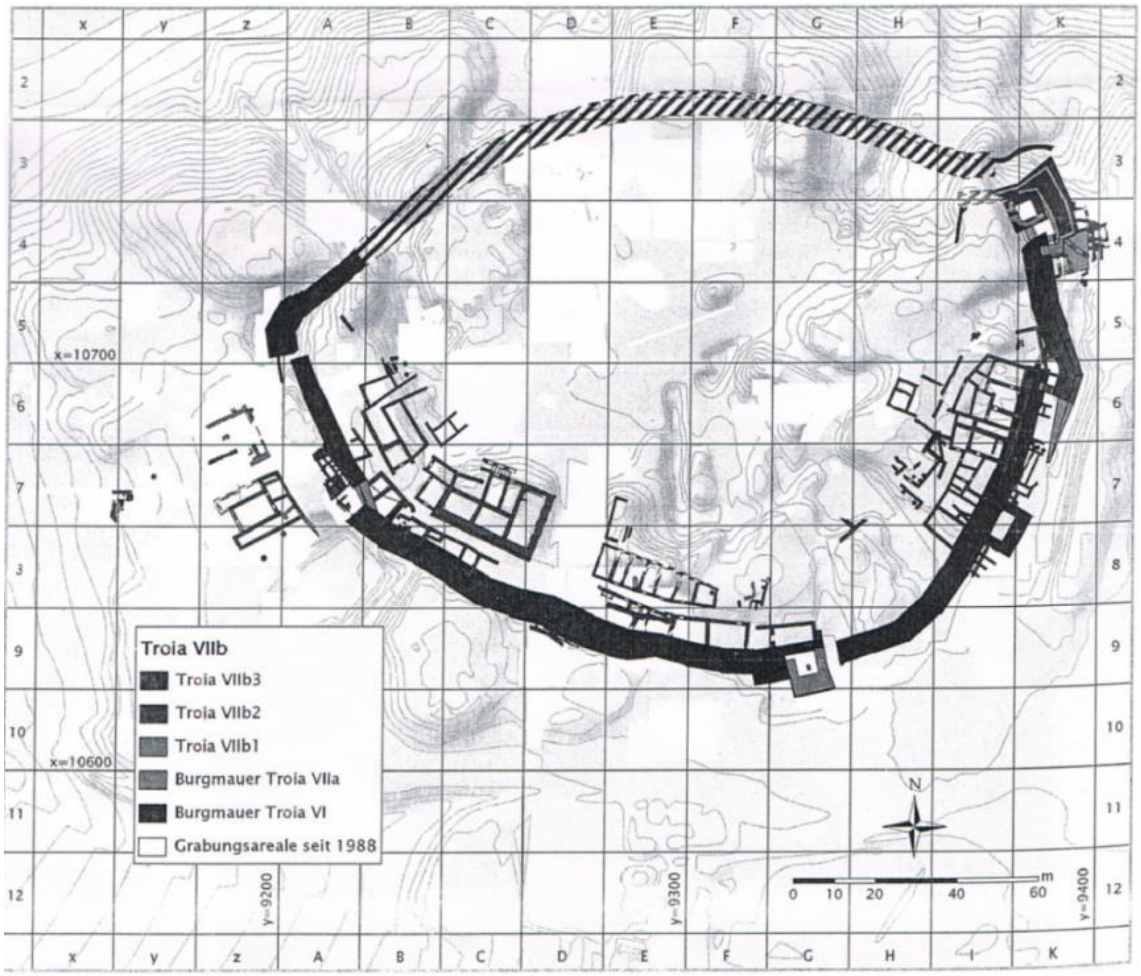
Res.32 *Balkan kabilelerine ait dikine yerleştirilmiş temel taşları ve Geç Tunç Çağına ait yangın kalıntıları*

Res.33 *Troia VIIb evresine tarihlenen alt sırası dikey taş plakalardan inşaa edilmiş olan 6 no'lu duvar kalıntısı*

Res. 34 a-b-c *V. Tabakadan ele geçen üst duvar ve kapı pencere pervazları süslemeleri*.

Res.35 *Troya VIIb (1-3) evreleri planı*

Res.36 *Troia VIIb2 Evresi Yukarı Şehir Ev Planı. Batı Kale duvarı önünden (A7 Karesi, doğu yönden) Ev 791, Hücrelerden oluşan küçük odaların temelleri taş döşelidir.*

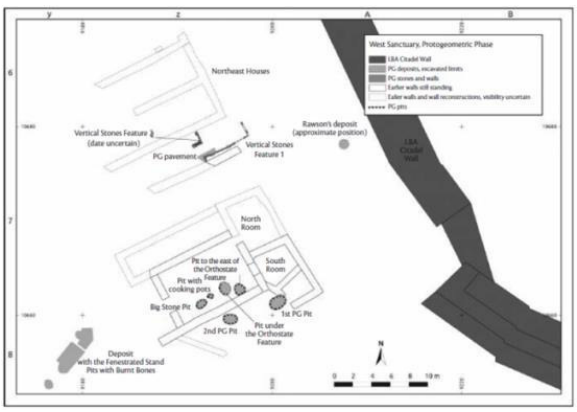
Res.37

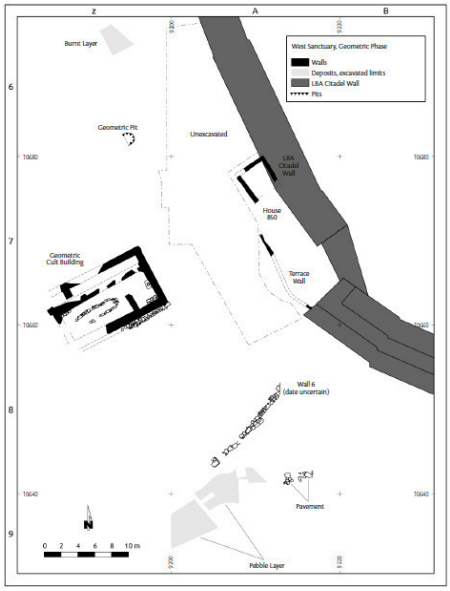
Res. 38 *Doğu yönünden, alt sırası dikine yerleştirilmiş büyük taş plakalardan oluşturulmuş duvar*

Res.39 *Kuzeydoğu yönündenVIIb$_2$ Evlerinin Doğu yakası arası, alt duvar dikine yerleştirilmiş taş pozisyonları.Taban VIIa dönemi altındadır. (E8 Karesinden yarı gömülü çukur ev örneği)*

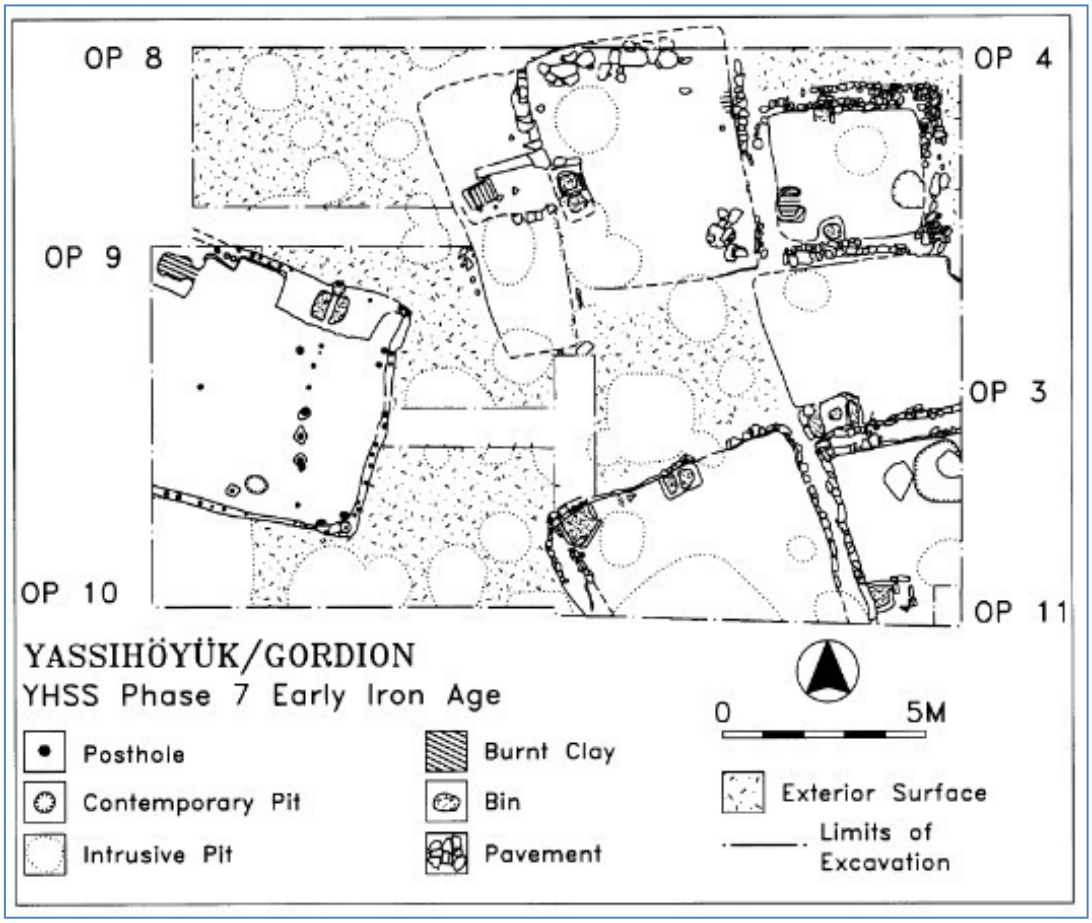

Res. 40 *Protogeometrik Dönem Batı*

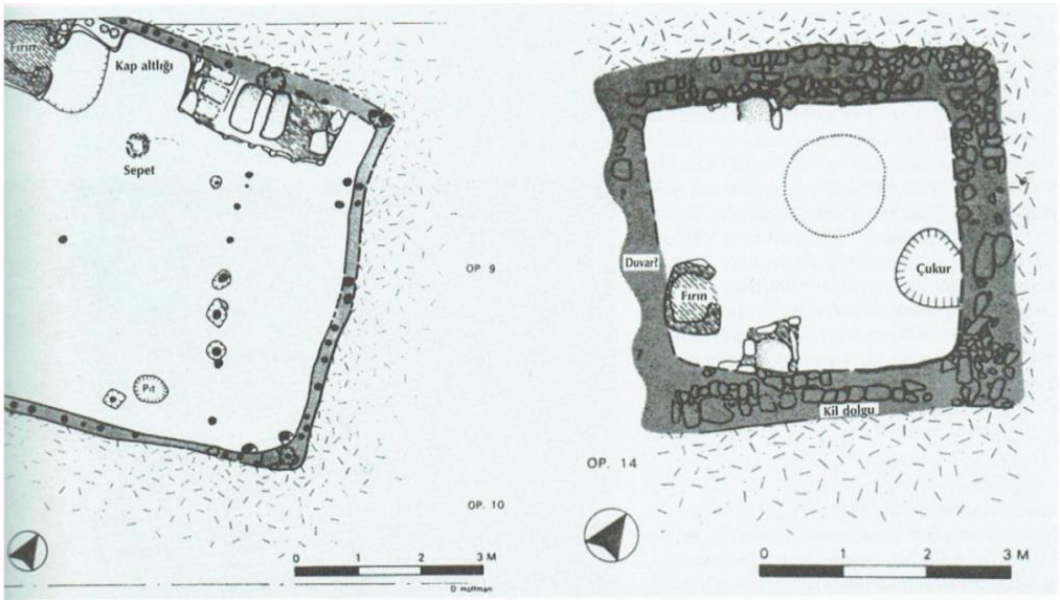

Res.41 *Geometrik Dönem Batı Tapınak Alanı*

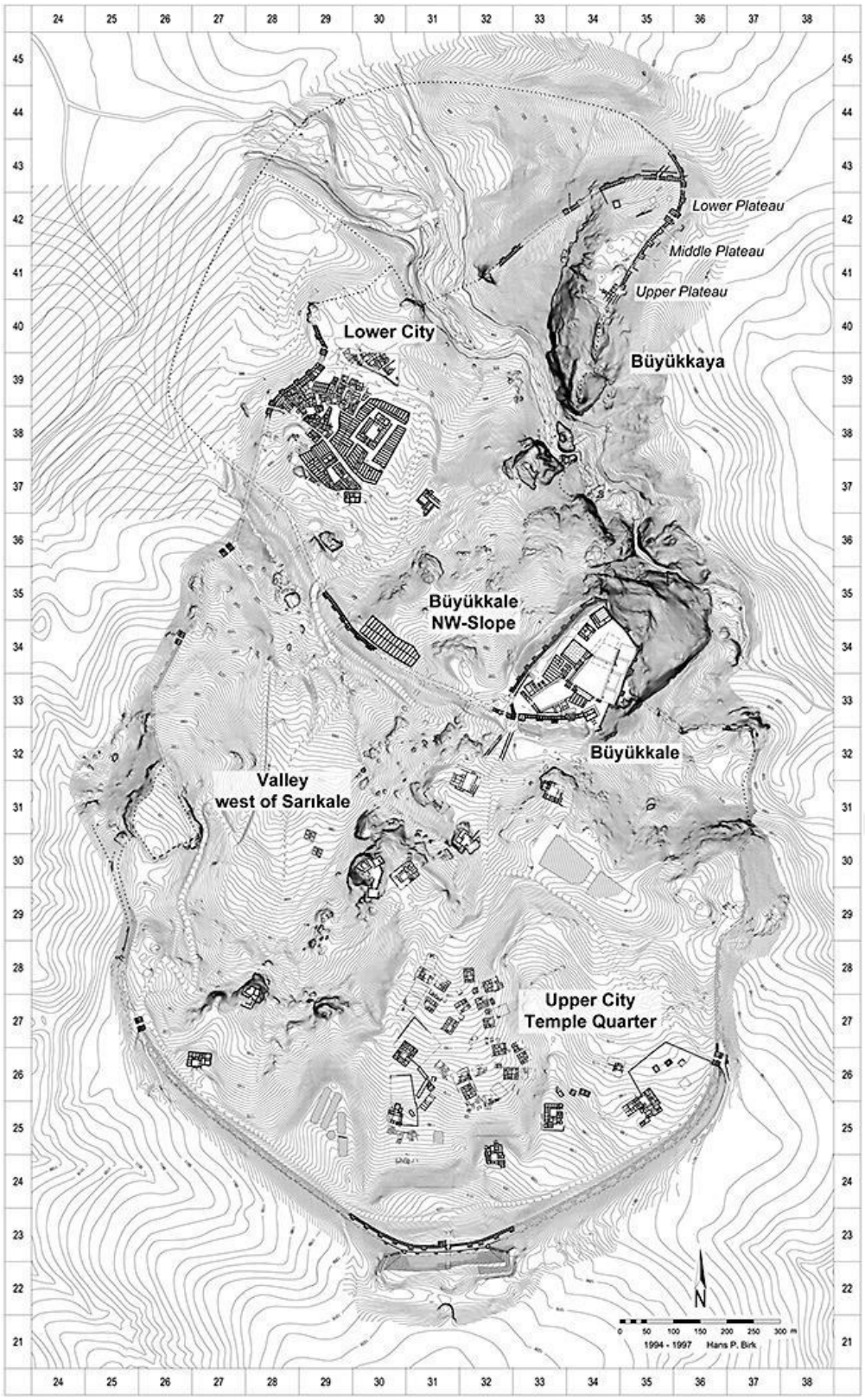
Tapınak Alanı Planı.

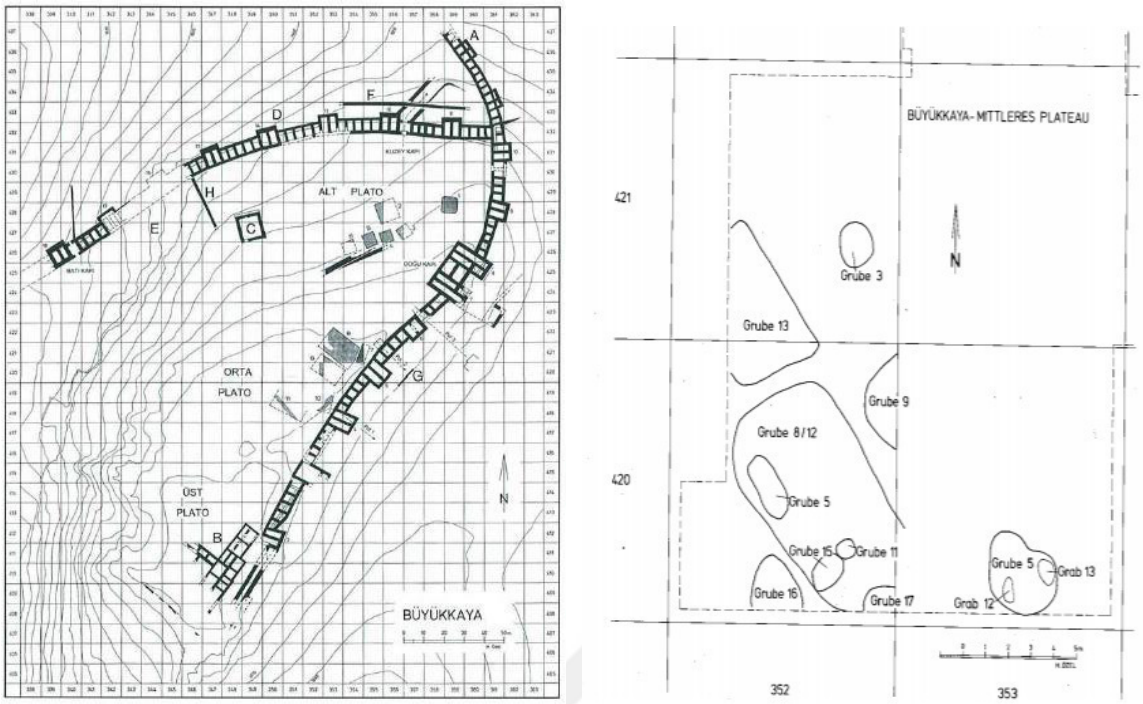
Res.42 *Gordion YHSS7 M.Ö.1100-1000 Erken Demir Çağ Çukur Ev Planları*

Res.43 *Gordion 7A (sol) ve 7B (sağ) Ev Yapıları*

Res.44 *Boğazköy Şehir Planı*

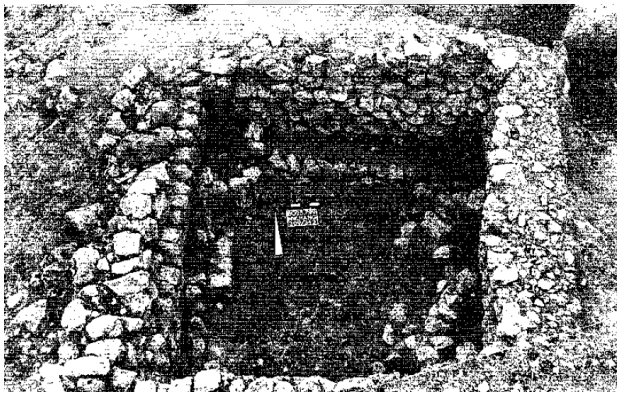
Res.45 a *Hitit İmparatorluk Çağında Büyükkaya* **b** *Büyükkaya Çukur Evleri (Genz 2004:10 Res.2)*

Res.46 *Büyükkaya – Orta Plato. Karanlık Çağ'a ait kazıklı yapı tekniğini örneği*

Res. 47a *Büyükkaya- Orta Plato. Karanlık Çağ'a ait, ahşap döşeli büyük çukur*

Res.47b *Demir Çağ'a ait tek odalı çukur ev.*

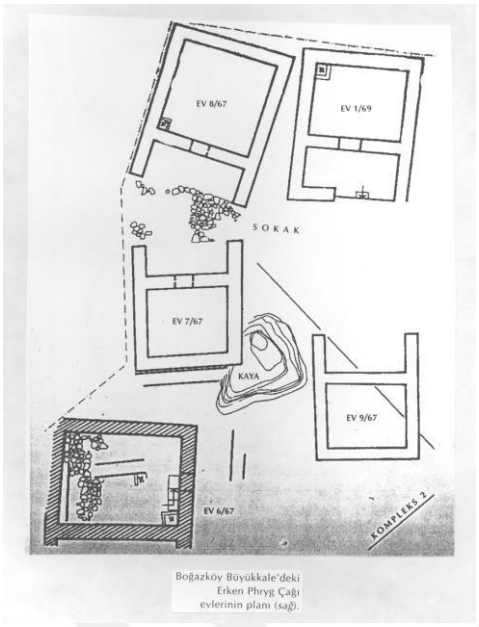
47c *Büyükkaya'dan EDÇ Metal İşliği*

Res.48 *Büyükkaya - Alt Plato. Orta Demir Çağ Büyükkaya evresine ait bir mekan*

Res.49 *Büyükkaya- Üst Plato. Orta Demir Çağ Kutsal Mekanı*

Res.50 *Büyükkale/Erken Frig Çağı evlerinin planı.* **Res. 51** *Doğu Takya Ev tipi dal örgü arası saman ile doldurulmuş ev mimarisi.*

Res.52 *Danamandıra Köyü Tepesi Basamak Biçimde Oyulmuş Pramidal Kaya Sunağı.*

Res.53 *Demir Çağ Tümülüsü*

Res.54 *Kırklareli Yoğuntaş Köyü Taşlıtepe*

Res.55 *Kırklareli Asilbeyli Köyü Mezarlık Alçağı Dikilitaşları*.

Res.56 *Edirne Lalapaşa İğrek Kayalığı, Kaya Altarı ve Kutsal Alanı*

Res.57 *Enez Çataltepe Kaya Sunağı*

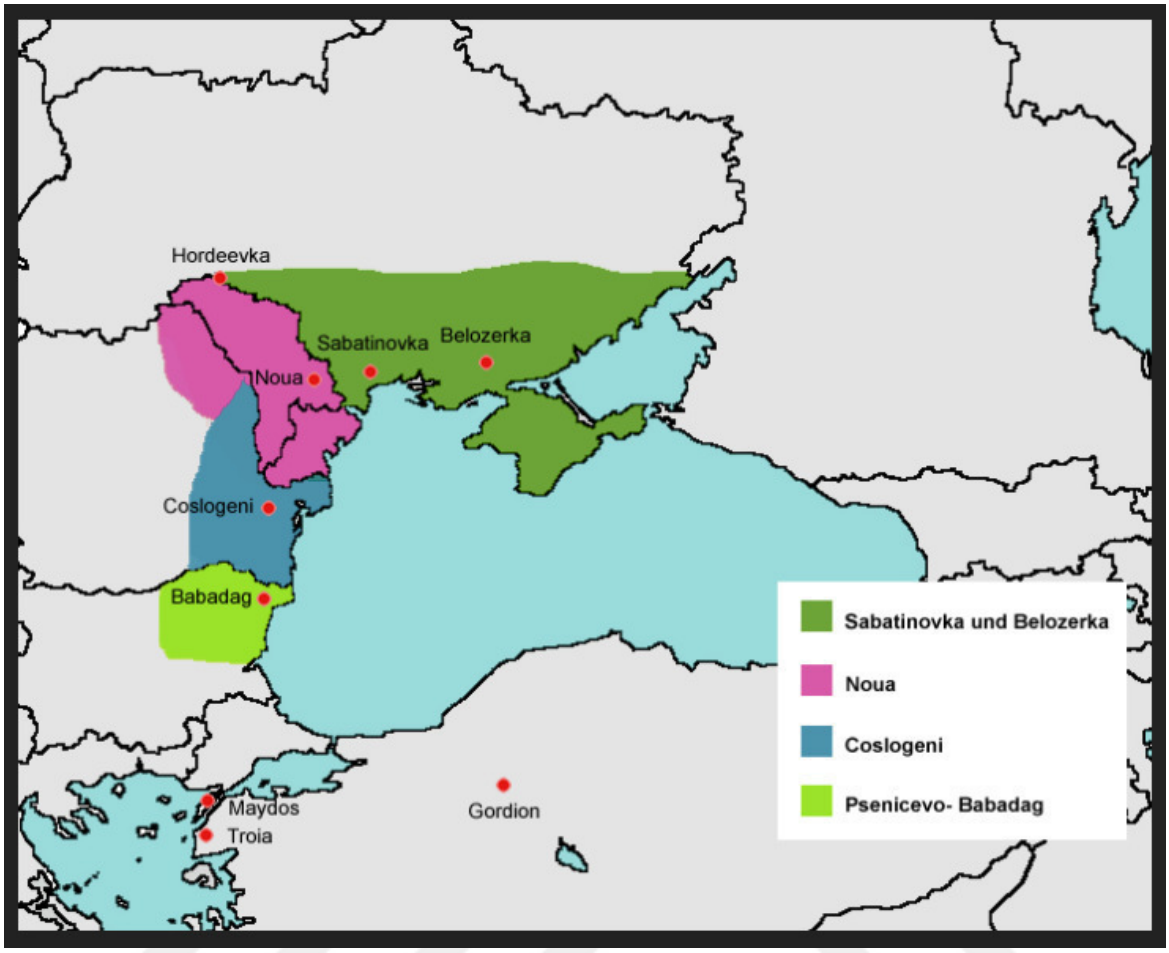
Haritalar

Harita 1 *M.Ö.1200-900 Arası Anadolu'da Balkan Kavimlerine Ait İzlerin Görüldüğü Alanlar*

Harita 2 *M.Ö.1200-900 Balkan Kavimleri Ve GH IIIC Halklarının Birlikte Görüldüğü Yerler*

Harita 3 *M.Ö. 1600-900 yılları arasına tarihlenen Balkan Kültür Bölgelerine ait Geç Tunç Çağı Haritası*.

Harita 4. *M.Ö. 1200-900 Geç Tunç Çağı Sonu- Erken Demir Çağı Balkan Göçleri Olası Göç Yolları*

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı	Deniz Rotärmel
Uyruğu	Türk
Doğum tarihi ve yeri	01.12.1981 Eleşkirt
E-posta adresi	deniz_ist81 @hotmail.com

Eğitim derecesi	**Okul/Program**	**Mezuniyet Yılı**
Lise	Silivri Lisesi	1999
Üniversite	Çanakkale 18 Mart Üniversitesi	2007
	Unity College in London /Travel Tourism and Hospitality	2010
	Goethe İnstitut in Deutschland	2012
Yüksek Lisans	Çanakkale 18 Mart Üniversitesi	2018

İş deneyimi	**Kurum**	**İş dönemi**
Açma Sorumlusu	Mezraa Höyük/ Şanlıurfa	2005
Açma Sorumlusu	Ortaköy Şapinuva /Çorum	2005-2006, 2007,2011
Kazı Ekibi Üyesi	Maydos-Kilisetepe	2012
	Aur-Pair in London	2008-2009
Öğretmen	İbrahim Özaydın Çok Programlı Lise	2010-2011

Yabancı Dil	İngilizce, Almanca

Yayınlar